

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5	
Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування і розвитку освіти в Україні (Указ Президента України № 1013/2005)	7	
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ		
Конституція України (витяг)	12	
Про освіту (Закон України, витяг)	13	
Про загальну середню освіту (Закон України, витяг)	20	
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС		37
Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання (Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2000 р. № 1717, витяг)	37	
Державний стандарт базової і повної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 24)	39	
Про затвердження Концепції профільного навчання в старшій школі (Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 25.09.03 № 10/13)	54	
Концепція профільного навчання в старшій школі	54	
Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи (Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.02.2004 № 132)	66	
Про затвердження Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів (Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2004 р. № 601)	92	
Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів	93	
Про затвердження Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності (Наказ Міністерства освіти України № 305 від 18.08.98)	102	
Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності	103	
Про затвердження Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається (Наказ Міністерства освіти України № 159/30/1526 від 02.06.95)	125	
Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається	126	
НОРМАТИВНА БАЗА ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ		130
Про затвердження Положення про навчальні майстерні загальноосвітнього навчально-виховного закладу (Наказ Міністерства освіти України від 16.06.94 р. № 184)	130	
Положення про навчальні майстерні загальноосвітнього навчально-виховного закладу	130	
Про затвердження Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат (Наказ Міністерства освіти України № 430 від 30.11.93)	135	
Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат	135	
Про затвердження Положення про навчально-дослідну земельну ділянку загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчально-виховних закладів і Положення про учнівське лісництво загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчально-виховних закладів (Наказ Міністерства освіти України № 307 від 01.11.95)	143	
Положення про навчально-дослідну земельну ділянку загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчально-виховних закладів	144	
Про затвердження Правил безпеки під час трудового навчання й літніх практичних робіт учнів X–XI класів загальноосвітніх навчальних закладів у сільськогосподарському виробництві (Наказ Міністерства праці та соціальної політики України № 219 від 16.11.98)	152	

Правила безпеки під час трудового навчання й літніх практичних робіт учнів X–XI класів загальноосвітніх навчальних закладів у сільськогосподарському виробництві	153
Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах (<i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128</i>).....	167
Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (<i>ДСанПіН 5.5.2.008-01</i>).....	171
ПРАЦІВНИКИ ГАЛУЗІ	189
Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників України (<i>Наказ Міністерства освіти України № 310 від 20.08.93</i>).....	189
Типове положення про атестацію педагогічних працівників України	190
Про Типові правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників навчально-виховних закладів системи Міністерства освіти України (<i>Наказ Міністерства освіти України № 455 від 20.12.93</i>).....	203
Типові правила внутрішнього розпорядку для працівників державних навчально-виховних закладів України	203
Про затвердження Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року» (<i>Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 638</i>).....	213
Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року»	213
Про затвердження Порядку надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам (<i>Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346, витяг</i>).....	216
Порядок надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам.....	216
Про встановлення розміру доплати за окремі види педагогічної діяльності (<i>Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1096</i>).....	221
ЛІЦЕНЗУВАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ	222
Про ліцензування освітніх послуг (<i>Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2003 р. № 1380</i>).....	222
Порядок ліцензування освітніх послуг	223
Про затвердження Ліцензійних умов надання освітніх послуг, Порядку здійснення контролю за дотриманням ліцензійних умов надання освітніх послуг, Положення про експертну комісію та порядок проведення ліцензійної експертизи та Типового положення про регіональну експертну раду з питань ліцензування та атестації навчальних закладів (<i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 грудня 2003 р. № 847</i>).....	232
Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері загальної середньої освіти.....	233
Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері позашкільної освіти	237
ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	239
Методичні рекомендації щодо вивчення трудового навчання в 5 класі 12-річної школи	239
Методичний лист про вивчення трудового навчання та креслення в загальноосвітніх навчальних закладах у 2005/2006 навчальному році	242
Примірні інструкції з охорони праці в навчальних майстернях. Технічні та обслуговуючі види праці.....	246

ВСТУП

Сучасне життєве середовище людини характеризується великою різноманітністю технологій, які відображають сукупність методів і засобів праці, кваліфікацію та рівень освіти працівників. Рівень технологічної оснащеності держави визначає її могутність та рівень добробуту народу. Чим вищий рівень технологій, тим вищий рівень і якість життя людей, розвитку науки, освіти, охорони здоров'я. Рівень технологічності виробництва, транспорту, будівництва та інших галузей господарства впливає також на безпеку життя людей, оборонну здатність держави, її світовий престиж.

Саме тому освітня галузь «Технологія» є однією з обов'язкових освітніх галузей, які утворюють інваріантну складову змісту шкільної освіти. Разом з іншими освітніми галузями вона визначає зміст загальнокультурної, загальнонаукової і технологічної підготовки учнів. Предмети «Трудове навчання» і «Креслення» складають ядро освітньої галузі «Технологія».

Останнім часом у соціально-економічних умовах, освітніх процесах України відбулися серйозні зміни, що потребує відповідного відображення у змісті технологічної підготовки школярів. Щоб забезпечити життєве, соціальне і трудове становлення випускників загальноосвітньої школи, їх адаптацію в нових соціально-економічних умовах, необхідно узгодити мету і завдання трудового навчання з метою, станом і провідними тенденціями розвитку суспільства в науково-технічній, виробничій, соціальній і духовній сферах.

Трудове навчання охоплює увесь період навчання учнів у загальноосвітній школі і включає три основні етапи: початкова школа (1–4 класи), основна школа (5–9 класи), старша школа (10–12 класи).

У початковій школі трудове навчання представлено предметами «Трудове навчання» та «Художня праця», в основній школі — «Трудове навчання», а у старшій школі — «Технології». Цей предмет представляє на якісно новому рівні позитивний вітчизняний і зарубіжний досвід технологічного, трудового, поглибленого профільного і початкового професійного навчання, професійної орієнтації, прикладної художньої творчості та народних ремесел.

Принципова відмінність трудового навчання учнів в порівнянні з попередніми концепціями полягає у переорієнтації на проектно-технологічну систему навчання. Трудове навчання має вчити не виконанню окремих операцій (наприклад, випилуванню лобзиком, в'язанню), а формувати алгоритм діяльності, що містить у собі два основних компоненти: процес проєктування і процес виготовлення. Під час виготовлення виробів учні опановують трудові прийоми та операції.

Сама по собі фізична діяльність не може дати бажаних наслідків для інтелектуального розвитку дитини. І коли вона набуває механічного, рутинного характеру, то це лише заважає розвитку особистості. Ручна праця має цінність тільки у зв'язку з розвитком логічного мислення.

Проектно-технологічна система характеризується творчою діяльністю, кінцевим результатом якої є виконання творчого проекту. Під проектом розуміється обгрунтована, спланована і усвідомлена діяльність, спрямована на формування в учнів певної системи творчо-інтелектуальних і предметно-перетворювальних знань і вмінь. Ця діяльність включає в себе вибір об'єкта проектування, розробку конструкції, технології, виготовлення і оцінку виробу.

Не слід також забувати про роль вчителя. Нова система навчання є особистісно-орієнтованою. Сутнісними ознаками такого освітнього процесу є навчання і виховання особистості на засадах індивідуалізації, створення умов для саморозвитку і самонавчання, осмисленого вивчення своїх можливостей і життєвих цілей. В цьому процесі вчитель має навчати порадами. Його роль полягає в допомозі учневі самовиразитися, визначити оптимальну освітню і життєву траєкторію. Для реалізації цих завдань, в залежності від своєї кваліфікації, регіональних умов, матеріально-технічного забезпечення, вчитель має певну автономність в реалізації змісту трудового навчання. Автономність, в свою чергу, вимагає від вчителя не тільки знання теорії та методики викладання предмета, а й вміння орієнтуватися в законодавчих актах, знання нормативної бази, інструктивних рекомендацій, методичних порад.

**Про невідкладні заходи щодо забезпечення
функціонування і розвитку
освіти в Україні**

З метою дальшого розвитку освіти в Україні, її інтеграції в європейський освітній простір, а також створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти, утвердження високого статусу педагогічних працівників у суспільстві постановляю:

1. Кабінету Міністрів України:

- 1) розробити до 1 жовтня 2005 року концепцію реформування освіти в Україні, враховуючи перспективи інтеграції України до Європейського Союзу;
- 2) підготувати та подати до 1 листопада 2005 року на затвердження програму роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 роки, спрямовану на створення в Україні сприятливих умов для пошуку, підтримки і стимулювання інтелектуально і творчо обдарованих дітей та молоді, самореалізації творчої особистості в сучасному суспільстві;
- 3) забезпечити розроблення та затвердити:
  - до 1 вересня 2005 року Державну програму інформатизації загальноосвітніх, позашкільних і вищих навчальних закладів на 2006–2007 роки, передбачивши, зокрема, заходи щодо завершення протягом 2006 року комп'ютеризації загальноосвітніх шкіл, забезпечення їх телекомунікаційними засобами виходу до міжнародної інформаційної мережі Інтернет, залучення для цього необхідних коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів;
  - до 1 січня 2006 року державну програму «Студентський гуртожиток», спрямовану на поліпшення умов для навчання та проживання студентської молоді;
- 4) опрацювати і забезпечити реалізацію заходів щодо: докорінного поліпшення виховної роботи з дітьми, учнівською та студентською молоддю на основі традицій і звичаїв українського народу, вивчення його історичної та культурної спадщини, формування у підростаючого покоління високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, поваги до державних символів України;
  - зміцнення демократичних засад в освіті, у тому числі шляхом розвитку учнівського і студентського самоврядування, залучення в установленому порядку дітей та молоді до участі у вирішенні питань місцевого значення;
  - здійснення переходу протягом 2005–2006 років до проведення вступних випробувань до вищих навчальних закладів шляхом

- зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, передбачити відповідне фінансування цих заходів;
- удосконалення системи прогнозування та задоволення потреб суспільства в педагогічних і науково-педагогічних працівниках та запровадження, починаючи з 2005 року, практики укладання тристоронніх угод «студент—вищий навчальний заклад—роботодавець» для осіб, які навчаються за державним замовленням за напрямами і спеціальностями педагогічного профілю;
  - запровадження, починаючи з 2005 року, прийому за державним замовленням на денну форму навчання до державних вищих навчальних закладів в обсягах не менше 50 відсотків від загального обсягу прийому громадян із забезпеченням відповідного фінансування;
  - створення умов для реалізації громадянами України, які тимчасово або постійно проживають за кордоном, права на повну загальну середню освіту, зокрема шляхом використання технологій дистанційного навчання;
  - удосконалення наукового супроводження розвитку освіти, збільшення обсягів фінансування наукових досліджень у цій сфері, видання Академією педагогічних наук України навчальної, наукової та методичної літератури;
  - створення національної системи моніторингу якості освіти на основі критеріїв держав-членів Європейського Союзу та забезпечення участі загальноосвітніх навчальних закладів у міжнародних обстеженнях якості освіти;
- 5) вжити в установленому порядку заходів щодо викоренення хабарництва та інших негативних явищ у сфері освіти, активізувати дії, спрямовані на їх профілактику та запобігання;
  - 6) забезпечувати дотримання вищими педагогічними навчальними закладами квот прийому на навчання сільської молоді;
  - 7) здійснити низку заходів, спрямованих на реалізацію в Україні положень Болонської декларації, зокрема розробити та затвердити нові переліки напрямів (спеціальностей), за якими здійснюватиметься підготовка фахівців у вищих навчальних закладах, державні стандарти вищої освіти, вирішити питання щодо вдосконалення мережі вищих навчальних закладів, їх підпорядкування та створення в установленому порядку укрупнених регіональних університетів, утворити міжвідомчу комісію з підтримки Болонського процесу в Україні;
  - 8) вирішити до 1 січня 2006 року питання щодо налагодження виробництва та постачання загальноосвітнім, професійно-технічним і вищим навчальним закладам сучасних технічних засобів навчання з природничо-математичних та технологічних дисциплін;
  - 9) удосконалити систему видання навчальної літератури, здійснити заходи щодо підвищення її якості, забезпечення такою літерату-

рою навчальних закладів, ефективно використовувати виділені для цього бюджетні кошти, забезпечити підготовку та видання комплекту навчально-методичних посібників серії «Бібліотека вчителя» для педагогічних працівників, студентів вищих педагогічних навчальних закладів;

- 10) забезпечити поетапне підвищення розмірів оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників з метою приведення їх у 2006 році у відповідність із вимогами статті 57 Закону України «Про освіту»;
- 11) удосконалити умови оплати праці педагогічних працівників, зокрема щодо встановлення підвищених посадових окладів залежно від кваліфікаційної категорії і педагогічного звання, збільшення розмірів доплат за окремі види педагогічної діяльності;
- 12) забезпечити виплату доплат педагогічним працівникам позашкільних навчальних закладів у розмірах, визначених статтею 22 Закону України «Про позашкільну освіту»;
- 13) вирішити в установленому порядку питання щодо встановлення доплати протягом трьох років за першим місцем роботи педагогічним працівникам загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів, розташованих у сільській місцевості;
- 14) переглянути посадові оклади (ставки заробітної плати) педагогічних працівників шкіл-інтернатів усіх типів і позашкільних навчальних закладів, методистів районних та міських методичних кабінетів, а також керівників дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації з метою залучення висококваліфікованих педагогічних працівників для роботи на цих посадах;
- 15) збільшити розміри грошових премій переможцям всеукраїнського конкурсу «Учитель року»;
- 16) опрацювати питання щодо проведення у 2007–2009 роках реформи оплати праці працівників освіти;
- 17) передбачати щорічно під час розроблення проектів законів про Державний бюджет України бюджетні призначення на:
  - реалізацію в повному обсязі державних цільових програм у сфері освіти, зокрема Державної програми «Вчитель», Програми «Шкільний автобус», Програми розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002–2008 роки, визначивши кошти для цих потреб окремим рядком;
  - видання достатньої кількості навчально-методичної літератури, модернізацію матеріально-технічної бази загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів;
  - роботу з обдарованою молоддю та розвиток діяльності Малої академії наук України;
  - розвиток державних навчальних закладів в обсязі не менше 10 відсотків від загального обсягу асигнувань на освіту;
- 18) переглянути у тримісячний строк порядок визначення нормативів матеріально-технічного, фінансового забезпечення дошкільних,

загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних навчальних закладів та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації;

- 19) удосконалити порядок фінансування позашкільних навчальних закладів, внести в установленому порядку відповідні пропозиції;
- 20) вирішити в установленому порядку питання щодо збільшення у 2006 та наступних роках бюджетних призначень для надання цільових пільгових державних кредитів громадянам для здобуття вищої освіти;
- 21) опрацювати питання щодо підвищення з 1 січня 2006 року розмірів стипендіального забезпечення студентів вищих навчальних закладів, передбачивши додаткове збільшення на 10 відсотків стипендій студентам, які навчаються за напрямами та спеціальностями педагогічного профілю;
- 22) вивчити питання та внести в установленому порядку пропозиції щодо надання, починаючи з 1 січня 2006 року, адресної грошової допомоги випускникам вищих навчальних закладів, які здобули освіту за напрямами і спеціальностями педагогічного профілю та уклали не менше ніж на три роки угоду про роботу в загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах, визначених органами управління освітою;
- 23) вжити заходів щодо поліпшення умов проживання та запровадження ефективного механізму забезпечення житлом педагогічних і науково-педагогічних працівників, насамперед у сільській місцевості;
- 24) внести на розгляд Верховної Ради України законопроект щодо встановлення Державної премії України в галузі освіти та почесного звання «Народний вчитель України».

2. Заснувати, починаючи з 2006 року, щорічні стипендії Президента України для переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових навчальних предметів і Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України у розмірі, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Кабінету Міністрів України подати у двомісячний строк проекти положень про порядок призначення зазначених стипендій та передбачати, починаючи з 2006 року, у проектах Державного бюджету України видатки на їх виплату.

3. Міністерству освіти і науки України, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

- розробити критерії оцінювання якості навчального процесу та здійснювати на їх основі із залученням органів учнівського та студентського самоврядування, батьків, громадськості моніторинг ефективності діяльності навчальних закладів та визначати їх рейтинг;
- визначити перелік населених пунктів, навчальні заклади яких необхідно в першочерговому порядку забезпечити педагогічни-

- ми працівниками, та створювати умови для залучення до роботи в них випускників вищих навчальних закладів;
- забезпечити створення належних умов для здобуття якісної освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, їх соціальної адаптації;
  - вжити заходів щодо розвитку мережі позашкільних навчальних закладів, у тому числі еколого-природничого, науково-технічного, фізкультурно-оздоровчого напрямів, територіальних відділень Малої академії наук України, їх матеріально-технічного забезпечення та фінансування;
  - забезпечити ефективне використання інформаційних, зокрема мультимедійних та електронних засобів навчання, створення мережі інформаційного забезпечення сфери освіти, запровадження інтерактивних методів навчання;
  - запровадити, починаючи з 2006 року, психолого-педагогічне тестування для вступників до вищих навчальних закладів на напрями і спеціальності педагогічного профілю;
  - вжити заходів щодо модернізації матеріально-технічної та навчально-методичної бази інститутів післядипломної педагогічної освіти з метою підвищення ефективності їх діяльності;
  - вирішити в установленому порядку питання щодо забезпечення приміщеннями Українського центру оцінювання якості освіти та його регіональних підрозділів;
  - забезпечити створення державної відеотеки педагогічного досвіду, започаткувати видання Книги педагогічної слави України;
  - проаналізувати об'єкти незавершеного будівництва державних навчальних закладів та за результатами такого аналізу вжити протягом 2006–2008 років заходів щодо завершення будівельних робіт на об'єктах, готовність яких складає понад 70 відсотків;
  - вирішити в установленому порядку питання про заснування стипендій для переможців II етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук України.

Президент України
4 липня 2005 року

Віктор ЮЩЕНКО

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Конституція України

Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України
28 червня 1996 року

(Витяг)

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

(Положення частини третьої статті 53 Конституції України «державна забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» у контексті частин першої, другої, четвертої зазначеної статті необхідно розуміти так:

- доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених статтею 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права;
- безоплатність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту означає можливість здобуття освіти в державних і комунальних навчальних закладах без внесення плати у будь-якій формі за освітні послуги визначених законодавством рівня, змісту, обсягу і в межах тих видів освіти, безоплатність яких передбачена частиною третьою статті 53 Конституції України.

Виходячи з положень частин другої, третьої статті 53 Конституції України, за якими повна загальна середня освіта є обов'язковою і безоплатною, витрати на забезпечення навчально-виховного процесу в державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладах здійснюються на нормативній основі за рахунок коштів відповідних бюджетів у повному обсязі

Безоплатність вищої освіти означає, що громадянин має право здобути її відповідно до стандартів вищої освіти без внесення плати в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (частина четверта статі 53 Конституції України в межах обсягу підготовки фахівців для загальноосвітніх потреб (державного замовлення):

РКС № 5-рп/2004 04.03.2004).

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Про освіту **Закон України**

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 34, ст.451)

(Вводиться в дію Постановою ВР

№ 1144-ХІІ від 04.06.91, ВВР, 1991, № 34, ст.452)

(Із змінами, внесеними згідно з Декретами

№ 12-92 від 26.12.92, ВВР, 1993, № 10, ст. 76

№ 23-92 від 31.12.92, ВВР, 1993, № 11, ст. 93

Законами

№ 3180-ХІІ від 05.05.93, ВВР, 1993, № 26, ст.277

№ 69/94-ВР від 30.06.94, ВВР, 1994, № 29, ст.258

№ 183/94-ВР від 23.09.94, ВВР, 1994, № 41, ст.376

№ 200/94-ВР від 13.10.94, ВВР, 1994, № 45, ст.404

№ 498/95-ВР від 22.12.95, ВВР, 1996, № 3, ст. 11

№ 96/96-ВР від 22.03.96, ВВР, 1996, № 16, ст. 71)

(В редакції Закону № 100/96-ВР від 23.03.96,

ВВР, 1996, № 21, ст. 84)

(Із змінами, внесеними згідно із Законами

№ 608/96-ВР від 17.12.96, ВВР, 1997, № 8, ст. 62

№ 178-ХІV від 14.10.98, ВВР, 1998, № 48, ст.294)

(Додатково див. Закон

№ 2120-ІІІ від 07.12.2000, ВВР, 2001, № 2-3, ст.10)

(Із змінами, внесеними згідно із Законами

№ 2628-ІІІ від 11.07.2001, ВВР, 2001, № 49, ст.259

№ 2887-ІІІ від 13.12.2001, ВВР, 2002, № 11, ст. 80

№ 2905-ІІІ від 20.12.2001, ВВР, 2002, № 12-13, ст.92

№ 380-ІV від 26.12.2002, ВВР, 2003, № 10-11, ст.86).

Освіта — основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави.

Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями.

Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

Стаття 1. Законодавство України про освіту

Законодавство України про освіту базується на Конституції України і складається з цього Закону, інших актів законодавства України.

Стаття 3. Право громадян України на освіту

1. Громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин. Це право забезпечується:

- розгалуженою мережею закладів освіти, заснованих на державній та інших формах власності, наукових установ, закладів післядипломної освіти;
- відкритим характером закладів освіти, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина;
- різними формами навчання — очною, вечірньою, заочною, екстернатом, а також педагогічним патронажем.

2. Держава здійснює соціальний захист вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів та інших осіб незалежно від форм їх навчання і типів закладів освіти, де вони навчаються, сприяє здобуттю освіти в домашніх умовах.

3. Для одержання документа про освіту громадяни мають право на державну атестацію.

4. Іноземні громадяни, особи без громадянства здобувають освіту в закладах освіти України відповідно до чинного законодавства та міжнародних договорів.

Стаття 15. Державні стандарти освіти

1. Державні стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки в Україні. Вони є основою оцінки освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня громадян незалежно від форм одержання освіти.

Державні стандарти освіти розробляються окремо з кожного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня і затверджуються Кабінетом Міністрів України. Вони підлягають перегляду та перезатвердженню не рідше як один раз на 10 років.

2. Відповідність освітніх послуг державним стандартам і вимогам визначається засновником закладу освіти, Міністерством освіти України, Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, міністерствами і відомствами, яким підпорядковані заклади освіти, місцевими органами управління освітою шляхом ліцензування, інспектування, атестації та акредитації закладів освіти у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

3. За результатами ліцензування Міністерство освіти України, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, місцеві органи управління освітою у межах своїх повноважень надають закладам освіти незалежно від форм власності ліцензії на право здійснення освітньої діяльності відповідно до державних вимог із встановленням за певними освітніми або освітньо-кваліфікаційними рівнями обсягів підготовки, які відповідають кадровому, науково-методичному та ма-

теріально-технічному забезпеченню, вносять їх до державного реєстру закладів освіти.

Невиконання або грубе порушення закладом освіти умов і правил ліцензійної діяльності, подання та розповсюдження недостовірної інформації щодо її здійснення є підставою для призупинення дії або анулювання ліцензії.

4. За результатами акредитації вищих закладів освіти, закладів післядипломної освіти Міністерство освіти України разом з міністерствами і відомствами, яким підпорядковані заклади освіти:

- визначає відповідність освітніх послуг державним стандартам певного освітньо-кваліфікаційного рівня за напрямками (спеціальностями), надає право видачі документа про освіту державного зразка;
- встановлює рівень акредитації закладу освіти;
- надає певну автономію закладу освіти відповідно до отриманого статусу;
- інформує громадськість про якість освітньої та наукової діяльності вищих закладів освіти;
- вирішує в установленому порядку питання про реорганізацію вищого закладу освіти з наданням відповідного статусу або його ліквідацію.

5. За результатами атестації дошкільних, середніх, позашкільних та професійно-технічних закладів освіти Міністерство освіти України, Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, місцеві органи управління освітою у межах своїх повноважень:

- визначають відповідність освітніх послуг, які надаються закладами освіти, державним стандартам певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня;
- приймають рішення про створення спеціалізованих закладів освіти: шкіл, колегіумів, ліцеїв, гімназій тощо;
- вносять пропозиції Міністерству освіти України про надання відповідного статусу професійно-технічним закладам освіти;
- приймають рішення про створення, реорганізацію або ліквідацію закладів освіти.

Стаття 35. Загальна середня освіта

1. Загальна середня освіта забезпечує всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудову підготовку, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення.

2. Держава гарантує молоді право на отримання повної загальної середньої освіти і оплачує її здобуття. Повна загальна середня освіта в Україні є обов'язковою і може отримуватись у різних типах закладів освіти.

3. За рахунок коштів підприємств, установ і організацій, батьків та інших добровільних внесків можуть вводитись додаткові навчальні

курси понад обсяг, визначений державним стандартом для відповідного освітнього рівня.

Стаття 56. Обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників

Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані:

- постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру;
- забезпечувати умови для засвоєння вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, стажистами, клінічними ординаторами, аспірантами навчальних програм на рівні обов'язкових вимог щодо змісту, рівня та обсягу освіти, сприяти розвиткові здібностей дітей, учнів, студентів;
- настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, відданості, патріотизму, гуманізму, доброти, стриманості, працелюбства, поміркованості, інших добродійностей;
- виховувати у дітей та молоді повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій та звичаїв, національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливе ставлення до історико-культурного та природного середовища країни;
- готувати учнів та студентів до свідомого життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
- додержувати педагогічної етики, моралі, поважати гідність дитини, учня, студента;
- захищати дітей, молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігати вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам.

Стаття 57. Гарантії держави педагогічним, науково-педагогічним працівникам та іншим категоріям працівників закладів освіти

1. Держава забезпечує педагогічним та науково-педагогічним працівникам:

- належні умови праці, побуту, відпочинку, медичне обслуговування;
- підвищення кваліфікації не рідше одного разу на п'ять років;
- правовий, соціальний, професійний захист;
- компенсації, встановлені законодавством, у разі втрати роботи, у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці;
- призначення і виплату пенсії відповідно до чинного законодавства;
- встановлення підвищених посадових окладів (ставок заробітної плати) за наукові ступені і вчені звання;
- виплату педагогічним і науково-педагогічним працівникам надбавок за вислугу років щомісячно у відсотках до посадового окладу (ставки заробітної плати) залежно від стажу педагогічної роботи у таких розмірах: понад 3 роки — 10 відсотків, понад 10 років

- 20 відсотків, понад 20 років — 30 відсотків; (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом восьмим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом № 2120-III від 07.12.2000) (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом восьмим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001);
- надання педагогічним працівникам щорічної грошової винагороди в розмірі до одного посадового окладу (ставки заробітної плати) за сумлінну працю, зразкове виконання службових обов'язків; (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом дев'ятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001);
- виплату педагогічним і науково-педагогічним працівникам допомоги на оздоровлення у розмірі місячного посадового окладу (ставки заробітної плати) при наданні щорічної відпустки; (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом десятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом № 2120-III від 07.12.2000) (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом десятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001).

(Дію абзацу одинадцятого частини першої статті 57 зупинено на 2003 рік згідно із Законом № 380-IV від 26.12.2002) (Дію абзацу одинадцятого частини першої статті 57 зупинено на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001), встановлення середніх посадових окладів (ставок заробітної плати) науково-педагогічним працівникам вищих закладів освіти третього та четвертого рівнів акредитації на рівні подвійної середньої заробітної плати працівників промисловості; (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом одинадцятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом № 2120-III від 07.12.2000), (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом одинадцятим час-

тини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001).

(Дію абзацу дванадцятого частини першої статті 57 зупинено на 2003 рік згідно із Законом № 380-IV від 26.12.2002). (Дію абзацу дванадцятого частини першої статті 57 зупинено на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001) встановлення середніх посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічним працівникам вищих закладів освіти першого та другого рівнів акредитації та інших закладів освіти на рівні, не нижчому від середньої заробітної плати працівників промисловості. (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом дванадцятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом № 2120-III від 07.12.2000). (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом дванадцятим частини першої статті 57 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001).

Перегляд заробітної плати педагогічним та науково-педагогічним працівникам провадиться двічі на рік з щоквартальною індексацією з урахуванням рівня інфляції.

Затвердження схеми посадових окладів (ставок заробітної плати) педагогічним, науково-педагогічним працівникам та підвищення (індексація) їх посадових окладів (ставок заробітної плати) проводиться у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

2. Держава забезпечує:

(Дію абзацу другого частини другої статті 57 зупинено на 2003 рік згідно із Законом № 380-IV від 26.12.2002). (Дію абзацу другого частини другої статті 57 зупинено на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001)

- встановлення доплат спеціалістам, які працюють в системі освіти, до рівня середньомісячної заробітної плати працівників у цілому по народному господарству;
- встановлення середнього розміру посадових окладів (ставок заробітної плати) обслуговуючому персоналу відповідно до схеми посадових окладів (ставок заробітної плати), що визначені Кабінетом Міністрів України.

Перегляд рівня заробітної плати спеціалістам, які працюють у системі освіти, і обслуговуючому персоналу провадиться двічі на рік з щоквартальною індексацією з урахуванням рівня інфляції.

3. У разі захворювання педагогічного чи науково-педагогічного працівника, яке унеможливило виконання ними професійних обов'язків і обмежує перебування в дитячому, учнівському, студентському колективах, або тимчасового переведення за цих чи інших обставин на іншу роботу, за ним зберігається попередній середній заробіток. У разі

хвороби або каліцтва попередній середній заробіток виплачується до відновлення працездатності або встановлення інвалідності.

4. (Дію абзацу першого частини четвертої статті 57 зупинено на 2003 рік згідно із Законом № 380-IV від 26.12.2002) Педагогічним працівникам, які працюють у сільській місцевості і селища міського типу, а також пенсіонерам, які раніше працювали педагогічними працівниками в цих населених пунктах і проживають у них, держава відповідно до чинного законодавства забезпечує безплатне користування житлом з опаленням і освітленням у межах встановлених норм.

Вони мають право на одержання у власність земельної ділянки у розмірі середньої земельної частки відповідно до чинного законодавства.

5. Педагогічним та науково-педагогічним працівникам за рахунок власних коштів закладів освіти може надаватися матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань.

Стаття 63. Матеріально-технічна база закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти

1. Матеріально-технічна база закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти включає будівлі, споруди, землю, комунікації, обладнання, транспортні засоби, службове житло та інші цінності. Майно закладів освіти та установ, організацій, підприємств системи освіти належить їм на правах, визначених чинним законодавством.

2. Земельні ділянки державних закладів освіти, установ та організацій системи освіти передаються їм у постійне користування відповідно до Земельного кодексу України.

3. Заклади освіти самостійно розпоряджаються прибутками від господарської та іншої передбаченої їх статутами діяльності.

4. Основні фонди, оборотні кошти та інше майно державних закладів освіти, установ, організацій та підприємств системи освіти не підлягають вилученню, крім випадків, передбачених чинним законодавством.

5. Об'єкти освіти і науки, що фінансуються з бюджету, а також підрозділи, технологічно пов'язані з навчальним та науковим процесом, не підлягають приватизації, репрофілюванню або використанню не за призначенням.

6. Потреби державних закладів освіти та установ, організацій системи освіти для розвитку їх матеріально-технічної бази задовольняються державою першочергово відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України нормативів.

Голова Верховної Ради
Української РСР
м. Київ, 23 травня 1991 року
№ 1060-XII

Л. Кравчук

Про загальну середню освіту

Закон України

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1999, № 28, ст.230)

(Із змінами, внесеними згідно із Законом
№ 1642-III від 06.04.2000, ВВР, 2000, № 27, ст.213)

(Додатково див. Закон

№ 2120-III від 07.12.2000, ВВР, 2001, № 2-3, ст.10)

(Із змінами, внесеними згідно із Законами

№ 2905-III від 20.12.2001, ВВР, 2002, № 12-13, ст.92

№ 380-IV від 26.12.2002, ВВР, 2003, № 10-11, ст.86)

Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку системи загальної середньої освіти, що сприяє вільному розвитку людської особистості, формує цінності правового демократичного суспільства в Україні.

Розділ I. Загальні положення

Стаття 1. Законодавство України про загальну середню освіту

Законодавство України про загальну середню освіту базується на Конституції України і складається з Закону України «Про освіту», цього Закону, інших нормативно-правових актів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 2. Основні завдання законодавства України про загальну середню освіту

Основними завданнями законодавства України про загальну середню освіту є:

- забезпечення права громадян на доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти;
- забезпечення необхідних умов функціонування і розвитку загальної середньої освіти;
- забезпечення нормативно-правової бази щодо обов'язковості повної загальної середньої освіти;
- визначення структури та змісту загальної середньої освіти;
- визначення органів управління системою загальної середньої освіти та їх повноважень;
- визначення прав та обов'язків учасників навчально-виховного процесу, встановлення відповідальності за порушення законодавства про загальну середню освіту.

Стаття 3. Загальна середня освіта

Загальна середня освіта — цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності.

Загальна середня освіта є обов'язковою основною складовою безперервної освіти.

Загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Стаття 4. Система загальної середньої освіти

Систему загальної середньої освіти становлять:

загальноосвітні навчальні заклади всіх типів і форм власності, у тому числі для громадян, які потребують соціальної допомоги та соціальної реабілітації, навчально-виробничі комбінати, позашкільні заклади, науково-методичні установи та органи управління системою загальної середньої освіти, а також професійно-технічні та вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації, що надають повну загальну середню освіту.

Стаття 5. Завдання загальної середньої освіти

Завданнями загальної середньої освіти є:

- виховання громадянина України;
- формування особистості учня (вихованця), розвиток його здібностей і обдарувань, наукового світогляду;
- виконання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти, підготовка учнів (вихованців) до подальшої освіти і трудової діяльності;
- виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина;
- реалізація права учнів (вихованців) на вільне формування політичних і світоглядних переконань;
- виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей Українського народу та інших народів і націй;
- виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців).

Стаття 6. Здобуття повної загальної середньої освіти

1. Громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак забезпечується доступність і безоплатність здобуття

повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах.

2. Громадяни України мають право на здобуття повної загальної середньої освіти у приватних навчальних закладах.

3. Здобуття повної загальної середньої освіти у навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності має відповідати вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти.

4. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, здобувають повну загальну середню освіту у порядку, встановленому для громадян України.

5. Відповідальність за здобуття повної загальної середньої освіти дітьми покладається на їх батьків, а дітьми, позбавленими батьківського піклування, — на осіб, які їх замінюють, або навчальні заклади, де вони виховуються.

Стаття 7. Мова (мови) навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах

Мова (мови) навчання і виховання у загальноосвітніх навчальних закладах визначається відповідно до Конституції України і Закону України «Про мови в Українській РСР».

Розділ II. Загальноосвітні та інші навчальні заклади системи загальної середньої освіти

Стаття 8. Загальноосвітній навчальний заклад

1. Загальноосвітній навчальний заклад — навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права громадян на загальну середню освіту.

Загальноосвітній навчальний заклад, заснований на приватній формі власності, здійснює свою діяльність за наявності ліцензії, виданої в установленому законодавством України порядку.

2. Загальноосвітній навчальний заклад, що здійснює інноваційну діяльність, може мати статус експериментального. Статус експериментального не змінює підпорядкування, тип і форму власності загальноосвітнього навчального закладу. Положення про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад затверджується Міністерством освіти України.

Стаття 9. Типи загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти

1. Відповідно до освітнього рівня, який забезпечується загальноосвітнім навчальним закладом (початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта), існують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів I, II, III ступенів. Школи кожного з трьох ступенів можуть функціонувати разом або самостійно.

До загальноосвітніх навчальних закладів належать:

— середня загальноосвітня школа — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів (I ступінь — початкова школа, II ступінь — основна школа, III ступінь — старша школа, як правило, з профільним спрямуванням навчання);

- спеціалізована школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;
- гімназія — загальноосвітній навчальний заклад II–III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю;
- ліцей — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою;
- колегіум — загальноосвітній навчальний заклад III ступеня філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілів;
- загальноосвітня школа-інтернат — загальноосвітній навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги;
- спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;
- загальноосвітня санаторна школа (школа-інтернат) — загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування;
- школа соціальної реабілітації — загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання (створюється окремо для хлопців і дівчат);
- вечірня (змінна) школа — загальноосвітній навчальний заклад II–III ступенів для громадян, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання.

2. Інші навчальні заклади системи загальної середньої освіти:

позашкільний навчально-виховний заклад — навчальний заклад для виховання дітей та задоволення їх потреб у додатковій освіті за інтересами (науковими, технічними, художньо-естетичними, спортивними тощо);

міжшкільний навчально-виробничий комбінат — навчальний заклад для забезпечення потреб учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній, професійній підготовці;

професійно-технічний навчальний заклад — навчальний заклад для забезпечення потреб громадян у професійно-технічній і повній загальній середній освіті;

вищий навчальний заклад I–II рівнів акредитації — навчальний заклад для задоволення потреб громадян за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста і бакалавра з одночасним завершенням здобуття повної загальної середньої освіти.

3. Загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати у своєму складі класи (групи) з вечірньою (заочною) формою навчання, класи (групи) з поглибленим вивченням окремих предметів.

Загальноосвітні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форм власності можуть мати у своєму складі інтернати з частковим або повним утриманням учнів (вихованців) за рахунок власника.

Загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати навчально-виховні комплекси у складі навчальних закладів різних типів і рівнів

акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів громадян, а також навчально-виховні об'єднання з дошкільними та позашкільними навчальними закладами для задоволення освітніх і культурно-освітніх потреб.

4. Перелік спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) визначається Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством охорони здоров'я України.

5. Положення про загальноосвітні навчальні заклади затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Загальноосвітній навчальний заклад на основі Положення про загальноосвітні навчальні заклади розробляє статут, який затверджується власником (для державних та комунальних загальноосвітніх навчальних закладів — відповідним органом управління освітою) та реєструється місцевим органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування.

Стаття 10. Статус загальноосвітнього навчального закладу

1. Загальноосвітній навчальний заклад є юридичною особою. За своїми організаційно-правовими формами загальноосвітні навчальні заклади можуть бути державної, комунальної та приватної форм власності.

2. Статус державного має загальноосвітній навчальний заклад, заснований на державній формі власності.

3. Статус комунального має загальноосвітній навчальний заклад, заснований на комунальній формі власності.

4. Статус приватного має загальноосвітній навчальний заклад, заснований на приватній формі власності.

Стаття 11. Створення, реорганізація та ліквідація загальноосвітнього навчального закладу

1. Державні та комунальні загальноосвітні навчальні заклади створюються відповідно центральними, місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування з урахуванням соціально-економічних, національних, культурно-освітніх і мовних потреб за наявності необхідної кількості учнів (вихованців) відповідно до встановлених нормативів наповнюваності класів, необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

2. Рішення про створення комунальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, приймаються Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за погодженням з Міністерством освіти України.

3. Рішення про створення гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), заснованих на комунальній формі власності, приймаються за поданням відповідних органів управління освітою Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями.

4. Рішення про створення загальноосвітнього навчального закладу, заснованого на приватній формі власності, приймається засновником (власником) у порядку, встановленому законодавством України.

5. Рішення про створення шкіл соціальної реабілітації, їх підпорядкованість і джерела фінансування приймається Кабінетом Міністрів України за поданням Міністерства освіти України.

6. Реорганізація і ліквідація загальноосвітніх навчальних закладів проводяться у порядку, встановленому законодавством України.

Реорганізація і ліквідація загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, заснованих на комунальній формі власності, допускаються лише за згодою територіальних громад.

Розділ III. Організація навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах

Стаття 12. Термін навчання

1. Термін навчання для здобуття повної загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах I–III ступенів становить 12 років:

у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня — 4 роки;

у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня — 5 років;

у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня — 3 роки.

2. Термін навчання у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

3. У професійно-технічних та вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації термін здобуття повної загальної середньої освіти встановлюється Міністерством освіти України.

Стаття 13. Форми навчання

Навчально-виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється за груповою та індивідуальною формами навчання, положення про які затверджує Міністерство освіти України.

Бажаючим надається право і створюються умови для прискореного закінчення школи, складання іспитів екстерном.

Стаття 14. Наповнюваність класів загальноосвітніх навчальних закладів

1. Наповнюваність класів загальноосвітніх навчальних закладів не повинна перевищувати 30 учнів.

2. У загальноосвітніх навчальних закладах, розташованих у селах, селищах, кількість учнів у класах визначається демографічною ситуацією, але повинна становити не менше п'яти осіб. При меншій кількості учнів у класі заняття проводяться за індивідуальною формою навчання.

3. Порядок поділу класів на групи при вивченні окремих предметів встановлюється Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством фінансів України.

4. Для спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) кількість учнів у класі визначається Міністерством освіти України за погодженням із Міністерством охорони здоров'я України і Міністерством фінансів України.

5. Кількість учнів у групах подовженого дня та вихованців у групах загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів визначається Міністерством освіти України за погодженням з Міністерством фінансів України.

Стаття 15. Навчальні плани та навантаження учнів

1. Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів (далі — Базовий навчальний план) визначає структуру та зміст загальної середньої освіти через інваріантну і варіативну складові, які встановлюють погодинне та змістове співвідношення між освітніми галузями (циклами навчальних предметів), гранично допустиме навчальне навантаження учнів та загальнорічну кількість навчальних годин. Інваріантна складова змісту загальної середньої освіти формується на державному рівні, є єдиною для всіх закладів загальної середньої освіти, визначається через освітні галузі Базового навчального плану. Варіативна складова змісту загальної середньої освіти формується загальноосвітнім навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону та індивідуальних освітніх запитів учнів (вихованців). Базовий навчальний план для загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності затверджується Кабінетом Міністрів України.

2. На основі Базового навчального плану Міністерство освіти України затверджує типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності. У типових навчальних планах освітні галузі реалізуються в навчальні предмети та курси інваріантної та варіативної складових змісту загальної середньої освіти.

Типові навчальні плани встановлюють сумарне гранично допустиме навчальне навантаження учнів. Воно становить таку кількість навчальних годин на рік:

- 1–2 класи — 700 годин;
- 3–4 класи — 790 годин;
- 5 клас — 860 годин;
- 6–7 класи — 890 годин;
- 8–9 класи — 950 годин;
- 10–12 класи — 1030 годин.

3. На основі типових навчальних планів загальноосвітнім навчальним закладом складається робочий навчальний план з конкретизацією варіативної складової і визначенням профілю навчання.

Робочі навчальні плани державних і комунальних загальноосвітніх навчальних закладів затверджуються відповідним органом управління освітою. Робочі навчальні плани приватних загальноосвітніх навчальних закладів погоджуються з відповідними органами управління освітою.

Робочі навчальні плани професійно-технічних і вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації, в частині здобуття повної загальної середньої освіти, розробляються на основі типових навчальних планів для загальноосвітніх навчальних закладів та погоджуються з Міністерством освіти України.

Експериментальні робочі навчальні плани складаються, з урахуванням типових навчальних планів, загальноосвітніми навчальними закладами, що мають статус експериментальних.

Запровадження експериментальних робочих навчальних планів, нових освітніх програм, педагогічних новацій і технологій можливе лише за рішенням Міністерства освіти України.

Стаття 16. Навчальний рік та режим роботи загальноосвітнього навчального закладу

1. Навчальний рік у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності розпочинається у День знань — 1 вересня і закінчується не пізніше 1 липня наступного року.

2. Тривалість навчального року в загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня не може бути меншою 175 робочих днів, а в загальноосвітніх навчальних закладах II–III ступенів — 190 робочих днів, без урахування часу на складання перевірних та випускних іспитів, тривалість яких не може перевищувати трьох тижнів.

3. Структура навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами) та тривалість навчального тижня встановлюються загальноосвітнім навчальним закладом у межах часу, передбаченого робочим навчальним планом, за погодженням з відповідним органом управління освітою.

4. Режим роботи загальноосвітнього навчального закладу визначається ним на основі нормативно-правових актів та за погодженням з відповідним органом державної санітарно-епідеміологічної служби.

5. Тривалість уроків у загальноосвітніх навчальних закладах становить: у перших класах — 35 хвилин, у других — четвертих класах — 40 хвилин, у п'ятих — дванадцятих класах — 45 хвилин. Зміна тривалості уроків допускається за погодженням з відповідними органами управління освітою та органами державної санітарно-епідеміологічної служби.

Різниця в часі навчальних годин перших — четвертих класів обов'язково обліковується і компенсується проведенням додаткових, індивідуальних занять та консультацій з учнями.

6. Тривалість канікул у загальноосвітніх навчальних закладах протягом навчального року не може бути меншою 30 календарних днів.

Стаття 17. Виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах

1. Виховання учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється в процесі урочної, позаурочної та позашкільної роботи з ними.

Цілі виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах визначаються на основі принципів, закладених у Конституції України, законах та інших нормативно-правових актах України.

2. У загальноосвітніх навчальних закладах забороняється утворення і діяльність організаційних структур політичних партій, а також релігійних організацій і воєнізованих формувань.

3. Примусове залучення учнів (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів до вступу в будь-які об'єднання громадян, релігійні організації і воєнізовані формування забороняється.

Стаття 18. Зарахування учнів

1. Місцеві органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування закріплюють за загальноосвітніми навчальними закладами відповідні території обслуговування і до початку навчального року обліковують учнів, які мають їх відвідувати.

2. Зарахування учнів до загальноосвітнього навчального закладу проводиться наказом директора, що видається на підставі заяви, за наявності медичної довідки встановленого зразка і відповідного документа про освіту (крім учнів першого класу).

3. Зарахування учнів до гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів) проводиться у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

4. Зарахування учнів до загальноосвітньої санаторної школи (школи-інтернату) проводиться у порядку, встановленому Міністерством освіти України та Міністерством охорони здоров'я України.

5. Направлення учнів (вихованців) до шкіл соціальної реабілітації та дострокове звільнення їх із цих навчальних закладів здійснюються за рішенням суду.

6. Зарахування та добір дітей для навчання у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах), їх переведення з одного типу таких навчальних закладів до іншого проводиться за висновком відповідних психолого-медико-педагогічних консультацій у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Розділ IV. Учасники навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах

Стаття 19. Учасники навчально-виховного процесу

Учасниками навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах є:

- учні (вихованці);
- керівники;
- педагогічні працівники, психологи, бібліотекарі;
- інші спеціалісти;
- батьки або особи, які їх замінюють.

Стаття 20. Учень (вихованець)

1. Учень (вихованець) — особа, яка навчається і виховується в одному із загальноосвітніх навчальних закладів. Зарахування учнів

до загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється, як правило, з 6 років.

2. Статус учнів (вихованців) як учасників навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах, їх права та обов'язки визначаються цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 21. Соціальний захист учнів (вихованців)

1. Учням (вихованцям) загальноосвітніх навчальних закладів може подаватися додатково соціальна і матеріальна допомога за рахунок коштів центральних органів виконавчої влади та місцевих бюджетів, коштів юридичних і фізичних осіб України та громадян, які проживають за її межами, а також коштів фонду загальнообов'язкового навчання та за рахунок інших надходжень.

Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності мають право на пільговий проїзд міським та приміським пасажирським транспортом у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості забезпечуються транспортом до місця навчання і додому безоплатно.

2. Діти з вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату забезпечуються засобами індивідуальної корекції в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

3. Вихованці шкіл-інтернатів усіх типів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, перебувають на повному державному утриманні. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які навчаються в інших загальноосвітніх навчальних закладах, забезпечуються харчуванням, одягом та іншими послугами у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Утримання вихованців, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) здійснюється за рахунок держави.

4. Діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, працевлаштовуються або продовжують навчання згідно з одержаною освітою у порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 22. Охорона та зміцнення здоров'я учнів (вихованців)

1. Загальноосвітній навчальний заклад забезпечує безпечні та нешкідливі умови навчання, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я, формує гігієнічні навички та засади здорового способу життя учнів (вихованців).

2. Учні (вихованці) загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності забезпечуються медичним обслуговуванням, що здійснюється медичними працівниками, які входять до штату цих закладів або відповідних закладів охорони здоров'я, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Заклади охорони здоров'я разом з органами управління освітою та органами охорони здоров'я щорічно забезпечують безоплатний медичний огляд учнів (вихованців), моніторинг і корекцію стану здоров'я, проведення лікувально-профілактичних заходів у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності. (Частина друга абзацу другого статті 22 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1642-III від 06.04.2000).

3. Відповідальність за організацію харчування учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності додержання в них вимог санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм покладається на засновників (власників), керівників цих навчальних закладів. Норми та порядок організації харчування учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах встановлюються Кабінетом Міністрів України. (Частина третя статті 22 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1642-III від 06.04.2000).

4. Контроль за охороною здоров'я та якістю харчування учнів (вихованців) покладається на органи охорони здоров'я.

Стаття 23. Заохочення учнів (вихованців)

Для учнів (вихованців) встановлюються різні види морального стимулювання та матеріального заохочення, передбачені Міністерством освіти України, іншими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, статутом загальноосвітнього навчального закладу.

Стаття 24. Педагогічні працівники

1. Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах системи загальної середньої освіти. Перелік посад педагогічних працівників системи загальної середньої освіти встановлюється Кабінетом Міністрів України.

2. Посаду керівника загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності може займати особа, яка є громадянином України, має вищу педагогічну освіту на рівні спеціаліста або магістра, стаж педагогічної роботи не менше трьох років, успішно пройшла атестацію керівних кадрів освіти у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Стаття 25. Педагогічне навантаження

1. Педагогічне навантаження вчителя загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності — час, призначений для здійснення навчально-виховного процесу.

(Дію абзацу другого частини першої статті 25 зупинено на 2003 рік згідно із Законом № 380-IV від 26.12.2002). (Дію абзацу другого частини першої статті 25 зупинено на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від

20.12.2001). Педагогічне навантаження вчителя включає 18 навчальних годин протягом навчального тижня, що становлять тарифну ставку, а також інші види педагогічної діяльності в такому співвідношенні до тарифної ставки: (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом другим частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом № 2120-III від 07.12.2000), (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом другим частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001);

(Дію абзацу третього частини першої статті 25 зупинено на 2003 рік згідно із Законом № 380-IV від 26.12.2002), (Дію абзацу третього частини першої статті 25 зупинено на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001), класне керівництво — 20–25 відсотків; (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом третім частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом № 2120-III від 07.12.2000), (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом третім частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001);

(Дію абзацу четвертого частини першої статті 25 зупинено на 2003 рік згідно із Законом № 380-IV від 26.12.2002), (Дію абзацу четвертого частини першої статті 25 зупинено на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001), перевірка зошитів — 10–20 відсотків; (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом четвертим частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом № 2120-III від 07.12.2000), (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом четвертим частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001).

(Дію абзацу п'ятого частини першої статті 25 зупинено на 2003 рік згідно із Законом № 380-IV від 26.12.2002), (Дію абзацу п'ятого частини першої статті 25 зупинено на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001), завідування: (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом п'ятим частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету Укра-

їни та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом № 2120-III від 07.12.2000) (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом п'ятим частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001).

(Дію абзацу шостого частини першої статті 25 зупинено на 2003 рік згідно із Законом № 380-IV від 26.12.2002) (Дію абзацу шостого частини першої статті 25 зупинено на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001), майстернями — 15–20 відсотків; (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом шостим частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом № 2120-III від 07.12.2000); (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом шостим частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001).

(Дію абзацу сьомого частини першої статті 25 зупинено на 2003 рік згідно із Законом № 380-IV від 26.12.2002); (Дію абзацу сьомого частини першої статті 25 зупинено на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001) навчальними кабінетами — 10–15 відсотків; (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом сьомим частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом № 2120-III від 07.12.2000); (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом сьомим частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001).

(Дію абзацу восьмого частини першої статті 25 зупинено на 2003 рік згідно із Законом № 380-IV від 26.12.2002), (Дію абзацу восьмого частини першої статті 25 зупинено на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001) навчально-дослідними ділянками — 10–15 відсотків. (Установити, що у 2001 році положення і норми, передбачені абзацом восьмим частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2001 рік згідно із Законом № 2120-III від 07.12.2000), (Установити, що у 2002 році положення і норми, передбачені абзацом восьмим частини першої статті 25 реалізуються в розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України в межах видатків, врахованих у розрахунках до Державного бюджету України та місцевих бюджетів на 2002 рік згідно із Законом № 2905-III від 20.12.2001).

Розміри та порядок встановлення доплат за інші види педагогічної діяльності визначаються Кабінетом Міністрів України.

Педагогічне навантаження вихователя загальноосвітнього навчального закладу становить 30 годин, вихователя загальноосвітньої спеціальної школи (школи-інтернату) — 25 годин на тиждень, що становить тарифну ставку.

Розміри тарифних ставок інших педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Розподіл педагогічного навантаження у загальноосвітньому навчальному закладі здійснюється його керівником і затверджується відповідним органом управління освітою.

2. Педагогічне навантаження вчителя загальноосвітнього навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності обсягом менше тарифної ставки, передбаченої частиною першою цієї статті, встановлюється тільки за його згодою.

Перерозподіл педагогічного навантаження протягом навчального року допускається у разі зміни кількості годин з окремих предметів, що передбачається робочим навчальним планом, або за письмовою згодою педагогічного працівника з додержанням законодавства України про працю.

Стаття 26. Трудові відносини в системі загальної середньої освіти

1. Трудові відносини в системі загальної середньої освіти регулюються законодавством України про працю, Законом України «Про освіту», цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

2. Призначення на посаду та звільнення з посади керівника державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснює відповідний орган управління освітою. Призначення на посаду та звільнення з посади заступників керівника та інших педагогічних працівників державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснюється відповідним органом управління освітою за поданням керівника загальноосвітнього навчального закладу. Призначення на посаду та звільнення з посади інших працівників державного та комунального загальноосвітнього навчального закладу здійснює його керівник. Призначення на посаду та звільнення з посади керівника і заступників керівника приватного загальноосвітнього навчального закладу здійснює його власник за погодженням з відповідним органом управління освітою. Призначення на посаду та звільнення з посади педагогічних та інших працівників приватного загальноосвітнього навчального закладу здійснює його власник.

3. Відволікання педагогічних працівників від виконання професійних обов'язків на виконання робіт, не передбачених трудовим договором, без згоди педагогічного працівника не допускається. Відмова педагогічного працівника від виконання робіт, не передбачених трудовим договором, не може бути підставою для його звільнення з посади, крім випадків, встановлених законодавством.

4. Педагогічному працівнику — призовнику, який має вищу педагогічну освіту і основним місцем роботи якого є загальноосвітній

навчальний заклад, надається відстрочка від призову на строкову військову службу на весь період його роботи за спеціальністю.

Стаття 27. Атестація педагогічних працівників

1. Атестація педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування, типів і форм власності є обов'язковою і здійснюється, як правило, один раз на п'ять років відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого Міністерством освіти України.

2. За результатами атестації педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів визначається відповідність педагогічного працівника займаній посаді, присвоюється кваліфікаційна категорія (спеціаліст, спеціаліст другої категорії, спеціаліст першої категорії і спеціаліст вищої категорії) та може бути присвоєно педагогічне звання (старший учитель, учитель-методист, вихователь-методист, педагог-організатор-методист тощо). Положення про кваліфікаційні категорії та педагогічні звання затверджуються Міністерством освіти України.

Стаття 28. Права та обов'язки педагогічних працівників системи загальної середньої освіти

Права та обов'язки педагогічних працівників системи загальної середньої освіти визначаються Конституцією України, Законом України «Про освіту», Кодексом законів про працю України, цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 29. Права та обов'язки батьків або осіб, які їх замінюють

1. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право:

- вибирати навчальні заклади та форми навчання для неповнолітніх дітей;
- приймати рішення щодо участі дитини в інноваційній діяльності загальноосвітнього навчального закладу;
- обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів;
- звертатися до відповідних органів управління освітою з питань навчання і виховання дітей;
- захищати законні інтереси дітей.

2. Батьки або особи, які їх замінюють, зобов'язані:

- забезпечувати умови для здобуття дитиною повної загальної середньої освіти за будь-якою формою навчання;
- постійно дбати про фізичне здоров'я, психічний стан дітей, створювати належні умови для розвитку їх природних здібностей;
- поважати гідність дитини, виховувати працелюбність, почуття доброти, милосердя, шанобливе ставлення до сім'ї, старших за віком, державної і рідної мови, до народних традицій і звичаїв;
- виховувати повагу до національних, історичних, культурних цінностей Українського народу, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання та навколишнього природного середовища, любов до України.

3. У разі, якщо батьки або особи, які їх замінюють, всупереч висновку відповідної психолого-медико-педагогічної консультації відмовляються направляти дитину до відповідної спеціальної загальноосвітньої школи (школи-інтернату), навчання дитини проводиться за індивідуальною формою.

Розділ V. Державний стандарт загальної середньої освіти

Стаття 30. Поняття Державного стандарту загальної середньої освіти

1. Державний стандарт загальної середньої освіти — зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової і повної загальної середньої освіти та гарантії держави у її досягненні.

2. Додержання вимог Державного стандарту загальної середньої освіти є обов'язковим для загальноосвітніх навчальних закладів, а також професійно-технічних та вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

Стаття 31. Розроблення та затвердження Державного стандарту загальної середньої освіти

1. Державний стандарт загальної середньої освіти розробляється Міністерством освіти України разом з Національною академією наук України та Академією педагогічних наук України. Державний стандарт загальної середньої освіти затверджується Кабінетом Міністрів України і переглядається не рідше одного разу на 10 років.

Зміна змісту і обсягу Державного стандарту загальної середньої освіти іншими органами виконавчої влади не допускається.

2. Навчально-методичне забезпечення реалізації Державного стандарту загальної середньої освіти здійснюється Міністерством освіти України.

Стаття 32. Структура Державного стандарту загальної середньої освіти

Структуру Державного стандарту загальної середньої освіти складають:

- базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів;
- загальна характеристика інваріантної та варіативної складових змісту загальної середньої освіти;
- державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів (вихованців).

Стаття 33. Додержання Державного стандарту загальної середньої освіти

Обов'язком загальноосвітнього навчального закладу щодо додержання Державного стандарту загальної середньої освіти є:

- виконання інваріантної складової змісту загальної середньої освіти;
- визначення предметної спрямованості варіативної складової змісту загальної середньої освіти, її змістовного наповнення і форм реалізації на кожному ступені загальної середньої освіти за погодженням з відповідними органами управління освітою;
- вибір і використання освітніх програм, навчальних курсів, посібників до варіативної складової змісту загальної середньої освіти у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

Стаття 34. Атестація та оцінювання знань учнів (вихованців)

1. Контроль за відповідністю освітнього рівня учнів (вихованців), які закінчили загальноосвітній навчальний заклад I, II і III ступенів, вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти здійснюється шляхом їх державної підсумкової атестації. Зміст, форми і порядок проведення державної підсумкової атестації визначаються і затверджуються Міністерством освіти України.

2. Поточне та підсумкове оцінювання знань учнів та вибір їх форм, змісту та способу здійснює загальноосвітній навчальний заклад.

3. Переведення учнів (вихованців) до наступного класу загальноосвітнього навчального закладу здійснюється у порядку, встановленому Міністерством освіти України.

4. Переведення учнів (вихованців) до іншого загальноосвітнього навчального закладу здійснюється за наявності особових справ учнів (вихованців) встановленого Міністерством освіти України зразка.

5. Випускникам загальноосвітніх навчальних закладів II і III ступенів видається відповідний документ про освіту. Зразки документів про загальну середню освіту затверджує Кабінет Міністрів України. Виготовлення документів про загальну середню освіту здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Президент України
м. Київ, 13 травня 1999 року
№ 651-XIV

Л.Кучма

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

Постанова
від 16 листопада 2000 р. № 1717
Київ

Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання

На виконання статей 12, 15 і 31 Закону України «Про загальну середню освіту» Кабінет Міністрів України п о с т а н о в л я є:

1. Здійснити перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання для учнів, які почнуть навчатися у першому класі 2001 року і в наступні роки, у три етапи:

- перший етап з 1 вересня 2001 р. — у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня;
- другий етап з 1 вересня 2005 р. — у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня;
- третій етап з 1 вересня 2007 р. — у гімназіях, ліцеях, колегіумах, спеціалізованих школах та з 1 вересня 2008 року в інших загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня (за винятком учнів, які вступили до першого класу чотирирічної початкової школи у 1999 році).

2. Затвердити Державний стандарт початкової загальної освіти (додається).

Дозволити Міністерству освіти і науки вносити до зазначеного Державного стандарту зміни не принципового характеру. Установити, що до затвердження державних стандартів базової і повної середньої освіти діють навчальні плани та програми, затверджені Міністерством освіти і науки, які прирівнюються до цих стандартів.

3. Міністерству освіти і науки, Академії педагогічних наук, Національній академії наук:

- здійснити протягом 2000–2002 років заходи, спрямовані на оновлення змісту загальної середньої освіти, відповідно до нової структури середньої загальноосвітньої школи, розробити навчальні плани і програми для загальноосвітніх навчальних закладів різних типів;
- забезпечити оновлення змісту, перехід на нову структуру та обсяги підготовки педагогічних кадрів відповідно до потреб системи загальної середньої освіти;
- розробити до 2003 року Державні стандарти базової і повної загальної середньої освіти, спеціальної загальної середньої освіти дітей з особливими потребами;
- запровадити ефективну форму державної підсумкової атестації випускників загальноосвітніх навчальних закладів I, II і III ступенів;

- забезпечити конкурсний відбір підручників, навчальних посібників, іншої навчально-методичної літератури відповідно до нового змісту навчання і потреб загальноосвітніх навчальних закладів;
- вжити заходів до розроблення і впровадження у навчальний процес нових засобів навчання і педагогічних технологій, інформатизації середньої освіти та комп'ютеризації загальноосвітніх навчальних закладів;
- привести нормативно-правові акти в терміни, визначені пунктом 1 цієї постанови, у відповідність з новим змістом, структурою і 12-річним терміном навчання.

4. Міністерству охорони здоров'я, Міністерству освіти і науки внести до 1 вересня 2001 р. зміни і доповнення до Державних санітарних правил і норм «Устаткування, утримання загальноосвітніх навчально-виховних закладів та організація навчально-виховного процесу».

5. Міністерству фінансів, Міністерству економіки під час формування Державного бюджету України та Державної програми економічного і соціального розвитку України передбачати щороку кошти на забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів підручниками, наочними посібниками, комп'ютерною технікою з відповідним програмним забезпеченням, іншими засобами навчання та навчальним обладнанням.

6. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям:

- розробити за погодженням з Міністерством освіти і науки та затвердити до 1 січня 2001 р. регіональні плани переходу загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання;
- до 1 вересня 2001 р. оптимізувати мережу загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до освітніх потреб населення та соціально-демографічної ситуації в регіоні, розширювати можливості надання учням додаткових освітніх послуг;
- вжити заходів до гарантованого забезпечення підручниками і навчальними посібниками учнів загальноосвітніх навчальних закладів;
- здійснити підготовку і перепідготовку педагогічних працівників для організації навчання в загальноосвітніх навчальних закладах за новим змістом і структурою загальної середньої освіти;
- забезпечити підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення та інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, оснащення їх необхідним обладнанням і устаткуванням.

7. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Кабінету Міністрів України від 5 серпня 1998 р. № 1239 «Про затвердження Базового навчального плану загальноосвітніх навчальних закладів» (Офіційний вісник України, 1998 р., № 31, ст. 1187).

Перший
віце-прем'єр-міністр України

Ю. Єхануров

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ базової і повної середньої освіти

Загальна частина

Державний стандарт базової і повної середньої освіти (далі — Державний стандарт) визначає вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави у її досягненні.

Державний стандарт охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної і варіативної складових змісту базової та повної середньої освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Виконання вимог Державного стандарту є обов'язковим для всіх навчальних закладів, що надають загальну середню освіту.

Зміст базової і повної середньої освіти створює передумови:

- для всебічного розвитку особистості і визначається на засадах загальнолюдських та національних цінностей, науковості і систематичності знань, їх значущості для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру школи;
- для надання навчанню українознавчої спрямованості, що безпосередньо забезпечується вивченням української мови, української літератури, історії України, географії України, українського мистецтва тощо;
- для індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності у старшій школі, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів.

Особлива увага приділяється практичній і творчій складовим навчальної діяльності. У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності. Між ступенями шкільної освіти забезпечується наступність і перспективність змісту та вимог щодо його засвоєння учнями.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях: мови і літератури, суспільствознавство, естетична культура, математика, природознавство, здоров'я і фізична культура, технології, що є органічним продовженням змісту відповідних освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.

Зміст освітньої галузі структурується і реалізується в системі відповідних навчальних предметів та курсів, програми яких затверджує МОН.

Основна школа забезпечує базову загальну середню освіту, що разом із початковою є фундаментом загальноосвітньої підготовки, формує в учнів готовність до вибору і реалізації шляхів подальшого здобуття освіти. Зміст освіти на цьому ступені є єдиним для всіх учнів; особистісно орієнтований підхід здійснюється через варіативність методик організації навчання залежно від пізнавальних здібностей, а також через факультативні курси.

У старшій школі навчання, як правило, є профільним. У зв'язку з цим зміст освіти і вимоги до його засвоєння диференціюються за трьома рівнями: обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом, профільний, зміст якого визначають програми затверджені МОН, та академічний, за програмами якого вивчаються дисципліни, що тісно пов'язані з профільними предметами (наприклад, фізика у хіміко-біологічному профілі), а також здійснюється загальноосвітня підготовка учнів, які не визначилися щодо напрямку спеціалізації.

Характеристика освітніх галузей

5. Освітня галузь «Природознавство»

Основною метою освітньої галузі є розвиток учнів за допомогою засобів навчальних предметів, що складають природознавство як наукову галузь, формування наукового світогляду і критичного мислення учнів завдяки засвоєнню ними основних понять і законів природничих наук та методів наукового пізнання, вироблення умінь застосовувати набуті знання і приймати виважені рішення в природокористуванні.

Відповідно до цієї мети в учнів формується система знань з основ природничих наук, необхідна для адекватного світосприймання та уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу, вони опановують науковий стиль мислення, усвідомлюють способи діяльності і ціннісні орієнтації, які дають змогу зрозуміти наукові основи сучасного виробництва, техніки і технологій, безпечно жити у сучасному високотехнологічному суспільстві і цивілізовано взаємодіяти з природним середовищем.

Зміст освітньої галузі ґрунтується на принципі наступності між початковою та основною, основною і старшою школою, між загальною середньою і вищою освітою. Зокрема, він враховує природознавчу підготовку учнів початкової школи за змістовими лініями освітньої галузі «Людина і світ». Зміст освітньої галузі в старшій школі ґрунтується на базовій загальноосвітній підготовці учнів основної школи з основ природничих наук. Цим забезпечується наступність навчання в початковій, основній і старшій школах.

Загальними змістовими лініями освітньої галузі є:

- рівні і форми організації живої і неживої природи, які структурно представлені в кожній компоненті освітньої галузі специфічними для неї об'єктами і моделями;
- закони і закономірності природи;
- методи наукового пізнання, специфічні для кожної з природничих наук;

— значення природничо-наукових знань у житті людини та їхня роль у суспільному розвитку.

Зміст освітньої галузі може реалізовуватися як окремими навчальними предметами (астрономія, біологія, географія, фізика, хімія та інші галузі природознавства), що відображають основи відповідних фундаментальних наук, так і завдяки інтегрованим курсам.

Зміст загальноприродничої компоненти забезпечує формування в свідомості учнів основи для цілісного уявлення про природу.

Зміст астрономічної компоненти зорієнтований на забезпечення засвоєння учнями наукових фактів, понять і законів астрономії, методів астрономічних досліджень, усвідомлення ними будови Всесвіту, уявлень про його утворення і розвиток, формування в них наукового світогляду, використання астрономічних знань у практиці, розкриття значення астрономії у цілісному світорозумінні на мегарівні.

Зміст біологічної компоненти зорієнтований на забезпечення засвоєння учнями знань про закономірності функціонування живих систем, їх розвиток і взаємодію, взаємозв'язок із неживою природою, формування уявлень про природничо-наукову картину живого світу, синтез ідей про живі системи, оволодіння елементами наукового пізнання живої природи, формування складових наукового мислення (класифікація, екологічність, еволюційність і історизм, системність і цілісність), усвідомлення біосферної етики, розуміння необхідності раціонального використання та відновлення природних ресурсів, вироблення навичок застосування знань з біології у повсякденному житті.

Зміст географічної компоненти забезпечує засвоєння знань про компоненти природи, природні ресурси, удосконалення господарської діяльності людини, формування в учнів комплексного, просторового, соціально-орієнтованого уявлення про Землю на основі краєзнавчого, регіонального та планетарного підходів, сучасної географічної картини світу через закономірності розвитку географічної оболонки Землі, усвідомлення цілісного образу своєї країни на основі розгляду та аналізу трьох її основних компонентів — природи, населення і господарства.

Зміст фізичної компоненти створює передумови для забезпечення усвідомлення учнями наукових фактів, ознайомлення з історією розвитку фізичної науки, формування в учнів знання основних фізичних понять і законів, що дають змогу пояснити природні явища і процеси, розвиток експериментальних умінь і дослідницьких навичок, умінь застосовувати набуті знання для розв'язування фізичних задач і пояснення фізичних явищ і процесів, формування наукового світогляду і стилю мислення учнів, уявлення про фізичну картину світу, розкриття ролі знання з фізики в житті людини та суспільному розвитку.

Змістове наповнення хімічної компоненти забезпечує засвоєння учнями знань про речовини та їх перетворення, найважливіші хімічні закони, методи дослідження в хімії, роль хімії в суспільному виробництві та житті людини, розвиток експериментальних умінь та формування на цій основі наукового світогляду, вироблення навичок безпечного поводження з речовинами у буденному житті.

Основна школа

Завданнями реалізації змісту освітньої галузі в основній школі є:

- ознайомлення учнів з науковими фактами природознавства та усвідомлення ними фундаментальних ідей природничих наук;
- оволодіння учнями понятійно-термінологічним апаратом природничих наук, засвоєння предметних знань та усвідомлення суті основних законів і закономірностей, що дають змогу описати і зрозуміти перебіг природних явищ і процесів;
- набуття учнями досвіду практичної та експериментальної діяльності, застосування знань у пізнанні світу;
- формування в учнів ціннісних орієнтацій на збереження природи, гармонійну взаємодію людини і природи, уміння екологічно виважено взаємодіяти з довкіллям.

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Загальноприроднична компонента освітньої галузі	
<p>Довкілля як частина природного та антропогенного середовища життя людини. Явища природи. Об'єкти природи і штучні системи. Всесвіт. Методи пізнання природи. Загальні закономірності природи. Природничонаукова картина світу</p>	<p>Уявлення про загальні закономірності природи та природничо-наукову картину світу, загальну будову Всесвіту, цілісність природи. Знання про довкілля людини, його компоненти та взаємозв'язок між ними. Природні та штучні системи. Уміння спостерігати та описувати природні явища, пояснювати на основі загальних закономірностей природи причини їх виникнення</p>
Біологічна компонента освітньої галузі	
Молекулярно-клітинний рівень	
<p>Особливості хімічного складу живих систем. Загальний план будови клітин еукаріотів</p>	<p>Уявлення про прояв закону збереження енергії в живій природі, про діагностику захворювань людини на основі вивчення клітин та тканин, про складові живлення організмів. Знання про значення неорганічних та органічних речовин в існуванні живої природи, клітину як елементарну структурно-функціональну одиницю живої природи. Уміння виготовляти прості мікропрепарати</p>
Організменний рівень	
<p>Особливості будови, функціонування та розвитку організмів різних царств, їх пристосування до умов середовища. Будова та функції організму людини. Біосоціальна природа людини</p>	<p>Уявлення про організм як відкриту саморегульовану систему, про біологічні основи розмноження, вирощування рослин і тварин та догляд за ними; антропогенез. Знання про будову, функціонування, розвиток та поведінку організмів; принципи роботи регуляторних систем, зв'язок організмів різних царств та екологічних груп із середовищем існування, значення їх в природі, господарстві та житті людини, місце і роль людини в світі. Уміння пояснювати процеси життєдіяльності та основні властивості живих систем, виявляти взаємозалежність організмів та їх пристосованість до умов існування, надавати першу допомогу при нещасних випадках, використовувати знання для ведення здорового способу життя</p>
Надорганізменні рівні	
<p>Надорганізменні системи: популяція, вид, екосистема, біосфера. Взаємозв'язок організму і середовища. Людина і довкілля</p>	<p>Уявлення про стан довкілля в Україні та її регіонах, про природні та штучні екосистеми. Знання основних типів зв'язків між організмами та середовищем існування, екологічних факторів, значення умов довкілля для життя людини. Уміння виявляти біотичні та абіотичні зв'язки в природі, застосовувати знання про екосистеми у господарській діяльності і охороні природи</p>
<p>Система та еволюція організмів Різноманітність організмів. Еволюція</p>	<p>Уявлення про основи класифікації, сучасну систему органічного світу. Знання характерних ознак організмів основних таксонів різних царств живої природи, їх ускладнення в процесі еволюції, систематичного положення людини в органічному світі. Уміння порівнювати організми різних таксонів, обґрунтовувати значення різноманітності живих організмів у природі та господарській діяльності людини</p>

Методи наукового пізнання	
Спостереження, описовий, порівняльний та експериментальний методи дослідження	Уявлення про джерела отримання біологічних знань, методи вивчення організмів у природі. Знання про призначення збільшувальних та інших приладів (тонометр, термометр, електрокардіограф тощо) у біологічних дослідженнях, правил безпеки під час проведення дослідів. Уміння користуватися збільшувальними приладами, і досліджувати мікро- та макропрепарати, проводити спостереження в природі і лабораторії, порівнювати організми різних таксономічних груп, проводити антропометричні вимірювання, аналізувати фізичний розвиток і фізіологічний стан людини за різними показниками (температура тіла, артеріальний тиск тощо), проводити прості досліді щодо вивчення процесів життєдіяльності організмів
Географічна компонента освітньої галузі	
Географічний простір	
Загальні закономірності географічної оболонки, особливості їх прояву і наслідки в різних оболонках: літосфері, атмосфері, гідросфері, біосфері. Вплив природних факторів та закономірностей на життя і діяльність людей	Уявлення про місце Землі у Всесвіті, вплив Сонця на природу, загальні закономірності просторової організації географічної оболонки. Знання особливостей форми та рухів Землі, структури та особливостей розвитку літосфери, атмосфери, гідросфери, біосфери як складових географічної оболонки. Уміння аналізувати взаємозв'язки між складовими географічної оболонки, наводити приклади взаємного впливу природних умов і діяльності людей
Регіональні географічні системи	
Материк і океани як складові географічної оболонки, її найбільші аональні комплекси. Основні особливості та взаємозв'язки компонентів природи в межах окремих материків і океанів. Загальні природні закономірності на материках і океанах. Просторова організація географічної оболонки в межах території України і своєї місцевості та її природно-ресурсний потенціал	Уявлення про загальні географічні закономірності на материках і в океанах. Знання основних особливостей та взаємозв'язків компонентів природи в межах материків і океанів, географічних закономірностей та природно-ресурсного потенціалу України і своєї місцевості. Уміння складати географічні характеристики материків і океанів, території України і своєї місцевості, розв'язувати пізнавальні та практичні географічні задачі, застосовувати географічні знання в побуті та повсякденному житті
Просторова організація життя і діяльність людства Материк як заселені частини земної кулі. Населення України та своєї місцевості. Господарська діяльність людини та її наслідки	Уявлення про географічні аспекти населення і господарства на материках та в Україні, про проблеми сталого розвитку. Знання історії заселення материків у зв'язку з природними умовами та напорами господарської діяльності людини на них, особливостей формування державної території та населення України, її сучасні соціально-економічні проблеми. Уміння складати географічні характеристики населення материків і України, визначати, порівнювати й аналізувати основні демографічні та соціально-економічні показники

<p>Методи географії і джерела географічної інформації</p> <p>Об'єкт, предмет та завдання географії. Історія пізнання Землі. Джерела географічних знань та методи географічних досліджень. Геоінформаційні системи. План і карта. Картографічні проекції. Значення географічних знань</p>	<p>Уявлення про сучасну географічну картину світу. Знання про джерела географічної інформації та її роль в житті людини.</p> <p>Уміння користуватися планами, картами та іншими джерелами географічної інформації, використовувати набуті географічні знання у повсякденному житті, користуватися комплектом приладів та інструментів для пізнання географічних процесів і явищ</p>
<p>Географічні аспекти взаємодії людини і природи</p> <p>Взаємодія людини і природи, її наслідки. Основні планетарні проблеми, їх глобальність і прояв на окремих материках та на території України. Екологічні проблеми, їх регіональний прояв, шляхи розв'язання. Міжнародна співпраця у вирішенні глобальних проблем</p>	<p>Уявлення про географічні аспекти взаємодії природи і суспільства у минулому та на сучасному етапі. Знання про основні проблеми взаємодії суспільства та природи, їх прояв в межах окремих материків і на території України.</p> <p>Уміння наводити приклади взаємовпливу людини і природи, пояснювати шляхи розв'язання геоекологічних регіональних проблем; виконувати правила поведінки в природі</p>
<p>Фізична компонента освітньої галузі</p>	
<p>Речовина і поле</p> <p>Будова речовини. Будова атома. Радіоактивність. Агрегатні стани речовини.</p> <p>Весвітнє тяжіння.</p> <p>Електричне і магнітне поля. Електромагнітна індукція.</p> <p>Світлове випромінювання. Прямолінійне поширення світла. Відбивання і заломлення світла</p>	<p>Уявлення про атомно-молекулярну будову речовини, дискретність електричного заряду, електромагнітну індукцію, світловий промінь, особливості поширення світла в різних середовищах, активність радіонуклідів.</p> <p>Знання властивостей речовин в твердому, рідкому і газоподібному станах, способів зміни внутрішньої енергії тіла, будови атома, видів радіоактивності, притягання тіл до Землі, прояви електричного і магнітного полів, спектр світла.</p> <p>Уміння розв'язувати задачі на розрахунок характеристик теплових процесів, кількості теплоти згорання палива, будову зображень, що дають плоске дзеркало та лінзи</p>
<p>Рух і взаємодії</p> <p>Механічний рух. Рівномірний прямолінійний рух. Рух по колу. Коливальний рух.</p> <p>Взаємодія тіл. Сили в природі. Деформація. Тертя.</p> <p>Елементи гідроаеростатики.</p> <p>Механічна робота та потужність. Кінетична і потенціальна енергія.</p> <p>Тепловий рух. Теплообмін. Види теплопередачі.</p> <p>Взаємодія заряджених тіл. Взаємодія магнітів. Постійний електричний струм</p>	<p>Уявлення про різні види механічного руху, гравітаційну та електромагнітну взаємодію, поширення механічних коливань у пружному середовищі, взаємодію заряджених тіл і магнітів, природу електричного струму та його механічну, теплову, хімічну і магнітну дії.</p> <p>Знання основних характеристик механічного руху і взаємодії, видів теплопередачі і параметрів, що їх характеризують, характеристик електричного струму і дільнок кола.</p> <p>Уміння розв'язувати задачі на розрахунок характеристик механічного руху, умов рівноваги важеля, рівняння теплового балансу, коефіцієнт корисної дії механізму чи пристрою, електричних кіл, роботи та потужності електричного струму</p>

<p>Закони і закономірності фізики Основні фізичні закони, що визначають перебіг механічних, теплових, світлових, електричних і магнітних явищ</p>	<p>Уявлення про загальні закономірності плинущ фізичних явищ різної природи, хід теплових процесів. Знання суті законів: збереження енергії, Архімеда, Паскаля, Гука, Ома для ділянки кола, Джоуля-Ленца, відбивання та заломлення світла; умов рівноваги важеля; рівняння теплового балансу. Уміння застосовувати вивчені закони для пояснення фізичних явищ і процесів та розв'язування задач</p>
<p>Фізичні методи наукового пізнання Експериментальні і теоретичні методи наукового пізнання. Елементи метрології. Методи розв'язування фізичних задач</p>	<p>Уявлення про етапи пізнавальної діяльності в природничо-наукових дослідженнях, елементи метрології. Знання алгоритмів спостереження, проведення дослідду, вимірювання. Уміння планувати дослід, складати дослідні установки, вимірювати фізичні величини — довжину, масу, об'єм тіл, густину речовини, температуру тіл, час, період, силу, тиск, силу струму, напругу, електричний опір провідника, оптичну силу лінзи, радіоактивний фон, користуватися вимірювальними приладами, будувати таблиці і графіки, аналізувати та оформляти результати дослідження, розв'язувати фізичні задачі різними методами</p>
<p>Роль фізичних знань в житті людини та суспільному розвитку Фізичні характеристики стану природного середовища. Фізичні основи екології. Фізика і техніка. Фізичні основи сучасних технологій і виробництва. Фізика і науково-технічний прогрес</p>	<p>Уявлення про історичний характер становлення фізичних знань, сфери застосування фізичних знань; про природничо-наукову картину світу. Знання параметрів нормальних умов життєдіяльності людини та її безпеки, допустимих норм забруднення природного середовища та методів його очищення. Уміння застосовувати набуті знання для пояснення практичного використання законів фізики в технічних пристроях, на виробництві, у різних сферах життєдіяльності людини</p>
<p>Хімічна компонента освітньої галузі</p>	
<p>Хімічний елемент Атом. Будова атома. Хімічний елемент. Символи і назви хімічних елементів. Ступінь окиснення. Валентність. Відносна атомна маса. Елементи-органогени. Періодичний закон і періодична система хімічних елементів</p>	<p>Уявлення про стан електронів у атомах, стабільні та радіоактивні нукліди, радіаційну безпеку. Знання будови атома, назв і символів хімічних елементів, періодичного закону, структури періодичної системи, відмінностей елементного складу органічних і неорганічних речовин. Уміння визначати ступінь окиснення елементів у сполуках, складати формули за ступенем окиснення, пояснювати фізичну суть періодичного закону, характеризувати елемент за будовою атома та положенням у періодичній системі</p>
<p>Речовина Речовина. Молекула. Йон. Хімічна формула. Відносна молекулярна маса. Кількість речовини. Молярна маса. Молярний об'єм. Прості та складні речовини. Будова речовини. Хімічний зв'язок. Основні класи неорганічних речовин. Органічні речовини. Розчини. Електролітична дисоціація</p>	<p>Уявлення про природу хімічних зв'язків, суть процесу розчинення, види розчинів, біологічну роль неорганічних і органічних сполук. Знання йонного, ковалентного та металічного хімічних зв'язків; назв, складу і властивостей основних класів неорганічних сполук; дисоціації речовин у водних розчинах; назв, складу, хімічної будови, основних властивостей найважливіших органічних сполук. Уміння розрізняти фізичні тіла, речовини, матеріали, фізичні та хімічні властивості речовин, прості та складні, органічні та неорганічні речовини; пояснювати властивості речовин на основі їх складу і будови, складати відповідні рівняння хімічних реакцій; робити розрахунки за хімічними формулами, обчислювати масову частку розчиненої речовини</p>

Хімічна реакція Ознаки хімічних реакцій, умови їх перебігу. Типи хімічних реакцій. Рівняння хімічних реакцій	Уявлення про ознаки та умови перебігу хімічних реакцій. Знання основних типів хімічних реакцій. Уміння розрізняти фізичні та хімічні явища, користуватися законом збереження маси речовин для складання рівнянь хімічних реакцій, роботи розрахунки за рівняннями реакцій
Методи наукового пізнання в хімії Методи дослідження речовин. Техніка безпеки під час роботи з речовинами	Уявлення про роль експерименту в хімії. Знання правил безпечного поводження з речовинами. Уміння виконувати прості хімічні досліди, виготовляти розчини, спостерігати та описувати спостереження, робити висновки; розв'язувати експериментальні задачі
Хімія в житті суспільства Застосування речовин. Хімічні сполуки і довкілля	Уявлення про вплив хімічних сполук на здоров'я людини та довкілля. Знання основних галузей застосування речовин. Уміння безпечного поводження з речовинами в побуті

Старша школа

У старшій школі зміст освітньої галузі спрямований на системне вивчення основ природничих наук, розвиток здобутих знань і вмінь відповідно до обраного ними рівня програми, поглиблення їхньої компетентності в окремих предметних галузях знань, які визначають їх подальший життєвий шлях (продовження навчання, вибір професії тощо). Опанування змістом освітньої галузі здійснюється на засадах профільного навчання.

Основними завданнями реалізації змісту освітньої галузі в старшій школі є:

- засвоєння учнями змісту навчального матеріалу на рівні теоретичних узагальнень (гіпотез, моделей, концепцій, законів, теорій тощо), що дають змогу зрозуміти і пояснити перебіг різних явищ природи, наукові основи сучасного виробництва, техніки і технологій;
- оволодіння учнями науковим стилем мислення і методами пізнання природи, формування в них наукового світогляду, уявлень про сучасну природничо-наукову картину світу;
- формування екологічної культури учнів, уміння гармонійно взаємодіяти з природою і безпечно жити у високотехнологічному суспільстві, усвідомлення ціннісних орієнтацій щодо ролі і значення наукового знання в суспільному розвитку.

Загальноприродничка компонента освітньої галузі

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Історія розвитку природознавства. Природничо-наукові теорії як форми наукового знання. Природничо-наукова картина світу, її зв'язок з розвитком технічного прогресу та культури людства. Роль природничо-наукового світорозуміння в духовному та культурному розвитку людини	Уявлення про значення природничо-наукових теорій у формуванні наукової картини світу. Знання основ природничо-наукової картини світу, моделей та систем, природних об'єктів і явищ. Уміння застосовувати основні природничо-наукові знання для пояснення явищ природи, розпізнавати об'єкти природи та штучні системи; використовувати методи дослідження природи
Астрономічна компонента освітньої галузі	
Рух небесних світил	
Небесна сфера. Обертання небесної сфери. Календар. Рух планет Сонячної системи. Рух Сонячної системи в Галактиці. Галактики і Всесвіт	Уявлення про координати світил на небесній сфері, зоряні карти і каталоги, типи календарів. Знання понять — сузір'я, планета, зоря, галактика. Уміння орієнтуватися на місцевості за Сонцем і Полярною зорею
Будова і розвиток Всесвіту	
Сонячна система. Земля, Сонце, зорі, галактика «Молочний шлях», Всесвіт. Теорії виникнення Всесвіту та імовірні сценарії його розвитку. Життя у Всесвіті. Антропний принцип	Уявлення про фізичні характеристики планет Сонячної системи, існування інших планетних систем, еволюцію зір, теорії походження Всесвіту. Знання про вплив Сонця на життя на Землі, можливих сценаріїв розвитку Всесвіту, суті антропного принципу
Методи астрономічних досліджень	
Телескопи. Дослідження Землі і Всесвіту за допомогою космічних апаратів. Спектральний аналіз в астрономії	Уявлення про сучасні методи астрономічних спостережень, дослідження Всесвіту з використанням спектрального аналізу. Знання основ дії телескопів. Уміння вести прості астрономічні спостереження, користуватися картою зоряного неба
Астрономія в житті людини	
Астрономічні знання і розвиток цивілізацій. Астрономія — передовий рубіж природознавства	Уявлення про розвиток астрономічного знання в різних цивілізаціях; вплив астрономії на культуру та техніку, внесок астрономії в становлення і побудову природничо-наукової картини світу. Значення внеску найвідоміших астрономів у розвиток науки. Уміння розрізняти астрономію і астрологію
Біологічна компонента освітньої галузі	
Молекулярно-клітинний рівень	
Хімічні елементи. Неорганічні та органічні речовини. Основні біохімічні процеси. Клітина як організм і струк-	Уявлення про біохімічні реакції; взаємозв'язок клітин як основи цілісного організму, мінливість вірусів, формування стійкості до антибіотиків у бактерій; про причини виникнення хвороб людини.

<p>турно-функціональна одиниця живої природи. Про- і еукаріоти. Неклітинні форми життя</p>	<p>Знання про рівні організації біологічних систем, роль органічних і неорганічних речовин в обміні речовин, найважливіші біохімічні процеси клітин автотрофних і гетеротрофних, аеробних і анаеробних організмів, основні положення сучасної клітинної теорії. Уміння розкривати значення різних форм життя в природі (про- і еукаріотів, вірусів), запобігати вірусним та бактеріальним хворобам, розв'язувати елементарні задачі з молекулярної біології</p>
<p>Організменний рівень</p>	
<p>Структурна складність і упорядкованість організмів. Організм — відкрита саморегульована система. Властивості організмів. Основні закономірності спадковості та мінливості. Розмноження та онтогенез. Біотехнології</p>	<p>Уявлення про механізми підтримання гомеостазу організму; сучасні біотехнології, позитивні та можливі негативні наслідки їх застосування. Знання основних властивостей організмів, обміну речовин, енергії, інформації, закономірностей спадковості, мінливості; роль генотипу і середовища існування у формуванні фенотипу; форми розмноження; закономірності онтогенезу, регенерації; життєві цикли організмів, досягнення сучасної генетики, селекції, біотехнології, генетичної та клітинної інженерії. Уміння характеризувати організм як цілісну структурну і функціональну систему, розв'язувати елементарні задачі з генетики, оцінювати небезпечність впливу факторів середовища і власної поведінки на особисте здоров'я та здоров'я наступних поколінь</p>
<p>Надорганізменні рівні</p>	
<p>Організація та функціонування надорганізменних систем. Вплив діяльності людини на біосферу, його наслідки. Заходи, спрямовані на збереження стану біосфери</p>	<p>Уявлення про раціональне природокористування; підвищення продуктивності штучних екосистем. Знання характеристики популяційного, екосистемного і біосферного рівнів організації біосистем; взаємодії екологічних факторів, ролі організмів у кругообігу речовин і енергії у біосфері, процесів саморегуляції в екосистемах, їх розвитку, основ законодавства з охорони довкілля та його реалізація в практичній діяльності людини. Уміння застосовувати біологічні знання для пояснення процесів і явищ, оцінювати наслідки впливу людини на природні екосистеми, використовувати екологічні знання у власній діяльності</p>
<p>Система та еволюція організмів</p>	
<p>Сучасна система органічного світу як відображення його історичного розвитку. Еволюційні гіпотези та теорії. Походження людини</p>	<p>Уявлення про розвиток природи у зв'язку з геологічною історією Землі; про походження людини. Знання принципів біологічної класифікації організмів; характеристики виду; сучасної системи органічного світу; гіпотез походження життя на Землі; основних етапів історичного розвитку органічного світу; сучасних еволюційних поглядів. Уміння пояснювати причини біологічного розмаїття та вплив на нього діяльності людини, наслідки його скорочення</p>

Методи наукового пізнання	
Статистичні методи дослідження, моніторинг, моделювання	Уявлення про моніторинг, прогнозування стану екосистем різних рівнів. Знання принципів використання експериментального і статистичного методів та моделювання у вивченні об'єктів живої природи; моральних і соціальних аспектів наукових досліджень. Уміння проводити біологічні спостереження і прості експерименти, оформляти дослідження, аналізувати отримані дані, висловлювати припущення, робити висновки про ступінь їх відповідності результатам дослідження, робити розрахунки показників об'єкта вивчення (варіаційного ряду), будувати графіки (варіаційні криві), користуватися шкільними визначниками біологічних об'єктів
Географічна компонента освітньої галузі	
Географічний простір	
Сучасний етап розвитку географічної оболонки, прояв її закономірностей. Виникнення географічного середовища та його просторово-часова диференціація. Географія світових природних ресурсів, забезпеченість, проблеми і перспективи використання	Уявлення про просторову неоднорідність процесів у географічній оболонці для обґрунтування, прийняття рішень про виробничу діяльність. Знання просторово-часової структури і особливостей розвитку географічного середовища, географії світових природних ресурсів, суті геополітичних, економічних і геосоціальних процесів і явищ, що відбуваються в геопросторі світу. Уміння складати характеристики географічних об'єктів
Регіональні географічні системи	
Закономірності природних умов і ресурсів регіонів та країн світу. Природокористування в епоху науково-технічної революції, виникнення і розвиток світової системи господарства, його регіоналізація. Закономірності територіальної організації господарства в окремих регіонах і країнах світу	Уявлення про регіональний поділ світу. Знання особливостей природних умов і ресурсів та їх вплив на формування господарських комплексів окремих регіонів та країн світу, типів природокористування. Уміння пояснювати причини та виявляти наслідки впливу природних умов на господарський розвиток країн і регіонів, моделювати географічні ситуації регіонального розвитку в умовах глобалізації та інтеграції економічних і соціальних процесів розвитку суспільства
Просторова організація життя і діяльності людей. Населення світу, його господарська діяльність, особливості та проблеми територіальної організації	Уявлення про демографічні проблеми світу як складові глобальних проблем. Знання про демографічні, національні, релігійні особливості регіонів світу та їх вплив на формування господарських комплексів і процесів глобалізації. Уміння виявляти взаємозв'язок між розміщенням населення, господарства, природними умовами та екологічною ситуацією на конкретних територіях, застосовувати географічні знання для аналізу сучасних демографічних проблем
Методи географії і джерела географічної інформації	
Географічна картина світу. Антропосфера як об'єкт вивчення географії. Традиційні і нові методи геогра-	Уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу та антропосферу як об'єкт вивчення географії. Знання методів географічних досліджень.

<p>фічних досліджень. Види географічної та картографічної інформації, їх роль в житті людини</p>	<p>Уміння застосовувати методи географічних досліджень для характеристики сучасної географічної картини світу</p>
<p>Географічні аспекти взаємодії людини і природи Антропосфера. Сучасний стан географічної оболонки. Геоекологічні проблеми та шляхи їх розв'язання</p>	<p>Уявлення про виникнення і розвиток антропосфери як результат взаємодії суспільства і природи, глобальні геоекологічні проблеми. Знання причин загострення стосунків у системі «людина — суспільство — природа»; сучасного стану антропосфери та шляхів розв'язання геоекологічних проблем. Уміння здійснювати прогноз прояву геоекологічних проблем на різних рівнях (локальному, регіональному, глобальному); проводити нескладні моніторингові спостереження за станом географічного середовища</p>
<p>Фізична компонента освітньої галузі</p>	
<p>Речовина і поле Гравітаційне поле. Основи молекулярної фізики. Кінетична теорія ідеального газу. Властивості речовини в різних агрегатних станах. Електричні та магнітні властивості речовини. Провідники, напівпровідники та діелектрики. Електромагнітне поле. Характеристики електричного і магнітного полів. Електромагнітна природа світла. Хвильові властивості світла. Світлові кванти. Ядерна модель атома. Спектри випромінювання і поглинання. Модель атомного ядра. Радіоактивність. Ядерні реакції. Елементарні частинки та їх властивості</p>	<p>Уявлення про всесвітнє тяжіння, модель ідеального газу, молекулярну будову рідин, кристалічну будову твердих тіл, механічні, електричні, магнітні, оптичні властивості речовини, електричне і магнітне поля як складові єдиного електромагнітного поля, природу електричного струму в різних середовищах, електромагнітну природу та хвильові властивості світла, світлові кванти, корпускулярно-хвильовий дуалізм, моделі атома і ядра, види радіоактивного випромінювання. Знання основних фізичних величин — кількість речовини, відносна вологість повітря, коефіцієнт поверхневого натягу, електричний заряд, напруженість і напруга електричного поля, електроємність, індуктивність, магнітна індукція, показник заломлення світла, частота і довжина хвилі, енергія зв'язку нуклонів, доза випромінювання, період напіврозпаду. Уміння досліджувати фізичні параметри доквіля, визначати характеристики приладів і установок</p>
<p>Рух і взаємодії Сучасні уявлення про простір і час. Рівномірний і рівноприскорений рухи. Взаємодія тіл. Гравітаційна взаємодія. Рівновага тіл. Перетворення енергії в механічних процесах. Механічні коливання і хвилі. Електромагнітні коливання і хвилі. Вільні та вимушені коливання. Тепловий рух. Температура. Ізопроцеси. Теплові машини. Електромагнітна взаємодія</p>	<p>Уявлення про види фундаментальних взаємодій, відносність руху, вільне падіння тіл, інертність, способи зміни внутрішньої енергії тіла, необоротність теплових процесів, умови поширення механічних і електромагнітних коливань, електромагнітну індукцію, радіоактивність, механізм випромінювання і поглинання світла, класифікацію елементарних частинок. Знання основних фізичних величин — прискорення, кутова швидкість, період і частота коливань, сила, вага, тиск, імпульс, кінетична і потенціальна енергії, коефіцієнт корисної дії, температура, внутрішня енергія, кількість теплоти, сила струму, напруга, електричний опір, електро рушійна сила, робота та потужність електричного струму, магнітний потік, квант енергії</p>

<p>Рух заряджених частинок в електричному і магнітному полях. Електричний струм у різних середовищах. Взаємодія провідників з струмом. Квантові постулати Бора. Сильна і слабка взаємодії. Взаємні перетворення елементарних частинок</p>	<p>Уміння вимірювати прискорення вільного падіння, період коливань математичного маятника, силу, тиск, температуру, силу струму, напругу, електричний опір провідника, електрорушійну силу джерела струму, довжину світлової хвилі, досліджувати фізичні параметри довкілля, характеристики приладів і установок</p>
<p>Закони і закономірності фізики Основні фізичні закони, що визначають перебіг механічних, теплових, світлових, електромагнітних явищ, плин теплових і ядерних процесів</p>	<p>Уявлення про загальні закономірності перебігу фізичних явищ і процесів різної природи, екологічні наслідки природокористування. Знання законів динаміки, всесвітнього тяжіння, збереження імпульсу, збереження енергії; газових законів, першого і другого законів термодинаміки; збереження електричного заряду, Кулона, Ома для повного кола, електролізу, Ампера, електромагнітної індукції, заломлення світла, радіоактивного розпаду; рівнянь рівномірного прямолінійного та рівноприскореного рухів, гармонійних коливань, стану ідеального газу, фотоэффекту, взаємозв'язку маси і енергії; принципу сталості швидкості світла у вакуумі. Уміння застосовувати зазначені закони і закономірності для пояснення фізичних явищ і процесів, розв'язування задач, проведення досліджень</p>
<p>Фізичні методи наукового пізнання Загальна структура наукового пізнання. Експеримент. Гіпотеза. Моделювання. Дослідження. Прямі і непрямі вимірювання. Оброблення та інтерпретація результатів дослідження. Методи розв'язування фізичних задач</p>	<p>Уявлення про структуру наукового пізнання, основні фізичні моделі, науковий стиль мислення, наближений характер вимірювання, екологічні наслідки впливу людини на довкілля. Знання фундаментальних дослідів, основоположних гіпотез і принципів фізики, способів обчислення похибок. Уміння досліджувати фізичні явища і процеси адекватними засобами, використовувати в пізнавальній діяльності алгоритми спостереження, вимірювання; вимірювати відносну вологість повітря, показник заломлення світла; розв'язувати фізичні задачі різними методами</p>
<p>Фізичне знання в житті людини та суспільному розвитку Історія розвитку фізичних теорій. Становлення сучасної фізичної картини світу. Фізичні основи екології. Фізичні методи і засоби вимірювання характеристик довкілля. Фізичні основи техніки, виробництва, сучасних технологій. Фізика і науково-технічний прогрес. Внесок українських вчених у розвиток фізики</p>	<p>Уявлення про природничо-наукову картину світу на різних етапах розвитку науки, місце фізичного знання в суспільному прогресі, фундаментальний і прикладний характер фізичного знання. Знання історії становлення основних фізичних ідей та їх творців, прикладів застосування фізичного знання в різних галузях людської діяльності, безпечних умов життєдіяльності людини. Уміння гармонійно взаємодіяти з навколишнім природним середовищем, приймати екологічно виважені рішення в природокористуванні</p>

Хімічна компонента освітньої галузі	
Хімічний елемент Хімічні елементи у природі. Будова атомів елементів металів і неметалів	Уявлення про поширення, колообіг елементів у природі, їхню біологічну роль. Знання будови атомів елементів металів та неметалів, особливостей будови атомів Карбону. Уміння складати загальну характеристику елемента
Речовина Неорганічні сполуки елементів металів і неметалів. Органічні сполуки. Рівні організації речовини	Уявлення про багатоманітність, взаємні перетворення неорганічних і органічних речовин, причини цієї багатоманітності; ієрархію рівнів організації речовини. Знання назв, складу, будови, основних властивостей найважливіших сполук елементів металів і неметалів, основних класів органічних сполук, найпоширеніших полімерів. Уміння характеризувати властивості неорганічних та органічних речовин, установлювати причинно-наслідкові зв'язки між складом, будовою і властивостями речовин, складати відповідні рівняння хімічних реакцій
Хімічна реакція Класифікація хімічних реакцій	Уявлення про класифікацію хімічних реакцій за різними ознаками та особливості перебігу хімічних реакцій. Знання основних типів реакцій органічних речовин. Уміння робити розрахунки за рівняннями хімічних реакцій
Методи наукового пізнання в хімії Теоретичні та експериментальні дослідження в хімії. Історія розвитку хімічних знань	Уявлення про форми наукового пізнання (факт, модель, гіпотеза, закон, теорія тощо), внесок вітчизняних і зарубіжних учених у розвиток науки, проблеми сучасної хімії. Знання значення експерименту і теорії у вивченні речовин. Уміння самостійно виконувати хімічні досліди, розв'язувати експериментальні задачі
Хімія в житті суспільства Роль хімії у промисловості та сільському господарстві, розв'язанні глобальних проблем людства, у побуті	Уявлення про значення хімії в житті людини та розвитку суспільного виробництва, у розв'язанні сировинної, енергетичної, екологічної проблем. Знання застосування речовин і матеріалів на їхній основі у різних галузях. Уміння запобігати шкідливому впливу хімічних сполук у повсякденному житті

Про затвердження Концепції профільного навчання в старшій школі

Рішення колегії
Міністерства освіти і науки України
25.09.03 № 10/13

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» Академією педагогічних наук України розроблено проект Концепції профільного навчання в старшій школі. Документ був опублікований, обговорений педагогічною громадськістю і доопрацьований з урахуванням пропозицій та зауважень.

Заслухавши та обговоривши доповідну записку про проект Концепції профільного навчання в старшій школі, колегія ухвалює:

1. З метою запровадження профільного навчання у старшій школі затвердити Концепцію профільного навчання.
2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П. Б.) спільно з АПН України (Мадзігон В. М.) до 1.02.2004 року завершити розроблення типових навчальних планів, навчальних програм з профільного навчання інваріантної складової навчального плану.
3. Здійснювати моніторинг і узагальнювати результати переходу до профільного навчання в 11-річній школі.
4. Центральному інституту післядипломної педагогічної освіти АПН України (Олійник В. В.) забезпечити організацію та проведення підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах переходу до профільного навчання.
5. Контроль за виконанням рішення покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

Голова колегії, міністр

В. Г. Кремень

Затверджено
Рішення колегії Міносвіти і науки України
25.09.03 № 10/12-2

Концепція профільного навчання в старшій школі

Вступ

Концепція профільного навчання в старшій загальноосвітній школі розроблена на виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. Х2 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання». Вона ґрунтується на основних положеннях Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) і спрямована на реалізацію Національної доктрини розвитку

освіти, затвердженої Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002.

У названих документах закладено нові підходи до організації освіти в старшій школі. Вона має функціонувати як профільна. Це створюватиме сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей, інтересів і потреб учнів, для формування у школярів орієнтації на той чи інший вид майбутньої професійної діяльності. Профільна школа найповніше реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, що значно розширює можливості учня у виборі власної освітньої траєкторії.

Концепція розроблена з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду організації профільного навчання в старшій загальноосвітній школі.

Розвиток світового і, зокрема, європейського освітнього простору об'єктивно вимагає від української школи адекватної реакції на процеси реформування загальної середньої школи, що відбуваються у провідних країнах світу. Загальною тенденцією розвитку старшої профільної школи є її орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багато-профільність, інтеграцію загальної і допрофесійної освіти.

Диференціація — одна з ключових проблем організації сучасної школи. Вона є об'єктом гострої полеміки серед педагогів у багатьох країнах світу. Різні і навіть протилежні погляди на ідею диференційованого навчання певною мірою відображають дві діалектично протилежні тенденції у розвитку сучасної науки, виробництва і освіти. Одна з них — інтеграція, яка обумовлена об'єктивними процесами взаємозв'язку і взаємозалежності різних наукових дисциплін, що потребує від кваліфікованого працівника широкої загальної культури й обізнаності у багатьох суміжних галузях.

У той же час існує й інша тенденція, що виключає можливість «універсалізму» в умовах величезного нарощування наукових і професійних знань. Важливою умовою досягнення успіху у будь-якій діяльності вважається спеціалізація працівника, хоча сам характер цієї спеціалізації зазнає суттєвих змін. Послідовники цієї тенденції справедливо вважають, що спеціалізація не тільки сприяє розвитку виробничих сил, науки, культури, але й відповідає різноманітності задатків і здібностей людини, її індивідуальним нахилам до того чи іншого виду діяльності.

Більшість педагогів світу є прихильниками саме цієї тенденції, про що свідчить той факт, що диференціація навчання є одним із основних організаційних принципів середньої загальноосвітньої школи зарубіжжя впродовж багатьох десятиліть. У Франції вона існує півтора століття, нагромаджений величезний досвід впровадження її у шкільну практику.

Початковий етап диференціації починається в старших класах неповної середньої школи, де вона має попередній, орієнтовний характер. На старшому ступені середньої школи у більшості країн світу здійснюється профільна диференціація навчання. Учні навчаються у спеціалізованих секціях, відділеннях і серіях, які можна вважати

аналогами профілів, вся багатоманітність яких зводиться до двох напрямів — академічного (загальноосвітнього) та практичного (технологічного, допрофесійного).

Кількість обов'язкових предметів (курсів) на старшому ступені середньої школи набагато менша, ніж в основній. Профільна диференціація навчання здійснюється за рахунок поглибленого вивчення навчальних дисциплін певного профілю. Учні академічних потоків керуються вимогами вищих навчальних закладів, навчальний план яких складається з традиційних загальноосвітніх дисциплін, що не виключає вибір нових навчальних курсів.

Учні, які не орієнтуються на вступ до вищих навчальних закладів, обирають головним чином навчальні курси практичного циклу, що в багатьох випадках не обмежує можливості продовження навчання.

Організація профільного навчання призводить до певного перевантаження навчального плану школи. Так, у гімназіях Швеції існує 22 відділення (профілі). Спеціалізація навчання здійснюється як за рахунок відмінностей у рівні підготовки з традиційних шкільних дисциплін, так і шляхом включення у навчальний план спеціальних профілюючих предметів, кількість яких загалом сягає близько 80.

Незважаючи на велику кількість навчальних предметів і курсів, кількість основних напрямів профілізації незначна. За наявності стаціонарних відділень і секцій заняття будуються у досить суворій відповідності до навчальних планів і програм профілю навчання і є обов'язковими для всіх учнів. Факультативи і предмети за вибором відіграють допоміжну роль, і їх питома вага у загальному балансі навчального часу відносно незначна.

Прикладом такої системи є трирічний французький загальноосвітній і технологічний ліцей. У десятому класі діє загальний, обов'язковий для всіх учнів навчальний план, який складається з традиційних загальноосвітніх дисциплін. Крім того, кожному учню пропонується 15 курсів для поглибленого вивчення, серед яких він повинен вибрати два.

Після закінчення десятого класу диференціація поглиблюється і набуває жорстких організаційних форм. Учні навчаються за двома напрямами: загальним і технологічним. Школярі можуть вибрати з десяти серій диплом бакалавра про середню освіту, який дає право вступу до відповідних факультетів університетів та інших вищих навчальних закладів. У загальноосвітньому напрямі виділяються три серії: літературна, наукова і соціальні та економічні науки. Технологічний напрям передбачає сім серій: медико-соціальні науки, науки та технології індустрії, експериментальні науки та технології, науки та технології сфери обслуговування, готельного господарства, музики і танцю, прикладного мистецтва.

Стаціонарні відділення і секції з уніфікованими навчальними планами і програмами існують у старших класах середніх шкіл Німеччини, Італії, Іспанії, Нідерландів, Данії, Аргентини і в інших країнах.

У деяких країнах профільна диференціація здійснюється за іншим принципом. Учні пропонується широкий спектр елективних пред-

метів, і фактично саме вони відіграють головну роль у здійсненні спеціалізованого навчання. Така система характерна для старшої школи США, Англії, Шотландії. В американській школі навчання здійснюється за такими трьома основними напрямками профілізації: академічний, загальний та виробничий. У зміст навчання входять як традиційні обов'язкові предмети, так і предмети за вибором, яких у школах США налічується кілька сот. В останні роки спостерігається тенденція до зменшення навчального часу на їх вивчення.

У цілому, в старшій зарубіжній школі спостерігається стійка тенденція до скорочення кількості профілів і навчальних курсів за рахунок збільшення у навчальному плані обов'язкових предметів і курсів.

Концепцією профільного навчання у Росії визначено номенклатуру основних напрямів профілізації (профілів у російському варіанті): природничо-математичний, соціально-економічний, гуманітарний, технологічний, універсальний. При цьому приблизне співвідношення обсягів базових загальноосвітніх, профільних загальноосвітніх предметів і елективних курсів у російській школі визначається пропорцією 50:30:20.

У Концепції враховано досвід професійно зорієнтованого навчання в Україні, починаючи з класичних гімназій ХІХ – поч. ХХ ст. (мета — підготовка до вступу в університети), реальних училищ (мета — підготовка до вступу в технічні вузи), надання середньої освіти у структурі професійних шкіл: середніх (технічних, медичних, педагогічних, комерційних, мистецьких, духовних, сільськогосподарських), початкових (ремісничих і промислово-технічних, сільськогосподарських, педагогічних, духовних, торгово-промислових, медичних, мистецьких).

У 1918 р. Наркомос України прийняв «Положення про єдину трудову школу УСРР», згідно з яким у старших класах середньої школи виокремлювались три напрями поглибленого вивчення предметів: гуманітарний, природничо-математичний і технічний. Але ця схема не була реалізована.

У 1920 роках в Україні трудовий принцип стає головним у навчанні і професійній підготовці школярів. Була створена оригінальна система освіти, яка суттєво відрізнялась від російської і була спрямована на отримання певної професії. Підготовка до майбутньої трудової діяльності здійснювалась професійними школами різних типів, де навчалися учні після закінчення семирічної трудової школи. Найбільш поширеними були індустріально-технічні, сільськогосподарські, соціально-економічні, медичні, мистецькі, ремісничо-промислові, будівельні, транспортні школи (термін навчання — три і чотири роки).

У другій половині 1930-х рр. система освіти уніфікується і профшколи реорганізуються у середні спеціальні навчальні заклади. Відкриваються профільні школи — фабрично-заводського учнівства (ФЗУ) та школи сільської молоді (ШСМ) для підлітків (термін навчання — 2–4 роки). Згодом, коли в 1940 році утворюється система державних трудових резервів, ФЗУ і ШСМ перейшли до її складу, але стали тупиковими напрямками.

За Законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958) було передбачено створення спеціалізованих шкіл для обдарованих дітей (фізико-математичних, художніх, музичних, з поглибленим вивченням іноземних мов та ін.), система підготовки трудових резервів була перетворена на професійно-технічну.

У 1960–1980-х роках існували спеціалізовані загальноосвітні школи, класи з поглибленим вивченням окремих предметів та факультативи.

У той же період особлива увага приділялась діяльності навчально-виробничих комбінатів (НВК), які стали центрами трудового і професійного навчання. У 1985 році був розроблений і затверджений Тимчасовий перелік професій, за якими проводиться підготовка учнів у міжшкільних НВК.

З 1987 року у школах для учнів 7–8 класів був уведений навчальний предмет «Основи виробництва. Вибір професії». Метою цього курсу була допомога учням у виборі профілю професійної підготовки.

Наприкінці 1980-х — початку 1990-х років в Україні з'являються нові типи освітніх закладів (гімназії, ліцеї, коледжі), які зосереджують зусилля учнів на поглибленому вивченні окремих предметів, котрі потрібні їм для подальшого навчання у вищих навчальних закладах.

Освітою через профільне навчання у загальноосвітніх навчальних закладах у 2001–2002 навчальному році було охоплено 401286 учнів (6,3 % від загальної кількості учнів), у 2003 році — 430569 учнів (відповідно — 6,9 %). Зростання становить 0,6 %.

Найвищий показник вибору учнями профілю навчання в 2002–2003 навчальному році простежується на користь суспільно-гуманітарного, інформатики та обчислювальної техніки, філологічного. Водночас знизилась кількість навчальних закладів з біолого-хімічним, екологічним, юридичним профілями навчання. Поступово створюються сприятливі умови для поглибленого вивчення предметів в сільських школах.

Аналіз мотивів вибору учнями профілів навчання показав, що близько 40% керувались при цьому схильністю до вивчення конкретного циклу предметів. Решта віддавали перевагу престижності школи, сильному кадровому потенціалу вчителів, наполягання батьків, бажанню бути разом із друзями тощо.

Осмислення продуктивних тенденцій вітчизняного і зарубіжного шляхів профілізації старшої школи свідчить про необхідність широкого врахування як суспільного контексту функціонування школи, так і індивідуальних потреб і здібностей учнів.

I. Сутність, мета і принципи організації профільного навчання

Профільне навчання — вид диференційованого навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, нахилів і здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується за рахунок змін у цілях, змісті, структурі та організації навчального процесу.

Мета профільного навчання — забезпечення можливостей для рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства. Профільне навчання спрямоване на набуття старшокласниками навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Основними завданнями профільного навчання є:

- створення умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки;
- виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їхнього життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньою професією;
- формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенцій учнів на допрофесійному рівні, спрямування молоді щодо майбутньої професійної діяльності;
- забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю.

Профільне навчання ґрунтується на таких принципах:

- фуркації (розподіл учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами, потребами, здібностями і нахилами);
- варіативності й альтернативності (освітніх програм, технологій навчання і навчально-методичного забезпечення);
- наступності та неперервності (між допрофільною підготовкою і профільним навчанням, професійною підготовкою);
- гнучкості (змісту і форм організації профільного навчання, у тому числі дистанційного; забезпечення можливості зміни профілю);
- діагностико-прогностичної реалізованості (виявлення здібностей учнів з метою їх обґрунтованої орієнтації на профіль навчання).

II. Структура профільного навчання

Профіль навчання — це спосіб організації диференційованого навчання, який передбачає поглиблене і професійно зорієнтоване вивчення циклу споріднених предметів.

Профіль навчання визначається з урахуванням освітніх потреб замовників освіти; кадрових, матеріально-технічних, інформаційних ресурсів школи; соціокультурної і виробничої інфраструктури району; регіону; перспектив здобуття подальшої освіти і життєвих планів учнівської молоді.

Профільне навчання у 10–12 класах здійснюється за такими основними напрямками: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний. Їх набір відповідає соціально-диференційованим видам діяльності, які обумовлюються суспільним розподілом праці, і містить знання про природу,

людину, суспільство, культуру, науку та виробництво. За основними напрямками профілізації визначаються різноманітні навчальні профілі. Їх орієнтовний перелік наведений у додатку.

Навчальний профіль визначається як добором предметів, так і їх змістом.

Зміст і структура навчальних профілів. Засвоєння змісту освіти у загальноосвітніх закладах з профільним навчанням має, по-перше, забезпечувати загальноосвітню підготовку учнів, по-друге — підготовку до майбутньої професійної діяльності.

Профіль навчання охоплює таку сукупність предметів: базові, профільні та курси за вибором.

Базові загальноосвітні предмети становлять інваріантну складову змісту середньої освіти і є обов'язковими для всіх профілів. Ці предмети реалізують цілі й завдання загальної середньої освіти. Зміст навчання і вимоги до підготовки старшокласників визначаються державним загальноосвітнім стандартом.

Профільні загальноосвітні предмети — це цикл предметів, які реалізують цілі, завдання і зміст кожного конкретного профілю. Вони обов'язкові для учнів, які обрали даний профіль навчання. Профільні предмети вивчаються поглиблено. Особливостями вивчення є: більш глибоке і повне опанування понять, законів, теорій, передбачених стандартом освіти; дотримання системного викладу навчального матеріалу, його логічного упорядкування; широке використання знань із споріднених предметів; застосування активних методів навчання, організація дослідницької, проектної діяльності учнів. Поглиблене вивчення саме циклу предметів запобігає вузькій спеціалізації, яка здебільшого не відповідає реальним потребам, інтересам старшокласників (нерідко їх цікавить не один предмет, а група предметів, не одна професія, а ряд близьких професій). Профільні предмети забезпечують також прикладну спрямованість навчання за рахунок інтеграції знань і методів пізнання та застосування їх у різних сферах діяльності, в т. ч. і професійній, яка визначається специфікою профілю навчання.

Зміст профільних предметів реалізується за рахунок варіативної та інваріантної складових змісту загальної середньої освіти.

У профільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачається опанування змісту предметів на різних рівнях.

Рівень стандарту — обов'язковий мінімум змісту навчальних предметів, який не передбачає подальшого їх вивчення (наприклад, математика у філологічному профілі; хімія та біологія у профілі інформатики або їх інтегрований варіант у цих профілях).

Академічний рівень — обсяг змісту достатній для подальшого вивчення предметів у вищих навчальних закладах — визначається для навчальних предметів, які є не профільними, але базовими або близькими до профільних (наприклад, загальноосвітні курси біології, хімії у фізико-технічному профілі або загальноосвітній курс фізики у хіміко-біологічному профілі).

Зміст навчання на першому і другому рівнях визначається державним загальноосвітнім стандартом.

3. Рівень профільної підготовки — зміст навчальних предметів поглиблений, передбачає орієнтацію на майбутню професію (наприклад, курси фізики і математики у фізико-математичному профілі або курси біології та хімії у хіміко-біологічному профілі).

Профільних предметів має бути не більше двох-трьох з однієї або споріднених освітніх галузей (наприклад, фізика, інформатика і математика, хімія і технології, біологія і екологія, географія і економіка тощо). Так, у профілях, де профільними обрано природничі предмети біологія і хімія, решта природознавчих предметів (фізика, географія) вивчається за програмою загальноосвітнього рівня.

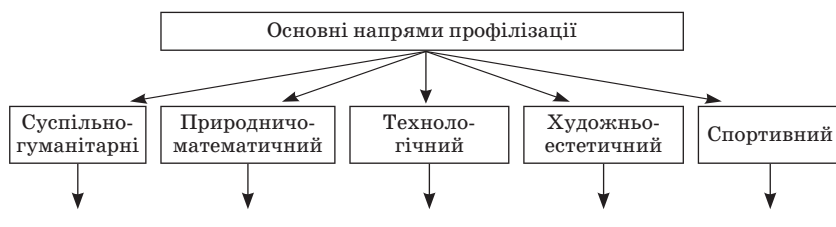
Зміст окремих навчальних предметів може інтегруватися. Так, у профілях природничо-математичного і технологічного спрямування може вивчатися інтегрований курс «Суспільствознавство», а у профілях суспільно-гуманітарного, художньо-естетичного і спортивного напрямів — «Природознавство».

Курси за вибором — це навчальні курси, які входять до складу профілю навчання. Їх основні функції: поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання. Курси за вибором створюються за рахунок варіативного (шкільного та регіонального) компонента змісту освіти. Кількість курсів, що пропонується, має бути надлишковою, з якої учень вибирає обов'язкові.

Загальноосвітні школи створюють ті чи інші профілі навчання за рахунок комбінацій базових, профільних предметів і курсів за вибором. Цим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, ще дає змогу обрати старшокласнику індивідуальну освітню програму.

Додаток

Структура профільного навчання

Навчальні профілі філологічний, історико-правовий, економічний, юридичний та інші	Навчальні профілі фізико-математичний, хіміко-біологічний, географічний, медичний, екологічний та інші	Навчальні профілі інформатика, виробничі технології, проектування і конструювання, менеджмент, побутове обслуговування, агротехнологічний та інші	Навчальні профілі музичний, образотворчий, хореографічний, театральний, мистецтвознавчий та інші	Навчальні профілі атлетика, гімнастика, плавання, спортивні ігри, туризм та інші
--	---	--	---	---

III. Форми організації профільного навчання

Форми організації профільного навчання регламентують діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу в системі профільних загальноосвітніх навчальних закладів і забезпечують умови для реалізації його мети і завдань. За характером взаємодії суб'єктів профільного навчання виділяються такі форми його організації:

Внутрішньошкільні:

- профільні класи в загальноосвітніх навчальних закладах;
- профільні групи в багатопрофільних загальноосвітніх навчальних закладах;
- профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами;
- динамічні профільні групи (в тому числі різновікові).

Зовнішні:

- міжшкільні профільні групи;
- профільна школа інтернатного типу;
- опорна старша школа;
- навчально-виховний комплекс (НВК);
- міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК);
- загальноосвітні навчальні заклади на базі вищих навчальних закладів.

Профільні групи у багатопрофільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачають профільну підготовку груп учнів у класах певного напрямку профілізації. Наприклад, у класі суспільно-гуманітарного напрямку можуть бути організовані групи для навчання за філологічним та історико-правовим профілями.

Профільне навчання за індивідуальними навчальними планами і програмами здійснюється з метою задоволення індивідуальних запитів обдарованих учнів.

Динамічні профільні групи створюються за бажанням учнів у профільних школах, що мають належне матеріально-технічне, професійно-педагогічне забезпечення. Вони можуть функціонувати у паралельних класах старшої школи (за наявності не менше 12-ти учнів у групі); у малокомплектних школах можуть організовуватися різновікові динамічні профільні групи. Протягом навчального року

учні мають право переходити з однієї профільної групи в іншу. Це забезпечить умови для самостійного вибору учнями профільних навчальних курсів, випробування власних сил, реалізації їхніх освітніх, професійних інтересів.

Міжшкільні профільні групи організуються у навчально-виховному комплексі (НВК), опорній старшій школі з пришкільним інтернатом, профільній школі інтернатного типу, міжшкільному навчально-виробничому комбінаті (МНВК) за рахунок кооперації ресурсів і коштів закладів освіти, приватних осіб тощо. Старшокласники мають можливість більш змістовно й організовано вивчати спецкурси, які мають забезпечувати допрофесійну підготовку та їх діюву професійну орієнтацію.

Профільна школа інтернатного типу здійснює загальну середню освіту і має на меті допрофесійну підготовку молоді з числа випускників основної школи (за умови наявності кадрових, фінансових, інформаційних ресурсів, сучасної навчально-матеріальної бази).

Опорна старша школа створюється переважно у сільських районах і виконує роль «ресурсного центру» в об'єднанні кількох загальноосвітніх навчальних закладів. Вона, маючи достатній матеріальний і кадровий потенціал, забезпечує ту частину профільної підготовки, яку не може реалізувати та чи інша школа.

Навчально-виховний комплекс (НВК) — це об'єднання освітніх, фінансових, інформаційних ресурсів навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації для задоволення допрофесійних і професійних запитів учнів.

Міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МНВК) — це навчальний заклад, який забезпечує потреби учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній та професійній підготовці.

Загальноосвітні навчальні заклади на базі вищих навчальних закладів функціонують переважно на III-му ступені навчання і забезпечують загальноосвітню підготовку та профільну підготовку, яка відповідає професійній спеціалізації факультетів цих закладів і реалізується в основному його науково-педагогічними працівниками.

Профільне навчання здійснюється у загальноосвітніх навчальних закладах різного типу: однопрофільних і багатопрофільних школах, спеціалізованих школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах.

Загальноосвітній навчальний заклад може мати один або декілька профілів. В окремих випадках загальноосвітній навчальний заклад (клас) може бути не орієнтований на конкретний профіль навчання. Тоді задоволення освітніх запитів учнів здійснюється за рахунок введення курсів за вибором, які дають змогу поглибити або професійно спрямувати зміст споріднених базових предметів.

Профільне навчання організується через навчальні заняття (уроки, факультативи), дистанційні курси, екстернат.

IV. Допрофільна підготовка

Здійснюється у 8–9 класах з метою професійної орієнтації учнів,

сприяння у виборі ними напряму профільного навчання у старшій школі. Форми її реалізації — введення курсів за вибором, поглиблене вивчення окремих предметів на диференційованій основі,

Основна функція курсів за вибором — профорієнтаційна. Вимоги до організації вивчення курсів: достатня їх кількість для визначення напряму профільного навчання; поступове введення за рахунок годин варіативного освітнього компонента; поділ класу на групи, однорідні за підготовленістю та інтересами учнів.

Поглиблене вивчення предмета, крім розширення і поглиблення змісту, має сприяти формуванню стійкого інтересу до предмета, розвитку відповідних здібностей і орієнтації на професійну діяльність, де використовуються одержані знання. Поглиблене вивчення здійснюється або за спеціальними програмами і підручниками, або за модульним принципом — програма загальноосвітньої школи доповнюється набором модулів, які поглиблюють відповідні теми.

Допрофільна підготовка має здійснюватися також через факультати, предметні гуртки, наукові товариства учнів, Малу академію наук, предметні олімпіади, кабінети профорієнтації.

Ефективність допрофільного навчання вимагає налагодження дієвої діагностики рівня навчальних досягнень учнів основної школи, профконсультаційної психодіагностики з метою визначення професійних інтересів і якостей школярів для створення однорідних за підготовленістю та інтересами мікроколективів (класів, груп).

V. Умови реалізації концепції

Вирішальною умовою реалізації концепції є комплексне розв'язання питань, пов'язаних з фінансовим, кадровим, навчально-методичним, нормативно-правовим і організаційним забезпеченням профільної школи.

1. Нові цілі шкільної освіти зумовлюють необхідність подальшої модернізації вищої педагогічної освіти і системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. З цією метою необхідно:

- у вищих навчальних закладах педагогічного профілю передбачити підготовку педагогічних кадрів з урахуванням потреб профільної школи та внести відповідні зміни у державний стандарт вищої педагогічної освіти для спеціалістів та магістрів; планувати необхідну спеціалізацію студентів і магістерські програми з профільного навчання старшокласників; одержання вищої педагогічної освіти за кількома освітніми галузями, передбаченими державним стандартом загальноосвітньої школи;
- для забезпечення необхідного рівня професійної компетентності вчителів і керівників шкіл запровадити широкомасштабну систему відповідної перепідготовки: підвищення кваліфікації вчителів основної школи з орієнтацією на організацію допрофільного навчання та його психолого-педагогічне забезпечення; вчителів старшої школи, які викладатимуть профільні предмети і спеціальні курси; керівних кадрів освіти, здатних забезпечити функціонування профільної школи.

Створення нормативно-правової бази розвитку профільного навчання, спрямованої та вирішення таких основних питань:

- розробка механізмів фінансування профільних шкіл з урахуванням різних джерел бюджетного і позабюджетного фінансування;
- уточнення статутів загальноосвітніх навчальних закладів з метою забезпечення профільного навчання на внутрішньошкільному і зовнішньошкільному рівнях;
- розробка державного загальноосвітнього стандарту, що передбачає загальноосвітню підготовку, однаковою для всіх шкіл — як основи для створення програмного забезпечення профільного навчання;
- підготовка орієнтовних навчальних планів для профілів навчання.

Навчально-методичне забезпечення профільної школи — важлива умова реалізації концепції. Відповідно до державних загальноосвітніх стандартів необхідно розробити і апробувати програми для базових, профільних і спеціальних курсів, відповідні підручники, методики, засоби навчання.

Створення психологічного супроводження навчального процесу в 8–9, 10–12 класах здійснюється з метою своєчасної оцінки комплексу індивідуальних особливостей підлітка з погляду його готовності до успішного навчання за певним профілем, попередження дезадаптації в умовах виникнення навчальних труднощів і стресів, пов'язаних із спілкуванням у новому колективі. Важливо досягти усвідомлення учнем себе як суб'єкта вибору профілю навчання.

Науковий супровід навчання в старшій школі, який передбачає реалізацію завдань дослідницького і впроваджувального характеру: обґрунтування змісту в різних комбінаціях профільного вивчення, розроблення педагогічних технологій на основі застосування активних методів навчання, самостійної навчальної діяльності, виробничої практики, розроблення системи оцінювання навчальних досягнень учнів; моніторинг якості освіти, корекцію концептуальних підходів до організації профільного навчання в різних умовах.

Фінансування профільного навчання здійснюється переважно за рахунок держави та кооперації державних, громадських і приватних коштів.

Концепція запроваджується за умови врахування реальних можливостей ресурсного забезпечення профільного навчання, розробки навчально-методичних комплектів, врахування результатів широкого експериментального випробування змісту і технологій профілізації старшої школи.

Концепцію уклали: Березовська Л. Д., Бібік Н. А., Бурда М. І., Денисенко Л. І., Єгоров Г. С., Іванюк Г. І., Калініш Л. М., Казенко В. І., Карткова О. К., Онищук Л. А., Трубачева С. Е.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Н А К А З
м. Київ

№ 132

від 23.02.2004 р.

Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» №1717 від 16.11.2000 р. та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» №24 від 14.01.2004 р.

Н А К А З У Ю:

1. Затвердити Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів для основної та старшої школи (додатки 1–24).

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П.Б.), Інституту навчальної літератури (Удод О.А.) та Науково-методичному центру середньої освіти (Завалевський Ю.І.) спільно з відповідними підрозділами Академії педагогічних наук України забезпечити своєчасну підготовку та видання комплекту навчальної літератури для основної та старшої школи.

3. Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, відділам (управлінням) освіти районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів забезпечити необхідні умови щодо поетапного переходу основної і старшої школи на новий зміст та структуру навчання.

4. Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів опублікувати в Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України, газеті «Освіта України», розмістити на сайті міністерства.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В.О.

Міністр

В.Г. Кремень

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(основна школа у структурі 12-річної)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5–9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Зарубіжна література	1	1	1	1	1	5
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		23,5	25,5	28,5	27,5	28,5	133,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		3,5	3,5	2,5	6,5	5,5	21,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		24	25	26	27	28	130
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою
навчання з вивченням мов національних меншин
(основна школа у структурі 12-річної)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5-9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Мова національної меншини	2	2	2	2	2	10
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Література	1	1	1	1	1	5
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		25,5	27,5	30,5	29,5	30,5	143,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1,5	1,5	0,5	4,5	3,5	11,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.
2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мов національних меншин може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремий курс «Зарубіжна література».
3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мов національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою
навчання з вивченням двох іноземних мов
(основна школа у структурі 12-річної)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5-9
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Друга іноземна мова	2	2	2	2	2	10
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Література	1	1	1	1	1	5
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		23,5	26	27	28	29	143,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		3,5	3	4	6	3	11,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		24	25	26	27	28	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

- Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.
- У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремий курс «Зарубіжна література».
- У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням мовами національних меншин
(основна школа у структурі 12-річної)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5-9
Мови і літератури	Українська мова	3	3	2	2	2	12
	Іноземна мова	3	3	2	2	2	12
	Мова національної меншини	3	2	2	2,5	2,5	12
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Зарубіжна література та література національної меншини	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	7,5
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		26	28	29	30,5	31,5	145
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1	1	2	3,5	2,5	10
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.
2. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Таблиця розподілу годин на навчальні предмети за рівнями змісту

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Рівень стандарту			Академічний рівень			Профільний рівень		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	2	2	2	4	4	4
Українська література	2	2	2	2	2	2	3	4	4
Іноземна мова	2	2	2	3	3	3	4	4	5
Друга іноземна мова	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	3	3	4
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	3	3	3
Громадянська освіта: — правознавство	1	—	—	1	—	—	2	2	3
— економіка	—	1	—	—	1	—	2	2	3
— людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	2
— філософія	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	4	4	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Математика	3	3	2	—	—	—			
Алгебра	—	—	—	2	2	2	4	4	4
Геометрія	—	—	—	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	1	4	4	4
Географія	1,5	—	—	1,5	1	—	4	4	4
Психологія	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізика	2	2	—	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	2	1	4	4	4
Людина і природа	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Екологія	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Технології	1	1	1	2	2	—	5	5	5
Інформатика	1	1	1	1	1	2	4	4	4
Креслення	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	5	5	6
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	2	2	—
Разом	24,5	23,5	19	30	30	27,5			
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	9,5	9,5	14	4	3	5,5			
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33			

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.
2. В академічному рівні закладено окреме викладання курсів «Алгебра», «Геометрія».

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа (безпрофільна) у структурі 12-річної)**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	10	11	12
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	1,5	1,5	1,5
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: — правознавство	1	—	—
— економіка	—	1	—
— людина і світ	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Алгебра	2	2	2
Геометрія	2	2	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	1
Географія	1,5	1	—
Фізика	3	2	3
Хімія	1	2	1
Людина і природа	—	—	1
Технології	2	2	—
Інформатика	1	1	2
Креслення	—	—	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	30	30	27,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4	3	5,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)**

Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Фізико-математичний профіль			Математичний профіль			Фізичний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: — правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—
— економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
— людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	4	4	4	4	4	4	3	3	3
Геометрія	3	3	3	3	3	3	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	5	5	5	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	2	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Креслення	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	31	30	30,5	29	27	28,5	29	30	29,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3	3	2,5	5	6	4,5	5	3	3,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)**

Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Екологічний профіль			Біолого-хімічний профіль			Біолого-фізичний профіль			Біолого-географічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Весвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта:												
— правознавство	2	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—
— економіка	—	1	1	—	1	—	—	1	—	—	1	—
— людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Математика	3	3	2	—	—	—	—	—	—	3	3	2
Алгебра	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Геометрія	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	2	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Географія	1,5	1	—	1,5	—	—	1,5	—	—	4	4	4
Фізика	2	2	—	2	2	2	5	5	5	2	2	—
Хімія	1	2	1	4	4	4	1	2	1	1	2	1
Екологія	2	2	2	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	27,5	28	25,5	30,5	29	30,5	30,5	30	30,5	29	30	27,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6,5	5	7,5	3,5	4	2,5	3,5	3	2,5	5	3	5,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

- Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)**

Природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Біотехнологічний профіль			Хіміко-технологічний профіль			Фізико-хімічний профіль			Агро-хімічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—
— економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—
— людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Геометрія	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	4	4	4	1,5	2	1	1,5	2	1	2	3	3
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Фізика	2	2	2	2	2	2	5	5	5	2	2	2
Хімія	1	2	1	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Екологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	28,5	28	27,5	29	28	27,5	31	30	30,5	28,5	29	29,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5,5	5	5,5	5	5	5,5	3	3	2,5	5,5	4	3,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою
навчання (старша школа у структурі 12-річної)**

Суспільно-гуманітарний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософський профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта: — правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	3
— економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	2
— людина і світ	—	—	2	—	—	1	—	—	2	—	—	1
— філософія	—	—	2	—	—	1	2	2	2	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Екологія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	30,5	28,5	28	28,5	28,5	27	30,5	28,5	26	29,5	29,5	29
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3,5	4,5	5	5,5	4,5	6	3,5	4,5	7	4,5	3,5	4
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою
навчання (старша школа у структурі 12-річної)**

Суспільно-гуманітарний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософський профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта: — правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	3
— економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	2
— людина і світ	—	—	2	—	—	1	—	—	2	—	—	1
— філософія	—	—	2	—	—	1	2	2	2	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Екологія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Природознавство	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	29	26,5	29	27	26,5	28	29	26,5	27	28	27,5	31
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5	6,5	4	7	6,5	5	5	6,5	6	6	5,5	2
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.
2. Типовий навчальний план для суспільно-гуманітарного напрямку, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Філологічний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна мова	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	1,5	1,5	2	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: — правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—
— економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
— людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
— філософія	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	29,5	29,5	26	31	30	27	30	29	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4,5	3,5	7	3	3	6	4	4	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Філологічний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна мова	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	1,5	1,5	2	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: — правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—
— економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
— людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
— філософія	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Природознавство	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	28	27,5	27	29,5	28	28	28,5	27	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6	5,5	6	4,5	5	5	5,5	6	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

- Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.
- Типовий навчальний план для філологічного напрямку, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)**

Технологічний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
	Технологічний профіль			Інформаційно-технологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12
Українська мова	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: — правознавство	1	—	—	1	—	—
— економіка	—	1	1	—	1	—
— людина і світ	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	4	4	4
Геометрія	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	2	2	2	—
Хімія	1	2	1	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1
Технології	5	5	5	1	1	1
Інформатика	1	1	1	4	4	4
Креслення	—	1	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	29	30	29,5	31	30	27,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5	3	3,5	3	3	5,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)**

Художньо-естетичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Художньо-естетичний профіль		
	10	11	12
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2
Зарубіжна література	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: — правознавство	1	—	—
— економіка	—	1	—
— людина і світ	—	—	1
— філософія	—	—	2
Художня культура	4	4	—
Естетика	—	—	4
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	29	28	26
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спекурсів, факультативів	5	5	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)**

Художньо-естетичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Художньо-естетичний профіль		
	10	11	12
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2
Зарубіжна література	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: — правознавство	1	—	—
— економіка	—	1	—
— людина і світ	—	—	1
— філософія	—	—	2
Художня культура	4	4	—
Естетика	—	—	4
Математика	3	3	2
Географія	1,5	—	—
Природознавство	3	3	3
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	27,5	26	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6,5	7	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.
2. Типовий навчальний план для художньо-естетичного профілю, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)**

Спортивний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Спортивний профіль		
	10	11	12
Українська мова	1	1	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: — правознавство	1	—	—
— економіка	—	1	—
— людина і світ	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	2	3	3
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	5	5	6
Захист Вітчизни	2	2	—
Разом	29,5	29	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4,5	4	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

**Типовий навчальний план однокласових загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання (старша школа в структурі 12-річної)**

Суспільно-гуманітарний та природничо-математичний напрями

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах									
	10 клас			11 клас			12 клас			
	усім класом	у групах суспільно-гума- но-гума- нітар.	у групах додатково природн.- матем.	усім класом	у групах суспільно-гума- но-гума- нітар.	у групах додатково природн.- матем.	усім класом	у групах додатково	успільно- природн.- матем.	успільно- природн.- матем.
Українська мова	1	2	—	1	1-3	—	2	—	1-3	—
Українська література	2	0-2	—	2	0-2	—	2	—	0-2	—
Іноземна мова	2	1-3	—	2	1-4	—	2	—	1-3	—
Зарубіжна література	1	1	—	1	1	—	1	—	1-2	2
Історія України, всесвітня історія	2	2-4	—	2	2-4	—	3	—	2-4	1
Громадянська освіта: — правознавство	1	0-1	—	—	0-1	—	—	—	0-1	—
— економіка	—	0-1	—	1	0-1	—	—	—	0-2	—
— людина і світ	—	—	—	—	—	—	1	—	0-1	—
— філософія	—	0-2	—	—	0-2	—	—	—	0-2	—
Художня культура	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Математика (алгебра, геометрія)	3	—	1-3	3	—	2-3	2	—	—	3-4
Астрономія	—	—	—	—	—	—	1	—	—	0-1
Біологія	1,5	—	1-3	2	—	1-3	—	—	—	1-3
Географія	1,5	—	1-2	—	—	1-2	—	—	—	1-2

Додаток 18 (продовження)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
	10 клас		11 клас		12 клас	
	усім класом	у групах додатково суспільно-грома- нтар.	усім класом	у групах додатково суспільно-грома- нтар.	усім класом	у групах додатково суспільно-грома- нтар.
Людина і природа	—	—	—	—	1	—
Фізика	2	1-3	2	2-3	—	2-4
Хімія	1	1-2	1	1-2	—	0-2
Інформатика	1	1	1	1	1	1
Технології (спекурси)	—	1	—	1	—	1
Креслення	—	—	—	—	—	1
Фізична культура	2	—	2	—	2	—
Захист Вітчизни	1,5	—	1,5	—	—	—
Разом	23,5		22,5		18	
Додатковий час для використання в профільних групах		6,5		7,5		12
Загальне навантаження на учня	30		30		30	
Факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3		4		3	
Всього	33		34		33	

Примітки:

1. У навчальних планах однокомплектних навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин предмети освітньої галузі «Мови і літератури» плануються за додатком 20.
2. Так само може запроваджуватись профільне навчання за іншими напрямками: філологічним, технологічним, художньо-естетичним, спортивним.
3. За таким навчальним планом може здійснюватись профільне навчання також у двокомплектній старшій школі.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою
навчання з вивченням мови національних меншин
(старша школа у структурі 12-річної)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту			
		10	11	12	10-12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Мова національної меншини	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Література	1	1	1	3
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природо-знавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		25,5	24,5	20	70
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		8,5	8,5	13	30
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.
2. У ЗНЗ з вивченням мови національних меншин може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремий курс «Зарубіжна література».
3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мови національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою
навчання з вивченням двох іноземних мов
(старша школа в структурі 12-річної)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту:			
		10	11	12	10-12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Друга іноземна мова	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Література	1	1	1	3
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		25,5	24,5	20	70
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		8,5	8,5	13	30
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

- Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.
- У ЗНЗ з вивченням двох іноземних мов може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремий курс «Зарубіжна література».
- У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням мовами національних меншин
(старша школа в структурі 12-річної)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту:			
		10	11	12	10-12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	1,5	3,5
	Українська література	2	2	2	6
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Мова національної меншини	1	1	1,5	3,5
	Література	2	2	2	6
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		26,5	25,5	21	73
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		7,5	7,5	12	33
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.
2. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин можна викладати інтегрований курс «Література» або окремі курси «Зарубіжна література», «Література».
3. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

**Типовий навчальний план
вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи
Очна форма навчання**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах						
	II ступінь			III ступінь			
	6	7	8	9	10	11	12
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	5	4	4	4	3	3	4
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1
Іноземна мова	2	2	2	1	2	2	2
Мови і літератури у школах з навчанням мовою нацменшин							
Рідна мова і література	3	3	3	3	3	3	3
Українська мова і література	3	3	3	3	2	2	3
Іноземна мова	2	1	1	1	2	2	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	4	4	3,5	3,5	3	3	3
Історія України, всесвітня історія	2	2	2	2	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	—	—	—	—	1	—	—
економіка	—	—	—	—	—	1	—
людина і світ	—	—	—	—	—	—	1
Географія	2	2	1	1	1	—	—
Природознавство, біологія	1	1	1	1	1	2	1
Фізика, астрономія	—	1	1,5	2	2	2	1
Хімія	—	1	2	1,5	1	1	—
Мистецтво	1	1	1	—	—	—	—
Художня культура	—	—	—	1	1	1	—
Разом	18	19	19	19–20	18–19	18–19	15–16
Курси за вибором, факультативи, консультації	4	4	4	3–4	4–5	4–5	7–8
Всього	22	23	23	23	23	23	23

**Типовий навчальний план
вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи
Заочна форма навчання (групові консультації та заліки)**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах						
	II ступінь				III ступінь		
	6	7	8	9	10	11	12
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	3	2,5	2,5	3	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1
Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	2
Мови і літератури у школах з навчанням мовою нацменшин							
Рідна мова і література	2	1,5	1,5	2	2	2	2
Українська мова і література	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	3	3	3	3	2	2	3
Історія України, всесвітня історія, правознавство	2	1	1,5	2	3	2	2
Географія, економіка	1	1	1	1	1	1	—
Природознавство, біологія	1	1	1	1	1	1	1
Фізика, астрономія	—	1	1	1	1	2	1
Хімія	—	1	1	1	1	1	—
Мистецтво, художня культура	1	1	1	1	1	1	—
Разом	13	14	14	15	15	15	13
Факультативи	—	—	—	—	2	2	4
Всього	13	14	14	15	17	17	17
Кількість обов'язкових заліків	27	28	28	28	28	28	28

Примітки:

1. Зазначена в графі «Разом» кількість академічних годин на тиждень відводиться для кожної групи учнів чисельністю не менше 9 заочників. При меншій кількості учнів, що навчаються за програмою певного класу, навчальний час встановлюється з розрахунку 1 академічної години на тиждень на кожного учня (на усі види робіт).
2. У групах з кількістю 16 і більше заочників відводиться додатково час для проведення індивідуальних консультацій з української та інших мов, історії, математики, фізики, хімії, біології та естетичних предметів (по 0,5 академічної години на тиждень на кожен з цих предметів).

**Типовий навчальний план-схема
спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів
з поглибленим вивченням окремих предметів**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах							
	5	6	7	8	9	10	11	12
Навчальні предмети інваріантної складової (плануються за рівнем стандарту)	23,5	25,5	28,5	27,5	28,5	24	23	20
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, профільне навчання, заняття за вибором, факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3,5	3,5	2,5	6,5	5,5	10	10	13
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	24	25	26	27	28	30	30	30
Всього (без урахування поділу класів на групи)	27	29	31	34	34	34	33	33

Примітки:

1. До 15% часу інваріантної складової може перерозподілятися між навчальними предметами.
2. Години фізичної культури не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.
3. У спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

**Про затвердження Положення
про навчальні кабінети загальноосвітніх
навчальних закладів**

НАКАЗ
Міністерства освіти і науки України
від 20 липня 2004 р. № 601

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України 9 вересня
2004 р. за № 1121/9720

Відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту» з метою підвищення рівня організації навчально-виховного процесу і оснащення навчального середовища загальноосвітніх навчальних закладів наказую:

1. Затвердити Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів (додається).

2. Міністру освіти і науки Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій довести наказ до відома керівників місцевих органів управління освітою та керівників загальноосвітніх навчальних закладів.

3. Положення про навчальні кабінети загальноосвітнього навчального закладу опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України» та розмістити на сайті Міністерства.

4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В. О.

Міністр

В.Г. Кремень

Положення про навчальні кабінети загальноосвітніх навчальних закладів

1. Загальні положення

Положення про навчальні кабінети (далі — кабінети) розроблено відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту».

Дія цього Положення поширюється на навчальні кабінети, що існують і створюються у загальноосвітніх навчальних закладах.

Це Положення визначає загальні та спеціальні вимоги до матеріально-технічного оснащення кабінетів згідно із санітарно-гігієнічними правилами та нормами і є обов'язковим для їх організації в загальноосвітніх навчальних закладах (далі — заклади) незалежно від типу та форми власності.

Кабінетом вважається класна кімната закладу зі створеним навчальним середовищем, оснащеним сучасними засобами навчання та шкільним обладнанням.

2. Мета, завдання та основні форми організації навчальних кабінетів

2.1. Основна мета створення кабінетів полягає у забезпеченні оптимальних умов для організації навчально-виховного процесу та реалізації завдань відповідно до Державного стандарту базової і повної середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року за № 24.

2.2. Завданням функціонування навчальних кабінетів є створення передумов для:

- організації індивідуального та диференційованого навчання;
- реалізації практично-дійової і творчої складових змісту навчання;
- забезпечення в старшій школі профільного і поглибленого навчання;
- організації роботи гуртків та факультативів;
- проведення засідань шкільних методичних об'єднань;
- індивідуальної підготовки вчителя до занять та підвищення його науково-методичного рівня.

2.3. Перед початком навчального року проводиться огляд кабінетів з метою визначення стану готовності їх до проведення занять.

2.4. Державні санітарні правила і норми облаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу мають відповідати вимогам, затвердженим постановою Головного державного санітарного лікаря України від 14.08.2001

№ 63 (далі — ДСанПіН 5.5.2.008-01), та ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

3. Типи навчальних кабінетів

3.1. Організація навчальних кабінетів передбачає:
визначення предметної специфіки;
розміщення кабінетів;

оснащення засобами навчання та шкільним обладнанням за єдиними вимогами до упорядкування та удосконалення організаційно-педагогічних умов функціонування цих кабінетів.

3.2. У закладах можуть створюватись такі типи навчальних кабінетів:

- кабінети з окремих предметів;
- комбіновані кабінети з декількох споріднених предметів — класна кімната з набором навчально-методичної інформації та матеріально-технічного забезпечення для декількох предметів.

3.3. У закладах створюються кабінети: фізики, інформатики, біології, хімії, майстерень трудового навчання, обслуговуючої праці з лабораторними приміщеннями, що прилягають до цих кабінетів, спортивні, актові зали та інші кабінети відповідно до умов і потреб закладу.

Лабораторні приміщення повинні мати вихід до кабінету та окремий вихід у коридор чи на подвір'я школи,

3.4. Переважно у початкових школах і загальноосвітніх навчальних закладах з малою наповнюваністю класів можуть створюватись комбіновані кабінети для викладання споріднених предметів.

Найбільш доцільним є поєднання предметів, що належать до однієї освітньої галузі, мають споріднене обладнання, наприклад, хімії та біології, фізики й астрономії, біології і природознавства, правознавства та історії, мови й літератури тощо.

3.5. Майстерні для проведення занять з технічних та обслуговуючих видів праці і комбіновані кабінети — розміщують на першому поверсі, як правило, ізольовано від інших основних приміщень, і вони повинні мати окремий вихід на шкільне подвір'я.

3.6. У загальноосвітніх навчальних закладах з допрофесійним або професійним навчанням обладнується кабінет з відповідних навчальних дисциплін (за умови, що школа не обслуговується міжшкільним навчально-виробничим комбінатом).

3.7. Фізкультурно-спортивні зали належить розміщувати не вище другого поверху, актові — не вище третього згідно з ДБН В.2.2-3-97 п.3.8.

3.8. Для дотримання безпечності руху учнів під час перерв, розміщення кабінетів (якщо у школі існує кабінетна система) на поверхах здійснюється шляхом поєднання на одному поверсі (в одному блоці або секції закладу) кабінетів для 5–9 класів, для 10–12 класів — на іншому (в іншому блоці або секції).

Класні кімнати для учнів I класів слід розміщувати не вище другого поверху, а 2–4 — не вище третього згідно з ДБН В.2.2-3-97 п.3.29.

3.9. Розташування кабінетів може змінюватись відповідно до зміни спеціалізації навчального закладу, співвідношення класів та кількості учнів у них чи інших причин.

4. Матеріально-технічне забезпечення навчальних кабінетів

4.1. Комплектація кабінетів обладнанням здійснюється відповідно до типових переліків навчально-наочних посібників, технічних засобів навчання та обладнання загального призначення для загальноосвітніх навчальних закладів.

4.2. Шкільні меблі та їх розміщення у кабінетах (класних кімнатах) та майстернях має відповідати санітарно-гігієнічним правилам та нормам (п. 8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01) і здійснюватися відповідно до вимог ДБН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

У класних кімнатах та кабінетах початкової, основної і старшої школи встановлюються шкільні меблі: парти, (одно-) двомісні учнівські столи та стільці учнівські, в кабінетах хімії, фізики та біології — спеціальні двомісні лабораторні столи, прикріплені до підлоги (трьох розмірів за 4, 5, 6 ростовими групами).

Шкільні меблі мають шість розмірів за ростовими групами та маркуванням їх у вигляді ліній відповідного кольору. Зріст учнів до 115 см (1-а група) — лінія оранжевого кольору, 115–130 см (2-а група) — фіолетового, 130–145 см (3-а група) — жовтого, 146–160 см (4-а група) — червоного, 161–175 см (5-а група) — зеленого і більше 175 см (6-а група) — блакитного.

Парти (столи учнівські) повинні бути тільки стандартні, при цьому стіл і стілець мають бути однієї групи (п. 8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01).

У кожному кабінеті (класній кімнаті) слід передбачити наявність меблів двох-трьох розмірів з перевагою одного з них або трансформативні столи зі зміною висоти згідно з антропомітричними даними школярів. У класних кімнатах повинна бути нанесена кольорова мірна вертикальна лінійка для визначення учням необхідного розміру меблів (п. 8.2 ДСанПіН 5.5.2.008-01).

4.3. Робочі місця вчителів фізики, хімії, біології та трудового навчання монтуються на підвищенні, обладнуються демонстраційним столом (у кабінетах хімії та біології з препаратомською частиною — висотою 75 см). Тумби стола оснащують спеціальними пристроями (ящиками) для зберігання інструментів, хімічного посуду, мікропрепаратів і приладів, що використовуються для проведення дослідів. До демонстраційної частини стола (висотою 90 см) підводять електричний струм, воду і каналізацію. Робочі площі столів повинні бути покриті спеціальними матеріалами, стійкими до механічних та термічних пошкоджень, хімічних реактивів. У кабінеті хімії та біології робоче місце вчителя доцільно обладнати витяжною шафою з вільним доступом до неї.

У кабінеті хімії необхідно обладнати демонстраційний стіл з витяжною шафою (розміром 64×85×250 см) під кутом 45°, додатковим місцевим освітленням, підведенням гарячої та холодної проточної води відповідно до вимог ДСанПіН 5.5.2.008-01.

4.4. Кабінет фізики забезпечується системою електрообладнання із загальних стаціонарних та спеціалізованих взаємозв'язаних електричних пристроїв і джерел, які вмикаються до мережі змінного трифазного струму (з фазною напругою 127 В або 220 В) та однофазного (від 5 В до 250 В), постійного струму з напругою від 0 до 100 В. У лаборантській встановлюється центральний щиток, від якого подається однофазний і трифазний струм на розподільний щиток, з випрямлячем і регулятором напруги (розміщеним поряд з класною дошкою).

До учнівських столів у кабінеті фізики підводиться постійний електричний струм (до 42 В).

4.5. У кожному кабінеті (класній кімнаті) розміщується класна (аудиторна) дошка різних видів: на одну, три або п'ять робочих площ у розгорнутому або складеному вигляді.

Середній щит класної (аудиторної) дошки на три або п'ять робочих площ може бути використаний для демонстрації екранно-звукових засобів навчання на навісному екрані.

На окремих робочих площах залежно від специфіки предмета може бути:

- розташовано набірне полотно для демонстрації розрізних карток зі словами, літерами, складами, реченнями, цифрами та лічильним матеріалом тощо — для початкових класів;
- нанесено контурну карту України або півкуль — для кабінету географії;
- нанесено графічну сітку для проведення уроків каліграфічного письма — для початкової школи;
- накреслено графічну сітку для побудови графіків — у кабінетах математики і фізики.

Одна з робочих площ може мати магнітну основу з кріпленнями для демонстрації навчально-наочних посібників (таблиць, карт, моделей-аплікацій тощо).

Робочі площі на звороті дошки можуть бути покриті білим кольором для нанесення написів за допомогою спеціальних фломастерів.

Поряд з класною (аудиторною) дошкою в кабінетах галузі технологій і математики розміщують демонстраційні креслярські інструменти.

4.6. Лабораторні приміщення відповідно до специфіки обладнуються: витяжною шафою, секційними шафами для збереження приладів та лабораторного посуду, металевими шафами або сейфами для збереження хімічних реактивів, рукомийником, столом для підготовки дослідів, приладів і навчально-наочних посібників для занять, одностумбовим столом для роботи вчителя та лаборанта, столом з пристроями для зберігання матеріалів та інструментів для ремонту приладів, пристроями для миття і сушіння посуду та дистильатором, які монтуються на стіні.

4.7. Хімічний посуд зберігається у лабораторних приміщеннях, розташовується окремо у залежності від розміру, виду і матеріалу (пластмаса, скло, метал), з якого він виготовлений.

Посуд для збереження реактивів повинен мати етикетки з чітким і яскравим написом їх назви. Усі шафи для зберігання хімічних реактивів повинні замикатися.

Хімічні реактиви зберігаються та розміщуються залежно від їх властивостей (гігроскопічні реактиви, легкі, горючі і органічні речовини, кислоти).

На посуді з отруйними речовинами має бути етикетка з написом «Отрута», з горючими — етикетка з написом червоного кольору та знаком оклику — «Вогненебезпечно!».

4.8. Місця зберігання засобів навчання нумеруються і позначаються назвами на етикетках, що заносяться до інвентарної книги,

4.9. Усі матеріальні цінності кабінету обліковуються в інвентарній книзі встановленого зразка, яка повинна бути прошнурована, пронумерована та скріплена печаткою (додаток 1).

4.10. Матеріальні об'єкти (предмети) і матеріали, що витрачаються в процесі роботи (хімреактиви, посуд, міндобрива тощо) заносяться до матеріальної книги (додаток 2).

4.11. Облік та списання морально та фізично застарілого обладнання, навчально-наочних посібників проводиться відповідно до інструкцій, затверджених Міністерством фінансів України.

4.12. Кабінети і майстерні мають бути забезпечені: аптечкою з набором медикаментів для надання першої медичної допомоги;

первинними засобами пожежогасіння відповідно до Правил пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України.

4.13. Вимоги пожежної безпеки для всіх навчальних приміщень визначаються НАПБ В.О 1.050-98/920 Правил пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, затверджених спільним наказом Міносвіти України і Головного управління Державної пожежної охорони МВС України від 30.09.98 № 348/70, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 17.12.98 за № 800/3240 (із змінами і доповненнями).

5. Навчально-методичне забезпечення навчальних кабінетів

5.1. Навчально-методичне забезпечення кабінетів складається з навчальних програм, підручників, навчальних та методичних посібників (не менше одного примірника кожної назви) з предмету, типовими переліками навчально-наочних посібників та обладнання загального призначення, зразків навчально-наочних посібників, навчального обладнання у кількості відповідно до вимог зазначених переліків.

5.2. Розподіл та збереження засобів навчання і навчального обладнання здійснюються згідно з вимогами навчальних програм за розділами, темами і класами відповідно до класифікаційних груп, у кабінеті (класній кімнаті), лабораторних приміщеннях по секціях меблів спеціального призначення.

5.3. У кабінеті (класній кімнаті) створюється тематична картотека дидактичних та навчально-методичних матеріалів, навчально-наочних посібників, навчального обладнання, розподілених за темами та роз-

ділами навчальних програм. Картки розміщуються в алфавітному порядку.

5.4. У кабінеті фізики, інформатики, хімії, майстернях трудового навчання, обслуговуючої праці має бути інструкція і журнали ввідного та періодичного інструктажу з техніки безпеки, пожежної безпеки.

5.5. Додатково кабінети можуть бути оснащені:

- підручниками та навчальними посібниками для кожного учня;
- фаховими журналами;
- інформаційними збірниками Міністерства освіти і науки України;
- бібліотечкою суспільно-політичної, науково-популярної, довідково-інформаційної і методичної літератури;
- матеріалами перспективного педагогічного досвіду, розробками відкритих уроків та виховних заходів;
- інструкціями для виконання лабораторних і практичних робіт, дослідів, спостережень, фізичного практикуму тощо;
- кразнавчими матеріалами;
- інструментами і матеріалами для відновлення і виготовлення саморобних засобів навчання.

6. Оформлення навчальних кабінетів

6.1. На вхідних дверях кабінету повинен бути відповідний напис на табличці з назвою кабінету: «Кабінет фізики», «Кабінет хімії», «Кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання» тощо.

Крім того, на вхідних дверях класної кімнати може бути цифрове позначення та літера класу, за якою закріплений даний клас початкової школи, наприклад «1-А клас».

6.2. Для оформлення кабінетів передбачено створення навчально-методичних експозицій змінного та постійного характеру.

6.3. До постійних експозицій відповідно до спеціалізації кабінету належать:

- державна символіка;
- інструкція з безпеки праці та пожежної безпеки, правила роботи в кабінеті;
- портрети видатних учених, письменників, композиторів;
- таблиці сталих величин, основних формул;
- еволюція органічного світу та його класифікація;
- таблиця періодичної системи елементів Д. Менделєєва, електрохімічний ряд напруг металів, розчинність солей, основ і кислот;
- системи вимірювання фізичних одиниць;
- політична карта світу, політико-адміністративна карта України, фізична карта України тощо.

6.4. У класних кімнатах початкової школи необхідно розмістити:

- правила пожежної безпеки та дорожнього руху;
- класний куточок, де записано права і обов'язки школярів, правила поведінки учнів, органи самоврядування, відображено життя колективу класу.

6.5. У секційних шафах кабінетів демонструються прилади, колекції, муляжі тощо.

6.6. До експозицій змінного характеру належать:

- виставка кращих робіт учнів;
- матеріали до теми наступних уроків, орієнтовні завдання тематичного оцінювання, державної атестації;
- додаткова інформація відповідно до навчальної програми, зокрема про життєвий і творчий шлях письменників, учених, висвітлення поточних подій у нашій країні та за її межами;
- матеріали краєзнавчого характеру;
- результати експериментальної та дослідницької роботи учнів;
- результати учнівських олімпіад, конкурсів, турнірів тощо.

Матеріали експозицій оновлюються при переході до вивчення нової теми.

6.7. Для розташування експозицій використовуються змінні пластинчасті, перфоровані або решітчасті стенди, що розміщують на стінах.

6.8. Навчальні кабінети загальноосвітнього навчального закладу повинні бути забезпечені настінними термометрами або психрометрами.

7. Керівництво навчальним кабінетом

7.1. Роботою кабінету керує завідувач, якого призначає директор з числа досвідчених учителів наказом по загальноосвітньому навчальному закладу.

7.2. Завідувач кабінету несе відповідальність за упорядкування, зберігання й використання навчально-наочних посібників, обладнання та інших матеріальних цінностей.

7.3. До обов'язків завідувача кабінетом належать:

- складання перспективного плану оснащення кабінету;
- забезпечення умов для проведення уроків;
- сприяння оновленню та удосконаленню матеріальної бази кабінету;
- систематизація та каталогізація матеріальних об'єктів;
- забезпечення дотримання в кабінеті правил електричної та пожежної безпеки, чистоти, порядку тощо;
- систематичне ведення інвентарної книги із занесенням до неї відповідних змін про нові надходження, витрати та списання матеріальних цінностей;
- керування і контроль за роботою лаборанта, надання йому практичної допомоги та сприяння підвищенню рівня його кваліфікації.

7.4. Розмір посадового окладу (ставки заробітної плати) завідувача кабінетом (майстернею) загальноосвітніх навчальних закладів встановлюється згідно з наказом МОН України від 29.03.2001 № 161, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 03.04.2001 за № 303/5494.

7.5. Перспективний план оснащення кабінету засобами навчання та шкільним обладнанням складає завідувач кабінету за погодженням

з директором закладу, у разі необхідності (закупівля і встановлення нового складного обладнання) — з місцевим органом управління освітою, органами державної санітарно-епідеміологічної служби та пожежної охорони.

У відповідності до Положення про піклувальну раду загальноосвітнього навчального закладу, затвердженого наказом МОН України від 05.02.2001 № 45 і зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19.01.2001 за № 146/5337 і в межах, що належать до компетенції піклувальної ради, робота і матеріально-технічне оснащення навчальних кабінетів контролюються і спрямовуються піклувальною радою загальноосвітнього навчального закладу.

7.6. За згодою директора (заступника директора) закладу приміщення кабінетів можуть використовуватись для проведення уроків з інших предметів, виховних заходів, батьківських зборів.

7.7. Лаборант несе перед завідувачем кабінету відповідальність за належне зберігання навчального обладнання, навчально-наочних посібників, посуду, хімічних реактивів і матеріалів тощо.

7.8. До обов'язків лаборанта належать:

систематичне вдосконалення своїх знань, практичних умінь і навичок із забезпечення викладання навчального предмета;

забезпечення в приміщенні навчального кабінету чистоти повітря і порядку розміщення засобів навчання і шкільного обладнання;

сприяння справності навчального обладнання;

збереження в належному порядку протипожежних засобів і засобів першої медичної допомоги;

утримання навчального обладнання в робочому стані і забезпечення безпеки під час виконання учнями лабораторних і практичних робіт, фізичного практикуму;

дотримання вимог правил пожежної безпеки;

допомога вчителю в організації проведення демонстраційних дослідів, лабораторних і практичних робіт, позаурочної роботи з навчального предмета;

щоденне наведення загального порядку в лабораторії, дотримання вимог з техніки безпеки під час закриття кранів для води, вимикання струму на розподільному щиту, освітлення, нагрівальних приладів, миття лабораторного посуду тощо.

Перший заступник
Директора Департаменту
загальної середньої
та дошкільної освіти

Я. П. Корнієнко

Додаток 1
до п. 4.9 розділу 4 Положення

Форма інвентарної книги

№ п/п	Назва предмета	Інвентарний номер	Коли придбано	Кількість і вартість	Час і причина списання

Додаток 2
до п. 4.10 розділу 4 Положення

Форма матеріальної книги

№ п/п	Назва реактиву, матеріалу	Специфіка реакції (чистота, концентрація)	Одиниці вимірювання	Наявність (за роками)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

Н А К А З

№ 305 від 18.08.98
м.Київ

Зареєстровано в Міністерстві
юстиції України
24 вересня 1998 р.
за № 598/3038

**Про затвердження Положення
про Всеукраїнські учнівські олімпіади
з базових і спеціальних дисциплін, турніри,
конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт
та конкурси фахової майстерності**

Відповідно до Закону «Про освіту» та на виконання рішення колегії Міністерства освіти України від 29 липня 1998 року «Про стан і перспективи проведення учнівських олімпіад» і з метою створення належних умов для виявлення та підтримки обдарованої молоді, розвитку її інтересів, схильностей та природних обдарувань НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності (додається).
2. Структурним підрозділам Міністерства освіти України, Інституту змісту і методів навчання спільно з Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій забезпечити організацію і проведення учнівських олімпіад, турнірів і конкурсів відповідно до цього Положення.
3. Вважати таким, що втратило чинність, Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності, затвержене відповідно наказом Міністерства освіти України від 15.02.95 р. № 39, зареєстроване в Мін'юсті 12.04.95 р. за № 101/637.
4. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Савченко О. Я.

Міністр

М.З. Згуровський

Положення
про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних
дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт
та конкурси фахової майстерності

1. Загальні положення

1.1. Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових дисциплін проводяться щороку серед учнів середніх і професійно-технічних закладів освіти з таких базових дисциплін: українська мова та література, історія, основи правознавства, іноземні мови (англійська, німецька, французька, іспанська), математика, фізика, хімія, біологія, географія, основи інформатики і обчислювальної техніки, трудове навчання, основи економіки.

Всеукраїнські конкурси фахової майстерності, олімпіади зі спеціальних дисциплін проводяться щороку серед учнів випускних груп професійно-технічних закладів освіти.

Всеукраїнські конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт членів Малої академії наук та наукових товариств учнів проводяться щороку за такими профілями:

- філології та мистецтвознавства;
- фізико-математичний;
- обчислювальної техніки і програмування;
- хіміко-біологічний;
- історико-географічний;
- техніко-технологічний.

Всеукраїнські турніри юних фізиків, астрономів, математиків, хіміків, істориків проводяться щороку серед учнів середніх і професійно-технічних закладів освіти з відповідних дисциплін. З ініціативи організаційних комітетів та за наявності відповідних фінансових можливостей проводиться турнір юних винахідників і раціоналізаторів (базова дисципліна — фізика).

При виникненні потреби та за наявності фінансових можливостей за наказом Міністерства освіти України можуть проводитись олімпіади, турніри та конкурси (державного масштабу) з інших базових і спеціальних дисциплін, а також спеціальні комплексні олімпіади для учнів початкової школи. Правила проведення таких олімпіад, конкурсів та турнірів затверджуються Міністерством освіти України.

Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій можуть проводитись олімпіади з мови і літератури національних меншин, що проживають в Україні, та інші олімпіади, конкурси, турніри.

За бажанням учасник має право, на загальних засадах, брати участь у змаганнях серед учнів старших (порівняно з класом (курсом)

фактичного навчання) класів (курсів). Студенти вищих закладів освіти будь-якого рівня акредитації не мають права змагатись в учнівських олімпіадах, турнірах, конкурсах на будь-яких етапах.

1.2. Основними завданнями учнівських олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і турнірів є:

- стимулювання творчого самовдосконалення дітей, учнівської молоді;
- виявлення та розвиток обдарованих учнів та надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих закладах освіти країни;
- формування творчого покоління молодих науковців та практиків для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення базових, спеціальних та фахових дисциплін, прищеплення широким колам учнівської молоді навичок дослідницької роботи;
- пропаганда досягнень науки, техніки та новітніх технологій, популяризація серед молоді робітничих професій;
- підведення підсумків роботи факультативів, гуртків, секцій, учнівських наукових товариств, активізація всіх форм позакласної та позашкільної роботи з учнями;
- підвищення рівня викладання базових, спеціальних та фахових дисциплін, фахової підготовки учнів;
- виявлення, поширення і впровадження в навчально-виховний процес сучасних прийомів і методів навчання;
- залучення професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів вищих закладів освіти, працівників наукових закладів України до активної допомоги навчально-виховним закладам у справі поліпшення стану викладання дисциплін і підвищення рівня знань, умінь та навичок учнівської молоді;
- формування команд для участі в міжнародних олімпіадах, конкурсах та турнірах.

1.3. Керівником Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів є Міністерство освіти України.

1.4. Організатором та координатором Всеукраїнських учнівських олімпіад і турнірів є Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України, на який покладається відповідальність за організаційно-методичне забезпечення проведення відповідних змагань.

1.5. Міністерство освіти України спільно (на рівних засадах) з Інститутом змісту і методів навчання Міністерства освіти України здійснюють контроль за дотриманням вимог даного Положення при проведенні всіх етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів.

1.6. Для організації та проведення олімпіад, конкурсів і турнірів створюються організаційні комітети, а для перевірки виконання завдань — журі. До проведення Всеукраїнських конкурсів-захистів залучається Координаційна науково-методична рада Малої академії наук та представники наукових товариств учнів.

1.7. Для складання завдань олімпіад, конкурсів, турнірів оргкомітети створюють комісії, до яких входять фахівці відповідної галузі у складі не більше п'яти осіб. Члени комісії несуть персональну відповідальність за науковий рівень змісту завдань та їх секретність до моменту оприлюднення. Надання підготовлених завдань будь-якій особі, яка не є членом комісії, категорично забороняється.

1.8. Для консультацій щодо розв'язання спірних питань в роботі журі (правильність перевірки та об'єктивність оцінювання робіт і визначення переможців олімпіад, конкурсів і турнірів) призначаються експерти-консультанти.

1.9. Переможців Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та конкурсів фахової майстерності визначають в особистій першості. Переможців Всеукраїнських турнірів визначають за результатами командної першості, а за умови, що всі змагання відповідного етапу турніру проходили в особистій першості, — переможці турніру визначаються в особистій першості.

1.10. В олімпіадах, конкурсах і турнірах за згоди Міністерства освіти України у відповідності до чинного законодавства можуть брати участь учні середніх закладів освіти зарубіжних країн.

1.11. Всеукраїнські учнівські олімпіади всіх етапів, конкурси і турніри є очною формою змагань.

1.12. Учасники олімпіад, конкурсів, турнірів, за їх бажанням, отримують завдання і дають на них відповідь державною або іншою (національних меншин) мовою.

1.13. Вчителі середніх закладів освіти, викладачі та майстри виробничого навчання професійно-технічних закладів освіти, викладачі та наукові працівники вищих закладів освіти, наукових установ, працівники органів освіти, методичних та інших установ і організацій, які брали активну участь у підготовці учнів до змагань та проведенні цих заходів, можуть бути відзначені відомчими та іншими державними нагородами.

2. Проведення олімпіад, конкурсів і турнірів

2.1. Олімпіади з базових дисциплін проводяться в чотири етапи:

I етап — шкільні (училищні),

II етап — районні (міські),

III етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у містах Києві та Севастополі — міські),

IV етап — на державному рівні.

Проведення олімпіад I, II, III етапів, відповідно, з різних предметів одночасно забороняється. На всіх етапах завдання готуються окремо для кожного класу (курсу).

Конкурси фахової майстерності та олімпіади зі спеціальних дисциплін проводяться у три етапи: I етап — училищні (районні (міські) — не проводяться), II етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські) та III етап — на державному рівні.

Конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт проводяться в три етапи: I етап — районні (міські), II етап — обласні (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські) та III етап — на державному рівні.

Турніри проводяться в два етапи: I етап — між командами середніх та професійно-технічних закладів освіти та II етап — фінальний — на державному рівні. Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій у відповідності до чинного Положення розробляють Положення про проведення I, II, III етапів олімпіад з базових дисциплін, I, II етапів конкурсів, олімпіад зі спеціальних дисциплін та I етапу турнірів.

2.2. I етап: шкільні (училищні) олімпіади — з базових та училищні — зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, міжшкільний (міжучилищний) етап турнірів.

2.2.1. I етап олімпіад з базових дисциплін проводиться у жовтні, конкурсів фахової майстерності та олімпіад зі спеціальних дисциплін — у березні, турнірів — у вересні-листопаді поточного року.

2.2.2. Персональний склад оргкомітетів та журі, експерти-консультанти I етапу олімпіад, конкурсів і турнірів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами керівника закладу освіти.

2.2.3. Завдання для учасників олімпіад і конкурсів готують комісії, склад яких затверджується наказом керівника закладу освіти.

Турніри проводяться за завданнями оргкомітетів, які надсилаються до середніх та професійно-технічних закладів освіти до 15 серпня поточного року.

2.2.4. Звіти про проведення олімпіад з базових дисциплін та заявки на участь команд у наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають до районних (міських) оргкомітетів до 1 листопада поточного року.

Звіти про проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності та заявки на участь команд в наступному етапі оргкомітети I етапу надсилають оргкомітетам обласних (в Автономній Республіці Крим — республіканським, в містах Києві та Севастополі — міським) олімпіад і конкурсів до 1 квітня наступного року.

Оргкомітети фінальних етапів турнірів розглядають заявки учасників і результати їх виступів у I етапі та надсилають учасникам запрошення для участі у фінальному етапі турнірів.

2.3. II етап: районні (міські) олімпіади з базових дисциплін; I етап: районні (міські) конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт.

2.3.1. II етап олімпіад з базових дисциплін та I етап конкурсів-захистів проводяться щороку у листопаді-грудні за завданнями обласних (в Автономній Республіці Крим — республіканського, у містах Києві та Севастополі — відповідно міжрегіонального та міського) інститутів удосконалення вчителів (післядипломної освіти), територіальних відділень Малої академії наук, розробленими спільно з журі. Кількість турів олімпіад, їхня тривалість та форми проведення визначаються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим,

управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій разом з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад. Для складання завдань олімпіад створюються комісії, які затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.3.2. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови і його заступників, секретаря, експертів-консультантів олімпіад і конкурсів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами відділу освіти районної (міської) державної адміністрації.

2.3.3. Звіти про проведення II етапу олімпіад з базових дисциплін та заявки на участь в III етапі оргкомітети цих олімпіад надсилають відповідним обласним (в Автономній Республіці Крим — республіканському, в містах Києві та Севастополі — міським) оргкомітетам до 30 грудня поточного року, а про проведення I етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт — до 10 січня наступного року.

2.4. III етап: обласні олімпіади з базових дисциплін; II етап: обласні олімпіади зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт (в Автономній Республіці Крим — республіканські, у Києві та Севастополі — міські).

2.4.1. Персональний склад оргкомітетів і журі, в тому числі голови і його заступників, секретаря, експертів-консультантів III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.4.2. III етап олімпіад з базових дисциплін, II етап конкурсів-захистів проводиться у січні-лютому, II етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності — у квітні за графіками, які встановлює щорічно Міністерство освіти України.

2.4.3. Умови проведення олімпіад із базових і спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності визначаються і затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. В умовах визначається кількісний склад, пропорційність представленості навчально-виховних закладів в олімпіадах і конкурсах, місце та інші питання їх проведення з урахуванням місцевих можливостей. Кожна олімпіада проводиться в межах одного міста (містечка, селища).

2.4.4. Олімпіади з базових та спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності та конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт проводяться за завданнями або рекомендаціями Міністерства освіти України та, у разі необхідності, за безпосередньої участі його представника, який стежить за дотриманням вимог даного Положення. Олімпіади з математики, фізики, хімії, інформатики і обчислювальної техніки проводяться не менше ніж у два тури. Кількість турів інших

змагань, їх тривалість та форми проведення визначає Міністерство освіти України разом з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад. Якщо Міністерством освіти України надано тільки рекомендації щодо підготовки олімпіадних завдань, то для їх складання створюються комісії, які затверджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2.4.5. Звіти про проведення III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін (додаток 1), заявки на участь команд у IV етапі олімпіад з базових дисциплін (додаток 2) оргкомітети надсилають до Інституту змісту і методів навчання Міністерства освіти України та оргкомітетам Всеукраїнських олімпіад (за місцем проведення) до 5 березня поточного року. Заявки на участь команд у III етапі конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт — Управлінню гуманітарної освіти та виховання Міністерства освіти України до 10 березня поточного року. Заявки на участь у III етапі олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності (додаток 3) оргкомітети надсилають до Головного управління професійно-технічної освіти Міністерства освіти України до 1 травня поточного року.

2.4.6. Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій проводять відбірково-тренувальні збори переможців III етапу олімпіад з базових дисциплін та II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів — для формування, відповідно, складу команд на IV етап олімпіад з базових дисциплін, III етап олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, самостійно визначаючи кількісний склад учасників, тривалість та порядок проведення зборів. Персональний склад учасників зборів визначається за результатами (набраними балами), досягнутими на відповідних змаганнях. Остаточний склад команд, що братимуть участь у наступному етапі змагань, формується з урахуванням результатів проведення відбірково-тренувальних зборів.

2.5. IV етап — Державні олімпіади з базових дисциплін; III етап — Державні олімпіади зі спеціальних дисциплін, конкурси фахової майстерності, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт; фінальний етап турнірів.

2.5.1. Персональні склади оргкомітетів, журі та експерти-консультанти олімпіад, конкурсів і турнірів, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами Міністерства освіти України.

2.5.2. Олімпіади з базових і спеціальних дисциплін і конкурси фахової майстерності проводяться у два-три тури. Кількість турів (теоретичний, практичний, експериментальний), форми (письмові роботи, співбесіди тощо) та час їх проведення визначає Міністерство освіти України спільно з оргкомітетами та журі відповідних олімпіад і конкурсів.

2.5.3. Програма роботи кожної секції конкурсу-захисту наукових робіт передбачає три тури:

- I — конкурс науково-дослідницьких робіт,
- II — захист науково-дослідницьких робіт,
- III — виконання контрольних завдань з базових дисциплін.

2.5.4. Фінальні етапи турнірів включають проведення:

— відбіркового конкурсу, на якому у формі наукових диспутів обговорюються результати розв'язання завдань першого етапу турнірів, в яких безпосередню участь беруть учні, студенти, викладачі, вчені;

- чвертьфінальних та напівфінальних конкурсів;
- конкурсу капітанів;
- фіналу як заходу підбиття підсумків.

Правила та умови проведення Всеукраїнських турнірів щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

2.5.5. Заклад освіти, на базі якого проводиться олімпіада, конкурс або турнір, готує приміщення і територію, ділянки на підприємствах, матеріально-технічну базу, технічну і технологічну документацію, створює безпечні умови для виконання олімпіадних і конкурсних завдань, виділяє, за потреби, для членів журі і оргкомітету спеодяг і захисні засоби. Обладнання (механізми, машини, агрегати), інструменти, реактиви тощо для проведення олімпіад, турнірів, конкурсів повинні бути однотипними або однакової продуктивності (потужності, вантажопідйомності, швидкості і т.ін.) та по можливості новими і найбільш поширеними, попередньо випробуваними і відрегульованими.

2.5.6. Завдання для проведення олімпіад, конкурсів і турнірів готують комісії, персональний склад яких затверджує Міністерство освіти України. Олімпіадні завдання, як правило, складаються з авторських задач і вправ (тестів).

За умови, що з відповідної дисципліни (фаху) проводиться Міжнародна олімпіада, конкурс або турнір, програму, за якою готуються завдання останнього етапу відповідної олімпіади, конкурсу, турніру, може бути розширено з урахуванням програми Міжнародних змагань.

Для забезпечення проведення експериментального туру олімпіад з фізики, хімії, біології за рішенням оргкомітетів відповідних олімпіад команди-учасниці привозять до місця проведення олімпіад комплекти приладів та реактивів (з шкільного обладнання, за технічними характеристиками безпечними та обумовленими оргкомітетом), у кількості, яка уможливорює виконання завдань усіма членами команди.

2.5.7. Вимоги до написання і оформлення науково-дослідницьких робіт членів Малої академії наук і наукових товариств учнів додаються до Умов проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, які щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

2.5.8. Конкурси фахової майстерності передбачають виконання їхніми учасниками теоретичного і практичного завдань, зміст яких має відповідати вимогам навчальних програм і єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника професій і робіт, за розрядом, класом, категорією не нижче випускних, з яких здійснюється підготовка кваліфікованих робітників у професійних навчально-виховних закладах.

Теоретичні знання учасників конкурсів перевіряються шляхом письмового опитування.

2.6. Практичні та експериментальні завдання для олімпіад, турнірів та конкурсів складаються так, щоб забезпечити рівні можливості виконання їх всіма учасниками і сприяти повному виявленню кожним із них досягнутого рівня знань, вмінь та фахової майстерності.

2.7. При виконанні завдань з математики не дозволяється користуватися довідковими таблицями, калькуляторами, логарифмічною лінійкою та іншими обчислювальними засобами. На практичних турах олімпіад дозволяється користуватися лише обладнанням, програмним забезпеченням та друкованими матеріалами, що надаються оргкомітетом. Завдання олімпіади з основ інформатики та обчислювальної техніки виконуються на ЕОМ — сумісних комп'ютерах.

При виконанні письмових робіт, які підлягають зашифруванню, забороняється використання будь-яких позначок, різних кольорів написання, копіювального чи міліметрового паперу тощо (якщо це не передбачено умовами виконання завдання), які сприяли б дешифруванню роботи. При виконанні практичних завдань на конкурсах фахової майстерності можна користуватися власними інструментами і пристроями.

2.8. За результатами IV етапу олімпіад з базових дисциплін та III етапу конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та II (фінального) етапу турнірів визначаються кандидати для участі у відповідних Міжнародних олімпіадах, конкурсах і турнірах, якщо такі проводяться. Для підготовки команд школярів України до участі у Міжнародних олімпіадах, конкурсах і турнірах Інститут змісту і методів навчання Міністерства освіти України проводить осінні настановчі, зимові навчально-тренувальні та весняні відбірково-тренувальні збори. До участі в осінніх та зимових зборах запрошуються учні з числа переможців відповідної олімпіади минулого навчального року. Для визначення остаточного складу команд проводяться весняні відбірково-тренувальні збори.

До складу учасників весняних відбірково-тренувальних зборів, незалежно від класу навчання, входять лише переможці IV етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад поточного навчального року, які змагались серед учнів одинадцятих (випускних) класів (курсів). Кількісний склад учасників відбірково-тренувальних зборів, які є кандидатами на участь у відповідних Міжнародних змаганнях поточного року, не повинен перевищувати подвійної кількості учнів, що входять до складу команди України згідно з правилами відповідної Міжнародної олімпіади, конкурсу або турніру. Понад зазначену кількість до числа учасників відбірково-тренувальних зборів, які є кандидатами на участь у відповідних Міжнародних змаганнях поточного року, включаються переможці відповідних Міжнародних змагань минулого року, якщо вони є учнями середніх закладів освіти.

2.9. Персональний склад членів та керівників команд школярів України для участі в Міжнародних олімпіадах, конкурсах та турнірах затверджується наказом Міністерства освіти України.

3. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів

3.1. Учні мають право брати участь у кількох предметних олімпіадах. До участі в II, III та IV етапах олімпіади допускаються тільки учні, які стали переможцями попереднього етапу відповідної олімпіади. Кількісний склад учасників наступного етапу олімпіади визначає оргкомітет наступного етапу, а персональний склад — оргкомітет попереднього етапу відповідної олімпіади спільно з журі.

3.2. На всіх етапах олімпіад, конкурсів, турнірів учні мають право брати участь в змаганнях за клас (курс), не молодший ніж клас (курс) їх навчання в школі (училищі). Учасники змагань виступають у складі команд, сформованих відповідно до адміністративно-територіально-го підпорядкування закладів освіти, в яких навчаються учні.

3.3. У I етапі олімпіад з базових і спеціальних дисциплін беруть участь усі учні школи або училища, які бажають, у конкурсах фахової майстерності — всі учні, які бажають і мають відповідний допуск до роботи з механізмами та обладнанням, у I етапі турнірів — команди учнів одного закладу освіти. Будь-які обмеження права участі школярів в I етапі олімпіад з базових дисциплін забороняються. Перелік дисциплін, з яких проводиться олімпіада, та класів (курсів), які беруть участь у змаганнях, визначається відповідним оргкомітетом закладу освіти.

3.4. У II етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь:

3.4.1. Учні середніх закладів освіти, що стали переможцями I етапу олімпіад відповідно:

- з математики 6–11 класів;
- з української мови і літератури, фізики та географії 7–11 класів;
- з історії, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, іноземних мов, біології та трудового навчання 8–11 класів;
- з основ правознавства, основ економіки 9–11 класів.

3.4.2. Учні відповідних курсів професійно-технічних закладів освіти, що стали переможцями I етапу відповідних олімпіад.

3.4.3. Учні Українського фізико-математичного лицюу Київського університету імені Тараса Шевченка в олімпіадах, зазначених в пункті 3.4.1, крім олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, які проходять в Московському районі м. Києва.

3.5. У III етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь:

3.5.1. Учні середніх закладів освіти, що стали переможцями II етапу олімпіад і включені до складу команди району (міста), відповідно:

- з математики 7–11 класів;
- з української мови і літератури, фізики, географії, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки, біології, історії 8–11 класів;
- з основ правознавства, іноземних мов, трудового навчання, основ економіки 9–11 класів.

3.5.2. Учні відповідних курсів професійно-технічних закладів освіти, що стали переможцями II етапу відповідних олімпіад і включені до складу команди району (міста).

3.5.3. Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка в м.Києві (або області за місцем постійного проживання учнів, якщо олімпіади проходять під час канікул). Учні Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка беруть участь в III етапі олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки в м.Києві у складі окремих команд. Роботи учасників (перевірені журі) передаються до ліцею для визначення кандидатів на участь в IV етапі відповідних олімпіад.

3.5.4. Формування команд, визначення кількісного складу учасників та умови проведення II і III етапів олімпіад і конкурсів з кожної дисципліни або профілю здійснюють у суворій відповідності з цим Положенням відділи освіти районних (міських) державних адміністрацій, управління освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, в Автономній Республіці Крим — Міністерство освіти.

3.6. У IV етапі олімпіад з базових дисциплін беруть участь обласні (від Автономної Республіки Крим — республіканська), Київська та Севастопольська міські команди, сформовані з учнів середніх закладів освіти та I–III курсів професійно-технічних закладів освіти, а також в олімпіадах з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки — команди учнів Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка.

IV етап олімпіад з базових дисциплін проводиться для учнів відповідно:

- з української мови і літератури, історії, математики, фізики, хімії, біології, географії 8–11 класів;
- з основ правознавства, іноземних мов, основ інформатики і обчислювальної техніки, основ економіки 9–11 класів;
- трудового навчання 9 та 11 класів.

Кількісний склад кожної команди визначається відповідно до її рейтингу. До складу команд включають учнів, які за станом здоров'я можуть бути допущені до участі у змаганнях та брали участь у попередньому III етапі олімпіад і стали переможцями.

3.7. У III етапі олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності беруть участь переможці II етапу цих олімпіад і конкурсів із числа учнів випускних курсів професійно-технічних закладів освіти.

3.8. Кількісний склад учасників III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів та їхнє представництво у командах від Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя визначаються відповідними умовами їх проведення, які затверджуються Міністерством освіти України.

3.9. У IV етапі олімпіад з базових дисциплін можуть брати участь за погодженням з Міністерством освіти України переможці заочних телевізійних та інших олімпіад (державного масштабу), конкурсів науково-методичних та фахових журналів, а також команди інших

держав. Переможці зазначених олімпіад та конкурсів включаються понад рейтингову кількість, визначену згідно з пунктом 8.9 даного Положення, до складу команд областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя або Українського фізико-математичного ліцею відповідно до місця знаходження закладу освіти, в якому вони навчаються.

3.10. Будь-які винятки щодо участі школярів у Всеукраїнських учнівських олімпіадах з базових і спеціальних дисциплін, турнірах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт та конкурсах фахової майстерності, не передбачені даним Положенням, є неприпустимими.

3.11. До місця проведення олімпіад, конкурсів і турнірів учні прибувають організовано у супроводі керівника команди, маючи при собі паспорт або свідоцтво про народження, учнівський квиток, медичну довідку про відсутність інфекційних хвороб та контакту з інфекційними хворими, посвідчення про допуск до роботи на відповідних машинах та обладнанні.

3.12. Керівник команди, як правило, призначається з числа вчителів, майстрів виробничого навчання, викладачів закладів освіти, які брали активну участь у підготовці учнів до олімпіад, конкурсів і турнірів, в їх проведенні і не є членами журі або оргкомітету відповідного етапу змагань.

3.13. Команду чисельністю не менше 6 чоловік супроводжує двоє дорослих, які є керівниками команди.

3.14. Керівники команди адміністративно відповідають за життя та здоров'я членів команди.

3.15. На олімпіади зі спеціальних дисциплін і конкурси фахової майстерності прибувають представники професійно-технічних закладів освіти, кількість яких визначається із розрахунку: один майстер чи викладач від кожного закладу освіти, що скерував учня на олімпіаду або конкурс. Представник може бути призначений керівником відповідної команди.

3.16. Керівники команд, представники закладів освіти повинні забезпечити своєчасне оформлення належних документів, прибуття учнів на олімпіаду, конкурс або турнір і повернення їх до закладів освіти, належну морально-психологічну підтримку і допомогу.

3.17. Керівники команд після прибуття на олімпіаду, конкурс або турнір подають до оргкомітету копії звіту та заявки на право участі команди у них, творчі роботи учнів для участі в огляді-конкурсі, якщо такий передбачено програмою олімпіади або конкурсу. До заявки на олімпіаду з основ інформатики і обчислювальної техніки включаються відомості про комп'ютерну мову програмування для кожного учня.

3.18. За відсутності звіту та заявки, неправильного їх оформлення або порушення строку їх подання питання про участь команди в олімпіаді, конкурсі або турнірі вирішується оргкомітетом.

3.19. Категорично забороняється втручання батьків учасників та інших сторонніх осіб в перебіг змагань, проживання та харчування разом з учасниками змагань, участь у перевірці робіт та розгляді апеляцій.

3.20. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів до початку змагань мають бути ознайомлені з порядком і умовами їх проведення, обладнанням, інструментами, матеріалами, характером і обсягом виконуваних робіт, видами і формами морального і матеріального заохочення тощо.

3.21. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів повинні суворо дотримуватись вимог їх проведення, норм і правил техніки безпеки, виконувати рішення оргкомітету і журі, виявляти бережливість у використанні обладнання, приладів, інструментів тощо. У разі порушення цих вимог спільним рішенням оргкомітету та журі вони можуть бути усунуті від змагань та дискваліфіковані.

3.22. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів всіх етапів мають право ознайомитись з відповідями (розв'язками) завдань, запропонованими журі, та з попередніми результатами (до підбиття остаточних підсумків) оцінки робіт учасників. У разі виникнення суперечливих питань учасники мають право після завершення всіх турів відповідного етапу змагань подавати до журі апеляції з приводу правильності та об'єктивності оцінки виконаних ними завдань і одержати відповідь в усній формі. Питання про допуск до розгляду суті апеляції членами журі вирішується спільно представником оргкомітету, відповідальним за дотримання вимог чинного Положення, та експертом-консультантом; дозволу одного з них достатньо для розгляду апеляції.

3.23. Порядок і особливості проведення конкурсів-захистів Малої академії наук та склад їх учасників визначається Умовами проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, учнів-членів Малої академії наук України, які щорічно затверджуються Міністерством освіти України.

4. Нагородження учасників олімпіад, конкурсів і турнірів

4.1. Переможцями відповідного етапу вважаються учні, нагороджені дипломами I, II та III ступенів.

4.2. Прізвища та імена переможців і учасників змагань записуються в дипломах у називному відмінку.

4.3. Переможці I і II етапів олімпіад, конкурсів і I етапу турнірів визначаються відповідними оргкомітетами на основі рекомендацій журі.

4.4. Переможці III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за класами (курсами) або за відповідними спеціалізаціями у кількості, яка не перевищує 30% числа учасників змагань відповідного класу (курсу) з орієнтовним розподілом кількості дипломів у співвідношенні 1:2:3, але переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов'язкових турах відповідного етапу олімпіади набрав менше ніж третину від максимально можливої сумарної (за всіма обов'язковими турами) кількості балів. Решті учасників вручаються дипломи учасника.

Результати проведення III етапу олімпіад з базових дисциплін, II етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт затверджуються відповідними наказами Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, у містах Києві та Севастополі — міських державних адміністрацій. Кращі роботи учасників олімпіад і конкурсів можуть бути відзначені спеціальними дипломами або призами.

4.5. Окремо, згідно з зазначеними в пункті 4.4 вимогами, Головним управлінням освіти Київської міської державної адміністрації нагороджуються члени команд Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка, що стали переможцями III етапу олімпіад з математики, фізики, хімії, основ інформатики і обчислювальної техніки в м.Києві. При визначенні кількості переможців III етапу зазначених олімпіад в м.Києві (згідно з пунктом 4.4) кількість переможців від Українського фізико-математичного ліцею Київського університету імені Тараса Шевченка не враховується.

4.6. Переможці IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за класами (курсами) або за профілями у кількості, що не перевищує 50% загальної кількості учасників змагань відповідного класу (курсу), з орієнтовним розподілом їх у співвідношенні 1:2:3, але переможцем не може бути учасник, який за сумарним результатом виступів на всіх обов'язкових турах відповідного етапу олімпіади набрав менше ніж третину від максимальної можливої сумарної (за всіма обов'язковими турами) кількості балів. Решта учасників нагороджується дипломами учасника.

Кількість переможців IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів, нагороджених дипломами I ступеня, не повинна перевищувати однієї шостої, а нагороджених дипломами II ступеня — однієї третини від кількості переможців відповідних змагань окремо за класами (курсами) або за профілями.

4.7. Дипломи переможців та учасників IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів підписуються головами оргкомітетів та журі і завіряються, відповідно до місця проведення змагань, гербовою печаткою Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, управлінь освіти обласних, в містах Києві та Севастополі міських державних адміністрацій. У разі втрати диплом не поновлюється і дублікат не видається.

4.8. Результати проведення IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад із спеціальних дисциплін, конкурсів фахової

майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінального етапу турнірів затверджуються наказами Міністерства освіти України.

4.9. Зазначені в пункті 4.6 дипломи є основними документами, що підтверджують перемогу (участь) у відповідних змаганнях і дають право на пільги при вступі до вищих закладів освіти України, якщо це передбачено чинними Правилами вступу до вищих закладів освіти України.

4.10. Учасники весняних відбірково-тренувальних зборів з підготовки до Міжнародних олімпіад, конкурсів та турнірів звільняються від випускних (перевідних) екзаменів.

4.11. Учасники олімпіад, конкурсів і турнірів можуть бути нагороджені спеціальними призами відповідних оргкомітетів, журі, благодійних фондів, спонсорів тощо.

4.12. Багаторазові переможці олімпіад, конкурсів, турнірів можуть бути нагороджені спеціальними стипендіями установ та закладів, громадських благодійних та інших організацій і фондів.

5. Оргкомітети олімпіад, конкурсів, турнірів

5.1. Оргкомітет створюється із числа керівників установ та організацій, що проводять олімпіади, конкурси і турніри, працівників методичних установ, представників місцевих органів державної влади, громадських організацій, товариств, благодійних фондів тощо.

При проведенні конкурсів, пов'язаних з роботою на об'єктах, що підлягають нагляду спеціальних організацій і відомств, до складу оргкомітетів включаються представники цих організацій і відомств.

5.2. Очолює оргкомітет голова, який має заступників і секретаря. Голова оргкомітету здійснює розподіл доручень між його членами та керує роботою з організації проведення відповідної олімпіади, конкурсу або турніру.

5.3. При проведенні IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності і конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт та фінального етапу турнірів до складу оргкомітету входить представник Інституту змісту і методів навчання або Міністерства освіти України, на якого покладається відповідальність за координування та узгодження дій оргкомітету і відповідного журі під час підготовки та проведення заходів, а також — за дотриманням вимог чинного Положення.

5.4. IV етап олімпіад з базових дисциплін проводиться в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві і Севастополі за графіком, складеним на 5 років і затвердженим Колегією або наказом Міністерства освіти України. Головами оргкомітетів призначаються, відповідно, Міністр освіти Автономної Республіки Крим, начальники управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

За погодженням з державними адміністраціями, головами оргкомітетів можуть призначатись заступники голів цих державних адміністрацій, а начальники управлінь освіти — їх заступниками. Одним із

заступників голови оргкомітету призначається директор відповідного інституту післядипломної освіти (підвищення кваліфікації вчителів).

5.5. Оргкомітети:

5.5.1. Проводять організаційну роботу з підготовки і проведення олімпіад, турнірів та конкурсів.

5.5.2. Визначають і забезпечують порядок проведення олімпіад, турнірів та конкурсів.

5.5.3. Розподіляють робочі місця між учасниками конкурсів фахової майстерності відповідно до результатів жеребкування.

5.5.4. Розробляють і затверджують Правила проведення турнірів і Умови проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів фахової майстерності.

5.5.5. Створюють мандатну комісію, яка проводить реєстрацію учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, перевіряє відповідність складів команд до зазначеного в поданих заявках, наявність і правильність оформлення документів, приймає рішення про допуск учнів до участі у конкурсі фахової майстерності, визначає жеребкуванням стартові номери його учасників.

5.5.6. Створюють робочі групи для проведення олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності.

5.5.7. Готують документацію для проведення олімпіад, конкурсів і турнірів (програми, посвідчення учасників, бланки протоколів, звіти тощо).

5.5.8. Формують склад учасників олімпіад, конкурсів і турнірів із числа переможців попереднього етапу за результатами їх виступів на змаганнях або за результатами відбірково-тренувальних зборів.

5.5.9. За поданням журі, суворо дотримуючись чинного Положення, приймають рішення щодо визначення переможців змагань та нагородження переможців і учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, визначають персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів та остаточний склад команд для участі у наступному етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад, конкурсів і турнірів, готують документацію про результати виступу команд, їх представництво на наступний етап.

5.5.10. Складають звіти про проведення олімпіад, турнірів та конкурсів. Рішення за підсумками проведення олімпіад, конкурсів, турнірів підписується головами оргкомітету, журі та секретарем і завіряється, відповідно до місця проведення змагань, печаткою органу управління освітою, на який покладено відповідальність за їх проведення.

В Рішенні обов'язково вказується:

— прізвище та ім'я (в називному відмінку) переможців і учасників змагань, назва закладу освіти та клас (курс) навчання;

— прізвище, ім'я кандидатів до складу команди для участі в наступному етапі змагань (в тому числі — до збірної команди України на відповідні Міжнародні олімпіади, конкурси, турніри, якщо такі проводяться);

— короткий аналіз та висновки щодо результатів та рівня проведення олімпіади, конкурсу, турніру.

5.5.11. При порушенні учасниками олімпіад, конкурсів і турнірів даного Положення позбавляють їх права участі в них.

5.5.12. Сприяють висвітленню результатів олімпіад, конкурсів і турнірів у засобах масової інформації та у періодичній пресі.

5.6. Секретар оргкомітету олімпіади, конкурсу або турніру забезпечує ведення належної документації.

5.6.1. Документація фінальних етапів олімпіад, конкурсів, турнірів та роботи учасників зберігаються протягом року в Інституті змісту і методів навчання Міністерства освіти України.

6. Журі олімпіад, конкурсів, турнірів

6.1. Журі формується з фахівців відповідного профілю з числа наукових працівників академічних установ та вищих закладів освіти, викладачів, учителів, методистів тощо. Його очолює голова, який має одного або кількох заступників; решта — члени журі, доручення між якими розподіляє голова або його заступник.

6.1.1. Кількість членів журі не повинна перевищувати третини від кількості школярів, які беруть участь у відповідній олімпіаді, конкурсі, турнірі.

6.1.2. До складу журі IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів та фінальних етапів турнірів не можуть входити особи, діти та інші родичі або учні яких беруть участь у відповідних змаганнях.

6.1.3. До складу журі IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів та фінальних етапів турнірів не може входити більше ніж 15% від загального числа членів журі відповідних змагань, працівників однієї установи або закладу освіти.

6.2. Голова журі:

6.2.1. Бере участь у формуванні складу журі.

6.2.2. Несе відповідальність за об'єктивність перевірки та оцінювання робіт учасників олімпіади, конкурсу або турніру.

6.2.3. Очолює комісію зі складання завдань для олімпіад, конкурсів або турнірів.

6.3. Журі олімпіад, конкурсів і турнірів:

6.3.1. Перевіряє і оцінює рівень якості учнівських робіт.

6.3.2. Після змагань проводить консультації для учасників олімпіад, турнірів, конкурсів і керівників команд щодо розв'язування запропонованих завдань, розглядає апеляції.

6.3.3. Аналізує рівень підготовки учасників олімпіад, турнірів та конкурсів, готує подання оргкомітету про нагородження переможців, складає відповідний звіт.

6.3.4. Рекомендує кандидатів до складу команд для участі у наступному етапі олімпіад, конкурсів і турнірів.

6.3.5. Рекомендує персональний склад учасників відбірково-тренувальних зборів команд України з підготовки до відповідних Міжнародних олімпіад, конкурсів, турнірів.

7. Робочі групи олімпіад зі спеціальних дисциплін і конкурсів фахової майстерності

7.1. Робочі групи створюються із числа інженерно-педагогічних працівників професійно-технічних закладів освіти, працівників підприємств і організацій, на базі яких проводиться олімпіада або конкурс.

7.2. Кількість робочих груп та їхній склад визначаються залежно від конкретних умов проведення олімпіади або конкурсу. Очолює роботу групу керівник.

7.3. Керівником робочої групи призначається, як правило, старший майстер професійно-технічного закладу освіти, в обов'язки якого входить організація проведення інструктажу учасників олімпіади або конкурсу з техніки безпеки з оформленням відповідного протоколу.

7.4. Робочі групи:

7.4.1. Забезпечують справність обладнання, машин, механізмів, агрегатів, режим їх експлуатації, перевіряють наявність на робочих місцях учасників потрібних інструментів, приладів, матеріалів, що використовуються в процесі проведення олімпіади або конкурсу.

7.4.2. Стежать за дотриманням учасниками конкурсів правил техніки безпеки.

7.4.3. Беруть участь, за потреби, в технологічному процесі, контролюють процес виконання учасниками олімпіад або конкурсу робіт, готують необхідні матеріали на розгляд журі.

8. Порядок визначення кількісного складу команд

8.1. Кількісний склад команд, що беруть участь у II, III етапах олімпіад з базових і спеціальних дисциплін, турнірах та конкурсах фахової майстерності, визначається відповідними оргкомітетами.

8.2. Кількісний склад команд на IV етапі олімпіад з базових дисциплін визначається відповідно до рейтингу команд.

8.3. На IV етапі олімпіад з базових дисциплін команді-учасниці надається право включення до її складу, понад належну за рейтингом кількість, одного додаткового учасника за кожний диплом I ступеня, отриманий членом цієї команди на IV етапі відповідної олімпіади минулого року.

8.4. Дія пункту 8.3 не поширюється на команди, які мали переможців, нагороджених дипломом першого ступеня в позаминулому році, навіть якщо минулого року відповідні олімпіади не проводились.

8.5. Рейтинг команд на Всеукраїнських учнівських олімпіадах з базових дисциплін визначається за результатами їх виступів протягом двох останніх років.

8.6. За кожний диплом, отриманий членом команди, нараховується така кількість балів:

Диплом I ступеня — 5 балів;

Диплом II ступеня — 3 бали;

Диплом III ступеня — 1 бал.

8.7. Щорічний рейтинг команди R_1 визначається як частка від ділення загальної кількості балів (ЗКБ), набраних усіма переможцями, які є членами даної команди, до загальної кількості членів команди (n), які фактично брали участь у змаганнях, тобто:

$$R_1 = \frac{\text{ЗКБ.}}{n}$$

У випадку включення відповідно до пункту 3.9 даного Положення, з дозволу Міністерства освіти України, додаткових членів до складу команди, їхні результати враховуються при обчисленні рейтингу команди, за винятком випадків, коли керівником відповідної команди до початку змагань було подано представнику Міністерства освіти України або Інституту змісту і методів навчання, відповідальному за дотримання вимог даного Положення, письмову заяву з проханням про неврахування результатів виступу членів команди, включених до її складу відповідно до пункту 3.9 чинного Положення.

8.8. Загальний рейтинг команди $R_{\text{заг.}}$ визначається як сума рейтингів за останні два роки, тобто:

$$R_{\text{заг.}} = R_2 + R_1.$$

За рейтингом складається список команд, починаючи з команди, яка має найвищий рейтинг.

8.9. На наступний рік формування команд IV етапу олімпіад з базових дисциплін, з урахуванням кількості класів, що беруть в них участь, здійснюється таким чином:

8.9.1. З української мови та літератури, історії, математики, фізики, хімії, біології, географії (беруть участь учні 8–11 класів), без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 11-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II–III місця — із 9-ти осіб;

IV–VI місця — із 8-ми осіб;

VII–X місця — із 7-ми осіб;

XI–XV місця — із 6-ти осіб.

Решта команд формується у складі не більше 4-х учнів.

8.9.2. З іноземних мов (англійська, німецька, французька, іспанська), основ правознавства, основ інформатики і обчислювальної техніки, основ економіки (беруть участь учні 9–11 класів), без урахування додаткових членів команди за рахунок переможців, які попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 9-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II–III місця — із 7-ми осіб;

IV–VI місця — із 6-ти осіб;

VII–X місця — із 5-ти осіб;

XI–XV місця — із 4-х осіб.

Решта команд формуються у складі не більше 3-х учнів.

8.9.3. З трудового навчання (беруть участь учні 9 та 11 класів), без урахування додаткових членів команди з числа переможців, які

попереднього року одержали диплом I ступеня, команда, яка розташована на 1 місці у списку, формує свій склад у кількості не більше 6-ти осіб;

команди, які посіли відповідно:

II–IV місця — із 5-ти осіб;

V–IX місця — із 4-х осіб;

X–XV місця — із 3-х осіб.

Решта команд формуються у складі не більше 2-х учнів.

За однакового рейтингу команди у списку розташовуються в алфавітному порядку, а кількісний склад цих команд визначається як округлене до цілого числа середнє арифметичне між представництвом, що відповідає їх фактичному місцю у списку команд.

8.9.4. Якщо певна олімпіада не проводилась протягом двох останніх років, то склад всіх команд, що братимуть участь в цьогорічній, формується у кількості, що відповідає кількісному складу команди, яка розташована на XI місці в рейтинговому списку, складеному для відповідної олімпіади. Якщо олімпіада проводилась в один з двох попередніх років, то рейтинг команд визначається за результатами виступу учнів цього року.

8.9.5. До складу команд, що посіли I–VI місце (на олімпіаді з трудового навчання I–IV місце), обов'язково включається по 2 учні, а решти — по одному учню із класу (курсу).

9. Фінансування олімпіад, конкурсів і турнірів

9.1. Проведення олімпіад, конкурсів і турнірів фінансується за рахунок місцевих бюджетів органів державного управління освітою та Міністерства освіти України.

9.2. Витрати на проїзд (в обидва кінці), харчування в дорозі, відрядження супровідників, проведення навчально-тренувальних зборів кандидатів до складу команд на наступний етап олімпіад, конкурсів і турнірів несуть органи або заклади освіти, які направляють команду або окремих учасників на олімпіаду, конкурс або турнір, а на проживання, харчування, культурне обслуговування учасників олімпіад, конкурсів і турнірів, оплату роботи членів журі і оргкомітету, експертів-консультантів, заохочення учасників — органи освіти і заклади, на які покладається їх проведення.

9.3. Харчування учасників I–III етапів олімпіад з базових дисциплін, I–II етапів олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності та конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт проводиться за нормами, передбаченими для вихованців шкіл-інтернатів, IV етапу олімпіад з базових дисциплін, III етапу олімпіад зі спеціальних дисциплін, конкурсів фахової майстерності, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт і фінальних етапів турнірів — за нормами для вихованців училищ фізичної культури.

9.4. За працівниками установ та закладів освіти, які залучаються до проведення олімпіад, конкурсів і турнірів, зберігаються норми відшкодування витрат на службові відрядження, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

9.5. До роботи зі складання завдань для олімпіад, конкурсів і турнірів всіх етапів та до участі в роботі оргкомітету і журі можуть залучатися працівники різних закладів, установ та організацій на договірних підставах з оплатою праці відповідно до чинного законодавства.

Додаток 1

до п.2.4.5 Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

Звіт

про проведення III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з базових дисциплін у ____/____ навчальному році

з _____

(назва олімпіади) (Автономної Республіки Крим, області, міста)

1. Відомості про учасників олімпіад:

Кількість закладів освіти, учні яких брали участь в I етапі			Кількість учасників олімпіади за етапами									Кількість переможців III етапу за ступенями дипломів				
			I			II			III							
Міських (селищних)	сільських	Спеціалізованих.	Класи									I	II	III		
			Міських (селищних)	Сільських	Спеціалізованих	Міських (селищних)	Сільських	Спеціалізованих	Міських (селищних)	Сільських	Спеціалізованих					
			7													
			8													
			9													
			10													
			11													
			Разом													

2. Коротко подаються відомості про організацію і проведення олімпіад, виконання учасниками завдань, участь учителів і працівників закладів освіти, вносяться пропозиції щодо поліпшення роботи олімпіади.

Начальник управління освіти
 Голова оргкомітету олімпіади
 Голова журі олімпіади
 М.П. « ____ » _____ року

до п.2.4.5 Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

Заявка

на участь команди _____
(Автономної Республіки Крим, області, міста)
у IV етапі Всеукраїнської олімпіади з _____ у _____ році

За рішенням оргкомітету і журі III етапу Всеукраїнської олімпіади на IV етап Всеукраїнської олімпіади направляються такі учні-переможці III етапу олімпіади:

№	Прізвище, ім'я, по батькові	Дата народження (прописом)	Назва навчального закладу	Клас		Місце на III етапі	Прізвище, ім'я, по батькові працівника, який підготував учня	Додаткова інформація (комп'ютерна мова)
				навчання	завдання			

Керівником команди призначено _____
(прізвище, ім'я та по батькові; посада)

М.П. Начальник управління освіти
Голова оргкомітету олімпіади
Голова журі олімпіади

« ____ » _____ року

Додаток 3

до п. 2.4.5 Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін,
конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності

Заявка

на участь учнів професійно-технічних закладів освіти

_____ (Автономної Республіки Крим, області, міста)
у III етапі Всеукраїнської олімпіади зі спеціальної
дисципліни _____, конкурсу фахової майстерності
за професією _____ у _____ році.

За рішенням оргкомітету II етапу олімпіади з _____, конкурсу фахової майстерності на III етап Всеукраїнської олімпіади, конкурсу направляються:

№ з/п	Прізвище, ім'я та по батькові учня	Число, місяць (прописом) рік народження	Назва професійно-технічного закладу освіти	Курс навчання	Місце, зайняте на II етапі конкурсу (олімпіади)	Прізвище, ім'я, по батькові майстра виробничого навчання, який супроводжує учня

Начальник управління освіти
М.П. Голова оргкомітету олімпіади
Голова журі олімпіади

«___» _____ року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ПРАЦІ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО У СПРАВАХ МОЛОДІ І СПОРТУ УКРАЇНИ

Н А К А З

№ 159/30/1526
від 02.06.95
м.Київ

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
3 липня 1995 р.
vd950602 vn159/30/1526
за № 198/734

**Про затвердження Положення
про професійну орієнтацію молоді, яка навчається**

На виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 року № 467-р і заходів, передбачених Концепцією державної системи професійної орієнтації населення, та з метою нормативного регулювання і забезпечення соціальної допомоги молоді, яка навчається, у свідомому професійному самовизначенні НАКАЗУЄМО:

1. Затвердити Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається (додається).

2. Вважати таким, що не застосовується на території України, п.1.1 Положення про шкільний навчально-методичний кабінет професійної орієнтації учнів середньої загальноосвітньої школи, затверджений наказом Міносвіти СРСР від 10 листопада 1983 року № 134.

3. Текст Положення опублікувати в Інформаційному збірнику Міністерства освіти України після державної реєстрації в Міністерстві юстиції України.

Заступник Міністра освіти України

В.О. Зайчук

Заступник Міністра праці України

А.П. Сорокін

Заступник Міністра у справах
молоді і спорту України

С.А. Ясинський

Затверджено
наказом Міністерства освіти України,
Міністерства праці України і
Міністерства у справах молоді і
спорту України
від 2 червня 1995 року
№ 159/30/1526

Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається

I. Загальні положення

1. Професійна орієнтація — це комплексна науково обгрунтована система форм, методів і засобів, спрямованих на забезпечення допомоги особистості в активному свідомому професійному самовизначенні та трудовому становленні.

Основою професійного самовизначення особи є самопізнання та об'єктивна самооцінка індивідуальних особливостей, співставлення своїх професійно важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для набуття конкретних професій, та кон'юнктурою ринку праці.

2. Професійна орієнтація включає такі елементи: професійна інформація, професійна консультація, професійний добір, професійний відбір та професійна адаптація.

Професійна інформація забезпечує ознайомлення із змістом і перспективами розвитку професій, формами та умовами оволодіння ними, станом та потребами ринку праці в кадрах, вимогами, необхідними для набуття конкретних професій, можливостями професійно-кваліфікаційного становлення.

Професійна консультація ґрунтується на науково організованій системі взаємодії психолога-профконсультанта та особи, що потребує допомоги у виборі або зміні професії чи виду діяльності на основі вивчення її індивідуально-психологічних характеристик, професійних інтересів, нахилів, стану здоров'я, особливостей життєвої ситуації та з урахуванням потреб ринку праці.

Професійний добір — система профдіагностичного обстеження особи, спрямована на визначення конкретної професії, найбільше придатної для оволодіння нею конкретною особою.

Професійний відбір проводиться з метою визначення ступеню придатності особи до окремих видів професійної діяльності згідно з нормативними вимогами.

Професійна адаптація покликана сприяти входженню особи у трудову діяльність, практичній перевірці правильності професійного вибору, успішному професійному становленню працівника.

II. Завдання і функції професійної орієнтації молоді, яка навчається

3. Основними завданнями профорієнтації є:

— ознайомлення учнів і вихованців з професіями та правилами вибору професії, що рекомендовані Міносвіти України;

- виховання в молоді спрямування на самопізнання і власну активність як основу професійного самовизначення;
- формування вміння співставляти свої здібності з вимогами, необхідними для набуття конкретної професії, складати на цій основі реальний план оволодіння професією;
- забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості.

4. Професійна орієнтація має забезпечувати реалізацію соціально-економічної, медико-фізіологічної, психолого-педагогічної функцій.

Соціально-економічна функція полягає у підготовці конкурентоспроможного працівника, здатного професійно самовдосконалюватися та вести активний пошук виду трудової діяльності або змінювати професію, місце роботи.

Медико-фізіологічна функція забезпечує реалізацію вимог до здоров'я і окремих фізіологічних якостей, необхідних для виконання професійної діяльності, визначення відхилень у стані здоров'я, корекцію професійних планів з урахуванням стану здоров'я, фізичних можливостей особистості.

Психолого-педагогічна функція полягає у виявленні і формуванні інтересів, нахилів, здібностей особистості, допомозі в пошуку свого покликання, засвоєнні системи знань, що дозволяють вибрати і здійснити професійну діяльність, визначенні шляхів і способів ефективного управління професійним самовизначенням.

III. Зміст і організація роботи закладів освіти з професійної орієнтації молоді, яка навчається

5. Професійна орієнтація здійснюється всіма закладами освіти на всіх ступенях навчання. Профорієнтаційна робота умовно поділяється на два періоди: допрофесійний і професійний.

6. Допрофесійний період включає початковий (пропедевтичний), пізнавально-пошуковий і базовий (визначальний) етапи.

7. Початковий (пропедевтичний) етап передбачає ознайомлення дітей у процесі навчальної, позакласної та позашкільної роботи з найпоширенішими професіями, виховання позитивного ставлення до різних видів трудової і професійної діяльності, інтересу до пізнання своєї особистості; формування початкових загальнодоступних умінь і навичок, здатності до взаємодії з іншими особами в процесі діяльності.

Результат — сформоване у молодших школярів ставлення до себе, суспільства і професійної діяльності.

8. Пізнавально-пошуковий етап охоплює 5–7 класи середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів і передбачає: формування ціннісних орієнтацій, мотивації самопізнання, установки на власну активність у професійному самовизначенні та оволодінні професійною діяльністю; систематичне ознайомлення з професіями у навчально-виховному процесі; формування умінь самооцінки, самоаналізу з метою усвідомлення власної професійної спрямованості; консультування щодо вибору профілю подальшої освіти, форм трудової підготовки.

Результат — вибір напрямку (профілю) навчання, продовження освіти у 8–9 класах.

9. Базовий (визначальний) етап — 8–9 (8–11) класи передбачає: вивчення наукових основ вибору професії; класифікаційних ознак професії, вимог професій до людини, основних професійно важливих якостей, правил вибору професії; оволодіння методиками самопізнання, самооцінки, розвитку індивідуальних професійно важливих якостей, формування уміння співставляти вимоги, необхідні для набуття конкретної професії з власними можливостями та кон'юнктурою ринку праці; створення умов для випробування своїх здібностей у різних видах трудової діяльності; консультування відносно вибору професії та навчального закладу, проведення професійного добору для випускників загальноосвітніх навчально-виховних закладів.

Системоутворюючим у забезпеченні знань, необхідних для професійного самовизначення учнів, є курс «Вибір професії», який вивчається у 9-х класах загальноосвітніх шкіл. Викладання цього курсу, проведення профдіагностичних обстежень особистості та індивідуальних професійних консультацій, координація профорієнтаційної роботи з учнями покладається на практичних психологів закладів освіти.

Результат — сформованість особистісно значимого смислу вибору професії, певної професійної спрямованості (професійних намірів, планів оволодіння професією, професійної перспективи), професійне самовизначення учнів, готовність до зміни професійної спрямованості та переорієнтації на суміжні професії, інші види діяльності, відповідно до індивідуальних особливостей учнів, та результатів профвідбору.

10. Етап професійного навчання передбачає: оволодіння професійними знаннями, уміннями, навичками; адаптацію до професійного навчально-виховного закладу і нового соціального статусу; формування професійної мобільності, готовності до продовження професійної освіти і самоудосконалення, розвиток професійних інтересів і професійно важливих якостей; уточнення подальшої професійної перспективи.

Результат — конкурентоспроможний на ринку праці кваліфікований робітник, спеціаліст, готовий до активної професійної діяльності і переорієнтації на певну професію.

11. Адаптаційний етап — професійна діяльність. Передбачає: створення умов для професійного зростання, повноцінної самореалізації особистості в професійній діяльності; адаптацію до трудового колективу, професії і нового соціального статусу.

З метою адаптації молоді до професійної діяльності проводиться виробнича та переддипломна практика по можливості в тому трудовому колективі, де в майбутньому передбачається працевлаштування.

Результат — повноцінна реалізація особистістю потенційних можливостей в професійній діяльності.

12. На загальнодержавному рівні координацію організаційних питань професійної орієнтації молоді, яка навчається, здійснюють Міністерство освіти України і Міністерство праці України. Для координації профорієнтаційної роботи на місцях рішенням місцевих органів державної виконавчої влади може бути утворена територіальна міжгалузева рада з професійної орієнтації і професійного навчання незайнятого населення.

13. Науково-методичне забезпечення профорієнтаційної роботи в закладах освіти покладається на Міністерство освіти України та Академію педагогічних наук України, а з питань профдобору і профвідбору — на Міністерство праці України.

14. До штату Міністерства освіти України, управлінь і відділів освіти на місцях, центрів практичної психології системи освіти вводяться працівники, які забезпечують організацію профорієнтаційної роботи з молоддю, яка навчається.

15. Відповідальність за організацію проведення профорієнтаційної роботи в закладах освіти покладається на їх керівників.

У навчально-виховних закладах професійну орієнтацію молоді, яка навчається, здійснюють практичні психологи, вчителі-предметники, класні керівники, викладачі, майстри виробничого навчання, вихователі, керівники гуртків, бібліотекарі, методисти, медичні працівники тощо.

У штатний розклад середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, професійних навчальних закладів вводяться посади практичних психологів-профконсультантів або методистів з профорієнтації.

Фінансування роботи практичних психологів здійснюється за рахунок бюджетних коштів.

16. Для проведення профорієнтаційної роботи в закладах освіти використовуються навчально-методичний кабінет професійної орієнтації, кабінет інформатики, майстерні, бібліотека, медичний кабінет тощо.

17. Професійну орієнтацію молоді, яка навчається, вивчення ефективності працевлаштування випускників доцільно здійснювати навчальними закладами спільно з батьками учнів, підприємствами, установами і організаціями, центрами (відділами) профорієнтації територіальних центрів зайнятості.

18. Медичні аспекти профорієнтації молоді, з різними видами патології, вирішуються, як правило, за участі лікарів районних (міських) медичних закладів і спеціалістів центрів (відділів) зайнятості Міністерства праці України.

НОРМАТИВНА БАЗА ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Про затвердження Положення про навчальні майстерні загальноосвітнього навчально-виховного закладу

Наказ
Міністерства освіти України
16.06.94 р.
№ 184

На виконання Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») та у розвиток Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад і з метою вдосконалення організації трудової підготовки учнів наказую:

1. Затвердити Положення про навчальні майстерні загальноосвітнього навчально-виховного закладу (додається).

2. Міністру освіти Республіки Крим, начальникам управлінь освіти обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, керівникам загальноосвітніх навчально-виховних закладів організувати трудову підготовку учнів відповідно до вимог Положення, затвердженого Міністерством освіти України.

3. Вважати таким, що не застосовується, Положення про навчальні майстерні загальноосвітньої школи, затверджене наказом Міністерства освіти СРСР від 28 липня 1986 р. № 169.

4. Текст Положення опублікувати в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти України».

5. Контроль за виконанням даного наказу покласти на начальника управління шкіл Л. М. Северчук.

Заступник міністра

О. Г. Мороз

ЗАТВЕРДЖЕНО
наказом Міністерства освіти України
16.06.94 р. № 184.

Положення про навчальні майстерні загальноосвітнього навчально-виховного закладу

Загальні положення

1. В загальноосвітньому навчально-виховному закладі створюють-ся такі навчальні майстерні:

- для трудового навчання учнів 1–3(4)-х класів;
- для трудового навчання учнів 4(5)–11-х класів (з обробки деревини, обробки металів (або комбінована), з обробки тканини, волокнистих матеріалів та з обробки харчових продуктів (або комбінована).

До складу майстерень входять допоміжні приміщення, що призначені для зберігання навчально-наочних посібників, навчального обладнання, матеріалів, незакінчених робіт та встановлення електрифікованого обладнання, яке використовується вчителем для виконання заготівельних робіт.

В спеціальних, спеціалізованих навчально-виховних закладах, школах-інтернатах, крім вищеперелічених, можуть створюватись навчальні майстерні інших профілів.

2. Навчальні майстерні призначені для:

- трудового навчання учнів 1–9 (1–11)-х класів;
- поглибленої трудової підготовки учнів; роботи технічних, художньо-прикладних гуртків, клубів за інтересами;
- проведення факультативних занять з трудового навчання;
- організації продуктивної праці учнів.

3. Кількість майстерень, їх різновиди і площі в кожному загальноосвітньому навчально-виховному закладі визначаються залежно від кількості і наповненості класів згідно з встановленими нормами.

Можливий варіант створення майстерень для кількох загальноосвітніх навчально-виховних закладів даного адміністративного району. Крім цього, підприємства, організації за рахунок власних асигнувань можуть створювати навчально-виробничі дільниці на правах своїх структурних підрозділів.

4. Приміщення навчальних майстерень повинні бути світлими, теплими і сухими. Забороняється організація майстерень у підвальних і напівпідвальних приміщеннях.

5. Навчальні майстерні оснащуються верстатним та іншим обладнанням відповідно до «Типового переліку навчально-наочних посібників і навчального обладнання для загальноосвітніх навчально-виховних закладів», а також дидактичними матеріалами, технічною і технологічною документацією.

Обладнання, непередбачене «Типовим переліком», у тому числі саморобне, встановлюється в майстернях за погодженням з представником органів Державного комітету України по нагляду за охороною праці.

6. У навчальних майстернях обладнуються робочі місця учнів індивідуального і колективного користування та робоче місце вчителя відповідно до вимог ергономіки.

Кількість робочих місць у майстернях визначається наповненістю класів з урахуванням поділу на підгрупи відповідно до встановлених діючих нормативів.

7. Робоче місце вчителя розміщується на підвищенні розміром (орієнтовно) 3600×2000×200 мм, яке оснащується столом з місцем для технічних засобів навчання, класною дошкою, пультом для аварійного знеструмлення робочих місць учнів та обладнанням, необхідним для демонстрування прийомів роботи. В зоні робочого місця вчителя рекомендується розміщувати шафи-секції для зберігання навчально-наочних посібників, інструментів, пристосувань. До робочих місць учнів та вчителя підводиться електричний струм напругою не більше 42 В.

8. Майстерні повинні відповідати вимогам «Положення про організацію охорони праці та порядок розслідування нещасних випадків у навчально-виховних закладах» та «Правил з техніки безпеки і виробничої санітарії для шкільних і навчально-виробничих майстерень, а також для навчальних комбінатів, цехів (прольотів, дільниць) і підприємств, у яких проводиться трудова підготовка учнів», затверджених Міністерством освіти України.

9. Кожна навчальна майстерня обладнується умивальником з щітками і милом у кількості 20 % від числа учнів, а також електрорушниками, ємностями для відходів, сміття, обтирочних матеріалів. Навчальні майстерні повинні повністю забезпечуватися засобами пожегогасіння, пінними та вуглекислотними вогнегасниками, ножами та універсальними аптечками першої допомоги.

10. Приміщення майстерень оформляються стендами, таблицями і плакатами з безпеки праці і виробничої санітарії, матеріалознавства, технології обробки матеріалів, профорієнтації тощо. В майстернях організують постійно діючі виставки виробів, виготовлених учнями.

Колір фарбування стін, обладнання, інструментів добирається відповідно до вимог ергономіки і технічної естетики, з використанням сигнальних кольорів і знаків безпеки.

11. При виконанні конкретних видів робіт робочі місця учнів забезпечуються інструкціями з безпеки праці. Вони складаються на основі Типових інструкцій, розроблених Міністерством освіти України, і затверджуються директором загальноосвітнього закладу. Інструкції переглядаються в міру необхідності, але не рідше одного разу в 3 роки.

12. До занять (роботи) в навчальних майстернях допускаються учні, які пройшли медичний огляд і не мають відповідних протипоказань. Відомості про учнів, не допущених до роботи в навчальних майстернях, вчитель отримує у медичного персоналу, закріпленого за загальноосвітнім закладом. У майстернях учні працюють у спецодязі, який добирається індивідуально для кожного учня.

До виконання кожного виду робіт учні допускаються тільки після проведення інструктажу з безпеки праці.

13. Висновок про придатність майстерень для проведення занять оформляється щорічно відповідним актом комісії з прийому загальноосвітнього навчально-виховного закладу до навчального року.

14. Режим занять, умови навколишнього середовища в навчальних майстернях визначаються з урахуванням санітарно-гігієнічних вимог щодо організації трудового навчання учнів 1–9(1–11)-х класів, затверджених Головним санітарно-епідеміологічним управлінням Міністерства охорони здоров'я України.

15. Адміністрація загальноосвітнього навчально-виховного закладу здійснює заходи, що сприяють модернізації майстерень, систематичному поповненню їх обладнанням, поліпшенню технічного обслуговування, раціоналізації робочих місць

Наказом по загальноосвітньому навчально-виховному закладу на вчителя (вчителів) трудового навчання покладається виконання обов'язків майстра навчальної майстерні (майстерень), якими передбачено:

- виконання спільно з заступником (помічником) директора по господарській частині робіт по забезпеченню майстерень обладнанням, матеріалами;
- планування роботи майстерень;
- налагодження техніки, обладнання, підготовка їх до занять;
- своєчасна перевірка електрообладнання, його заземлення, стану ізоляції електропроводки;
- забезпечення санітарно-гігієнічних вимог та безпеки праці;
- збереження матеріальних цінностей та ведення їх обліку.

Вчителі трудового навчання, керівники гуртків, які працюють у майстернях, несуть відповідальність за виконання учнями правил безпеки праці, дотримання виробничої санітарії та за охорону життя і здоров'я учнів.

16. Використання навчальних майстерень, їх обладнання в цілях, непередбачених даним Положенням, забороняється.

Вимоги до окремих видів майстерень

Майстерні для трудового навчання учнів 1–3 (4-х) класів

17. У майстернях для трудового навчання учнів 1–3(4)-х класів робоче місце індивідуального користування являє собою верстак відповідної ростової групи або учнівський стіл із змінними укладками, в яких знаходяться комплекти ручних інструментів № 1 і № 2. Висота робочого місця підбирається орієнтовно: 50 % ростової групи «Б» (600 мм) і 50 % групи «В» (660 мм).

18. Для виконання окремих видів робіт, передбачених програмою, а також для різних занять у позаурочний час, у майстернях обладнуються 6–8 робочих місць колективного користування (покриття столів пластикове або лінолеумне), висота яких відповідає ростовій групі «Г» (720 мм). На робочих місцях колективного користування встановлюються лещата з шириною губок 40 мм, пристосовані для обробки деревини, тонкого листового металу, прилади для випалювання тощо.

Майстерні з обробки деревини і металу

19. Робочим місцем індивідуального користування в даних майстернях є столярний, слюсарний або комбінований верстак.

20. Робочим місцем колективного користування в майстернях з обробки деревини і металу є верстати, муфельна піч, прес для штампування, універсальні пристосування для згинання листового металу, дроту, а також додаткове обладнання для організації продуктивної праці. Верстатне і робоче місце обладнується тумбочками або укладками для розміщення вимірювальних та ріжучих інструментів, заготовок, готової продукції і документації. Токарні верстати додатково комплектуються гачками для прибирання стружки.

21. Робочі місця для термічної обробки матеріалів, токарної обробки деревини та виконання робіт на заточних фугувальних, круглопильних верстатах обладнуються вентиляційними пристроями.

Майстерні з обробки тканин, волокнистих матеріалів та харчових продуктів

22. Майстерні з обробки тканин, волокнистих матеріалів та харчових продуктів розміщуються у двох кімнатах:

навчальна швейна майстерня та кухня-лабораторія (або комбінована). У комбінованій майстерні для робіт з харчовими продуктами виділяється зона (20 % – 25 % площі).

23. Навчальна швейна майстерня та кухня-лабораторія обладнуються робочими місцями індивідуального та колективного користування.

Робочі місця індивідуального користування у навчальній швейній майстерні обладнуються швейними машинами з ручним, ножним і електричним приводами, які встановлюються на універсальних столах, і наборами необхідних інструментів.

У кухні-лабораторії робочими місцями індивідуального користування є столи (900×900 мм, заввишки 730–765 мм), з розрахунку один стіл на 4 учні. Кришки столів покривають матеріалом, що легко мийється (пластик, жерсть).

24. Робочими місцями колективного користування є спеціальні швейні машини, прасувальні дошки, примірочна, електричні плити, миски, столи для сервірування.

25. Місця для волого-теплової обробки, спеціальні швейні машини доцільно розміщувати поруч з робочим місцем вчителя. В кухню-лабораторію має бути підведена гаряча і холодна вода.

При відсутності в загальноосвітньому навчально-виховному закладі гарячого водозабезпечення встановлюється електричний підігрів води.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

Н А К А З

№ 430
від 30.11.93
м.Київ

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
3 грудня 1993 р.
vd931130 vn430 за № 177

Про затвердження Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат

На виконання ст.28 Закону України «Про освіту» (1060-12), Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») та у відповідності з Положенням про Міністерство освіти України, зважаючи на нагальну потребу у нормативно-правовому регулюванні роботи міжшкільних навчально-виробничих комбінатів.

Н А К А З У Ю:

1. Затвердити Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат, що додається.
2. Текст Положення опублікувати в інформаційному збірнику Міністерства освіти України.
3. Вважати таким, що не застосовується, Положення про міжшкільний навчально-виробничий комбінат трудового навчання і професійної орієнтації учнів, затверджене наказом Міністерства освіти СРСР від 11 травня 1985 р. № 80.
4. Міністру освіти Республіки Крим, начальникам управлінь освіти обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, керівникам міжшкільних навчально-виробничих комбінатів організувати роботу комбінатів відповідно до вимог Положення, затвердженого Міністерством освіти України.
5. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника міністра О. Г. Мороза.

Міністр

П.М.Таланчук

ПОЛОЖЕННЯ про міжшкільний навчально-виробничий комбінат

I. Загальні положення

1. Міжшкільний навчально-виробничий комбінат (надалі — комбінат) — навчально-виховний комплекс, який задовольняє потреби громадян, держави і суспільства у поглибленні базової трудової підготовки школярів 8–11 (10–11) класів, здійснює професійне консультування учнівської молоді, організовує їх добровільну продуктивну працю та забезпечує реалізацію потреб особистості в отриманні професії і кваліфікації відповідно до її інтересів, здібностей, наявних умов.

2. Комбінати створюються відповідно до соціально-економічних, освітніх потреб у них і при наявності необхідної матеріально-технічної, методичної бази, педагогічних кадрів.

Комбінат є центром трудової підготовки учнів загальноосвітніх шкіл і може охоплювати різними формами навчання, трудової діяльності не тільки школярів, а й незайняту частину молоді.

3. Засновником комбінату можуть бути підприємства, установи і організації незалежно від форм власності і господарювання, а також фізичні особи. Засновник здійснює фінансування витрат на утримання комбінату, його матеріально-технічне забезпечення, надає необхідні будівлі, інженерні комунікації, обладнання, організовує будівництво і ремонт приміщень, їх господарське обслуговування, харчування учнів.

4. Комбінат здійснює свою діяльність відповідно до Закону України «Про освіту», Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, інших актів законодавства України з питань освіти цього Положення та власного статуту.

5. У статуті комбінату зазначаються: мета і завдання діяльності комбінату; органи управління ним, порядок їх формування та повноваження; основні характеристики навчально-виховної, виробничої діяльності комбінату; порядок, підстави приймання, випуску і відрахування учнів, форми поточного і підсумкового контролю їх успішності; порядок комплектації працівників комбінату; права, обов'язки і відповідальність учасників навчально-виховного, виробничого процесу; питання фінансово-господарської та підприємницької діяльності; умови реорганізації або ліквідації комбінату тощо.

Статут комбінату затверджується його радою і реєструється місцевим органом державної виконавчої влади. Комбінат визнається юридичною особою з моменту реєстрації його статуту.

6. Комбінат має печатку зі своїм найменуванням, самостійний баланс, рахунки в установах банків.

7. Комбінат може мати свої базові підприємства (організації), відносини з якими регулюються на основі договорів.

8. Комбінат має право: визначати контингент і форми трудової підготовки учнів; створювати структурні підрозділи, організувати курси, гуртки, клуби, секції, студії тощо; формувати штатний розпис, виробляти товари народного споживання, вирощувати сільськогосподарську продукцію, проводити ремонтно-будівельні та інші види робіт; надавати платні послуги населенню; встановлювати форми заробітної плати і матеріального заохочення в межах власного кошторису; застосовувати гнучкий режим праці.

9. Навчально-методичне та кадрове забезпечення, організація підвищення кваліфікації педагогічних працівників, їх перепідготовки здійснюється комбінатом самостійно або за його замовленням структурним підрозділом місцевого органу державної виконавчої влади.

10. Медичне обслуговування учнів забезпечується місцевими органами державної виконавчої влади і здійснюється відповідними закладами Міністерства охорони здоров'я України, відомчими медичними закладами.

II. Організація трудової підготовки учнів у комбінаті

11. Організація трудової підготовки учнів у комбінаті здійснюється на основі навчального плану, який складається комбінатом на основі базових навчальних планів, розроблених Міністерством освіти. Навчальний план комбінату затверджує його рада.

12. Направлення учнів шкіл до комбінату та їх зарахування проводиться на підставі заяви учнів та письмової згоди батьків учнів з урахуванням профвідбору, який здійснюється профорієнтаційною службою комбінату та психологічними службами шкіл.

13. Школи, які направляють учнів у комбінат для трудової підготовки, передають комбінату педагогічне навантаження з трудового навчання, курсів за вибором, факультативів, гуртків, у обсязі якого забезпечується якісне оволодіння учнями обраним напрямком діяльності.

14. Мережу і наповнюваність навчальних груп визначає комбінат на основі встановлених Кабінетом Міністрів України нормативів фінансування здобуття загальної середньої освіти. При цьому враховуються потреби місцевого населення, можливості матеріальної бази, санітарно-гігієнічні вимоги.

15. Навчання учнів може здійснюватися в кабінетах, навчально-виробничих майстернях, лабораторіях комбінату та, на основі відповідних договорів, у виробничих майстернях інших навчальних закладів Міносвіти України, навчальних господарствах, цехах підприємств, на будівельних майданчиках, полях, фермах тощо.

16. Виробнича практика учнів може проводитися на підприємствах, в установах, організаціях, для яких здійснюється підготовка кадрів.

17. У позанавчальний час комбінат може організовувати роботу учнів з технічної творчості, сільськогосподарського дослідництва, раціоналізаторства, підприємництва.

18. Профорієнтація, професійне навчання незайнятої молоді здійснюється комбінатом спільно з місцевими центрами зайнятості, а також за договорами з підприємствами.

19. Випускникам, які закінчили повний курс навчання, надається право складати екзамен на присвоєння кваліфікації, розряду з видачею відповідного документа, встановленого Кабінетом Міністрів України зразка.

III. Комбінат і загальноосвітні школи

20. Комбінат здійснює координацію профорієнтаційної і методичної роботи з трудового виховання і навчання в загальноосвітніх школах, є центром трудової підготовки старшокласників у районі, надає школам допомогу в організації трудової підготовки учнів, здійснює відбір учнів шкіл до комбінату.

21. Школи беруть участь у комплектуванні навчальних груп, здійснюють систематичний контроль за відвідуванням учнями занять в комбінаті, їх успішністю, поведінкою. Педагогічні колективи шкіл і комбінату забезпечують наступність у профорієнтаційній роботі, навчально-виховному процесі. Школи і комбінат узгоджують спільну роботу, розклад занять, навчальне навантаження.

IV. Учасники навчально-виховного, виробничого процесу.

Управління комбінатом

22. Учасниками навчально-виховного, виробничого процесу у комбінаті є:

- учні;
- педагогічні працівники;
- інженерно-технічні працівники та навчально-допоміжний персонал;
- батьки (особи, які їх замінюють);
- представники підприємств, установ, кооперативних, громадських організацій, фондів, асоціацій, які беруть участь у роботі комбінату.

23. Статус учасників навчально-виховного процесу, їхні права й обов'язки визначено Законом України про освіту.

24. Управління комбінатом в системі освіти здійснюється її засновником та відповідним структурним підрозділом місцевого органу державної виконавчої влади.

25. Безпосереднє управління комбінатом здійснює його директор та органи громадського самоврядування.

26. Вищим органом громадського самоврядування в комбінаті є загальні збори (конференція) колективу.

Делегати конференції з правом вирішального голосу обираються від таких категорій:

- працівників комбінату — зборами трудового колективу;
- учнів комбінату — зборами навчальних груп;
- батьків, представників шкіл, громадськості — батьківськими зборами навчальних груп.

Кожна категорія обирає однакову кількість делегатів. Конкретна кількість і термін повноважень делегатів визначаються статутом комбінату.

Загальні збори (конференція) правомочні, якщо в їхній роботі бере участь не менше половини делегатів кожної з трьох категорій. Рішення приймається простою більшістю голосів присутніх делегатів.

Загальні збори (конференція) скликаються не менше одного разу на рік. Право скликати збори (конференцію) мають голова ради комбінату, учасники зборів (делегати конференції), якщо за це висловилося не менше третини їх загальної кількості, директор комбінату, засновник.

Загальні збори (конференція):

- обирають раду комбінату, її голову, встановлюють термін їх повноважень;
- заслуховують звіт директора і голови ради комбінату про їхню роботу, дають їй оцінку відкритим або таємним голосуванням;
- розглядають найважливіші питання діяльності комбінату;
- приймають рішення про стимулювання праці директора, голови ради комбінату; у разі, коли директор не справляється зі своїми обов'язками, порушують клопотання перед відповідним структурним підрозділом місцевого органу державної виконавчої влади про його невідповідність посаді.

27. У період між загальними зборами (конференцією) вищим органом громадського самоврядування є рада комбінату. В окремих випадках функції ради можуть виконувати загальні збори.

До ради комбінату обираються пропорціонально представники від працівників комбінату, учнів, батьків і громадськості загальними зборами (конференцією) відкритим або таємним голосуванням.

Рада комбінату скликається її головою, засновником, а також членами ради, якщо за це висловилося не менше третини її складу, директором комбінату.

Засідання ради є правомочним, якщо у ньому бере участь не менше двох третин її членів.

Рішення ради приймаються простою більшістю голосів присутніх на засіданні її членів.

28. Рада комбінату:

- організовує виконання рішень загальних зборів (конференції);
- затверджує план та режим роботи комбінату;
- підтримує ініціативи щодо вдосконалення трудової підготовки учнів;
- контролює витрачання бюджетних асигнувань, визначає напрямки витрачання коштів;
- погоджує умови оренди приміщень, споруд і обладнання, створення малих підприємств, кооперативів тощо.

Статутом комбінату можуть установлюватися й інші повноваження його ради, що не суперечать чинному законодавству.

29. У комбінаті створюється педагогічна рада — дорадчий колегіальний орган, що об'єднує всіх педагогічних працівників комбінату.

Головою педагогічної ради є директор комбінату.

30. Педагогічна рада:

- розглядає основні питання навчально-виховної та виробничої діяльності комбінату;
- здійснює вибір варіантів навчальних програм та підручників;
- організовує підвищення кваліфікації педагогічних працівників, впровадження досягнень науки, передового педагогічного досвіду тощо.

31. При педагогічній раді можуть створюватись різноманітні профільні об'єднання, секції, педагогічні консилиуми та робочі групи.

32. Керівництво комбінатом здійснює його директор, який призначається і звільняється засновником або уповноваженим ним органом з дотриманням чинного законодавства.

33. Директор комбінату:

- забезпечує реалізацію державної освітньої політики, діє від імені комбінату;
- розпоряджається в установленому порядку майном і коштами комбінату, затверджує після погодження з радою комбінату кошторис та організовує його виконання, укладає угоди, відкриває рахунки в установах банків і є розпорядником кредитів;
- видає в межах своєї компетенції накази та розпорядження, обов'язкові для всіх учасників навчально-виховного, виробничого процесу;

- затверджує мережу класів;
- організовує трудову підготовку учнів, здійснює контроль за її ходом і результатами, відповідає за якість і ефективність роботи педагогічного колективу, дотримання вимог охорони дитинства і праці;
- за погодженням з радою комбінату призначає і звільняє своїх заступників, педагогічних працівників;
- за погодженням із профспілковим комітетом затверджує правила внутрішнього трудового розпорядку, посадові обов'язки працівників комбінату;
- створює умови для творчого зростання педагогічних працівників, пошуку, застосування ними ефективних форм і методів навчання та виховання;
- несе відповідальність за свою діяльність перед учнями, батьками, педагогічними працівниками та загальними зборами (конференцією), засновником, місцевими органами державної виконавчої влади.

34. Заступник директора з навчально-виховної роботи:

- відповідає за організацію навчально-виховного процесу, виконання навчальних програм, якість трудової підготовки учнів;
- здійснює контроль за ефективністю навчально-виховного процесу, надає методичну допомогу вчителям, майстрам виробничого навчання;
- забезпечує зв'язок і наступність між навчально-виховною роботою шкіл і комбінату.

35. Заступник директора з навчально-виробничої роботи:

- організовує контроль за проведенням роботи з охорони праці, забезпеченням практичної трудової підготовки учнів;
- відповідає за виробництво і реалізацію продукції комбінату.

36. Методист з профорієнтаційної роботи:

- організовує роботу профорієнтаційної служби комбінату;
- надає методичну допомогу з профорієнтації вчителям, майстрам виробничого навчання;
- проводить роботу по забезпеченню професійного самовизначення учнів, упередженню помилок у виборі професії;
- координує роботу психологічних служб з профорієнтації, профорієнтаційну роботу комбінату, шкіл, базових підприємств.

37. Вчителі комбінату здійснюють навчання і виховання учнів, забезпечують належний рівень їх трудової підготовки, охорону праці дітей, проводять профорієнтаційну, позакласну роботу, беруть участь у підготовці обладнання для проведення навчально-виховного процесу.

38. Майстри виробничого навчання відповідають за якість практичної трудової підготовки учнів, створення умов для їх навчально-виробничої діяльності, виконання учнями вимог охорони праці на робочих місцях.

В навчальне навантаження майстра входять години на проведення практичних занять, виробничої практики учнів. В межах робочого часу майстер виконує навчальне навантаження, готує до занять мате-

ріально-технічну базу навчально-виробничого процесу у закріпленій за ним майстерні (цеху, лабораторії тощо), бере участь у проведенні гурткової, профорієнтаційної, виховної роботи.

V. Майно комбінату

39. Майно комбінату становлять основні фонди (приміщення, обладнання тощо), а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі комбінату.

40. Майно комбінату належить йому на праві власності, повного господарського відання або оперативного управління відповідно до чинного законодавства, рішення про заснування, статуту комбінату та укладених ним угод.

41. Вилучення основних фондів, оборотних коштів та іншого майна комбінату може проводитися лише у випадках, передбачених чинним законодавством. Збитки, завдані комбінату внаслідок порушення його майнових прав іншими юридичними та фізичними особами, відшкодовуються відповідно до чинного законодавства.

42. Комбінат відповідно до чинного законодавства користується землею, іншими природними ресурсами і несе відповідальність за додержання вимог та норм їх охорони.

VI. Фінансово-господарська діяльність

43. Фінансово-господарська діяльність комбінату здійснюється на основі його кошторису.

Джерелами формування кошторису комбінату є:

- кошти місцевого (державного) бюджету, що надходять у розмірі, передбаченому нормативами фінансування загальної середньої освіти для забезпечення вивчення предметів в обсязі державних стандартів освіти;
- прибутки від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень (дільниць);
- плата за надання додаткових освітніх послуг;
- кошти, одержані за підготовку кадрів, відповідно до укладених договорів;
- прибутки від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- добровільні грошові внески і матеріальні цінності, передані підприємствами, установами, організаціями, а також окремими громадянами;
- кредити і позички банків;
- валютні надходження;
- інші прибутки.

44. Кошти комбінату зберігаються на його рахунках в установах банків і знаходяться у повному розпорядженні комбінату.

45. Порядок ведення бухгалтерського обліку в комбінаті визначається Положенням про організацію бухгалтерського обліку і звітності в Україні, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р. № 250.

46. Звітність комбінату визначається вимогами державної статистики.

47. Діловодство комбінату організовується відповідно до встановленого Міністерством освіти порядку.

VII. Міжнародні зв'язки

Комбінат має право укладати угоди про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з навчальними закладами, науковими установами, підприємствами, організаціями, громадськими об'єднаннями, окремими громадянами як на території України, так і за її межами.

Комбінат за наявності матеріально-технічної та соціально-культурної бази, власних фінансових коштів має право налагоджувати прямі міжнародні зв'язки на основі самостійно укладених угод про обмін педагогічними працівниками та учнями, створювати у встановленому порядку спільні асоційовані заклади і навчальні центри, проводити спільні заходи (конференції, конкурси тощо), а також вступати до міжнародних організацій відповідно до чинного законодавства.

VIII. Контроль за діяльністю комбінату

49. Контроль за дотриманням комбінатом державних стандартів освіти здійснюється відповідними структурними підрозділами місцевих органів державної виконавчої влади.

50. Основною формою контролю за діяльністю комбінату є атестація, яка проводиться, як правило, один раз на п'ять років у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

51. Зміст, форми, періодичність контролю, не пов'язаного з навчально-виховним процесом, встановлюються засновником комбінату відповідно до чинного законодавства.

IX. Реорганізація або ліквідація комбінату

52. Рішення про реорганізацію або ліквідацію комбінату приймає засновник.

53. Реорганізація або ліквідація комбінату здійснюється згідно з чинним законодавством.

54. Якщо комбінат реорганізується чи ліквідується, учням, які навчалися в ньому, повинна бути забезпечена можливість продовження навчання за обраним профілем, а працівникам, які звільняються або переводяться на інше місце роботи, гарантовано дотримання їхніх прав та інтересів відповідно до законодавства про працю України.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

№ 307 від 01.11.95
м.Київ

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
29 травня 1996 р.
за № 256/1281

**Про затвердження Положення про навчально-дослідну
земельну ділянку загальноосвітніх шкіл та позашкільних
навчально-виховних закладів і Положення про учнівське
лісництво загальноосвітніх шкіл та позашкільних
навчально-виховних закладів**

Відповідно до вимог Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»), яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.93 р. № 896, щодо формування екологічної культури учнів, залучення їх до еколого-натуралістичної діяльності, а також з метою формування працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря та забезпечення умов самореалізації індивідуальних здібностей і талантів молоді НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Положення про навчально-дослідну земельну ділянку загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчально-виховних закладів (додається).

2. Затвердити Положення про учнівське лісництво загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчально-виховних закладів.

3. Вважати наказ Міністерства народної освіти УРСР від 16.06.86 р. «Про затвердження Положення про навчально-дослідницьку ділянку загальноосвітніх шкіл» таким, що втратив чинність.

4. Вважати рішення колегії Міністерства народної освіти УРСР від 13.08.68 р. в частині затвердження «Положення про учнівське лісництво» таким, що втратило чинність.

5. Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, начальникам управлінь освіти виконкомів обласних, Київської та Севастопольської міських Рад народних депутатів:

довести Положення про навчально-дослідну ділянку загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчально-виховних закладів і Положення про учнівське лісництво загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчально-виховних закладів до відома керівників закладів освіти.

6. Контроль за виконанням наказу покласти на управління гуманітарної освіти та виховання і Головне управління загальної середньої освіти.

Міністр освіти

М.З. Згуровський

**Положення
про навчально-дослідну земельну ділянку загальноосвітніх
шкіл та позашкільних навчально-виховних закладів**

I. Основні положення

1. Навчально-дослідна земельна ділянка закладу освіти є базою проведення навчальних та практичних занять, передбачених програмами з природознавства, біології, трудового навчання, засвоєння знань, формування вмінь і навичок, організації позакласної юннатівської, дослідницької, природоохоронної роботи, продуктивної праці учнів.

2. Навчально-дослідна земельна ділянка може існувати при всіх типах середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів і позашкільних навчально-виховних закладах* відповідно до Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.93 р. № 660, та Положення про позашкільний навчально-виховний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.01.94 р. № 45.

3. Навчально-дослідна земельна ділянка надається у порядку, встановленому Земельним кодексом України. На вказані земельні ділянки поширюються пільги щодо плати за землю, визначені для закладів освіти згідно з Законом України «Про плату за землю».

II. Вимоги до функціонування навчально-дослідної земельної ділянки

4. Розміри навчально-дослідної земельної ділянки встановлюються залежно від кількості учнів, які навчаються в освітньому закладі, і місцевих умов (додаток № 1).

Під навчально-дослідну земельну ділянку рекомендуються такі площі:

- для початкових шкіл — не менше 5 тис.кв.м;
- для основної і старшої — не менше 10 тис.кв.м;
- для міських шкіл — не менше 10 тис.кв.м;
- для обласних станцій юних натуралістів (еколого-натуралістичних центрів) — не менше 20 тис.кв.м;
- для районних станцій юних натуралістів (еколого-натуралістичних центрів) — не менше 10 тис.кв.м;
- для міських станцій юних натуралістів (еколого-натуралістичних центрів) — не менше 5 тис.кв.м.

---

* Далі — навчально-виховні заклади.

5. Установам і закладам освіти може бути надана додаткова площа, яка зайнята багаторічними насадженнями (сад, дендрарій, парк тощо або площа для ведення сільськогосподарських робіт).

6. Навчально-дослідна земельна ділянка може включати: відкритий і закритий ґрунт, ферму, підсобне приміщення тощо.

7. На навчально-дослідній земельній ділянці розміщуються відділки: польових, овочевих, плодово-ягідних культур; квітково-декоративний, колекційний, селекційно-генетичний, зоолого-тваринницький, а також відділки: виробничий, дендрологічний.

Площа кожного відділку визначається завідуючим земельною ділянкою (вчитель біології або трудового навчання) з урахуванням місцевих умов і кількості учнів, які залучаються до роботи, і погоджується з керівником навчально-виховного закладу.

8. Для початкових класів в основній та старшій школах виділяються окремі земельні ділянки в овочевому, плодово-ягідному, квітково-декоративному відділках.

9. Навчально-дослідна земельна ділянка міських шкіл може мати: колекційний, квітково-декоративний, селекційно-генетичний, дендрологічний відділки та інші.

10. У відділках польових та овочевих культур, в системі сівозмін вирощуються основні сільськогосподарські культури даної зони.

11. Сівозміни запроваджуються згідно з рекомендаціями господарств, науково-дослідних установ, з урахуванням навчальних програм з природознавства, біології, трудового навчання.

12. У відділку плодово-ягідних культур (сад, ягідник або виноградник, плодово-ягідний розсадник) вирощуються кращі районані і місцеві сорти плодових і ягідних культур, а також нові для даної місцевості плодово-ягідні культури, проводиться дослідницька робота з ними.

13. Квітково-декоративний відділок складається з колекційної ділянки одно-, дво- та багаторічних квіткових рослин, квітників (клумби, рабатки, рокарії, міксборджори та ін.) та декоративних насаджень.

14. У селекційно-генетичному відділку проводяться дослідні, які використовуються при вивченні відповідних тем курсу загальної біології.

Селекційно-генетичний відділок повинен бути просторово ізольованим і складається з селекційної, генетичної ділянок.

Для основної школи може вводитися лише селекційна земельна ділянка.

15. На колекційній земельній ділянці вирощуються типові представники основних сільськогосподарських і систематичних груп рослин:

- 1) технічні (прядильні, олійні, ефіроолійні);
- 2) лікарські;
- 3) овочеві (коренеплоди, бульбоплоди, цибулинні, бобові);
- 4) кормові (злакові і бобові трави, кормові коренеплоди);
- 5) декоративні (однорічні, дворічні, багаторічні);
- 6) корисні дикоростучі.

16. У зоолого-тваринницькому відділку залежно від місцевих умов, етнічних особливостей певних регіонів України можуть бути крільчатник, пташник, пасіка тощо. До складу відділку входить також куточок живої природи. У зоолого-тваринницькому відділку утримується така кількість тварин, яка б забезпечувала проведення навчальної і дослідної роботи.

Догляд за тваринами та їх годівлю відповідно до встановленого режиму здійснюють за графіком учні 2–10 класів.

Кормова база для тварин забезпечується продукцією сільськогосподарських культур, що вирощуються в польовому та овочевому відділках.

17. Закритий ґрунт (теплиця, парники, розсадники) створюється для проведення занять, дослідницької роботи, вирощування овочевих і квітково-декоративних рослин, розсади, розмноження плодово-ягідних і декоративних рослин.

18. У виробничому відділку вирощування сільськогосподарських культур, тварин проводиться з урахуванням прогресивних технологій, рекомендацій наукових закладів. Вирощена продукція може бути використана для потреб школи, позашкільного закладу або реалізована. Кошти від реалізації продукції перераховуються на спецрахунок закладу освіти для поповнення матеріальної бази та оплати праці школярів.

19. У дендрологічному відділку створюється колекція дерев'янистих і кущових рослин, висаджених за систематичним, географічним або господарським принципом. Можна, враховуючи їх декоративність, створювати художньо-декоративні композиції, садово-паркові архітектури, використовуючи і площі зелених насаджень. При відділку може бути закладена шкілька саджанців, що вирощуються з насіння історичних та знаменитих дерев.

20. У підсобному приміщенні зберігаються сільськогосподарський інвентар і механізми, аптечка першої допомоги. Добрива зберігаються відповідно до вимог виробничої санітарії у спеціальній тарі з чіткими написами назв.

Біля підсобного приміщення встановлюється протипожежний інвентар.

21. Посадковий і посівний матеріал, вирощена продукція зберігаються на території земельної ділянки школи у спеціальному сховищі.

22. Навчально-дослідна земельна ділянка забезпечується сільськогосподарським інвентарем відповідно до місцевих умов та вимог агротехнічного обробітку ґрунту.

Навколо земельної ділянки створюється живопліт з витких рослин або штучна огорожа. Земельна ділянка забезпечується водою для поливу рослин.

23. В районах, що зазнали наслідків від аварії на Чорнобильській АЕС, роботи на навчально-дослідній земельній ділянці зводяться до навчально-дослідної діяльності у закритому ґрунті за умови завезення ґрунту з екологічно чистих зон.

III. Зміст і організація роботи учнів на навчально-дослідній земельній ділянці

24. Основними напрямками діяльності учнів на земельній ділянці є: вирощування рослин і тварин, спостереження за їх ростом і розвитком, проведення сільськогосподарських дослідів згідно з програмами трудового навчання, природознавства, біології, гурткових занять.

25. Дослідно-практичні роботи на земельній ділянці проводяться на основі знань, які набувають учні в процесі вивчення основ наук з широким використанням досягнень сучасної науки і досвіду вирощування якісної сільськогосподарської продукції.

26. Для роботи на земельній ділянці з учнів кожного класу формується ланки.

27. Робота учнів на земельній ділянці організовується відповідно до плану, який є складовою частиною загального навчально-виховного плану школи.

До плану роботи на навчально-дослідній земельній ділянці доцільно включити такі розділи:

- планування території навчально-дослідної земельної ділянки (розміщення відділків, полів сівозміни, розподіл території ділянки між класами, ланками, гуртками, групами продовженого дня); для ефективної роботи на навчально-дослідній земельній ділянці учні (юннати) організовуються в гуртки, клуби, ланки та інші форми учнівських об'єднань;
- зміст і організація роботи (перелік рослин, що вирощуються на земельній ділянці, тварин; тематика спостережень та дослідів між класами, ланками, гуртками; список навчально-наочних посібників, що будуть виготовлятися; календарні строки і порядок виконання учнями робіт, розклад навчальних, гурткових занять, графік роботи учнів у процесі суспільно корисної праці, у тому числі в період літніх канікул);
- керівництво роботою учнів на земельній ділянці (закріплення вчителів, класних керівників, вихователів груп продовженого дня за відділками ділянки, графік їх роботи в період літніх канікул);
- матеріальне забезпечення роботи на земельній ділянці (визначення потреб в інвентарі, обладнанні, добривах, посівному і посадковому матеріалах, кормах для тварин та ін.).

28. Навчально-виховна, дослідницька робота у теплиці здійснюється за окремим планом, який є складовою частиною загального плану на навчально-дослідній земельній ділянці.

29. Кошти закладів і установ освіти та науки, які повністю або частково фінансуються з бюджету, одержані від здійснення або на здійснення діяльності, передбаченої їх статутними документами, не вважаються прибутком і не оподатковуються (ст.61 Закону (2535-12)).

30. Щорічно, на початку навчального року, підбиваються підсумки робіт на земельній ділянці, організується виставка, проводиться «Свято врожаю» тощо.

31. Керівником навчально-дослідної земельної ділянки, як правило, директор освітнього закладу призначає вчителя біології або ж з трудового навчання, а в початковій школі — з числа педагогічних працівників.

32. Заступник директора по господарській частині вживає заходів по своєчасному забезпеченню навчально-дослідної земельної ділянки інвентарем, посівним і посадковим матеріалом, кормами для тварин, водою для поливу рослин; організовує забезпечення і реалізацію продукції, одержаної на навчально-дослідній земельній ділянці, організовує охорону земельних ділянок.

33. Завідуючий навчально-дослідною земельною ділянкою за його бажанням може бути звільнений від обов'язків класного керівника.

34. За завідування навчально-дослідною земельною ділянкою надається додаткова оплата відповідно до Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти «Додаткова оплата», затвердженої наказом Міністерства освіти від 15.04.93 р. № 102 та зареєстрованої в Міністерстві юстиції України від 27.05.93 р. № 56.

35. Завідуючий навчально-дослідною земельною ділянкою:

а) відповідає за стан навчально-дослідної земельної ділянки, організацію роботи учнів на ній;

б) організовує змагання між класами, ланками, окремими учнями і юннатами на краще проведення дослідницької роботи і одержання високого врожаю сільськогосподарських культур, щороку, восени після збирання врожаю, підводить підсумки роботи учнів на навчально-дослідній земельній ділянці, проводить «Свято врожаю» та інші форми масових натуралістичних заходів, організовує виставку, на якій демонструються результати роботи всіх учнів і гуртків юних натуралістів, частина матеріалів оформлюється як наочні посібники (натуральні експонати, гербарії, щоденники спостережень тощо);

в) координує роботу вчителів початкових класів, хімії, географії та трудового навчання на навчально-дослідній земельній ділянці, консулює вчителів, керівників гуртків юних натуралістів та класоводів при складанні ними планів роботи в процесі проведення дослідів і спостережень на навчально-дослідній ділянці, складанні інструктивних карток та ін.;

г) складає на початку навчального року річний план роботи та господарсько-фінансовий кошторис ділянки на підставі загального плану школи;

д) інструктує вчителів, працівників позашкільних закладів, лаборантів, яких залучає під час літніх канікул до керівництва працею учнів на земельній ділянці, знайомить їх з планом роботи, методикою і технікою проведення робіт;

е) відповідає за створення на навчально-дослідній земельній ділянці умов, що відповідають правилам техніки безпеки і санітарно-гігієнічним вимогам;

є) разом з класним керівником, керівником гуртка контролює виконання кожним класом та гуртком плану робіт на земельній ділянці й забезпечує ведення обліку дослідницької роботи;

ж) надсилає кращі експонати на районні, обласні та всеукраїнські виставки;

з) допомагає вчителям у виготовленні наочних посібників та роздаткового матеріалу;

и) подає пропозиції директорові закладу, педагогічній раді щодо використання коштів, які отримуються в результаті реалізації продукції, вирощеної на навчально-дослідній земельній ділянці, одержаної врожаю з ділянки, про відзначення кращих класів, ланок, гуртків, окремих учнів;

і) складає річний звіт про навчальну і дослідницьку роботу на ділянці та подає його на розгляд педагогічної ради.

36. Вчителі, які залучаються до керівництва заняттями, працюючи на навчально-дослідній земельній ділянці навчають їх агротехнічних прийомів роботи, забезпечують дотримання школярами правил техніки безпеки і санітарно-гігієнічного режиму, а також здійснюють нагляд за станом і безпечною експлуатацією обладнання, інвентаря.

37. В процесі роботи на земельній ділянці забезпечується раціональний режим праці і відпочинку учнів.

38. У разі відсутності шкільної земельної ділянки робота учнів переноситься на земельні ділянки станції юних натуралістів, у господарства, парки, ботанічні сади тощо.

IV. Охорона праці учнів

39. Згідно з Правилами охорони праці в сільському господарстві, затвердженими наказом Міністерства сільського господарства і продовольства від 27.10.95 р. № 291, та Правилами внутрішнього розпорядку, що діють у загальноосвітніх школах та позашкільних навчально-виховних закладах, з дітьми, зайнятими дослідницькою роботою та виробничою діяльністю на навчально-дослідній ділянці, проводяться відповідні заняття, які обов'язково організовує спеціаліст (вчитель біології або інший, відповідальний за навчально-дослідні земельні ділянки).

40. На кожній ділянці повинна бути розроблена та затверджена директором освітнього закладу Інструкція з техніки безпеки (окремо з усіх видів робіт, що проводяться).

Діти допускаються до роботи після проведення з ними інструктажу та перевірки знань з охорони праці. Учні працюють лише в денний час та не допускаються до роботи з отрутохімікатами.

Вчителі, спеціалісти сільського господарства, які залучені до керівництва роботою на навчально-дослідній ділянці, здійснюють контроль за дотриманням трудового законодавства, правил, норм, інструкцій з техніки безпеки, виробничої санітарії і пожежної безпеки.

до Положення про навчально-дослідну земельну ділянку

Орієнтовний розподіл площі шкільної навчально-дослідної земельної ділянки всіх ґрунтово-кліматичних зон України, за винятком гірських районів та Чорноморського узбережжя Криму та районів, що зазнали наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, орієнтовно рекомендується таким:

а) у початковій школі

№	Назва об'єктів ділянки	Площа в квадратних метрах
1.	Овочева сівозміна	1000
2.	Ягідник або виноградник	450
3.	Квітники	300
4.	Плодові і декоративні насадження	3000
5.	Парники	50
6.	Крільчатник	200
Усього		5000

б) в основній і старшій школі

№	Назва об'єктів ділянки	Площа в квадратних метрах	
		В основній школі	У старшій школі
Ботаніко-рослинницький відділ			
1.	Польова сівозміна	2500	3000
2.	Овочева сівозміна	3000	4000
3.	Плодовий сад	6000	8000
4.	Плодово-декоративна шкілька розсадник	600	1000
5.	Ягідник або виноградник	400	700
6.	Колекційна ділянка і ділянка систематики	300	700
7.	Селекційно-генетична ділянка	300	700
8.	Квітники, жива огорожа, декоративні насадження	900	1000
9.	Закритий ґрунт	400	4000
Зоолого-тваринницький відділ			
10.	Крільчатник, пасіка, відділ дикої фауни	500	500
Усього		15000 кв.м	20000 кв.м

Примітка:

- а) в районах зрошуваного землеробства розміри пришкільних навчально-дослідних земельних ділянок відводяться в половинному розмірі;
- б) орієнтовний розподіл площі шкільної земельної ділянки для шкіл гірських районів та Чорноморського узбережжя Криму встановлюють управління освіти Ради Міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій разом з обласними відділами освіти і обласними управліннями сільського господарства.

в) для шкіл, які розташовані в містах і робітничих селищах

№	Назва об'єктів ділянки	Площа в квадратних метрах
Ботаніко-рослинницький відділ		
1.	Польова сівозміна	800
2.	Овочева сівозміна	1200
3.	Плодові і декоративні насадження	3600
4.	Плодово-декоративна шкілка і розсадник	1000
5.	Ягідник або виноградник	400
6.	Колекційна ділянка і ділянка систематики	700
7.	Селекційно-генетична ділянка	600
8.	Квітники, жива огорожа, декоративні насадження	1100
9.	Закритий ґрунт	400
Зоолого-тваринницький відділ		
10.	Крільчатник, пасіка, відділ дикої фауни	200
Усього		10 000

Примітка:

- а) розміри дослідних ділянок від 10 кв.м до 100 кв.м. В колекційному відділі ділянки можуть бути розміром від 2 до 5 кв.м;
- б) розміри доріжок між полями 1 м, між ділянками 30 см, центральна — 2 м.

МІНІСТЕРСТВО ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
КОМІТЕТ ПО НАГЛЯДУ ЗА ОХОРОНОЮ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Н А К А З

№ 219 від 16.11.98
м.Київ

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
15 грудня 1998 р.
vd981116 vn219 за № 793/3233

**Про затвердження Правил безпеки під час
трудового навчання й літніх практичних робіт
учнів X–XI класів загальноосвітніх навчальних закладів
у сільськогосподарському виробництві**

Відповідно до Положення про Комітет по нагляду за охороною праці України, затвердженого Указом Президента України від 9 березня 1998 року № 182/98, та на підставі протокольного рішення редакційної комісії, створеної наказом Комітету від 20 травня 1997 року № 141, Н А К А З У Ю:

1. Затвердити Правила безпеки під час трудового навчання й літніх практичних робіт учнів X–XI класів загальноосвітніх навчальних закладів у сільськогосподарському виробництві (далі — Правила), що додаються.

2. З уведенням у дію зазначених Правил вважати такими, що не застосовуються на території України, «Правила техники безопасности и производственной санитарии при трудовом обучении и летних практических работах учащихся IX–X (XI) классов общеобразовательной школы в сельскохозяйственном производстве», затвержені Міністерством освіти і Міністерством сільського господарства СРСР у 1976 р. (НАОП 9.2.30-1.03-76).

3. Управлінню організації державного нагляду:

ужити заходів щодо вивчення вимог Правил державними інспекторами та іншими посадовими особами Держнаглядохоронпраці, експертами експертно-технічних центрів, працівниками установ, навчально-виховних закладів, організацій;

установити постійний контроль за виконанням вимог Правил посадовими особами та працівниками.

4. Головному управлінню охорони праці подати замовлення на видання цих Правил.

5. Начальнику управління організації державного нагляду Кириленко В.М. подати протягом двох тижнів головному управлінню охорони праці відповідні матеріали для включення Правил до Державного реєстру ДНАОП та банку даних автоматизованого інформаційного фонду нормативних актів про охорону праці.

6. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступника Голови Комітету Сорокіна І.Д.

Голова Комітету

С.П. Ткачук

Правила безпеки під час трудового навчання й літніх практичних робіт учнів X–XI класів загальноосвітніх навчальних закладів у сільськогосподарському виробництві

1. Галузь застосування

Правила безпеки під час трудового навчання й літніх практичних робіт учнів X–XI класів загальноосвітніх навчальних закладів у сільськогосподарському виробництві (далі — Правила) поширюються на всіх учасників навчально-виховного процесу під час трудового навчання й літніх практичних робіт учнів X–XI класів загальноосвітніх навчальних закладів Міністерства освіти України (далі — навчальні заклади), незалежно від форм власності.

Вимоги даних Правил є обов'язковими для виконання керівними і педагогічними працівниками навчальних закладів, а також керівниками (власниками) сільськогосподарських державних підприємств, установ і організацій системи Міністерства агропромислового комплексу України, спілок, асоціацій, агрофірм, колективних сільськогосподарських підприємств тощо (далі — сільськогосподарські підприємства), керівниками ділянок і особами, на яких покладається відповідальність за безпеку праці на сільськогосподарських підприємствах, де проводяться трудове навчання й літні практичні роботи учнів старших класів навчальних закладів.

З уведенням у дію цих Правил вважати такими, що не застосовуються на території України, «Правила техники безопасности и производственной санитарии при трудовом обучении и летних практических работах учащихся IX–X (XI) классов общеобразовательной школы в сельскохозяйственном производстве», затверджені Міністерством освіти СРСР і Міністерством сільського господарства СРСР у 1976 р.

2. Нормативні посилання

Закон України Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про освіту»

Закон України Про охорону праці

Закон України Про пожежну безпеку

Закон України Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення

ДНАОП Типове положення про навчання, інструктаж і 0.00-4.12-94 перевірку знань працівників з питань охорони праці. Затверджено наказом Держнаглядохоронпраці України від 4 квітня 1994 року № 30, зареєстровано в Мін'юсті України 12 травня 1994 року за № 95/304, із змінами і доповненнями, затвердженими наказом Держнаглядохоронпраці України від 23 квітня 1997 року № 109

ДНАОП Положення про порядок забезпечення працівників 0.00-4.26-96 спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту. Затверджено наказом Держнаглядохоронпраці України від 29 жовтня 1996 року № 170, зареєстровано в Мін'юсті України 18 листопада 1996 року за № 667/1692

ДНАОП Правила безпечної експлуатації електроустановок 0.00-1.21-98 споживачів. Затверджено наказом Держнаглядохоронпраці України від 9 січня 1998 року № 4, зареєстровано в Мін'юсті України 10 лютого 1998 року за № 93/2533

ДНАОП Положення про навчання неповнолітніх професіям 0.00-4.24-94, пов'язаним з важкими роботами і роботами з шкідливими або небезпечними умовами праці. Затверджено наказом Держнаглядохоронпраці України від 30 грудня 1994 року № 130, зареєстровано в Мін'юсті України 20 січня 1995 року за № 14/550

ДНАОП Перелік важких робіт і робіт із шкідливими і 0.03-8.07-94 небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх. Затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31 березня 1994 року № 46, зареєстровано в Мін'юсті України 28 липня 1994 року за № 176/385

ДНАОП Граничні норми підіймання і переміщення вантажів 0.03-3.29-96 неповнолітніми. Затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 22 березня 1996 року № 59, зареєстровано в Мін'юсті України 16 квітня 1996 року за № 183/1208

ДНАОП Положення про розробку інструкцій з охорони 0.00-4.15-98 праці. Затверджено наказом Держнаглядохоронпраці України від 29 січня 1998 року № 9, зареєстровано в Мін'юсті України 7 квітня 1998 року за № 226/2666

ДНАОП Положення про розслідування та облік нещасних 0.00-4.03-98 випадків, професійних захворювань і аварій на підприємствах, в установах і організаціях. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України 10 серпня 1993 року № 623, зі змінами і доповненнями, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України 17 червня 1998 року № 923

ДНАОП Правила будови і безпечної експлуатації 0.00-1.03-93 вантажопідійомних кранів. Затверджено наказом Держнаглядохоронпраці України від 16 грудня 1993 року № 128

ДНАОП Правила пожежної безпеки в Україні. Затверджено 0.01-1.01-95 наказом Управління державної пожежної охорони МВС України від 14 червня 1995 року, зареєстровано в Мін'юсті України 14 липня 1995 року за № 219/755

НАОП Правила безопасности при производстве и 2.1.10-1.01-86 послеуборочной обработке продукции растениеводства в системе Госагропрома СССР. Затверджено наказом Держагропрому СРСР від 12 грудня 1986 року

НАОП Правила безопасности при ремонте и техническом 2.2.00-1.01-86 обслуживании машин и оборудования в системе Госагропрома СССР. Затверджено наказом Держагропрому СРСР від 12 грудня 1986 року

НАОП Правила безопасности при производстве продукции 2.1.20-1.01-87 животноводства в системе Госагропрома СССР. Затверджено наказом Держагропрому СРСР у 1987 році

ДСТУ 2189-93 ССБП. Машины сільськогосподарські навесні та причіпні. Загальні вимоги безпеки

ДСТУ 3158-95 Засоби малої механізації для сільськогосподарського виробництва. Загальні вимоги безпеки

ГОСТ ССБТ. Тракторы и машины самоходные 12.2.019-86 сельскохозяйственные. Общие требования безопасности

ГОСТ ССБТ. Кабины и рабочие места операторов 12.2.120-88 тракторов, самоходных строительно-дорожных машин, одноосных тягачей, карьерных самосвалов и самоходных сельскохозяйственных машин. Общие требования безопасности

ГОСТ ССБТ. Машины и технологическое оборудование для 12.2.042-91 животноводства и кормопроизводства. Общие требования безопасности

ГОСТ Общие и санитарно-гигиенические требования к 12.1.005-88 воздуху рабочей зоны

ГОСТ Биологическая безопасность 12.1.008-76

СНиП II-4-79 Естественное и искусственное освещение. Затверджено наказом Держбуду СРСР у 1979 році

СанПиН Устройство, содержание и организация работы лагеря труда и отдыха. Затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я СРСР від 24 березня 1987 року № 42-125-4270-87

Санитарные правила транспортирования, хранения и применения пестицидов в народном хозяйстве. Затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я СРСР від 12 листопада № 6038-91

Режим труда и отдыха школьников при производственном обучении на самоходных сельскохозяйственных машинах и тракторах. Затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я СРСР від 23 серпня 1987 року № 4420-87

Положення про медичний огляд працівників певних категорій. Затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 31 березня 1994 року № 45

Правила устройства электроустановок. Затверджено наказом Міненерго СРСР у 1985 році, із змінами, затвердженими наказом Міненергетики і електрофікації України від 20 лютого 1997 року № 18

Положення про організацію охорони праці та порядок розслідування нещасних випадків у навчально-виховних закладах. Затверджено наказом Міносвіти України від 30 листопада 1993 року № 429, зареєстровано в Мін'юсті України 3 грудня 1993 року за № 178

3. Загальні вимоги

3.1. Організація роботи з охорони праці в системі Міністерства освіти України визначається Законом України «Про охорону праці», Положенням про організацію охорони праці та порядок розслідування нещасних випадків у навчально-виховних закладах» та ДНАОП 0.00-4.24-94 «Положення про навчання неповнолітніх професіям,

пов'язаним з важкими роботами і роботами з шкідливими або небезпечними умовами праці».

3.2. До виконання сільськогосподарських робіт під час трудового навчання й літніх практичних робіт допускають учнів, які пройшли медогляд відповідно до Положення про медичний огляд працівників певних категорій і не мають медичних протипоказань.

3.3. Під час визначення видів робіт для учнів необхідно керуватися ДНАОП 0.03-8.07-94 «Перелік важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх».

Учні не допускають до робіт з таких професій:

- консервувальники пантів;
- конярі, зайняті обслуговуванням жеребців-плідників;
- причіплювачі на причіпних сільськогосподарських машинах;
- тваринники, зайняті обслуговуванням бугаїв-плідників;
- робітники, зайняті на грензаводах;
- робітники, зайняті на плантаціях опійного маку;
- робітники, зайняті на роботах у колодязях, гноївкозбірниках, цистернах та інших ємкостях;
- робітники, зайняті роботою в середині теплиць;
- робітники, зайняті поливанням бавовни ручним способом;
- робітники, зайняті прибиранням, транспортуванням та первинною обробкою тютюну;
- робітники, зайняті на роботах із транспортування, готування та застосування отрутохімікатів;
- санітар ветеринарний;
- та тих, що приведені в п.37 «Загальні професії всіх галузей народного господарства» вищезазначеного нормативного акта.

3.4. Під час трудового навчання й літніх практичних робіт у сільськогосподарському виробництві учні X–XI класів працюють на виробництвах та на робочих місцях, пов'язаних з важкими роботами й роботами зі шкідливими або небезпечними умовами праці протягом не більш як 4 год. на день відповідно до ДНАОП 0.00-4.24-94 «Положення про навчання неповнолітніх професіям, пов'язаним з важкими роботами і роботами з шкідливими або небезпечними умовами праці».

3.5. Час перенесення вантажів учнями має становити не більш як 1/3 робочого часу в разі максимальної маси вантажу, що переноситься (відповідно до ДНАОП 0.03-3.29-96 «Граничні норми підймання і переміщення вантажів неповнолітніми», а саме: 5,6–6,3 кг — для дівчат 16–17 років; 11,2–12,6 кг — для хлопців 16–17 років.

3.6. Якщо місце роботи знаходиться на відстані понад 3 км від місця проживання учнів або від навчального закладу, слід організувати підвезення учнів до місця роботи і назад з дотриманням усіх вимог безпеки дорожнього руху.

3.7. Початок робочого дня встановлюють залежно від конкретних умов, щоб робота проходила в години найменшої інсоляції.

Розпорядок дня (з урахуванням місцевих кліматичних і погодних умов) погоджується з місцевими органами санітарного нагляду. Він повинен передбачати:

- тривалість нічного сну не менш як 9 год.;
- чотириразове харчування (сніданок — 25%, 2-й сніданок — 15%, обід — 40%, вечеря — 20% загальнодобової калорійності);
- регламентацію часу роботи, тобто за умови загальної тривалості робочого дня не більш як 4 години після кожних 50 хв. роботи має бути перерва 10 хв.;
- регламентацію приймання їжі, тобто перерви між їжею не повинні перевищувати 4 год.;
- проведення ранкової зарядки, гігієнічних і гартувальних процедур, спортивних і культмасових заходів;
- відпочинок і вільний час.

Залучати неповнолітніх до нічних, надурочних робіт і робіт у вихідні дні не дозволяється згідно з Кодексом законів України про працю.

3.8. Слід уникати тривалого перебування учнів в одноманітній незручній позі, а також виконання однієї й тієї самої роботи. Тому їхню працю треба організовувати так, щоб окремі операції учні виконували протягом дня по черзі.

Для відпочинку учнів під час перерви слід виділяти спеціальні місця, які захищені від дії прямих сонячних променів. Відстань від місць відпочинку до місця роботи не повинна перевищувати 50 м.

3.9. Учнів необхідно забезпечувати доброякісною питною водою, що відповідає санітарним вимогам ГОСТ 2874-73 «Вода питьевая». На робочих місцях має бути аптечка першої долікарської допомоги.

3.10. На час трудового навчання й літніх практичних робіт учням видають спецодяг, спецвзуття, інші засоби індивідуального захисту відповідно до ДНАОП 0.00-4.26-96 «Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту».

Комплекти спецодягу, спецвзуття, інших засобів індивідуального захисту мають бути спеціально підготовлені для учнів і підігнані за зростом і розмірами.

Відповідальність за забезпечення учнів спецодягом, спецвзуттям та іншими засобами індивідуального захисту покладається на керівників сільськогосподарських підприємств, де проводяться трудове навчання й літні практичні роботи учнів навчальних закладів.

3.11. Для організації відпочинку й прийняття їжі учням, що працюють у полі, на фермі, в майстерні тощо, слід відводити спеціальне місце, яке має бути позначене та обладнане відповідно до вимог НАОП 2.1.10-1.01-86 «Правила безопасности при производстве и послеуборочной обработке продукции растениеводства в системе Госагропрома СССР» та санітарно-гігієнічних вимог СанПиН «Устройство, содержание и организация работы лагеря труда и отдыха».

3.12. Зміна видів робіт або операцій має здійснюватися з дозволу керівника з обов'язковим проведенням інструктажу з безпеки на робочому місці.

3.13. Систематичний контроль за безпечними умовами праці, виробничої санітарії, пожежної безпеки, а також за станом здоров'я учнів, які працюють під час трудового навчання та літніх практичних робіт у сільськогосподарському виробництві, покладається на керівників навчальних закладів, відділів освіти, сільськогосподарських підприємств.

4. Обов'язки і відповідальність посадових осіб

4.1. Керівництво і відповідальність за організацію охорони праці під час проведення трудового навчання й літніх практичних робіт учнів у сільськогосподарському виробництві покладаються:

- в установах, закладах Міністерства освіти України — на керівника (директора, завідувача);
- в сільськогосподарських підприємствах, на державних підприємствах, в установах і організаціях системи Міністерства агропромислового комплексу України, спілках, асоціаціях, агрофірмах — на керівників (директорів, начальників, завідувачів тощо),
- в колективних сільськогосподарських підприємствах (КСП) — на голів правління.

4.2. Під час проведення трудового навчання й літніх практичних робіт наказом по навчальному закладу призначаються особи, відповідальні за їх проведення, які зобов'язані контролювати створення на сільськогосподарському підприємстві безпечних умов праці для учнів, стежити за виконанням учнями цих Правил та відповідних інструкцій з безпеки на робочому місці.

4.3. Керівники (власники) сільськогосподарських підприємств відповідно до угод, підписаних між ними й керівниками навчальних закладів, повинні:

- наказом по сільськогосподарському підприємству виділити виробничі ділянки на полях, у садах, робочі місця в ремонтних майстернях і на фермах, потрібну кількість спецодягу, спецвзуття, інших індивідуальних засобів захисту, справних тракторів і сільськогосподарських машин для виконання робіт учнями навчальних закладів;
- визначити місця відпочинку й приймання їжі, забезпечити працюючих калорійною їжею відповідно до санітарно-гігієнічних вимог;
- призначити осіб, відповідальних за безпечний стан робочих місць, дотримання санітарно-гігієнічних і безпечних умов праці на час трудового навчання й літніх практичних робіт учнів (бригадирів, механіків, завідувачів фермами тощо);
- забезпечити проведення інструктажу учнів відповідно до ДНАОП 0.00-4.12-94 «Типове положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці» і Положення про організацію охорони праці та порядок розслідування нещасних випадків у навчально-виховних закладах.

4.4. Керівники організацій, установ, навчальних закладів та сіль-

ськогосподарських підприємств до початку проходження учнями виробничої практики:

- визначають види робіт, порядок і строки навчання учнів безпечним прийомом їх виконання;
- затверджують комісію для перевірки знань учнів з питань безпеки праці й виробничої санітарії, пожежної безпеки й безпеки руху;
- затверджують організаційно-технічні заходи щодо охорони праці та своєчасно проводять перевірку їх виконання.

4.5. Заступники керівників навчальних закладів з навчально-виробничої роботи (а там, де їх немає, — керівники навчальних закладів):

- контролюють, щоб навчання учнів роботі на сільськогосподарських машинах та догляду за тваринами проводилося тільки під безпосереднім керівництвом спеціалістів, кваліфікованих працівників сільськогосподарських підприємств і контролем учителів, відповідальних за проведення трудового навчання й літніх практичних робіт учнів;
- контролюють виконання вимог законодавства про працю підлітків, правил, інструкцій з безпеки праці, виробничої санітарії, пожежної безпеки керівниками трудового навчання й літніх практичних робіт учнів;
- розробляють і подають на затвердження керівнику навчального закладу та керівнику сільськогосподарського підприємства плани проведення необхідних заходів щодо забезпечення безпечних умов праці учнів у сільськогосподарському виробництві й забезпечують своєчасне виконання їх;
- беруть участь у розслідуванні нещасних випадків, пов'язаних з навчальним процесом і виробництвом, відповідно до Положення про організацію охорони праці та порядок розслідування нещасних випадків у навчально-виховних закладах та ДНАОП 00-4.03-98 «Положення про розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на підприємствах, в установах і організаціях».

4.6. Вчителі трудового навчання, спеціалісти, інструктори:

- навчають учнів безпечним прийомом праці, правилам користування засобами індивідуального захисту;
- контролюють наявність і справність запобіжних пристроїв, оголоджують та засобів індивідуального захисту (спецодягу, спецвзуття тощо);
- вимагають від учнів виконання вимог безпеки праці та пожежної безпеки, постійно стежать за застосуванням ними безпечних методів праці й використанням запобіжних і захисних засобів;
- проходять навчання з безпеки праці з атестацією один раз на три роки.

4.7. Керівники управліннями (відділами) освіти несуть відповідальність за загальний стан організації роботи з охорони праці, спрямованої на виконання правил безпеки праці та виробничої санітарії

під час трудового навчання й літніх практичних робіт учнів відповідно до чинного законодавства і даних Правил:

- організують навчання з безпеки праці та виробничої санітарії керівників навчальних закладів, заступників керівників з навчально-виробничої роботи, спеціалістів з охорони праці та безпеки життєдіяльності, вчителів трудового навчання;
- забезпечують контроль за виконанням вимог Закону «Про охорону праці» щодо праці підлітків і даних Правил.

5. Вимоги безпеки праці й виробничої санітарії до організації трудового навчання й літніх практичних робіт учнів у сільськогосподарському виробництві

5.1. Перед тим, як направляти учнів на трудове навчання й літні практичні роботи в сільськогосподарське підприємство, вчитель трудового навчання, якому доручено керувати групою учнів під час виконання сільськогосподарських робіт, проводить вступну бесіду з метою пов'язати вивчений теоретичний матеріал з наступним трудовим навчанням і літніми практичними роботами.

5.2. Посадова особа, відповідальна за охорону праці в сільськогосподарському підприємстві, де проходять трудове навчання й літні практичні роботи учнів, проводить з учнями вступний інструктаж, у процесі якого знайомить їх з правилами поведінки на території сільськогосподарського підприємства, правилами безпеки під час обслуговування сільськогосподарських машин, верстатного обладнання, тварин, загальними правилами електробезпеки, пожежної безпеки, приййомами надання першої долікарської допомоги потерпілому.

5.3. Первинний, позаплановий і цільовий інструктаж з питань охорони праці проводять безпосередньо керівники виробничих дільниць (бригадири, завідувачі фермами, майстернями тощо) відповідно до ДНАОП 0.00-4.12-94 «Типове положення про навчання, інструктаж і перевірку знань працівників з питань охорони праці».

5.4. Під час трудового навчання і літніх практичних робіт у сільськогосподарському підприємстві його керівник повинен забезпечити учнів інструкціями з правил безпеки за видами виконуваних робіт, розробленими і затвердженими у сільськогосподарському підприємстві згідно з ДНАОП 0.00-4.15-98 «Положення про розробку інструкцій з охорони праці».

5.5. За несвоєчасне проведення інструктажу з охорони праці посадова особа, зазначена у п.5.2, несе відповідальність згідно з чинним законодавством.

5.6. Під час проведення трудового навчання і літніх практичних робіт всі учні повинні користуватися засобами індивідуального захисту в залежності від виду робіт (на польових станах, у тваринницькій фермі, у виробничому приміщенні тощо).

5.7. Для переодягання учнів слід використовувати спеціальні приміщення (гардероб, санітарно-побутова кімната тощо).

5.8. Для забезпечення питною водою працівники сільськогосподарських підприємств встановлюють фонтанчики або закриті баки.

Замінити воду, промивати й дезінфікувати баки треба щоденно у відповідності до вимог СанПіН «Устройство, содержание и организация работы лагерей труда и отдыха».

5.9. Місця виконання робіт повинні бути обладнані місцевим і загальним освітленням, що відповідає вимогам СНиП II-4-79 «Естественное и искусственное освещение».

5.10. Відповідно до ДНАОП 0.00-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів» напруга живлення місцевого освітлення не повинна перевищувати 42 В, а його конструкція має дозволяти легко змінювати напрям променя світла. Переносні світильники повинні мати напругу 12–36 В.

5.11. Віконні шибки і скло електричних світильників треба очищати в міру їх забруднення, але не рідше одного разу на 3 місяці, або за графіком відповідальної особи за електрогосподарство. Залучати учнів до очищення світильників не дозволяється.

5.12. Виробничі, санітарно-побутові й допоміжні приміщення обладнують вентиляцією. Температура, вміст пилу, пари, газів та інших шкідливих речовин у повітрі робочої зони повинні відповідати вимогам ГОСТ 12.1.005-88 «Общие и санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны».

6. Вимоги до організації індивідуальних практичних занять учнів з водіння тракторів і самохідних сільськогосподарських машин

6.1. Трактори та самохідні сільськогосподарські машини, які виділяються для практичного водіння, повинні бути технічно справними й відповідати вимогам НАОП 2.1.10-1.01-86 «Правила безопасности при производстве и послеуборочной обработке продукции растениеводства в системе Госагропрома СССР», НАОП 2.2.00-1.01-86 «Правила безопасности при ремонте и техническом обслуживании машин и оборудования в системе Госагропрома СССР», ДСТУ 2189-93 «ССБП. Машины сільськогосподарські навісні та причіпні. Загальні вимоги безпеки», ДСТУ 3158-95 «Засоби малої механізації для сільськогосподарського виробництва», ГОСТ 12.2.019-86 «ССБТ. Тракторы и машины самоходные сельскохозяйственные. Общие требования безопасности», ГОСТ 12.2.120-88 «ССБТ. Кабины и рабочие места операторов тракторов, самоходных строительно-дорожных машин, одноосных тягачей, карьерных самосвалов и самоходных сельскохозяйственных машин. Общие требования безопасности», ГОСТ 12.2.042-91 «ССБТ. Машины и технологическое оборудование для животноводства. Общие требования безопасности» і чинним правилам з охорони праці в сільському господарстві.

Відповідно до наказу Держнаглядохоронпраці від 02.10.97 № 256 заборонено використання тракторів, на яких не проведено демонтаж ручного запуску двигуна за межами кабіни.

Для навчання учнів прийомам водіння і виконання технологічних операцій слід використовувати сільськогосподарські машини з найбільш сприятливими гігієнічними й ергономічними характеристиками (зменшений рівень шуму, вібрації, пилу тощо).

6.2. Навчальне водіння учнів на тракторах і самохідних сільськогосподарських машинах необхідно проводити на спеціально відведених майданчиках (полігонах) у сільськогосподарському підприємстві, де проводяться трудове навчання й літні практичні роботи, і тільки в присутності вчителя. На шкільних подвір'ях навчальне водіння на тракторах і машинах не дозволяється.

6.3. На полігонах слід відводити спеціальні місця, обмежені вішками, для водіння учнями трактора по колу, по вісімці, для тренування в'їзду в ворота (між двома віхами) та під'їзду до причіпної машини тощо.

Під час проведення навчальних робіт на сільськогосподарських агрегатах у полі необхідно уважно оглянути його з метою вилучення зайвих предметів.

6.4. Якщо під час навчання використовуються одночасно два трактори, необхідно кожному з них відводити на полігоні ділянки, розділені між собою нейтральною смугою, ширина якої повинна бути не менш як 2 м відповідно до НАОП 2.1.10-1.01-86 «Правила безпеки при производстве и послуборочной обработке продукции растениеводства в системе Госагропрома СССР». Межі ділянок, відведених для кожного трактора, повинні бути чітко позначені (вішками або іншими добре помітними знаками).

6.5. До початку практичного водіння трактора учні повинні пройти навчання й інструктаж з безпеки праці й ознайомитися:

- з безпечними прийомами посадки в кабіну й виходу з неї;
- з контрольно-вимірювальними приладами й органами керування;
- з безпечними прийомами аварійної зупинки трактора;
- з безпечними прийомами під час запуску двигуна, рушення з місця, зупинки, повороту й розвороту, руху заднім ходом, підймання й опускання агрегатованих з трактором машин.

6.6. Водіння трактора має здійснюватися відповідно до завдання, за задалегідь розробленими маршрутами, що затверджуються керівником навчального закладу або його заступником і узгоджуються з Державною автомобільною інспекцією.

6.7. Не дозволяється перебувати в кабіні трактора особам, які не зв'язані з виконанням навчального процесу, та такої кількості осіб, що перевищує кількість місць у кабіні трактора.

6.8. Перед виконанням практичних робіт слід перевірити справність всіх вузлів агрегату й надійність з'єднання агрегатованої машини з трактором.

6.9. Технічний стан трактора або самохідної сільськогосподарської машини, які використовуються для навчального водіння, повинен відповідати експлуатаційній документації заводу-виготовлювача. Ці машини повинні бути обладнані дублюючим управлінням, електро-стартерним запуском двигуна й мати напис про безпеку травмування під час їх запуску з увімкненою передачею.

На тракторах або самохідних сільськогосподарських машинах з однією кабіною практичні заняття проводяться на рівній поверхні

полігону в присутності викладача або інструктора. Навчальному водінню учнів на цих машинах має передувати отримання й відпрацювання ними навичок та умінь на тренажерах аналогічних технічних засобів.

6.10. Передавати керування сільськогосподарською машиною іншому учневі може тільки інструктор, тільки в спеціально встановленому місці і за умови зупиненого двигуна.

7. Вимоги безпеки під час виконання польових і ремонтних робіт

7.1. Учні допускаються до роботи на машинах і обладнанні під керівництвом інструктора після проведення занять з вивчення їх будови, перевірки знань і навичок експлуатації.

7.2. У майстернях, де розміщуються машини, механізми та обладнання, потрібно мати інструкції з безпеки праці під час їх обслуговування.

7.3. Виконання учнями механізованих сільськогосподарських робіт, пов'язаних з переміщенням машин та агрегатів, здійснюється за заздалегідь розробленою технологією і маршрутом, що затверджений керівником або головним спеціалістом сільськогосподарського підприємства.

7.4. Причіплювання до трактора, навішування на нього сільськогосподарських машин, монтаж та налагодження агрегату здійснюється учнями під керівництвом і за умови безпосередньої участі інструктора або спеціаліста сільськогосподарського підприємства.

7.5. Переїзд залізничних колій, мостів, гребель, гаток, а також переїзд з одного місця роботи на інше повинен здійснювати тільки інструктор або представник сільськогосподарського підприємства за затвердженим маршрутом.

7.6. Регулювання робочих органів плугів, культиваторів та інших ґрунтообробних знарядь треба здійснювати на спеціальному майданчику під керівництвом і за участі інструктора.

7.7. Навантажувати сівалки й садильні машини насіннєвим матеріалом і добривами слід механічними засобами заправлення. Ручне завантаження дозволяється тільки за умови зупиненого сівалкового агрегату і у відповідності до ДНАОП 0.03-3.29-96 «Граничні норми підймання і переміщення вантажів неповнолітніми».

7.8. Під час сіви зернових культур і соняшника завантаження насіннєвим матеріалом виконують робітники сільськогосподарського підприємства. Під час цього потрібно встановити суворий контроль за учнями, щоб не допустити вживання насіння як їжі, тому що перед сівою ці культури обробляють пестицидами та агрохімікатами.

7.9. Під час грози, зливи польові роботи потрібно припинити, а учнів відвести в безпечне місце.

7.10. Під час роботи з мінеральними добривами слід дотримуватись вимог безпеки і відповідних санітарно-гігієнічних умов праці згідно з НАОП 2.1.10-1.01-86 «Правила безпеки при виробництві и послеуборочной обработке продукции растениеводства в системе Госагропрома СССР».

7.11. Усі ручні й механізовані роботи з мінеральними добривами потрібно виконувати під керівництвом інструктора-викладача або спеціаліста сільськогосподарського підприємства.

7.12. Відповідно до п.1.10 «Санитарных правил транспортирования, хранения и применения пестицидов в народном хозяйстве» до робіт на оброблених пестицидами площах учні не допускаються.

7.13. Вантажопідіймальні машини і зйомні вантажозахоплювальні пристрої, що є в сільськогосподарському підприємстві або навчальному закладі, треба утримувати відповідно до ДНАОП 0.00-1.03-93 «Правила будови і безпечної експлуатації вантажопідіймальних кранів».

7.14. Верстатне обладнання, яке використовується під час трудового навчання й літніх практичних робіт учнів навчальних закладів, повинно бути ретельно вивірене, закріплене і заземлене.

7.15. Вмикання і вимикання верстатного обладнання в (з) електромережі живлення має виконувати тільки атестований електрик-ремонтник.

7.16. Усі токарні, шліфувальні, заточувальні верстати, призначені для обробки металів і неметалів, мають відповідати вимогам НАОП 2.2.00-1.01-86 «Правила безопасности при ремонте и техническом обслуживании машин и оборудования в системе Госагропрома СССР».

7.17. Перед початком будь-якої роботи на верстаті інструктор має особисто перевірити технічний стан кожного верстата, справність інструменту й пристроїв, безпеку електроприводу верстатів і тільки після цього допускати учнів до роботи.

7.18. Робочі місця учнів залежно від виконуваних робіт мають бути відповідно обладнані верстаками, стелажми, столами, шафами, тумбочками, підставками, знімачами, підйомно-транспортними пристроями, у разі потреби — сидіннями та іншими пристроями та інструментами для зручного і безпечного виконання робіт, зберігання інструменту, пристроїв і деталей.

7.19. Заточування різального інструмента виконує лише інструктор.

7.20. Виправлення крил, облицювання й виготовлення інших деталей з листового металу слід виконувати тільки після попередньої очистки їх від бруду й старої фарби, на спеціальних підставках та оправках. Виправляти деталі, що перебувають у висячому положенні, учням не дозволяється.

8. Правила безпеки праці під час роботи на тваринницьких фермах

8.1. Під час проходження трудового навчання й літніх практичних робіт з обслуговування сільськогосподарських тварин учнів поділяють на групи по 3–5 чоловік. Вони працюють під керівництвом інструктора (спеціаліста). Якщо є можливість, учні можуть індивідуально працювати під керівництвом працівників галузі тваринництва.

8.2. На всі види робіт учнів на тваринницькій фермі поширюються вимоги НАОП 2.1.20-1.01-87 «Правила безопасности при производстве продукции животноводства в системе Госагропрома СССР» та ГОСТ

12.2.042-91 «ССБТ. Машины и технологическое оборудование для животноводства и кормопроизводства. Общие требования безопасности».

8.3. За учнями закріплюють тварин, що мають спокійний норов. Самостійно вони можуть обслуговувати телят, поросят, овець, птицю, кролів.

8.4. Із зовнішнього боку стійла з тваринами, що мають злий і неспокійний норов, вивішують таблички із застережливими написами.

8.5. Індивідуальні стільці, якими учні користуються під час доїння, повинні бути міцними й справними.

У разі потреби під час доїння слід прив'язувати хвіст до задньої кінцівки тварини, щоб уникнути удару. Учнів до цієї дії залучати не дозволяється.

8.6. Поводження з тваринами має бути ласкавим, упевненим, але не грубим. Бити тварин і кричати на них не дозволяється.

8.7. Прибирання годівниць, стійл, ясел тощо проводиться за час відсутності тварин.

Роботи з прибирання приміщень, а також переміщення вантажів (порожніх бідонів та бідонів з молоком, відер тощо) слід виконувати, керуючись п.3.5 цих Правил.

8.8. Для чищення тварин слід користуватися спеціальними справними щітками, теплою водою, марлею для обтирання вимені.

Під час чищення тварина повинна бути на прив'язі.

8.9. Під час вигону тварин на прогулянку і при загоні їх у приміщення не можна стояти на шляху їхнього руху. Ганяти тварин по приміщенню не дозволяється.

8.10. Учням, які обслуговують тварин, перебувати тривалий час на вилучених майданчиках, в загородах, годівницях не дозволяється.

8.11. Ловити тварин можна тільки з участю дорослих робітників.

8.12. Під час вилучування птахів і кролів потрібно користуватися спеціальними шкіряними або стьобаними рукавицями. З метою захисту від пилу при пересадці птахів слід користуватися до того ж респіраторами та захисними окулярами.

8.13. Працювати на машинах і обладнанні, які використовуються на тваринницьких фермах, учні можуть тільки під керівництвом інструктора або спеціаліста сільськогосподарського підприємства.

9. Вимоги електробезпеки

9.1. До початку трудового навчання й літніх практичних робіт у сільськогосподарському виробництві учитель трудового навчання повинен навчити учнів правилам електробезпеки відповідно до напрямку роботи, провести опитування кожного учня і, тільки переконавшись, що ці правила засвоєні учнями, дозволяється допустити їх до роботи.

9.2. Експлуатація електрообладнання має відповідати вимогам Правил устрою електроустановок, ДНАОП 0.00-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів».

9.3. Під час проведення трудового навчання й літніх практичних робіт у разі виявлення несправностей електрообладнання, електромережі (обірваний провід, «пощипування» під час обслуговування

обладнання, іскріння тощо) слід негайно припинити роботи й повідомити керівника дільниці.

9.4. Особливо треба бути обережним під час роботи у приміщеннях підвищеної небезпеки, де мають місце пил, волога, газу, перепади температур тощо. У таких приміщеннях не дозволяється торкатись проводів, електроустановок і розподільних щитів.

9.5. Усі роботи з електрообладнанням, вмикання і вимикання електроустановок, заміна електроламп, вставка запобіжників та роботи у разі виявлення несправностей мають виконувати тільки спеціалісти сільськогосподарського підприємства, де проводяться трудове навчання й літні практичні роботи учнів навчальних закладів.

10. Вимоги пожежної безпеки

10.1. Відповідно до додатка 2 ДНАОП 0.01-1.01-95 «Правила пожежної безпеки в Україні» з усіма учнями перед початком трудового навчання й літніх практичних робіт проводиться вступний та первинний (на робочому місці) протипожежний інструктаж, який може здійснюватися одноразово з відповідними інструктажами з питань охорони праці. Інструктаж проводить особа, яка відповідає за пожежну охорону в сільськогосподарському підприємстві.

10.2. Запис про проведення протипожежних інструктажів робиться в журналі, в якому фіксується проведення інструктажу з охорони праці.

10.3. Вимоги пожежної безпеки до виробничих приміщень, об'єктів сільськогосподарського виробництва, забезпечення засобами пожежогасіння регламентуються ДНАОП 0.01-1.01-95 «Правила пожежної безпеки в Україні».

10.4. Згідно з ДНАОП 0.01-1.01-95 «Правила пожежної безпеки в Україні» у кожному навчальному закладі, установі, підприємстві й організації, де проходять трудове навчання й літні практичні роботи учні X–XI класів, має бути встановлений відповідний протипожежний режим і порядок оповіщення людей про пожежу, з якими необхідно ознайомити всіх працюючих.

10.5. Керівники сільськогосподарських підприємств і установ, де проводяться трудове навчання й літні практичні роботи учнів навчальних закладів, несуть відповідальність за додержання вимог ДНАОП 0.01-1.01-95 «Правила пожежної безпеки в Україні».

10.6. Контроль за виконанням правил пожежної безпеки учнями під час трудового навчання й літніх практичних робіт покладається на особу, яка відповідає за пожежну охорону в сільськогосподарському підприємстві.

Начальник управління організації
державного нагляду

В.М. Кириленко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

№ 128 від 20.02.2002
м. Київ

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
6 березня 2002 р.
за № 229/6517

Про затвердження Нормативів наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядку поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах

На виконання статті 14 Закону України «Про дошкільну освіту» та статті 14 Закону України «Про загальну середню освіту» НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Нормативи наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів та Порядок поділу класів на групи при вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах згідно з додатками 1 та 2.

2. Визнати таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти України від 10.09.97 № 341 «Про нормативи граничної наповнюваності класів, груп, гуртків і нормативи поділу класів при вивченні окремих предметів у середніх закладах освіти», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 06.10.97 за № 453/2257.

3. Контроль за виконанням наказу покласти на заступників Державного секретаря Богомолова А.Г. та Науменка Г.Г.

Державний секретар

В.О. Зайчук

Погоджено:

Міністерство фінансів України

Перший заступник Державного секретаря

А.А. Максюта

Міністерство охорони здоров'я України

Перший заступник Державного секретаря

Ю.В. Поляченко

до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.02.2002 № 128

Нормативи наповнюваності груп дошкільних навчальних закладів (ясел-саджів) компенсуючого типу, класів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів), груп подовженого дня і виховних груп загальноосвітніх навчальних закладів усіх типів

Показники	Наповнюваність не повинна перевищувати
1. Дошкільні навчальні заклади (ясла-садки) компенсуючого типу: спеціальні групи для дітей:	
глухих, сліпих, із складними дефектами розвитку	6
зі зниженим слухом, з порушенням опорно-рухового апарату, глибоко розумово відсталих	8
з важкими порушеннями мови, затримкою психічного розвитку, косокістю і амбліопією, зі зниженим зором, розумово відсталих і хворих на сколіоз	10
з фонетико-фонематичним недорозвитком мови санаторні групи для дітей:	
до трьох років	15
від трьох і старше років	20
2. Загальноосвітні школи-інтернати групи для дітей дошкільного віку	20
1–12-й класи та виховні групи для дітей шкільного віку	25
3. Навчальні інтернатні заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування	
дошкільні групи для дітей одного віку	20
дошкільні групи різновікові	15
1–9-й класи та виховні групи	25
10–12-й класи та виховні групи	20
4. Спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати) *	
1–12-й класи та виховні групи для дітей: глухих, сліпих	8
зі зниженим слухом, з наслідками поліомієліту і церебральним паралічем, глибоко розумово відсталих	10
зі зниженим зором, з важкими порушеннями мови, розумово відсталих, із затримкою психічного розвитку	12
із складними дефектами розвитку	6
5. Школи соціальної реабілітації групи (класи)	18
6. Загальноосвітні санаторні школи (школи-інтернати) 1–12-й класи та виховні групи	20
7. Групи подовженого дня	30

* Наповнюваність дошкільних груп спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) відповідає наповнюваності груп спеціальних дошкільних закладів для дітей з відповідними вадами розвитку. Мінімальна наповнюваність груп при проведенні факультативних занять та курсів за вибором у загальноосвітніх навчальних закладах міської місцевості становить 8 чоловік, сільської місцевості — 4 чоловіки.

Начальник департаменту економіки
та соціального розвитку

П.М. Куліков

до наказу Міністерства освіти і науки України
від 20.02.2002 № 128

**Порядок поділу класів на групи при вивченні окремих предметів
у загальноосвітніх навчальних закладах**

При вивченні окремих предметів у загальноосвітніх навчальних закладах для посилення індивідуальної роботи з учнями запроваджується поділ класів на групи.

Предмети, при вивченні яких класи підлягають поділу на групи	При кількості учнів у класі
1. При проведенні уроків з трудового навчання (крім загальноосвітніх шкіл-інтернатів, загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, санаторних та спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів)	
5–9-й класи міська місцевість	більше 27
сільська місцевість	більше 25
10–12-й класи	більше 27
2. При вивченні державної (незалежно від мови навчання) та інших мов (включаючи іноземну мову), які не є мовами навчання, а вивчаються як предмет	більше 27
3. При вивченні мов національних меншин (наприклад, російської та кримськотатарської, молдавської та угорської, російської та болгарської тощо)	дві групи з кількістю не менше 8 учнів у кожній
4. При вивченні різних іноземних мов	дві групи з кількістю не менше 8 учнів у кожній
5. При проведенні семінарських, лабораторних і практичних занять за лекційною формою навчання з профільних дисциплін у спеціалізованих школах (школах-інтернатах), гімназіях, ліцеях, колегіумах *	більше 27
6. При проведенні уроків з основ здоров'я та фізичної культури у 10–12-му класах (окремо для хлопців і дівчат)	більше 27, але не менше 8 учнів у групі
7. При проведенні практичних занять з інформатики з використанням комп'ютерів	клас ділиться на 2 групи, але не менше 8 учнів у групі
8. При поглибленому вивченні іноземної мови з 1-го класу 1–12-й класи	клас ділиться на групи з 8–10 чол. у кожній (не більше 3 груп)
9. При поглибленому вивченні іноземної мови з 7-го класу 7–12-й класи	більше 27
10. При проведенні уроків з трудового навчання у 5–12-му класах у спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) (у допоміжних школах (школах-інтернатах) у 4–10 (11)-му класах)	більше 7

11. При вивченні державної мови та інших мов, що вивчаються як предмет (включаючи іноземну мову), при проведенні уроків з трудового навчання і основ здоров'я та фізичної культури	
у загальноосвітніх санаторних школах (школах-інтернатах)	20
у загальноосвітніх школах-інтернатах для дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування	
1–9-й класи	25
10–12-й класи	20

* Поділ здійснюється за рішенням педагогічної ради закладу за умови, що граничнодопустиме навчальне навантаження на учня не перевищуватиме загальну кількість годин, передбачених навчальним планом для даного класу з урахуванням поділу.

Заняття з лікувальної фізкультури в загальноосвітніх санаторних школах (школах-інтернатах) проводяться за групами з кількістю учнів не менше 7 чоловік.

Заняття з лікувальної фізкультури в спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах) проводяться за групами та індивідуально. Наповнюваність груп 4–6 чоловік згідно з медичними показаннями учнів. Наповнюваність груп та поділ їх на підгрупи при організації трудової підготовки учнів у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті встановлюється в межах коштів, передбачених комбінату загальноосвітніми навчальними закладами на таку підготовку учнів.

Порядок поділу класів на групи при вивченні окремих предметів розповсюджується і на вечірні (змінні) школи.

Начальник департаменту економіки
та соціального розвитку

П.М. Куліков

ГОЛОВНИЙ ДЕРЖАВНИЙ САНІТАРНИЙ ЛІКАР УКРАЇНИ

Затверджено
Постанова Головного
державного санітарного
лікаря України
14.08.2001 № 63

ПОГОДЖЕНО:
Лист Міністерства
освіти і науки України
05.06.2001 № 1/12-1459

Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу

ДСанПіН 5.5.2.008-01

1. Галузь застосування

ДСанПіН поширюється на загальноосвітні навчальні заклади I, I–II, I–III ступенів, спеціалізовані школи I, II, III ступенів, гімназії, ліцеї, колегіуми, що проєктуються, будуються, реконструюються, та ті, що існують, незалежно від типу, форми власності і підпорядкування.

Передмова

Державні санітарні правила і норми підготовлені відповідно до Законів України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про загальну середню освіту» з урахуванням сучасних наукових розробок і досліджень з регламентації гігієнічних умов і режимів навчання при чинних формах організації навчально-виховного процесу для всіх загальноосвітніх навчальних закладів для дітей і підлітків від 6 до 18 років.

2. Введено в дію вперше

Вважати такими, що втратили чинність: ДСанПіН 5.5.2.008-98 «Устаткування, утримання середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів та організація навчально-виховного процесу», СанПіН 42-125-42-16-86 «Санитарно-гигиенические правила и нормы по организации обучения детей шестилетнего возраста».

3. При розробці ДСанПіНу використані матеріали ДСанПіН 5.5.2.008-98 «Устаткування, утримання середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів та організація навчально-виховного процесу», «Санитарные правила по устройству и содержанию общеобразовательных школ» № 1186-а-74, ДВН В.2.2-3-97 «Будинки та споруди навчальних закладів».

Ці санітарні правила і норми призначені для керівників, учителів, вихователів і медичного персоналу загальноосвітніх навчальних закладів, працівників органів управління освітою і санітарно-епідеміологічної служби.

Посадові особи і громадяни України, які допустили порушення Державних санітарних правил та норм, можуть бути притягнені до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності у відповідності з чинним законодавством.

ДСанПіН 5.5.2.008-01 — обов'язковий для виконання документ, що регламентує безпечні для здоров'я дітей і підлітків умови навчання та виховання, які сприяють підвищенню їх працездатності протягом навчального дня, тижня, року, поліпшують психофізіологічний

розвиток та зміцнюють здоров'я дитини (підстава ст. 7, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (4004-12).

1. Загальні положення

1.1. Державні санітарні правила та норми визначають гігієнічний стандарт для всіх типів загальноосвітніх навчальних закладів (шкіл I, I–II, I–III ступенів, спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв тощо), далі за текстом — шкіл, незалежно від типу, форм власності і підпорядкування.

1.4. Відповідальність за виконання санітарних правил і норм покладається на засновника (власника) та керівника загальноосвітнього навчального закладу.

1.5. Щоденний контроль за виконанням чинних санітарних правил і норм здійснює керівник та медичний персонал загальноосвітнього навчального закладу, а також відповідальна особа, призначена наказом керівника загальноосвітнього закладу.

1.6. Державний санітарно-епідеміологічний нагляд за виконанням чинних санітарних правил та норм здійснюють посадові особи державної санітарно-епідеміологічної служби.

4. Природне та штучне освітлення. Організація і вимоги до зорової роботи учнів

4.1. Природне освітлення.

Усі навчальні приміщення загальноосвітніх навчальних закладів повинні мати природне освітлення. Незалежно від розміщення вікон (збоку, зверху) в навчальних приміщеннях світло повинно падати на робочі місця зліва. Оптимальний рівень природного освітлення забезпечується при верхньому або боковому освітленні приміщень. Забороняється облаштовувати навчальні приміщення так, щоб світловий потік був спрямований праворуч, спереду від учнів, крім майстерень з обробки металу, де повинен переважати правосторонній або прямий світлорозподіл. При загальній площі класної кімнати 64 кв. м і більше обов'язково слід передбачити додаткове освітлення через рекреаційні приміщення. Якщо глибина приміщення становить більше 6,0–6,5 м, то необхідне двобічне освітлення. Висота вікна при правосторонньому освітленні повинна бути не меншою 2,2 м при наявності глухої перегородки висотою 0,8 м від підлоги (при висоті приміщення 3,0 м). Допускається використовувати матове скло для освітлення внутрішньої світлонесучої стіни на висоті 0,8–1,0 м від глухої перегородки і далі 1,2–1,4 м від вікна до стелі (при загальній висоті застелення 2,2 м). Можливе додаткове освітлення світлом через прохідні коридори (нерекреаційні), умивальні, роздягальні при спортивних залах. Штучне освітлення допускається тільки в актовому залі, кіноаудиторії, санітарних вузлах, приміщеннях кладових, охолоджуючих камер при кухні, допоміжних приміщеннях для працівників кухні, радіовузлах, дикторських, інвентарних і душових при спортивному залі. Орієнтація вікон навчальних приміщень повинна відповідати вимогам ДБН В.2.2-3-97. В умовах світлового поясу

України (53 град. північної широти) — найбільш високий рівень природного освітлення, і тому максимальну кількість приміщень школи необхідно орієнтувати на цей бік горизонту. Для приміщень груп подовженого дня рекомендується східна орієнтація, для занять у першу зміну — західна. Забороняється орієнтувати навчальні приміщення на північ (за винятком кабінетів образотворчого мистецтва та креслення, де необхідно рівномірне освітлення).

При стрічковому заскленні, а також орієнтації на південь-схід, південь-захід, захід обов'язкове облаштування сонцезахисними засобами (штори із тканини з достатніми світлопропускними можливостями — поліпін, штапель, підйомно-поворотні жалюзі тощо). При відсутності прямого попадання сонячного променя на робочі місця учнів штори повинні знаходитись в міжвіконних простінках і не закривати вікна. Ламбрікени не повинні сягати нижче верхньої частини віконної рами. Для забезпечення оптимального природного освітлення навчальних приміщень необхідно мити вікна не менше 2-х разів протягом навчального року.

Природне освітлення повинно бути рівномірним і не створювати блиску.

Коефіцієнт природного освітлення (КПО) в навчальних приміщеннях повинен дорівнювати 2,5% на робочих місцях 3-го ряду парт (1 м від внутрішньої стіни). При двобічному освітленні мінімальне значення КПО визначається на другому ряді парт.

Рівномірність освітлення на робочому місці (відношення мінімального рівня освітлення до максимального) повинна складати не більше 0,3.

Достатність і рівномірність освітлення можна оцінити за світловим коефіцієнтом (СК) (відношення загальної площі вікон до площі підлоги). Найбільш раціональна форма вікон — прямокутна, висотою 2–2,5 м, при збереженні висоти підвіконня 0,8 м шириною 1,8–2,0 м, верхній край вікна повинен бути на відстані 0,15–0,3 м від стелі. Ширина простінків між вікнами повинна бути не більшою 0,5 м, висота підвіконня — 0,8 м, СК 1:4–1:5. Для забезпечення оптимального природного освітлення слід передбачити: кут, під яким видно небо з найбільш віддаленого робочого місця від вікна, повинен бути не меншим 5 град.; коефіцієнт затінення менше 3. Забороняється розміщення на підвіконні в навчальних приміщеннях високих кімнатних квітів.

Колір поверхні стелі, стін, меблів повинен бути жовтим, зеленим або бежевим (матових пастельних тонів). Стелю, верхні частини стін, віконні рами та двері слід фарбувати у білий колір, коефіцієнт відбиття якого 0,8; в кабінетах технічних засобів навчання (ТЗН) стіна, яка є фоном до екрану (телевізор, кінопроектор), повинна бути пофарбована в жовтий або бежевий колір з коефіцієнтом відбиття 0,6; класна дошка повинна мати матову поверхню, пофарбовану в темно-зелений, коричневий колір з коефіцієнтом відбиття 0,1–0,2.

Всі полімерні матеріали, які використовуються при будівництві та реконструкції загальноосвітніх навчальних закладів, а також оздоблення приміщень, настил підлоги, повинні мати позитивний висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи.

Оптимальне відношення яскравості є для: «зошит-парта» — 4:1, «класна дошка-зошит» — 1:5-1:6,5, «вікно-зошит» — 7:1, «класна дошка-вікно» — 1:12. Допустимими рекомендуються такі співвідношення яскравості для поверхні: «зошит-парта» — 2:1-3:1, «класна дошка-зошит» — 1:3, 1:8-1:10, «вікно-зошит» — 15:1-17:1, «класна дошка-вікно» — 1:5.

4.2. Штучне освітлення.

В Україні із вересня до травня необхідно підвищувати рівень освітлення навчальних приміщень за допомогою штучного освітлення. Для освітлення третього ряду парт слід у навчальних приміщеннях передбачати окреме включення другого від вікон ряду електроламп.

Рівень штучного освітлення і електротехнічне устаткування навчальних приміщень, освітлення території школи повинні відповідати СНІП П-4-79, ДБН В.2.2-3-97 (Додаток 3).

Штучне освітлення приміщень шкіл може бути забезпечено люмінесцентними лампами та лампами розжарювання з відповідною арматурою, яка повинна давати розсіяне світло, бути безпечною та надійною. Рівень штучного освітлення навчальних приміщень шкіл при використанні ламп розжарювання 150 лк і 300 лк при лампах люмінесцентних. В кабінетах креслення, майстернях рівень штучного освітлення повинен бути відповідно 200–400 лк, 300–500 лк. У всіх приміщеннях школи слід передбачати систему загального освітлення.

Люмінесцентні світильники повинні давати розсіяне світло, а для ламп розжарювання — повністю відбите світлорозповсюдження.

При штучному освітленні навчальних приміщень слід надавати перевагу люмінесцентним лампам (ЛТБ та інші), що мають позитивний висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи.

Із люмінесцентних світильників для навчальних приміщень можна використовувати серії ЛСО-02 (підвісний світильник розсіяного світла) і ЛПО-23 (стелевий для громадських приміщень). Для освітлення класних дошок слід використовувати люмінесцентні світильники серії ЛПО-12 несиметричного розподілу світла з люмінесцентними лампами 40 Вт і 80 Вт. Рекомендується використовувати, зокрема, штучні випромінювачі з 3500°К незалежно від принципу генерування видимої радіації. У класних приміщеннях можуть використовуватися люмінесцентні лампи типу ЛН (люмінесцентні лампи натурального кольору), освітлення ЛБ (білого кольору), ЛХБ (холодно-білого кольору), ЛТПЦ (теплобілого кольору), МОД (2×40 Вт), ШПД (2×40 Вт).

Для ламп розжарювання найбільш раціональні світильники переважно відбитого світлорозподілу.

У навчальних приміщеннях світильники слід розміщувати в 2 ряди паралельно до лінії вікон на відстані 1,5 м від зовнішньої і внутрішньої стін, 1,2 м — від класної дошки, 1,6 м — від задньої стіни. Відстань між рядами світильників повинна бути 2,5–2,65 м.

Питома потужність люмінесцентного освітлення повинна бути 24–28 Вт/кв. м, при лампах розжарювання — 48 Вт/кв. м.

При освітленні приміщення люмінесцентними лампами повинно бути передбачено додаткове освітлення класної дошки спеціальними

лампами із світильниками несиметричного світлорозповсюдження; при освітленні лампами розжарювання — додаткові лампи.

У приміщеннях для трудового навчання встановлюються пиленологазахисні світильники ПВЛ — 2×40, ЛСО — 8, ЛВВО — 1. При більшій глибини навчальних приміщень необхідно використовувати комбіноване освітлення (штучне і природне). Рівень комбінованого освітлення на робочих місцях повинен складати 600 лк з перевагою природного освітлення. Рациональне співвідношення між світловими потоками від вікна і штучного освітлення повинно бути 2:1.

У навчальних майстернях, крім загального освітлення, слід передбачити місцеве біля верстатів та станків. У майстернях з обробки дерева і металу з метою дотримання правил техніки безпеки, профілактики травм слід передбачити подвійне включення електрообладнання в електромережу.

Оптимальний рівень штучного освітлення спортивного залу складає 400 лк на рівні підлоги. Освітлювальна арматура, вікна та опалювальні прилади у спортивному залі повинні бути закриті металевими сітками.

Світильники миються не рідше 1 разу на три місяці, вікна — 1 раз у півріччя.

5. Повітряно-тепловий режим

5.1. Чистота повітря в приміщеннях загальноосвітніх навчальних закладів забезпечується:

- відповідністю кількості дітей до нормованої наповнюваності;
- регулярністю вологого прибирання приміщень з використанням дезинфікуючих та миючих засобів;
- використанням всіх видів провітрювання (наскрізне, кутове, однобічне).

5.2. Класні кімнати та кабінети провітрюють на перервах, а рекреації — під час уроків. Співвідношення площі фрамуг і кватирок до площі підлоги навчального приміщення повинна бути не менше 1/50. Фрамугами і кватирками слід користуватися протягом всього року.

До початку занять і після їх закінчення необхідно здійснювати наскрізне провітрювання навчальних приміщень. Тривалість наскрізного провітрювання визначається погодними умовами згідно з таблицею 1.

Таблиця 1

Температура повітря вулиці в градусах Цельсія	Тривалість провітрювання приміщень (хв.)	
	на малих перервах	на великих перервах та між змінами
від +10 до +6	4–10	25–35
від +5 до 0	3–7	20–30
від 0 до –5	2–5	15–25
від –5 до –10	1–3	10–15
нижче –10	1–1,5	5–10

У теплі дні доцільно проводити заняття при відкритих фрамугах та кватирках.

5.4. При проведенні гігієнічної оцінки повітряно-теплого режиму у приміщеннях слід враховувати: площу приміщення на 1 учня, об'єм, коефіцієнт аерації, тривалість провітрювання приміщень, систему вентиляції, режим її роботи і технічне обслуговування, режим прибирання приміщень, заходи щодо запобігання заносу пилу в будівлі школи.

7. Водопостачання та каналізація

7.4. Підведення холодної та гарячої води повинно бути забезпечене у: класні кімнати, кабінети, майстерні, лабораторії, приміщення для продовженого дня, роздягальні при спортивному залі, приміщення для гурткової роботи, харчоблок, до умивальників в туалетах, кабінети для гігієни жінок, кімнату для техперсоналу, вчительську, кабінет директора, медичний блок, кінопроекційну, фотолaboratorію, кабінет військової підготовки, спальні корпуси.

Температура гарячої води, яка подається у змішувачі, не повинна перевищувати 60°C.

8. Обладнання основних приміщень

8.1. Обладнання шкільних приміщень повинно відповідати санітарно-гігієнічним вимогам, сприяти забезпеченню педагогічного процесу та проведенню позакласної навчально-виховної роботи.

8.2. Навчальні класи і кабінети обладнуються меблями згідно з діючими нормативними документами.

Меблі слід добирати відповідно до зросту дітей. Заборонено використання замість стільців, лав і табуретів.

Для учнів не допустима поза, при якій відстань від поверхні парти до очей менша 30 см. Фізіологічною є поза, при якій кут нахилу грудної частини тіла до поперекової дорівнює 145 градус.

Для забезпечення учнів меблями, у відповідності з довжиною тіла, необхідно мати 6 їх розмірів. Різниця між ростовими групами становить — 15 см. У кожному класі (кабінеті) слід передбачати 2–3 розміри меблів з перевагою одного із них. Суттєву перевагу в сучасних умовах мають трансформуючі меблі. Правильне розміщення дітей за шкільними партами (столами) може бути за умови, коли в одному приміщенні навчаються діти з різницею у віці не більше як два роки. Допустима кількість меблів по класах і кабінетах середньої школи представлена в Табл. 2.

Таблиця 2

Ростова група	Група меблів і колір маркування	Клас												
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
До 115	1 оранжевий	+												
До 130	2 фіолетовий	+	+	+										
130–145	3 жовтий		+	+	+	+	+							
146–160	4 червоний				+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
161–175	5 зелений							+	+	+	+	+	+	+
175	6 блакитний									+	+	+	+	+

Розміщувати меблі у класній кімнаті прямокутної конфігурації слід так, щоб відстань була:

- між зовнішньою стіною і першим рядом парт — 0,6–0,7 м (в будівлях із цегли допускаються 0,5 м);
- між рядами двомісних парт (столів) — не менше 0,6 м;
- між III рядом парт (столів) і внутрішньою стіною або шафами, які стоять біля стіни, — не менше 0,7 м;
- між передньою партою (столом) і демонстраційним столом — не менше 0,8 м;
- від передньої стіни з класною дошкою до передніх столів — не менше 2,4–2,6 м;
- від задніх столів до задньої стіни не менше 0,65 м (якщо задня стіна зовнішня — не менше 1,0 м);
- від задніх столів до шаф, які стоять вздовж заднього краю стіни, — не менше 0,8 м;
- від демонстраційного столу до класної дошки — не менше 1,0 м;
- між столом викладача і переднім столом учнів — не менше 0,5 м;
- найбільша відстань останнього місця від класної дошки — 9 м;
- висота нижнього краю дошки над підлогою для учнів першого класу 0,7–0,8 м, 2–4 класів — 0,75–0,8 м, 5–12 — 0,8–0,9 м.

У класних кімнатах поперечної і квадратної конфігурації, в якій меблі розміщуються у 4 ряди, повинна бути збільшена відстань від дошки до першого ряду парт (не менше 3 м), щоб забезпечити кут розглядання до 35 град. Відстань від першого ряду парт до зовнішньої стіни повинна бути 0,8–1,0 м, між рядами парт, столів — 0,6, від задніх парт до шаф, розміщених біля внутрішньої стіни, — 0,9–1,0 м.

Учні з пониженою гостротою зору повинні сидіти за першими партами в першому ряду (від світлонесучої стіни). Школярі з пониженим слухом розміщуються за першими і другими партами крайніх рядів. Учні, які часто хворіють простудними захворюваннями, ревматизмом, ангінами, розміщуються у третьому ряду парт (біля внутрішньої стіни).

Для профілактики порушень постави не менше 2-х разів на рік школярів пересаджують з першого ряду в третій і навпаки, не порушуючи відповідності групи меблів їх зросту та з урахуванням гостроти зору і слуху.

Шкільні меблі розставляються в навчальному приміщенні так, щоб ближче до дошки були менші розміри, далі — більші.

Шкільні меблі повинні бути промаркованими. Маркування наноситься у вигляді лінії завширшки 2 см або кола діаметром 2,5 см на обох боках парти, стола, стільця. Меблі 1 групи позначаються оранжевим, 2 — фіолетовим, 3 — жовтим, 4 — червоним, 5 — зеленим і 6 — блакитним кольорами. Окрім кольорового маркування для контролю групи меблів повинно бути цифрове маркування у вигляді дробу:

2	(група стола, стільця)
115 — 130	(довжина тіла дітей), яка наноситься на внутрішню поверхню кришки стола.

Для визначення учням необхідного розміру меблів у класній кімнаті повинна бути нанесена кольорова мірна вертикальна лінійка. На висоті до 115 см наноситься оранжева лінія, 115–130 см — фіолетова, 130–145 см — жовта, 145–160 см — червона, 160–175 см — зелена, більше 175 см — блакитна.

У класному журналі в листку здоров'я необхідно вказати необхідний розмір меблів для кожного учня. Зразок листка здоров'я надано в Додатку 4.

Колір фарби для фарбування кришки парт — зелена гама і натурального дерева пастельних тонів, фарба повинна бути матовою.

Класні кімнати для молодших школярів необхідно обладнувати партами. Навчальні кабінети для учнів середніх і старших класів повинні забезпечуватись одно-двомісними столами і стільцями, кабінети хімії, фізики, біології — спеціальними лабораторними столами груп 4, 5, 6.

Парти (столи) повинні бути тільки стандартні, погоджені з МОЗ України. Розміри столів і стільців в кожному комплекті меблів повинні співпадати за маркуванням.

Лабораторні столи слід покрити лінолеумом або іншими матеріалами, які миються та дозволені МОЗ України. В біологічній лабораторії столи кріпляться до полу. Для обладнання кабінету креслення використовують спеціальні столи, кут нахилу кришки яких дорівнює 30 град. при виконанні креслення і 60 град. — при малюванні.

8.3. Робочі місця у виробничих майстернях школи повинні забезпечувати правильну робочу позу учнів та відповідати вимогам техніки безпеки.

Виробничі майстерні повинні бути розраховані на 13–15 робочих місць, обладнаних верстатами і станками. У столярних майстернях повинні бути передбачені верстати висотою 75,5; 78,0 і 80,5 см; а для обробки металу — верстати висотою 95 і 87 см від підлоги до губок тисків. Верстати в майстерні з обробки металу обладнуються захисними екранами.

Кожне робоче місце слід забезпечити сидінням на кронштейні або табуретами висотою 40–42 см, з розміром сидіння 35×35 см і 40×40 см. Для підбору відповідних меблів у майстернях повинні бути підставки (решітки) розміром 55×75 см, висотою 5, 10, 15 см по 5 підставок кожного розміру. Раціонально мати універсальну підставку, де регулюється висота.

У столярній майстерні верстати розміщуються або під кутом 45 град. або в три ряди перпендикулярно світлонесучій стіні. Відстань між верстатами в передньо-задньому напрямі повинна бути не менше 0,8 м, між рядами — 1,2 м.

У майстерні по обробці металу раціонально розміщувати верстати так, щоб світло падало на робоче місце спереду або справа. Відстань між рядами — 1,0 м; від внутрішньої стіни до верстатів не менше як 0,8 м. Краще всього розміщувати однойменні верстати в шахматному порядку. Відстань між тисками не менше 1,0 м.

8.4. У майстернях для учнів 10–12 років слід використовувати інструменти розміром № 1, для 13–15-річних учнів — № 2, після 15 років — інструментами для дорослих.

Максимальна маса вантажу для підняття школярами: 11–12 років до 4 кг, 13–14 років — до 5 кг, 15 років: хлопчики — 12 кг, дівчатка — 6,0 кг, 16 років відповідно 14 і 7 кг, 17 років — 16,0 і 8,0 кг.

9. Організація навчально-виховного процесу

9.1 Навчальний рік у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності розпочинається 1 вересня і закінчується не пізніше 1 липня наступного року.

Тривалість навчального року для учнів початкової школи не може бути меншою 175 робочих днів, а в загальноосвітніх навчальних закладах II — III ступеня — 190 робочих днів.

Структура навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами тощо) та тривалість навчального тижня визначається загальноосвітнім навчальним закладом відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України.

Протягом навчального року для учнів проводяться канікули: осінні, зимові і весняні загальним обсягом не менше 30 днів.

9.2. Режим роботи загальноосвітнього навчального закладу визначається ним на основі нормативно-правових актів та за погодженням з територіальними установами державної санітарно-епідеміологічної служби.

Допустима сумарна кількість годин (уроків) тижневого навантаження учнів наведено в Таблиці 3.

Таблиця 3

**Допустима сумарна кількість годин (уроків)
тижневого навантаження учнів**

Класи	Допустима сумарна кількість годин інваріантної і варіативної частин навчального плану (уроків)	
	5-денний навчальний тиждень	6-денний навчальний тиждень
1	2	3
1	20,0	22,5
2	22,0	23,0
3	23,0	24,0
4	23,0	24,0
5	28,0	30,0
6	31,0	32,0
7	32,0	34,0
8	33,0	35,0
9	33,0	36,0
10–12	33,0	36,0

9.3. Введення 5-ти або 6-денного робочого тижня для учнів усіх типів загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється при додер-

жанні відповідного гранично допустимого навантаження та за умови роботи закладу не більше ніж у дві зміни.

9.4. Тривалість уроків у загальноосвітніх навчальних закладах становить: у перших класах — 35 хвилин, у других—четвертих — 40 хвилин, у п'ятих — дванадцятих — 45 хвилин. Зміна тривалості уроків допускається за погодженням з відповідним органом управління освітою та установою державної санітарно-епідеміологічної служби.

9.5. Розклад уроків повинен враховувати оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також правильне чергування протягом дня і тижня предметів природничо-математичного і гуманітарного циклів з уроками музики, образотворчого мистецтва, трудового навчання та основ здоров'я і фізичної культури.

Для учнів 5–9-х класів спарені уроки допускаються при проведенні лабораторних і контрольних робіт, написанні творів, уроків трудового навчання. У 10–12-х класах допускається проведення спарених уроків з основних і профільних дисциплін (предметів).

9.6. При складанні розкладу уроків необхідно враховувати динаміку розумової працездатності учнів протягом дня та тижня (Додаток 6).

Робочий тиждень передбачає для учнів першого класу протягом навчального року додатковий розвантажувальний день — четвер, у розклад якого не вводяться предмети, що потребують значного розумового напруження (математика, мови).

9.7. Тривалість перерв між уроками для учнів першого класу повинна бути не меншою 15 хвилин, для всіх інших класів — 10 хвилин; великої перерви (після 2-го уроку) — 30 хв. Замість однієї великої перерви можна після 2-го і 3-го уроків влаштовувати 20-хвилинні перерви.

Під час перерв необхідно організовувати перебування учнів на відкритому повітрі і харчування.

9.8. Для профілактики стомлюваності, порушення статури, зору учнів початкових класів на уроках письма, мови, читання, математики тощо необхідно через кожні 15 хвилин уроку проводити фізкультхвилинки та гімнастику для очей. Методику їх проведення наведено у Додатку 7.

9.9. При визначенні доцільності, характеру, змісту та обсягу домашніх завдань слід враховувати індивідуальні особливості учнів та педагогічні вимоги. У 1-му класі домашні завдання не задаються. Обсяг домашніх завдань має бути таким, щоб витрати часу на їх виконання не перевищували у 2-му класі 45 хв.; у 3 класі — 1 години 10 хв.; 4 класі — 1 год. 30 хв.; у 5–6-му класах — 2,5 години; у 7–9 класах — 3 години; у 10–12 класах — 4 години. У 2–4 класах домашні завдання не рекомендується задавати на вихідні і святкові дні.

9.10. Початок занять у загальноосвітніх навчальних закладах повинен бути не раніше 8 години.

При двозмінному режимі навчання початок занять у другу зміну

організовується не пізніше 14 години, закінчення — не пізніше 19²⁰ год.

Учні 1–2 класів, випускних та класів компенсуючого навчання навчаються лише у першу зміну.

Учні 3–5 класів можуть навчатися у першу зміну або у підзміну з початком занять не пізніше 12 години.

Починати заняття як в першу, так і другу зміну слід в один і той самий час протягом навчального року.

Навчання у загальноосвітніх навчальних закладах нового типу організовується в одну (першу) зміну.

9.11. До 1-го класу приймаються діти, як правило, з 6 років. Прийом дітей здійснюється за бажанням (заявою) батьків та медичною довідкою про стан здоров'я дитини встановленого зразка.

Навчання учнів першого класу залежно від місцевих умов може проводитися у загальноосвітньому навчальному закладі, навчально-виховному об'єднанні (комплексі) або на базі дошкільного навчального закладу.

Незалежно від місця організації навчання учнів першого класу встановлюються такі режими перебування дітей:

- на час навчання;
- протягом дня, що передбачає час навчання, перебування в групі продовженого дня.

Питання організації навчання учнів-першокласників вирішується місцевими органами управління освітою та територіальними установами державної санітарно-епідеміологічної служби.

9.12. Наповнюваність класів не повинна перевищувати 30 учнів (з урахуванням площі на одного учня не менше 2,0 м²).

9.13. Формування класів у школах з малою кількістю учнів здійснюється відповідно до умов роботи та фінансових можливостей конкретної школи і залежить від кількості учнів та наявності учителів.

У школах з малою кількістю учнів економічно і педагогічно доцільно створювати з'єднані класи (класи-комплекти) у складі двох класів (кількість учнів у з'єднаному класі не повинна перевищувати 25 учнів), а у виняткових випадках — трьох класів у кількості, що не перевищує 15 учнів.

Оптимальним є об'єднання у такому класі учнів 1-х та 3-х класів, 2-х та 3-х класів, 2-х та 4-х класів. При цьому доцільно запроваджувати такий розклад (графік) навчальних занять, який би дозволив частину уроків проводити окремо з кожним класом. Особливо це необхідно для учнів першого класу.

9.14. При використанні у навчальному процесі в загальноосвітніх навчальних закладах аудіовізуальних технічних засобів навчання (ТЗН) встановлюється така тривалість їх застосування (Табл. 4).

**Тривалість безперервного застосування
на уроках різних технічних засобів навчання**

Класи	Тривалість перегляду (хв.)	
	кінофільми	телепередачі
1–2	15–20	15
3–4	15–20	20
5–7	20–25	20–25
8–12	25–30	25–30

Кількість уроків із застосуванням ТЗН протягом тижня не повинна бути більшою 3–4 — для учнів початкової школи, 4–6 — для старшокласників.

9.15. При використанні комп'ютерної техніки на уроках безперервна тривалість занять безпосередньо з відеодисплейним терміналом і проведення профілактичних заходів повинні відповідати вимогам ДСанПіН 5.5.6.008-98 «Улаштування і обладнання кабінетів комп'ютерної техніки в навчальних закладах та режим праці учнів на персональних комп'ютерах». Після занять з відеодисплейними терміналами необхідно проводити гімнастику для очей, яка виконується учнями на робочому місці.

9.16. Не допускається протягом уроку трудового навчання використовувати одноманітні прийоми роботи, необхідно чергувати різні за характером види діяльності.

9.17. З метою забезпечення рухового режиму для молодших школярів доцільно у навчально-виховний процес включати заняття з хореографії, спортивні ігри тощо.

9.18. У загальноосвітніх навчальних закладах, де організовано навчання учнів перших класів, повинні бути обладнані приміщення, у тому числі класна та ігрова кімнати, а також кімната для відпочинку як мінімум на паралель класів.

9.19. У групах продовженого дня прогулянка для школярів повинна бути не меншою ніж 1,5 години протягом дня.

Для першокласників, які відвідують групи продовженого дня, необхідно організувати щоденний 1,5-годинний денний відпочинок (сон).

Самопідготовку учнів слід розпочинати із 16 години. Тривалість самопідготовки визначається класом навчання відповідно до пункту 9.9.

Підручники та навчальні посібники учнів першого класу рекомендуються зберігати у класі.

Дозволяється використовувати підручники та навчально-дидактичні посібники для учнів 1–12 класів, які мають відповідний гриф Міністерства освіти і науки України та дозвіл Міністерства охорони здоров'я України.

Найкращим поєднанням видів діяльності дітей у групах продовженого дня є рухлива активність на повітрі до початку самопідготовки (прогулянки, рухливі і спортивні ігри, суспільно корисна праця на пришкольній ділянці тощо), а по завершенні самопідготовки — участь

у заходах емоційно-розвиваючого характеру (робота в гуртках, ігри, підготовка і проведення концертів самодіяльності, вікторин тощо).

Учні зараховуються до групи продовженого дня за згодою (заявою) батьків або осіб, які їх замінюють. На підставі заяви батьків (осіб, які їх замінюють) дозволяється відпускати дітей у зручний для батьків час.

9.20. При зниженні температури повітря до мінус 20°C при швидкості руху повітря більше 5 м/с і при підвищенні вологості вище 80% для учнів початкових класів та при t° мінус 24°C — для учнів 5–12 класів, а також при надзвичайних ситуаціях органи місцевої виконавчої влади приймають рішення про тимчасове призупинення навчання учнів.

При виникненні інфекційних захворювань навчальні заняття призупиняються органами місцевої виконавчої влади за погодженням з територіальними установами державної санітарно-епідеміологічної служби.

Склад і площа приміщень загальноосвітніх шкіл

Назва приміщень	Площа, м ² на одного учня	Примітка
1	2	3
Приміщення школи		
Для учнів першого класу:		
— класна кімната	2,4*	
— спальна кімната	2,0	
— ігрова кімната	2,0	
— рекреація	1,0	
— туалети	0,2	
— гардероб	0,2	
— класні приміщення для 2–4 класів	2,4	
— приміщення для чергових учнів (при кожному класі)		шафа для одягу 3 м ² , шафа для технічних засобів
— спальня для учнів з порушеним станом здоров'я	2,0	
— майстерня для трудового навчання молодших школярів (на 25 місць з інвентарною)	3,6	6 м ² інвентарна
— універсальний зал (для фізкультури, ритміки, хореографії з інвентарною)		144 ± 6
— роздягальні для дівчаток та хлопчиків (по 12–13 місць)		18 × 2
— душові з туалетом		7 × 2 (по 2 душові сітки, 1 унітазу, 1 умивальнику)
— рекреації	2,0	
— гардероб	0,2	
— туалети для дівчаток та хлопчиків	0,2	
— універсальні приміщення для груп продовженого дня (II–III класів)	2,4	
Приміщення для школи II–III ступенів (5–12 класів)		
Навчальні кабінети для предметів загальноосвітнього циклу для 7–12 класів:	*	
— української мови та літератури	2,4	1 кабінет на 5 кл.
— російської мови та літератури	2,2	
— іноземної мови (на 12–13 місць)	2,4	на 50 % класів
— історії, суспільствознавства	2,4	1 на 8 класів
— географії	2,4	1 на 15 класів
— математики	2,4	1 на 8 класів
— лаборантські на групи однойменних кабінетів		16 м ² на 1 групу приміщень

1	2	3
— інформатики і обчислювальної техніки (з лаборантською кімнатою для ремонту техніки)	6,0	На одне робоче місце біля дисплею (лаборантська—9,0 м ²)
Лабораторія з природничих наук:		
— фізики та астрономії	2,8	1 на 8 класів
— хімії	2,8	1 на 15 класів
— біології	2,8	1 на 15 класів
— лаборантські хімії, фізики, біології, астрономії	0,75	16 м ² на кожне приміщення
— туалети для хлопчиків та дівчаток	0,15	
— кабіна особистої гігієни жінки		3 м ² , і кабіна на 70 дівчаток (11–17 років)
Приміщення для фізкультури, оздоровчої роботи та допризовної підготовки		
Фізкультурно-спортивні зали	12×249×18	В школах I–II ступенів, на 1, 2 паралелі і середніх школах на 2 паралелі; на 3 паралелі
— роздягальні з душовими та туалетами для дівчаток та хлопчиків		(21 + 7)×2
— кабінет інструкторів (з кабіною для перевдягання)		
— інвентарна		16 м ² і 33 м ²
Кабінет допризовної підготовки з препаратурською і кімнатою для зберігання зброї		6 + 6 + 6
Навчальний тир з дистанцією 25 м в тому числі:		
— зона для стрільби		180
— кімната для підготовки		24
— гардероб		9
— кімната інструктора		6
— кімната для зберігання та чищення зброї		6 + 9
— туалет		4
Загальношкільні приміщення для проведення колективних заходів, позаурочних і відпочинку:		частина підлоги горизонтальна з місцями, що можна прийняти
— естрадна на 1, 2 паралелі класів		36
— інвентарна для естрадного інвентаря		12
— артистична-роздягальна		12×12
— кіноапаратна		24
— радіовузол, директорська, кімната для ремонту апаратури		21(12 + 9)
— кімната психофізіологічного розвантаження		6 м ² на 25 % викладацького складу
— зал-дискотека з інвентарною		108 + 6

1	2	3
Приміщення для трудового навчання і професійної орієнтації учнів 5–9 класів:		
— майстерня з обробки металу, деревини, з територією для теоретичних занять і креслення		9 м ² × 2
— гардероб		
— інструментальні кімнати майстрів		18 × 2
— складські приміщення для сировини та виробів		18 × 2
— розпилювальна		18
— майстерні з обробки тканини та кулінарії (з інвентарною, гардеробом)		90 + 54 + 9 + 12
— інвентарна для роботи на ділянці		0
Бібліотека, в тому числі:		267 м ² на 34 тис. одиниць збереження
— абонемент з каталогом		30
— читальний зал на 30 місць з зоною біля телевізора		100
— фонд відкритого доступу		80 м ² , 17 тис. книг
— закрите книгосховище підручників		45 м ² , 17 тис. книг
— робоча кімната		12 м ² , 1 робоче місце
Кімната для гурткових занять:		
— клас, студія музики і співу (з кладовою для музичних інструментів)		60 м ² × 6 м ²
— студія хореографії		використовується універсальний зал
— студія прикладного або образотворчого мистецтва (на 15 місць з допоміжним приміщенням)		54 + 9 + 9
— фотолaboratorія, в тому числі:		14 + 6
— кімната фотодруку (на 8 місць) і кімната для збереження фоторозчинників		
— робоча кімната та інвентарна		18 + 6
— майстерня технічного моделювання (на 16 місць) з допоміжним приміщенням		72 + 18
— універсальна кімната для гурткової роботи з інвентарною		36 + 9
— склад туристичного знаряддя		18
— кімната дитячо-юнацьких громадських організацій, учнівського самоуправління, клубних об'єднань		72
Приміщення для обслуговуючого персоналу		
Їдальня (на сировині) на 33% місць від загальної кількості учнів у школі, 10% місць кафетерійних		по 0,85 м ² на 1 місце

1	2	3
— умивальня		24 м ² (1 умивальник на 20 місць, висота, устаткування умивальників 0,5; 0,6; 0,7 м, питні фонтанчики 1 на 100 учнів)
— буфетний прилавок і комора буфету		16 + 10
— кухня, в тому числі:		50 м ²
— гарячий цех		
— холодний цех та нарізання хліба		10 + 4
— м'ясний і рибний цехи		10 + 10
— овочевий цех		14 м ²
— приміщення для миття столового, буфетного та кухонного посуду		25 + 7
— холодильна камера для зберігання:		
— м'ясних продуктів		4 м ²
— рибних продуктів		4 м ²
— молочних продуктів, жирів, гастрономії		4 м ²
— овочів, овочевих напівфабрикатів		4 м ²
— харчових відходів (в тому числі неохолоджуюче приміщення)		4 + 4
Окремо для сипучих продуктів та овочів		10 + 10 + 12
— комора для зберігання: сухих продуктів, овочів, напоїв, соків		
— камера зберігання і тарна		12 + 6
— мийка яєць		6 м ²
— комора для зберігання білизни чистої та брудної		по 5 м ²
— гардеробна для персоналу з душем і туалетом		9 + 6
Адміністративно-господарські приміщення		
— кабінет директора		32 м ²
— кабінет завучів		12 м ² , 2 робочих місця
— кабінет заст. дир. з виховної роботи		— //—
— кабінет заст. дир. з господарської роботи		9 м ²
— методичний кабінет-учительська з роздягальнею		8 м ² на 1 робоче місце; 0,25 м ² на 1 місце
— кабінет психолога		12 м ²
— канцелярія		16
— комори для зберігання інвентарю для прибирання приміщень		3 м ² на кожному поверсі
— кімната слюсаря		6
— господарська майстерня		18

1	2	3
— складські приміщення для меблів, госпінвентарю		36 + 18
— аудиторія для студентів середніх і вищих пед. і мед. закладів з роздягальною		2,5 м ² на 1 місце
Медичний блок		
— кабінет лікаря з приймальною		18 + 6, одна із сторін не менше 5 м
— процедурна і кабінет для проведення щеплень		10 + 8
— фізіотерапевтичний кабінет		18
— кабінет зубного лікаря		15
— кабінет логопеда		18 м ² , заняття з групою 6–8 дітей
Туалетні приміщення		
— для персоналу (на кожному поверсі окремо для ч. і ж.)		по 6 м ²
— кабінети особистої гігієни жінки		3 м ² при туалетах для жінок
— вестибюль	0,15	на одне місце
гардероб для 5–9 класів	0,2	на одне місце

Примітка:

Площі приміщень наведені з розрахунку наповнюваності класу 25 учнями. При наповнюваності класів загальноосвітніх шкіл у кількості 30 учнів дозволяється приймати площу класних приміщень, універсальних навчальних та спеціалізованих кабінетів загальноосвітнього циклу із розрахунку 2,0 м², а лабораторій з природничих наук — 2,4 м² на 1 учня.

ПРАЦІВНИКИ ГАЛУЗІ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

НАКАЗ
№ 310 від 20.08.93
м.Київ

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
2 грудня 1993 р.
за № 176

Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників України

(Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міносвіти
№ 419 від 01.12.98)

Відповідно до Закону України «Про освіту» з метою активізації творчої діяльності, стимулювання неперервної фахової та загальної освіти педагогічних працівників, підвищення їх персональної відповідальності за результати навчання і виховання дітей та молоді

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити і ввести в дію Типове положення про атестацію педагогічних працівників України, доопрацьоване з урахуванням пропозицій, що надійшли в період дії Тимчасового положення про атестацію педагогічних працівників навчально-виховних закладів і установ освіти України (додається). Текст Типового положення опублікувати в газеті «Освіта» та інформаційному збірнику Міністерства освіти України після державної реєстрації в Міністерстві юстиції України.

2. Вважати Тимчасове положення про атестацію педагогічних працівників навчально-виховних закладів і установ освіти України, затверджене наказом Міносвіти України від 10 вересня 1992 року № 125 таким, що втратило чинність.

3. Міністру освіти Республіки Крим, начальникам управлінь освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, директорам технікумів, училищ, коледжів, професійних навчально-виховних закладів забезпечити атестацію педагогічних кадрів у відповідності до вимог даного Типового положення.

4. Контроль за виконанням цього наказу покласти на заступників Міністра Погрібно А. Г., Гондюла В. П., Зайчука В. О., Мороза О. Г., Шепотька В. П.

Міністр

П. М. Таланчук

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ ПРО АТЕСТАЦІЮ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ УКРАЇНИ

(У тексті Положення слова «загальноосвітні навчально-виховні заклади» замінено на «загальноосвітні навчальні заклади», «заклади освіти» — на «навчальні заклади»; «тарифний розряд» — «посадовий оклад (ставка заробітної плати)»; «педагогічні училища, технікуми» — «вищі навчальні заклади I–II рівня акредитації»; «керівник допризовної підготовки» — «викладач допризовної підготовки» згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98)

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Атестація педагогічних працівників — це визначення їх відповідності зайнятій посаді, рівню кваліфікації, залежно від якого та стажу педагогічної роботи їм встановлюється кваліфікаційна категорія, та відповідний посадовий оклад (ставка заробітної плати) в межах схеми посадових окладів. (Пункт 1.1 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98)

1.2. Атестація педагогічних працівників проводиться відповідно до Закону України «Про освіту» (стаття 54) з метою активізації їх творчої професійної діяльності, стимулювання безперервної фахової та загальної освіти, якісної роботи, підвищення відповідальності за результати навчання і виховання, забезпечення соціального захисту компетентної педагогічної праці. (Пункт 1.2 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98)

1.3. Атестація базується на принципах демократизму, загальності, всебічності, систематичності, колегіальності, доступності та гласності, безперервної освіти і самовдосконалення, морального і матеріального заохочення. Умовою атестації педагогічного працівника є наявність фахової освіти та володіння ним державною мовою в обсязі, необхідному для виконання його професійних обов'язків, згідно з Конституцією України (ст.10) та із Законом «Про мови в Українській РСР» (Пункт 1.3 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98)

1.4. Атестація здійснюється на основі комплексної оцінки рівня кваліфікації педагогічної майстерності, результатів їхньої педагогічної діяльності шляхом проведення контрольних робіт, «зрізів знань учнів», тестування; відвідування уроків, позакласних заходів; здійснення аналізу освітнього процесу в загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладах з урахуванням думки батьків, учнів та вихованців. (Пункт 1.4 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98)

1.5. Дане Типове положення діє на підставі Закону України «Про освіту» і визначає порядок атестації педагогічних працівників навчально-виховних закладів незалежно від відомчого підпорядкування та форм власності.

II. ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІВНИКИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ АТЕСТАЦІЇ

2.1. Атестація на відповідність посаді з установами однієї з кваліфікаційних категорій, а за умов, зазначених у пункті 5.5. розділу V Типового положення, із присвоєнням педагогічного звання, підлягають педагогічні працівники з вищою освітою: вчителі та викладачі всіх спеціальностей, вчителі-дефектологи, вихователі, вихователі-методисти, логопеди, завідуючі логопедичними пунктами, методисти, музичні, художні керівники, інструктори з фізичної культури, праці, слухових кабінетів, концертмейстери, педагоги-організатори, соціальні педагоги, практичні психологи дошкільних, загальноосвітніх, професійних, позашкільних навчально-виховних закладів, інтернатів при школах, шкіл-інтернатів різних типів, загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації, приймальників-розподільників для неповнолітніх, виховно-трудова колонії, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів і майстерень трудового навчання та професійної орієнтації учнів, міжшкільних комп'ютерних центрів, вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації, коледжів, ліцеїв, навчальних закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів (крім тих, які за оплатою праці прирівняні до вищих навчальних закладів), районних, міських методичних кабінетів (центрів)¹, закладів охорони здоров'я, соціального забезпечення, культури, а також педагогічні працівники підприємств та організацій, інших навчально-виховних закладів. (Пункт 2.1 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98)

2.2. Педагогічні працівники, які закінчили вищі навчальні заклади I–II рівня акредитації та інші навчальні заклади еквівалентного рівня або мають загальну середню освіту, зазначені у пункті 2.1. розділу II Типового положення та незалежно від освіти: майстри виробничого навчання, керівники гуртків, секцій, студій та інших форм гурткової роботи, культурорганізатори, акомпаніатори, екскурсіводи, інструктори з туризму, старші вожаті атестуються на відповідність посаді, яку займають, з визначенням посадового окладу (ставки заробітної плати).

Майстри виробничого навчання, старші вожаті, військові викладачі допризовної підготовки можуть атестуватись на присвоєння педагогічного звання.

2.3. Керівники навчально-виховних закладів, працівники органів управління освітою, які мають педагогічне навантаження, працюючі пенсіонери, в тому числі на умовах строкового договору, педагоги, для яких навчально-виховні заклади не є основним місцем роботи, атестуються на загальних підставах.

2.4. Атестації не підлягають педагогічні працівники, які мають стаж безпосередньої педагогічної роботи² до 3 років; перебувають на довготривалому лікуванні. Педагогічні працівники, які мають необхідний стаж

¹ Далі — навчально-виховні заклади.

² Безпосередньою педагогічною роботою є навчальна, викладацька, виховна, методична діяльність на посадах, зазначених у пунктах 2.1, 2.2 розділу II Типового положення та на посадах керівних працівників навчально-виховних закладів.

безпосередньої педагогічної роботи й раніше проходили атестацію та прийняті на роботу в поточному навчальному році, а також ті, хто навчається у вищому навчальному закладі, атестуються за їхнім бажанням. Для педагогічних працівників, які прибули із зарубіжних країн, за наявності відповідних державних міжнародних угод з Україною, в порядку винятку, з ініціативи адміністрації навчального закладу та на підставі рішення атестаційної комісії можуть бути підтверджені рішення атестаційних комісій за попереднім місцем роботи. (Пункт 2.4 в редакції Наказу Міністерства № 419 від 01.12.98)

2.5. За педагогічними працівниками, які знаходяться у відпустках по вагітності, пологах і догляду за дитиною (ст.179 КЗпП України зберігається кваліфікаційна категорія, педагогічне звання, чинність яких продовжується після виходу на роботу до наступної атестації на загальних підставах. Час перебування в даних відпустках вилучається з між-атестаційного періоду. (Пункт 2.5 в редакції Наказу Міністерства № 419 від 01.12.98)

2.6. Педагогічні працівники, які викладають два й більше предметів, атестуються з того предмета, з якого мають педагогічне навантаження за фахом освіти. Оплата у відповідності із встановленою внаслідок атестації категорією поширюється на все педагогічне навантаження до наступної атестації. (Розділ II доповнено пунктом 2.6 згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98)

III. ВИДИ АТЕСТАЦІЇ ТА ЇЇ ПЕРІОДИЧНІСТЬ

3.1. Атестація педагогічних працівників поділяється на чергову та позачергову.

3.2. Чергова атестація проводиться один раз у п'ять років згідно з графіком, складеним безпосередньо в навчально-виховному закладі.

Педагогічним працівникам, які пройшли чергову атестацію, визначається відповідність (відповідність за умови, невідповідність) посаді, яку займають, встановлюється або підтверджується (не підтверджується) одна з кваліфікаційних категорій, визначається посадовий оклад (ставка заробітної плати), а також може бути присвоєне, підтверджене (не підтверджене) педагогічне звання.

Не розглянуті атестаційною комісією (не підтверджені або не змінені) протягом 5-ти років з дня встановлення (присвоєння) кваліфікаційні категорії, посадові оклади (ставки заробітної плати), педагогічні звання втрачають чинність. Якщо педагогічні працівники з поважних або незалежних від них причин не можуть пройти чергову атестацію, то за погодженням з атестаційною комісією вищого рівня термін дії попереднього рішення атестаційної комісії при навчальному закладі може бути подовженим на один рік. (Пункт 3.2 доповнено абзацом четвертим згідно з Наказом Міністерства № 419 від 01.12.98)

Педагогічним працівникам, які відмовились від чергової атестації, встановлюється кваліфікаційна категорія на ступінь нижча від тієї, яку вони мали за наслідками попередньої атестації (кваліфікаційна категорія «спеціаліст» у даному разі залишається без змін); працівникам, для яких не передбачені кваліфікаційні категорії, визначається

оплата праці за нижчим посадовим окладом (ставкою заробітної плати); для працівників з педагогічним званням припиняється чинність відповідного звання. Не допускається відмова від атестації педагогічних працівників, щодо яких постало питання про їх невідповідність займаній посаді.

3.3. Позачергова атестація проводиться не раніше як через рік з дня видання керівником навчального закладу, органом державного управління освітою відповідного наказу за підсумками атестації після попередньої атестації для осіб, які: (Абзац перший пункту 3.3 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міносвіти № 419 від 01.12.98)

- виявили бажання підвищити раніше встановлену їм кваліфікаційну категорію (для працівників, яким не передбачені кваліфікаційні категорії, — підвищити посадовий оклад (ставку заробітної плати);
- порушили питання про присвоєння їм педагогічного звання за умов, зазначених у пункті 5.5 розділу 5 Типового положення;
- знизили в міжатестаційний період рівень своєї професійної діяльності (за наявності аргументованого подання керівника або ради навчально-виховного закладу).

Для осіб, які раніше не атестувались, позачергова атестація допускається за умови роботи в даному навчально-виховному закладі не менше року. Ця вимога не поширюється на педагогічних працівників, які мають вчені звання або наукові ступені за наявності трирічного науково-педагогічного стажу.

За педагогічними працівниками загальноосвітніх, позашкільних, дошкільних навчальних закладів, які переходять на викладацьку роботу до вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації або професійно-технічних навчальних закладів, зберігається присвоєна їм кваліфікаційна категорія, педагогічне звання до наступної атестації. Така ж умова поширюється й на викладачів вищих навчальних закладів I–II рівня акредитації, педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, які переходять працювати до загальноосвітніх, позашкільних, дошкільних навчальних закладів. (Пункт 3.3 доповнено абзацом згідно з Наказом Міносвіти № 419 від 01.12.98).

3.4. Атестація педагогічних працівників, у тому числі зазначених у пункті 2.2. розділу II Типового положення, передбачає попереднє (не рідше одного разу на п'ять років) підвищення кваліфікації на засадах вільного вибору змісту, програм, форм навчання, організацій та установ, акредитованих в установленому порядку на здійснення підвищення кваліфікації. (Пункт 3.4 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міносвіти № 419 від 01.12.98).

3.5. Педагогічні працівники з науковим ступенем, вченим званням, які підлягають черговій атестації та працюють у навчальних закладах, мають право на підтвердження чи присвоєння кваліфікаційної категорії, педагогічного звання без проходження курсового підвищення кваліфікації. (Розділ III доповнено пунктом 3.5 згідно з Наказом Міносвіти № 419 від 01.12.98).

IV. КВАЛІФІКАЦІЙНІ КАТЕГОРІЇ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ЗВАННЯ

4.1. За наслідками атестації встановлюються такі кваліфікаційні категорії:

— «спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії», «спеціаліст вищої категорії»;

присвоюються педагогічні звання:

— «старший учитель», «старший викладач», «старший військовий керівник», «майстер виробничого навчання I категорії», «майстер виробничого навчання II категорії», «вчитель-методист», «викладач-методист», «військовий керівник-методист», «вихователь-методист», «старший вожатий-методист».

V. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО КВАЛІФІКАЦІЙНИХ КАТЕГОРІЙ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВАНЬ

5.1. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст вищої категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили високий рівень професіоналізму, ініціативи, творчості, досконало володіють ефективними формами і методами організації навчально-виховного процесу, забезпечують високу результативність, якість своєї праці. Стаж безпосередньої педагогічної роботи — не менше 8 років. Як виняток цей стаж може бути скорочений до 5 років. Для педагогічних працівників з вченими званнями та науковими ступенями враховується стаж їх безпосередньої педагогічної роботи у вищому навчальному закладі.

5.2. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст I категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили ґрунтовний рівень професіоналізму, добре володіють ефективними формами і методами педагогічної діяльності, досягли значних результатів у вирішенні навчально-виховних завдань. Стаж безпосередньої педагогічної роботи — не менше 5 років.

5.3. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст II категорії» встановлюється педагогічним працівникам, які виявили достатній рівень професіоналізму, використовують сучасні форми і методи навчання та виховання, досягли вагомих результатів у педагогічній діяльності. Стаж безпосередньої педагогічної роботи — не менше 3 років.

5.4. Кваліфікаційна категорія «спеціаліст» підтверджується педагогічним працівникам, які професійно компетентні, забезпечують нормативні рівні і стандарти навчання та виховання.

5.5. Педагогічне звання «старший учитель» може присвоюватись педагогічним працівникам, які мають кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії» або «спеціаліст I категорії», а за наявності освіти в обсязі вищого навчального закладу I–II рівня акредитації та іншого навчального закладу еквівалентного рівня — стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 8 років та найвищий відповідний посадовий оклад (ставку заробітної плати).

Педагогічне звання «старший викладач» може присвоюватись педагогічним працівникам, яким встановлено кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії», «спеціаліст I категорії».

Педагогічне звання «військовий керівник-методист» може присвоюватись педагогічним працівникам з вищою освітою; педагогічні звання «старший військовий керівник», «вихователь-методист», «старший вожатий-методист» — педагогічним працівникам з вищою освітою і освітою в обсязі вищого навчального закладу I–II рівня акредитації та іншого навчального закладу еквівалентного рівня.

Педагогічне звання «майстер виробничого навчання I категорії» може присвоюватись майстрам виробничого навчання, яким встановлено найвищий посадовий оклад (ставку заробітної плати), та які мають стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 8 років і, як правило, вищу освіту; педагогічне звання «майстер виробничого навчання II категорії» — майстрам виробничого навчання, яким встановлено вищий посадовий оклад (ставку заробітної плати) та які мають стаж безпосередньої педагогічної роботи не менше 5 років.

Зазначені педагогічні звання присвоюються педагогічним працівникам, які досягли високого професіоналізму в роботі, систематично використовують прогресивний педагогічний досвід, беруть активну участь у його поширенні, надають практичну допомогу у становленні молодих педагогів, постійно працюють над своїм фаховим самовдосконаленням.

5.6. Педагогічні звання «вчитель-методист», «викладач-методист» присвоюються педагогічним працівникам, які мають кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії», відповідають вимогам для присвоєння звань «старший учитель», «старший викладач», а також запроваджують у навчально-виховний процес ефективні форми і методи роботи, узагальнюють передовий педагогічний досвід, беруть активну участь у розробленні шкільного компонента змісту освіти, діяльності професійних педагогічних об'єднань, асоціацій, надають практичну допомогу педагогічним працівникам інших навчально-виховних закладів в освоєнні досвіду провідних педагогів і мають власні методичні розробки, які пройшли апробацію та схвалені науково-методичними установами відповідного рівня. (Пункт 5.6 із змінами, внесеними згідно з Наказом Мінісвіти № 419 від 01.12.98).

5.7. При визначенні посадового окладу (ставки заробітної плати) має враховуватись професійна компетентність, стаж та якість педагогічної роботи.

5.8. При встановленні кожної із зазначених кваліфікаційних категорій або посадового окладу (ставки заробітної плати), присвоєнні педагогічних звань враховуються державні нагороди, рівень моральних якостей та загальної культури педагогічного працівника, володіння державною мовою відповідно до Закону «Про мови в Українській РСР».

5.9. Педагогічним працівникам, які не мають відповідної фахової освіти й прийняті на роботу в навчальні заклади до 1996 р. (набуття чинності Законом України «Про освіту» (1060-12) в редакції від 23 березня 1996 р.) та володіють достатнім практичним досвідом роботи, якісно і в повному обсязі виконують свої посадові обов'язки, за умови проходження відповідного підвищення кваліфікації (для вчи-

телів загальноосвітніх навчальних закладів з предмета викладання) за рішенням атестаційної комісії при Міністерстві освіти Автономної Республіки Крим, управліннях освіти обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій, а також при відповідних центральних органах управління навчальними закладами, як виняток, може присвоюватись кваліфікаційна категорія: вища — за наявності стажу роботи на займаній посаді не менше 8 років; перша — 6 років; друга — 5 років.

З уведенням у дію нової редакції Закону України «Про освіту» даний пункт поширюється на працівників, запрошених у навчальні заклади для викладання курсів або предметів, з яких не готувалися або не готуються фахівці у вищих педагогічних навчальних закладах. (Розділ V доповнено пунктом 5.9 згідно з Наказом Міносвіти № 419 від 01.12.98).

5.10. Педагогічним працівникам, які припинили педагогічну діяльність у зв'язку зі скороченням штатів, ліквідацією навчального закладу, виходом на пенсію, переходом на роботу до органів управління освітою чи методичну роботу в системі освіти, у випадках відновлення ними роботи за фахом у навчальних закладах зберігається кваліфікаційна категорія, педагогічне звання, набуте раніше, чинність яких продовжується не більше ніж на один рік з наступною атестацією на загальних підставах. (Розділ V доповнено пунктом 5.10 згідно з Наказом Міносвіти № 419 від 01.12.98)

VI. АТЕСТАЦІЙНІ КОМІСІЇ

6.1. Атестація педагогічних працівників проводиться атестаційними комісіями, що створюються при:

- навчально-виховних закладах, незалежно від відомчої підпорядкованості та форми власності;
- місцевих органах державного управління освітою, Міністерстві освіти Республіки Крим, міністерствах і відомствах України, що мають навчально-виховні заклади.¹

Атестаційні комісії створюються щороку до 20 вересня і наділяються повноваженнями на весь навчальний рік.

Кількість і персональний склад атестаційної комісії при навчально-виховному закладі, органі державного управління освітою визначається і затверджується наказом їх керівника за погодженням з радою та комітетом профспілки навчально-виховного закладу, органу державного управління освітою.

Педагогічні працівники малокомплектних навчально-виховних закладів атестуються атестаційними комісіями при базових навчально-виховних закладах або районних, міських органах державного управління освітою. Перелік цих установ визначається відповідними місцевими органами державного управління освітою.

6.2. Атестаційна комісія створюється в складі: голови (керівника навчально-виховного закладу, органу управління освітою), його за-

¹ Далі — органи державного управління освітою.

ступника, секретаря, членів комісії (заступника керівника навчально-виховного закладу, представника органу управління освітою, методичної служби, члена профспілкового комітету навчального закладу або члена виборного профспілкового органу відповідного рівня в районній, міській або обласній атестаційних комісіях, фахових асоціацій, голів методичних об'єднань, найбільш кваліфікованих і авторитетних педагогів, членів органів громадського самоврядування в системі освіти). (Пункт 6.2 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міносвіти № 419 від 01.12.98).

VII. ПОВНОВАЖЕННЯ АТЕСТАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ

7.1. Атестаційна комісія узагальнює результати вивчення професійної діяльності, підвищення фахової компетентності та загальної культури педагогічного працівника, який атестується, забезпечує об'єктивність експертних оцінок, дотримання основних принципів атестації педагогічних працівників.

7.2. Атестаційна комісія при навчально-виховному закладі:

— атестує і приймає рішення про відповідність (відповідність за умови, невідповідність) педагогічного працівника займаній посаді, встановлює, підтверджує (не підтверджує) одну із кваліфікаційних категорій: «спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії», визначає відповідний посадовий оклад (ставку заробітної плати);

— приймає рішення і порушує клопотання перед атестаційною комісією при районному (міському) органі державного управління освітою, а для педагогічних працівників професійних навчально-виховних закладів, коледжів, технікумів, освітніх установ підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів — перед атестаційною комісією при відповідних вищих органах державного управління освітою, що мають зазначені навчально-виховні заклади, про встановлення, підтвердження (не підтвердження) педагогічним працівникам кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії», присвоєння, підтвердження (не підтвердження) педагогічного звання, а також про відповідне моральне і матеріальне заохочення (нагородження грамотою, відзначення премією тощо).

7.3. Атестаційна комісія при районному (міському) органі державного управління освітою:

— атестує педагогічних працівників районного (міського) методичного кабінету (центру); приймає рішення про їх відповідність (відповідність за умови, невідповідність) посаді, яку займають; встановлює, підтверджує (не підтверджує) їм одну з кваліфікаційних категорій: «спеціаліст», «спеціаліст II категорії», «спеціаліст I категорії». За поданням атестаційних комісій при навчально-виховних закладах атестує педагогічних працівників на кваліфікаційну категорію «спеціаліст вищої категорії» та присвоює, підтверджує (не підтверджує) педагогічне звання;

— приймає рішення і порушує клопотання перед атестаційною комісією при відповідних вищих органах державного управління

освітою, що мають навчально-виховні заклади, про встановлення, підтвердження (не підтвердження) педагогічним працівникам районного (міського) методичного кабінету (центру) кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії»;

— у двотижневий термін розглядає скарги педагогічних працівників на рішення атестаційних комісій навчально-виховних закладів.

Для компетентного здійснення своїх повноважень атестаційна комісія при районному (міському) органі державного управління освітою може створювати експертні групи із числа фахівців тієї галузі освіти, педагогічні працівники якої атестуються.

7.4. Атестаційна комісія при Міністерстві освіти Республіки Крим, управліннях освіти обласних, Київської, Севастопольської міських держадміністрацій:

— розглядає клопотання атестаційних комісій при районних (міських) органах державного управління освітою, професійних навчально-виховних закладах, вищих навчальних закладах I–II рівня акредитації, коледжах, освітніх установах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів і приймає рішення про встановлення, підтвердження (не підтвердження) педагогічним працівникам кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії» та відповідного педагогічного звання;

— узгоджує пропозиції атестаційних комісій при районних (міських) органах державного управління освітою щодо подовження терміну дії попередніх рішень атестаційних комісій загальноосвітніх навчальних закладів; (Пункт 7.4 доповнено абзацом третім згідно з Наказом Міносвіти № 419 від 01.12.98);

— приймає рішення і порушує клопотання перед Міністерством освіти, міністерствами і відомствами України про моральне заохочення атестованих педагогічних працівників;

— розглядає скарги педагогічних працівників на рішення атестаційних комісій при районних (міських) органах державного управління освітою, професійних навчально-виховних закладах, вищих навчальних закладах I–II рівня акредитації, коледжах, освітніх установах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Для компетентного здійснення своїх повноважень дані атестаційні комісії можуть створювати експертні групи з числа фахівців тієї галузі освіти, педагогічні працівники якої атестуються.

Рішення цієї комісії є остаточним.

Аналогічна компетенція атестаційних комісій міністерств, відомств, що мають в своєму підпорядкуванні навчально-виховні заклади, визначається відповідними міністерствами, відомствами.

VIII. ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЇ

8.1. До 20 вересня поточного року керівник навчально-виховного закладу знайомить педагогічний колектив з наказом про створення атестаційної комісії та атестацію педагогічних працівників у поточному навчальному році.

8.2. До 10 жовтня атестаційна комісія приймає:

а) — заяву від педагогічних працівників щодо проходження чергової або позачергової атестації;

— заяву про відмову від чергової атестації.

В заяві, крім основних даних, зазначаються результати попередньої атестації та кваліфікаційна категорія або педагогічне звання, на яке претендує педагогічний працівник.

б) — подання керівника або ради навчально-виховного закладу про позачергову атестацію педагогічних працівників, рівень навчально-виховної або методичної роботи яких нижчий від вимог, що пред'являються до кваліфікаційної категорії, встановленої їм за результатами попередньої атестації.

8.3. До 20 жовтня поточного навчального року атестаційна комісія розглядає подані документи, затверджує графік проведення атестації і доводить його під розписку до відомих осіб, які атестуються. Педагогічним працівникам, які підлягають черговій атестації, але не претендують на підвищення кваліфікаційної категорії чи посадового окладу (ставки заробітної плати), присвоєння більш високого педагогічного звання, визначених за результатами попередньої атестації, і не мають претензій до своєї роботи з боку керівників навчально-виховного закладу, батьків, учнів, атестаційна комісія може підтвердити встановлену їм кваліфікаційну категорію або посадовий оклад (ставку заробітної плати), педагогічне звання, що оформляється протоколом.

8.4. До 20 березня поточного навчального року атестаційна комісія при навчально-виховному закладі завершує вивчення роботи педагогічних працівників і оформляє атестаційні листи у двох примірниках за формою, що додається. Результати підвищення кваліфікації педагогічним працівникам враховуються на підставі поданого посвідчення.

8.5. Керівники установ та органів освіти повинні не пізніше як за 10 днів до засідання атестаційної комісії ознайомити педагогічних працівників з їх атестаційними листами (під розписку).

8.6. До 20 квітня поточного навчального року атестаційна комісія розглядає атестаційні листи, заслуховує працівників, які атестуються. На підставі всебічного розгляду наслідків їх педагогічної роботи, рівня фахової підготовки і професійної компетентності, рейтингу серед працівників районного (міського) методичного об'єднання (асоціації), оцінки працівникам педагогічного колективу навчально-виховного закладу, думки батьків, учнів приймає одне з рішень: «відповідає посаді, яку займає», «відповідає посаді, яку займає, за умови виконання певних рекомендацій», «не відповідає посаді, яку займає», встановлює (підтверджує, не підтверджує) відповідну кваліфікаційну категорію, присвоює (підтверджує, не підтверджує) педагогічне звання; встановлює (підтверджує, не підтверджує) посадовий оклад (ставку заробітної плати) працівникам, зазначеним у пункті 2.2 розділу II Типового положення, вносить пропозиції до заохочення педагогічних працівників.

8.7. З усіх питань, пов'язаних з атестацією, атестаційна комісія приймає рішення таємним голосуванням, порядок якого визначається

самою комісією. Воно вважається дійсним, якщо в засіданні комісії брало участь не менше 2/3 її членів. Результати голосування визначаються простою більшістю голосів присутніх членів атестаційної комісії. У разі однакової кількості голосів «за» і «проти» приймається рішення на користь працівника, який атестується. Якщо при голосуванні не підтверджена кваліфікаційна категорія або посадовий оклад (ставка заробітної плати), на який претендував педагогічний працівник, йому встановлюється кваліфікаційна категорія або посадовий оклад (ставку заробітної плати) до фактичного рівня професійної діяльності, визначеного атестаційною комісією. Працівник, який є членом атестаційної комісії, атестується на загальних підставах.

8.8. У випадку неявки педагогічного працівника, який атестується, на засідання атестаційної комісії без поважних причин комісія після з'ясування причин неявки може провести атестацію у його відсутності.

8.9. Результати атестації (рішення, рекомендації) повідомляються атестованому працівникові на даному засіданні, оформляються протоколом за підписом голови та секретаря атестаційної комісії, заносяться до атестаційного листа.

Атестаційний лист, заява або подання адміністрації про позачергову атестацію, копія кваліфікаційного посвідчення про підвищення кваліфікації зберігається в особовій справі педагогічного працівника.

Другий примірник атестаційного листа не пізніше тижневого строку вручається (під розписку) атестованому працівникові.

IX. РЕАЛІЗАЦІЯ РІШЕНЬ АТЕСТАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ

9.1. За результатами атестації керівник навчально-виховного закладу, органу державного управління освітою видає наказ, який у тижневий строк доводиться до відома атестованого, колективу та подається в бухгалтерію для нарахування педагогічному працівникові заробітної плати згідно із встановленим посадовим окладом (ставкою заробітної плати) з дня прийняття рішення атестаційної комісії. При зміні місця роботи педагогічному працівникові атестаційний лист є підставою для тарифікації його за новим місцем роботи.

9.2. У разі незгоди з рішенням атестаційної комісії при навчально-виховному закладі педагогічний працівник має право у двотижневий строк з дня вручення йому атестаційного листа звернутись із скаргою до атестаційної комісії вищого рівня (відповідно до компетенції, визначеної у розділі VII Типового положення). Подана скарга розглядається в двотижневий строк від дня її надходження.

Рішення атестаційної комісії вищого рівня є підставою для скасування попереднього і видачі нового наказу про встановлення (підтвердження – не підтвердження) працівникові відповідної кваліфікаційної категорії, посадового окладу (ставки заробітної плати) чи присвоєння (підтвердження, не підтвердження) педагогічного звання з дня прийняття рішення атестаційною комісією навчально-виховного закладу (органу державного управління освітою), дії якої оскаржувались.

9.3. Питання, пов'язані зі звільненням або переведенням на іншу роботу педагогічного працівника за результатами атестації, вирішуються керівником відповідного навчально-виховного закладу в двомісячний строк з дня прийняття рішення атестаційної комісії. В разі оскарження рішення атестаційної комісії розірвання трудового договору може бути здійснене лише після його розгляду атестаційною комісією вищого рівня, рішення якої є остаточним. Строк розгляду скарги не враховується у визначений двомісячний термін реалізації рішення. Після закінчення зазначеного строку звільнення педагогічного працівника за результатами атестації не допускається.

9.4. У випадку звільнення педагогічного працівника за результатами атестації у його трудову книжку вноситься запис з посиланням на пункт 2 статті 40 Кодексу Законів про працю України. Трудові спори з питань звільнення з роботи педагогічних працівників за підсумками атестації розглядаються відповідно до чинного законодавства.

Положення розроблене авторським колективом у складі:

Болтівець С. І., Ковганич В. В., Красноголовець О. М., Луговий В. І., Міненко А. М., Нікітенко О. І., Пушенко О. Г., Северчук Л. М.

Додаток до Типового Положення про атестацію педагогічних працівників України

АТЕСТАЦІЙНИЙ ЛИСТ

1. Прізвище, ім'я, по батькові _____
2. Рік народження _____ 3. Освіта _____
3. Спеціальність за дипломом _____
4. Стаж безпосередньої педагогічної роботи _____
5. Місце роботи _____
6. Посада _____
7. Державні нагороди, звання _____
_____
_____
8. Форма та результати підвищення кваліфікації протягом останніх 5 років за посвідченням _____
_____
_____
9. Результати попередньої атестації _____
_____
_____
10. Характеристика якості виконання посадових обов'язків, результативності навчально-виховної роботи, загальної і професійної культури адміністрацією установи _____
_____
_____
_____
_____

Керівник установи _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

11. Оцінка професійної діяльності, загальної культури, моральних якостей _____

а) педагогічною радою _____

Голова педагогічної ради _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

б) батьками учнів _____

Голова ради установи _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

в) методичним об'єднанням (асоціацією) _____

Голова методичного об'єднання (асоціації) _____
(підпис) (прізвище, ініціали)

I. Рішення атестаційної комісії

_____ (найменування установи, органу освіти)

Атестаційна комісія вирішила: _____

_____

_____

Голова атестаційної комісії _____

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

Секретар атестаційної комісії _____

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

II. Рішення атестаційної комісії

(яка встановлює категорію «спеціаліст вищої категорії»)

_____ (найменування установи, органу освіти)

Атестаційна комісія вирішила _____

_____

_____

Голова атестаційної комісії _____

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

Секретар атестаційної комісії _____

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

М. П.

Дата

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ

НАКАЗ

№ 455 від 20.12.93
м.Київ

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
2 червня 1994 р.
за № 121/330

Про Типові правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників навчально-виховних закладів системи Міністерства освіти України

(Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства
освіти і науки № 73 від 10.04.2000)

З метою систематизації роботи, поліпшення ефективності праці та зміцнення дисципліни працівників закладів освіти НАКАЗ УЮ:

1. Затвердити Типові правила внутрішнього розпорядку для працівників державних навчально-виховних закладів (додаються).

2. Керівникам державних навчально-виховних закладів на основі Типових правил розробити правила внутрішнього розпорядку закладу освіти, які затвердити трудовим колективом за поданням власника або уповноваженого ним органу і профспілкового комітету.

3. Вважати такими, що не застосовуються:

3.1. Наказ Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти колишнього СРСР від 20.07.73 № 600 «Про затвердження типових правил внутрішнього розпорядку вищих навчальних закладів».

3.2. Наказ Міністерства освіти колишнього СРСР від 13.05.85 № 88 «Про правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників дитячих дошкільних закладів системи Міністерства освіти СРСР».

3.3. Наказ Міністра освіти колишнього СРСР від 23.12.85 № 223 «Про правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників загальноосвітніх шкіл системи Міністерства освіти СРСР».

Міністр

П.М.Таланчук

ЗАТВЕРДЖЕНО
наказом Міністра освіти України
від 20 грудня 1993 р. № 455

ТИПОВІ ПРАВИЛА внутрішнього розпорядку для працівників державних навчально-виховних закладів України*

I. Загальні положення

1. Відповідно до Конституції України громадяни України мають право на працю, тобто на одержання гарантованої роботи з оплатою праці відповідно до її кількості та якості і не нижче встановленого

---

* — Далі — Правила.

державою мінімального розміру, включаючи право на вибір професії, роду занять і роботи відповідно до покликання, здібностей, професійної підготовки, освіти та з урахуванням суспільних потреб.

В навчальному закладі трудова дисципліна ґрунтується на свідомому виконанні працівниками своїх трудових обов'язків і є необхідною умовою організації ефективної праці і навчального процесу.

Трудова дисципліна забезпечується методами переконання та заохочення до сумлінної праці. До порушників дисципліни застосовуються заходи дисциплінарного та громадського впливу.

2. Ці правила поширюються на державні навчально-виховні заклади України всіх рівнів: дошкільні виховні заклади; середні загальноосвітні навчально-виховні заклади; професійні навчально-виховні заклади; навчальні заклади підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів; позашкільні навчально-виховні заклади.

3. Метою цих Правил є визначення обов'язків педагогічних та інших працівників закладів освіти, передбачених нормами, які встановлюють внутрішній розпорядок в навчальних закладах. Зазначені норми закріплені в Типових правилах внутрішнього розпорядку, у відповідності з якими трудові колективи закладів освіти затверджують за поданням власника або уповноваженого ним органу і профспілкового комітету свої правила внутрішнього розпорядку.

4. Усі питання, пов'язані із застосуванням правил внутрішнього розпорядку, розв'язує керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень, а у випадках, передбачених діючим законодавством і правилами внутрішнього розпорядку, спільно або за погодженням з профспілковим комітетом.

II. Порядок прийняття і звільнення працівників

5. Громадяни України вільно обирають види діяльності, не заборонені законодавством, а також професію, місце роботи відповідно до своїх здібностей.

Працівники закладів та установ освіти приймаються на роботу за трудовими договорами, контрактами або на конкурсній основі відповідно до чинного законодавства.

6. При прийнятті на роботу власник або уповноважений ним орган (керівник) зобов'язаний зажадати від особи, що працевлаштовується:

подання трудової книжки, оформленої у встановленому порядку, пред'явлення паспорта, диплома або іншого документа про освіту чи професійну підготовку. Військовослужбовці, звільнені із Збройних Сил України, Служби безпеки України, Прикордонних військ України, Цивільної оборони України, Управління охорони вищих посадових осіб України, інших військових формувань, створених відповідно до законодавства України, та військовослужбовці, звільнені із Збройних Сил колишнього Союзу РСР і Збройних Сил держав — учасниць СНД, пред'являють військовий квиток;

Особи, які влаштовуються на роботу, що вимагає спеціальних знань, зобов'язані подати відповідні документи про освіту чи професійну підготовку (диплом, атестат, посвідчення), копії яких заві-

ряються керівником закладу освіти і залишаються в особовій справі працівника.

Особи, які приймаються на роботу в дитячі заклади освіти, зобов'язані подати медичний висновок про відсутність протипоказань для роботи в дитячій установі.

При укладанні трудового договору забороняється вимагати від осіб, які поступають на роботу, відомості про їх партійну та національну приналежність, походження та документи, подання яких не передбачено законодавством. (Пункт 6 із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 73 від 10.04.2000)

7. Посади педагогічних працівників заміщуються відповідно до вимог Закону України про освіту, Положення про порядок наймання та звільнення педагогічних працівників закладів освіти, що є у загальнодержавній власності, затвердженого наказом Міносвіти України від 5 серпня 1993 року № 293.

8. Працівники закладу та установ освіти можуть працювати за сумісництвом відповідно до чинного законодавства.

9. Прийняття на роботу оформляється наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу (в тому числі призначених органами державного управління освітою), який оголошується працівнику під розписку.

10. На осіб, які працювали понад п'ять днів, ведуться трудові книжки.

На тих хто працює за сумісництвом, трудові книжки ведуться за основним місцем роботи. На осіб, які працюють на умовах погодинної оплати, трудова книжка ведеться за умови, якщо ця робота є основною.

Запис у трудову книжку відомостей про роботу за сумісництвом проводиться за бажанням працівника власником або уповноваженим ним органом за місцем основної роботи.

Ведення трудових книжок необхідно здійснювати згідно з Інструкцією про порядок ведення трудових книжок на підприємствах, в установах і організаціях, затвердженою спільним наказом Мінпраці, Мін'юсту і Міністерства соціального захисту населення України від 29 липня 1993 року № 58.

Трудові книжки працівників зберігаються як документи суворої звітності в закладах і установах освіти.

Відповідальність за організацію ведення обліку, зберігання і видачу трудових книжок покладається на керівника закладу освіти.

11. Приймаючи працівника або переводячи його в установленому порядку на іншу роботу, власник або уповноважений ним орган (керівник) зобов'язаний:*

- а) роз'яснити працівникові його права і обов'язки та істотні умови праці, наявність на робочому місці, де він буде працювати, небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, та можливі наслідки їх впливу на здоров'я, його права на пільги і

---

* — Ознайомлення доцільно проводити в письмовій формі.

компенсації за роботу в таких умовах відповідно до чинного законодавства і колективного договору;

- б) ознайомити працівника з правилами внутрішнього розпорядку та колективним договором;
- в) визначити працівникові робоче місце, забезпечити його необхідними для роботи засобами;
- г) проінструктувати працівника з техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці та протипожежної охорони.

12. Припинення трудового договору може мати місце лише на підставах, передбачених чинним законодавством, та умовами, передбаченими в контракті.

13. Розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу допускається у випадках, передбачених чинним законодавством та умовами контракту.

Звільнення педагогічних працівників у зв'язку із скороченням обсягу роботи може мати місце тільки в кінці навчального року.

Звільнення педагогічних працівників за результатами атестації, а також у випадках ліквідації закладу освіти, скорочення кількості або штату працівників здійснюється у відповідності з чинним законодавством.

14. Припинення трудового договору оформляється наказом керівника закладу освіти.

15. Власник або уповноважений ним орган (керівник) зобов'язаний в день звільнення видати працівникові належно оформлену трудову книжку і провести з ним розрахунок у відповідності з чинним законодавством. Записи про причини звільнення у трудовій книжці повинні проводитись у відповідності з формулюванням чинного законодавства із посиланням на відповідний пункт, статтю закону. Днем звільнення вважається останній день роботи.

III. Основні правила та обов'язки працівників

16. Педагогічні працівники мають право на:

- захист професійної честі, гідності;
- вільний вибір форм, методів, засобів навчання, виявлення педагогічної ініціативи;
- індивідуальну педагогічну діяльність;
- участь у громадському самоврядуванні;
- користування подовженою оплачуваною відпусткою;
- пільгове забезпечення житлом у порядку, встановленому законодавством;
- одержання натуральної оплати у сільській місцевості на рівні працівників сільського господарства;
- підвищення кваліфікації, перепідготовку, вільний вибір змісту, програм, форм навчання, організацій та установ, які здійснюють підвищення кваліфікації і перепідготовку.

17. Працівники закладу освіти зобов'язані:

- а) працювати сумлінно, виконувати навчальний режим, вимоги статуту закладу освіти і правила внутрішнього розпорядку, дотримуватись дисципліни праці;

- б) виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями;
- в) берегти обладнання, інвентар, матеріали, навчальні посібники тощо, виховувати у дітей дошкільного віку, учнів та студентів бережливе ставлення до майна навчально-виховного закладу.

Працівники дошкільних і середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів в установлені строки повинні проходити медичний огляд у відповідності з чинним законодавством.

18. Педагогічні та наукові працівники навчально-виховних закладів повинні:

- а) забезпечувати умови для засвоєння вихованцями, учнями, студентами, курсантами, слухачами, стажистами, клінічними ординаторами, аспірантами, докторантами навчальних програм на рівні обов'язкових державних вимог, сприяти розвиткові здібностей дітей, учнів, студентів;
- б) настановленням та особистим прикладом утверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, відданості, патріотизму, гуманізму, доброти, стриманості, працелюбства, інших добродійностей;
- в) виховувати повагу до батьків, жінки, культурно-національних, духовних, історичних цінностей України, країни походження, державного і соціального устрою, цивілізації, відмінних від власних, дбайливе ставлення до навколишнього середовища;
- г) готувати до свідомого життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;
- д) додержувати педагогічної етики, моралі, поважати гідність дитини, учня, студента;
- е) захищати дітей, молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, інших шкідливих звичок;
- є) постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність і загальну культуру.

19. Коло обов'язків (робіт), що їх виконує кожний працівник за своєю спеціальністю, кваліфікацією чи посадою, визначається посадовими інструкціями і положенням, затвердженими в установленому порядку кваліфікаційними довідниками посад службовців і тарифно-кваліфікаційними довідниками робіт і професій робітників, положеннями і правилами внутрішнього розпорядку відповідного закладу освіти та умовами контракту, де ці обов'язки конкретизуються.

IV. Основні обов'язки власника або уповноваженого ним органу

20. Власник або уповноважений ним орган (керівник) закладу освіти зобов'язаний:

- а) забезпечити необхідні організаційні та економічні умови для проведення навчально-виховного процесу на рівні державних стандартів якості освіти, для ефективної роботи педагогічних та інших працівників закладу освіти відповідно до їхньої спеціальності чи кваліфікації;

- б) визначити педагогічним працівникам робочі місця, своєчасно доводити до відома розклад занять, забезпечувати їх необхідними засобами роботи;
- в) удосконалювати навчально-виховний процес, впроваджувати в практику кращий досвід роботи, пропозиції педагогічних та інших працівників, спрямовані на поліпшення роботи закладу освіти;
- г) організувати підготовку необхідної кількості науково-педагогічних, інженерно-педагогічних та педагогічних кадрів, їх атестацію, правове і професійне навчання як у своєму навчальному закладі, так і відповідно до угод в інших навчальних закладах;
- д) укладати і розривати угоди, контракти з керівниками підрозділів, педагогічними та науковими працівниками відповідно до чинного законодавства, Закону України «Про освіту» та Положення про порядок наймання і звільнення педагогічних працівників закладу освіти, що є у загальнодержавній власності, затвердженого наказом Міністерства освіти України від 5 серпня 1993 року № 293;
- е) доводити до відома педагогічних працівників у кінці навчального року (до надання відпустки) педагогічне навантаження в наступному навчальному році;
- е) видавати заробітну плату педагогічним та іншим працівникам у встановлені строки. Надавати відпустки всім працівникам закладу освіти відповідно до графіка відпусток;
- ж) забезпечити умови техніки безпеки, виробничої санітарії, належне технічне обладнання всіх робочих місць, створювати здорові та безпечні умови праці, необхідні для виконання працівниками трудових обов'язків;
- з) дотримуватись чинного законодавства, активно використовувати засоби щодо вдосконалення управління, зміцнення договірної та трудової дисципліни;
- и) додержуватись умов колективного договору, чуйно ставитись до повсякденних потреб працівників закладу освіти, студентів, аспірантів, учнів і слухачів, забезпечувати надання їм установлених пільг і привілеїв;
- і) організувати харчування дітей дошкільного віку, учнів, студентів, аспірантів і працівників закладу освіти;
- ї) своєчасно подавати центральним органам державної виконавчої влади встановлену статистичну і бухгалтерську звітність, а також інші необхідні відомості про роботу і стан навчально-виховного закладу;
- к) забезпечувати належне утримання приміщення, опалення, освітлення, вентиляції, обладнання, створювати належні умови для зберігання верхнього одягу працівників закладу освіти, вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів.

V. Робочий час і його використання

21. Для працівників установлюється п'ятиденний робочий тиждень з двома вихідними днями. При п'ятиденному робочому тижні трива-

лість щоденної роботи (зміни) визначається правилами внутрішнього розпорядку або графіками змінності, які затверджує керівник закладу освіти за погодженням з профспілковим комітетом закладу з додержанням тривалості робочого тижня.

В тих закладах освіти, де за умовами роботи запровадження п'ятиденного робочого тижня є недоцільним, встановлюється шестиденний робочий тиждень з одним вихідним днем.

П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлюється власником або уповноваженим ним органом спільно з профспілковим комітетом з урахуванням специфіки роботи, думки трудового колективу і за погодженням з місцевими органами виконавчої влади.

В межах робочого дня педагогічні працівники закладу освіти повинні нести всі види навчально-методичної та науково-дослідницької роботи відповідно до посади, навчального плану і плану науково-дослідної роботи.

Час початку і закінчення роботи і обідньої перерви встановлюється для працівників Правилами внутрішнього розпорядку конкретного закладу освіти. Для окремих працівників умовами контракту може бути передбачений інший режим роботи.

За погодженням з профспілковим комітетом деяким структурним підрозділам і окремим групам працівників може встановлюватись час початку і закінчення роботи.

22. При відсутності педагога або іншого працівника закладу освіти керівник зобов'язаний терміново вжити заходів щодо його заміни іншим педагогом чи працівником.

23. Надурочна робота та робота у вихідні та святкові дні не допускається.

Залучення окремих працівників до роботи в установлені для них вихідні дні допускається у виняткових випадках, передбачених законодавством, за письмовим наказом (розпорядженням) власника або уповноваженого ним органу (керівника) закладу освіти з дозволу профспілкового комітету. Робота у вихідний день може компенсуватись за погодженням сторін наданням іншого дня відпочинку або у грошовій формі у подвійному розмірі.

Працівникам безперервно діючих закладів освіти і де за умовами роботи не може бути додержана встановлена для даної категорії працівників щоденна або тижнева тривалість робочого часу, допускається за погодженням з профспілковим комітетом закладу запровадження підсумкового обліку робочого часу з тим, щоб тривалість робочого часу за обліковий період не перевищувала нормального числа робочих годин.

Працівники цієї категорії залучаються до роботи в загально-встановлені вихідні та святкові дні. Цей час включається в місячну норму робочого часу. Вихідні дні передбачаються для них графіком роботи. Робота в святкові дні оплачується в цьому випадку в розмірі одинарної годинної або денної ставки понад місячний оклад (ставку). На бажання працівника, який працює в святковий день, йому може бути наданий інший день відпочинку.

24. Керівник закладу освіти залучає педагогічних працівників до чергування в закладі. Графік чергування і його тривалість затверджує керівник закладу за погодженням з педагогічним колективом і профспілковим комітетом.

Забороняється залучати до чергування у вихідні і святкові дні вагітних жінок і матерів, які мають дітей віком до 3-х років. Жінки, які мають дітей-інвалідів або дітей віком від трьох до чотирнадцяти років, не можуть залучатись до чергування у вихідні і святкові дні без їх згоди.

25. Під час канікул, що не збігаються з черговою відпусткою, керівник закладу освіти залучає педагогічних працівників до педагогічної та організаційної роботи в межах часу, що не перевищує їх навчального навантаження до початку канікул.

26. Робота органів самоврядування закладу освіти регламентується Положеннями про відповідні заклади освіти, затвердженими Кабінетом Міністрів України, та Статутом.

27. Графік надання щорічних відпусток погоджується з профспілковим комітетом і складається на кожний календарний рік.

Надання відпустки керівнику закладу освіти оформляється наказом відповідного органу державного управління освітою, а іншим працівникам — наказом навчально-виховного закладу. Поділ відпустки на частини допускається на прохання працівника за умови, щоб основна її частина була не менше шести днів для дорослих і дванадцяти днів для осіб, молодше вісімнадцяти років. Перенесення відпустки на інший строк допускається в порядку, встановленому чинним законодавством.

Забороняється надання щорічної відпустки протягом двох років підряд, а також ненадання відпустки працівникам, молодше вісімнадцяти років, а також працівникам, які мають право на додаткову відпустку у зв'язку з шкідливими умовами праці.

28. Педагогічним працівникам забороняється:

- а) змінювати на свій розсуд розклад занять і графіки роботи;
- б) продовжувати або скорочувати тривалість занять і перерв між ними;
- в) передоручати виконання трудових обов'язків.

29. Забороняється в робочий час:

- а) відволікати педагогічних працівників від їх безпосередніх обов'язків для участі в різних господарських роботах, заходах, не пов'язаних з навчальним процесом;
- б) відволікати працівників закладу освіти від виконання професійних обов'язків, а також учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів за рахунок навчального часу на роботу і здійснення заходів, не пов'язаних з процесом навчання, забороняється, за винятком випадків, передбачених чинним законодавством.

VI. Заохочення за успіхи в роботі

30. За зразкове виконання своїх обов'язків, тривалу і бездоганну роботу, новаторство в праці і за інші досягнення в роботі можуть за-

стосовуватись заохочення, передбачені Правилами внутрішнього розпорядку закладу освіти.

31. За досягнення високих результатів у навчанні й вихованні педагогічні працівники представляються до нагородження державними нагородами, присвоєння почесних звань, відзначення державними преміями, знаками, грамотами, іншими видами морального і матеріального заохочення.

32. Працівникам, які успішно і сумлінно виконують свої трудові обов'язки, надаються в першу чергу переваги і соціальні пільги в межах своїх повноважень і за рахунок власних коштів закладів освіти. Таким працівникам надається також перевага при просуванні по роботі.

Заохочення оголошується в наказі (розпорядженні), доводяться до відома всього колективу закладу освіти і заносяться до трудової книжки працівника.

VII. Стягнення за порушення трудової дисципліни

33. За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано один з таких заходів стягнення:

- а) догана;
- б) звільнення.

Звільнення як дисциплінарне стягнення може бути застосоване відповідно до п.п. 3, 4, 7, 8 ст.40, ст.41 Кодексу законів про працю України.

34. Дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому не дано право прийняття на роботу (обрання, затвердження, призначення на посаду) даного працівника.

35. Працівники, обрані до складу профспілкових органів і не звільнені від виробничої діяльності, не можуть бути піддані дисциплінарному стягненню без попередньої згоди органу, членами якого вони є; керівники профспілкових органів у підрозділах закладу освіти — без попередньої згоди відповідного профспілкового органу в закладі освіти; профорганізатори — органу відповідного профспілкового об'єднання.

До застосування дисциплінарного стягнення власник або уповноважений ним орган повинен зажадати від порушника трудової дисципліни письмові пояснення. У випадку відмови працівника дати письмові пояснення складається відповідний акт.

Дисциплінарні стягнення застосовуються власником або уповноваженим ним органом безпосередньо після виявлення провини, але не пізніше одного місяця від дня її виявлення, не рахуючи часу хвороби працівника або перебування його у відпустці.

Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців з дня вчинення проступку.

36. За кожне порушення трудової дисципліни накладається тільки одне дисциплінарне стягнення.

37. Дисциплінарне стягнення оголошується в наказі (розпорядженні) і повідомляється працівникові під розписку.

38. Якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення працівника не буде піддано новому дисциплінарному стягненню, то він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення.

Якщо працівник не допустив нового порушення дисципліни і до того ж проявив себе як сумлінний працівник, то стягнення може бути знято до закінчення одного року. Протягом строку дії дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються.

Власник або уповноважений ним орган має право замість накладання дисциплінарного стягнення передати питання про порушення трудової дисципліни на розгляд трудового колективу або його органу.

* * *

Правила внутрішнього розпорядку вивішуються в закладах освіти на видному місці.

**Про затвердження
Положення про всеукраїнський конкурс
«Учитель року»**

ПОСТАНОВА
Кабінету Міністрів України
від 11 серпня 1995 р. № 638

На виконання Указу Президента України від 29 червня 1995 р. № 489 «Про всеукраїнський конкурс «Учитель року» Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Положення про всеукраїнський конкурс «Учитель року», що додається.
2. Міністерству фінансів, Уряду Автономної Республіки Крим, обласним, Київській і Севастопольській міським державним адміністраціям передбачати у відповідних бюджетах кошти на проведення щорічного всеукраїнського конкурсу «Учитель року».
3. Установити, що перший всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться у 1995/96 навчальному році.

Прем'єр-міністр України
Перший заступник Міністра
Кабінету Міністрів України

Є. Марчук

М. Селівон

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 11 серпня 1995 р. № 638

**Положення
про всеукраїнський конкурс «Учитель року»**

1. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» є одним із заходів реалізації Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») і проводиться з метою виявлення і підтримання творчої праці вчителів, підвищення їх професійної майстерності, популяризації педагогічних здобутків.

Завданнями конкурсу є:

- піднесення ролі вчителя у суспільстві і підвищення престижності цієї професії;
- привернення уваги громадськості, органів влади до проблем освіти;
- сприяння творчим педагогічним пошукам, удосконаленню фахової майстерності вчителя;
- поширення передового педагогічного досвіду;
- забезпечення незалежної експертної оцінки педагогічної діяльності.

2. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводить Міністерство освіти разом з Академією педагогічних наук, Творчою спілкою вчителів, Педагогічним товариством.

Міністерство за поданням зазначених організацій затверджує щороку до 1 жовтня склад центрального оргкомітету конкурсу та фахові журі.

3. Центральний оргкомітет конкурсу визначає фахи (не більше ніж п'ять), з яких проводиться конкурс у поточному навчальному році, встановлює критерії відбору поданих на конкурс матеріалів, умови та порядок проведення заключної частини конкурсу і не пізніше як за місяць до початку першого туру забезпечує їх доведення до відома педагогічної громадськості.

4. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться щороку в три тури:

перший — районний (міський) — грудень;

другий — Автономної Республіки Крим, обласний, Київський та Севастопольський міський — січень—лютий;

третій — всеукраїнський — квітень.

5. Для проведення першого і другого туру утворюються на місцях оргкомітети конкурсу і журі з кожного фаху.

Склад районного (міського) оргкомітету конкурсу і журі затверджується районним (міським) відділом (управлінням) освіти за поданням районного (міського) методичного кабінету та фахових асоціацій учителів (за їх наявності).

Склад оргкомітету і журі конкурсу в Автономній Республіці Крим, області, м. Києві і Севастополі затверджується відповідним органом управління освітою за поданням науково-методичної установи та фахових асоціацій (за їх наявності).

6. Всеукраїнський конкурс «Учитель року» проводиться на добровільних засадах. У ньому можуть брати участь учителі — громадяни України незалежно від одержаної освіти, набутого фаху, педагогічного стажу, віку.

7. Для участі в конкурсі претендент подає районному (міському) оргкомітету такі матеріали:

заяву про бажання брати участь у конкурсі «Учитель року»;

опис власного досвіду, що розкриває оригінальність педагогічних ідей, методів, технологій;

аналіз результатів праці.

За бажанням учитель може подати оргкомітету й інші матеріали (в тому числі відгуки наукових установ, фахових асоціацій), що глибше розкривають його творчі здобутки.

8. До участі в кожному наступному турі допускаються переможці попереднього туру з кожного фаху, на яких оргкомітет подає матеріали, перелічені в пункті 7 цього Положення.

Якщо перший чи другий тур в окремих регіонах не проводився, бажуючі взяти участь у третьому турі можуть надіслати до центрального оргкомітету матеріали, зазначені у пункті 7 цього Положення.

9. Центральний оргкомітет конкурсу приймає заяви з необхідними матеріалами з 1 березня до 15 квітня включно.

За результатами розгляду матеріалів претендентам надсилаються запрошення для подальшої участі в конкурсі або обґрунтована відмова.

Третій тур всеукраїнського конкурсу проводиться в останній тиждень квітня.

10. З кожного фаху центральний оргкомітет конкурсу визначає одного переможця.

Згідно із висновками фахових журі центральний оргкомітет конкурсу приймає рішення про присудження переможцям звання «Учитель року».

Відповідно до рішення центрального оргкомітету Міністерства освіти в установленому порядку подає документи для присвоєння переможцям конкурсу звання «Заслужений учитель України», разом з Академією педагогічних наук, Творчою спілкою вчителів, Педагогічним товариством нагороджує їх дипломами та грошовими преміями в розмірі 30 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян кожна.

За пропозиціями фахових журі центральний оргкомітет може визначати в межах встановленого кошторису інші форми та види заохочення учасників конкурсу.

11. Фінансові витрати на підготовку і проведення першого і другого туру всеукраїнського конкурсу «Учитель року» проводяться за рахунок місцевих бюджетів, на організацію третього туру і забезпечення нагородження його переможців — за рахунок асигнувань Державного бюджету.

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА
від 14 квітня 1997 р. № 346
Київ

Про затвердження Порядку надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам

(Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ
№ 907 від 21.08.97
№ 1237 від 05.08.98
№ 289 від 28.03.2001)

Відповідно до частини шостої статті 6 Закону України «Про відпустки» Кабінет Міністрів України **п о с т а н о в л я є**:

1. Затвердити Порядок надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам (додається). (Пункт 1 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 289 від 28.03.2001).

2. Міністерству праці та соціальної політики разом з Міністерством освіти і науки, Міністерством охорони здоров'я та Державним комітетом молодіжної політики, спорту і туризму давати роз'яснення щодо застосування цієї постанови. (Пункт 2 в редакції Постанови КМ № 289 від 28.03.2001).

Прем'єр-міністр України

П. Лазаренко

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Кабінету Міністрів України
від 14 квітня 1997 р. № 346

ПОРЯДОК надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам

(Назва Порядку із змінами, внесеними згідно
з Постановою КМ № 289 від 28.03.2001)

1. Право на щорічну основну відпустку мають керівні працівники навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин

(підрозділів) інших установ і закладів, педагогічні, науково-педагогічні працівники та наукові працівники, які перебувають у трудових відносинах з установами, організаціями, підприємствами (далі — установи) незалежно від форм власності та їх галузевої належності. (Пункт 1 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 289 від 28.03.2001).

2. Право керівних, педагогічних, науково-педагогічних (крім тих, що працюють у навчальних закладах та навчальних (педагогічних) частинах (підрозділах) інших установ і закладів) та наукових працівників на щорічну основну відпустку повної тривалості у перший рік роботи настає після закінчення шести місяців безперервної роботи в установі. (Абзац перший пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 289 від 28.03.2001).

За другий та наступні роки роботи відпустка надається згідно з графіками, які затверджуються власником установи або уповноваженим ним органом за погодженням з профспілковим чи іншим уповноваженим на представництво трудовим колективом органом.

Керівним, педагогічним, науковим і науково-педагогічним працівникам навчальних закладів та навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів щорічна основна відпустка повної тривалості, визначеної в додатку до цього Порядку, у перший та наступні роки надається у період літніх канікул незалежно від часу прийняття їх на роботу. Графік надання відпусток педагогічним працівникам складається з урахуванням можливості проведення регулярних консультацій для учнів, складання іспитів якими перенесено на осінь. (Абзац третій пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 289 від 28.03.2001).

Керівним, педагогічним, науковим і науково-педагогічним працівникам навчальних закладів та навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів у разі необхідності санаторно-курортного лікування щорічна основна відпустка або її частина може надаватися протягом навчального року, якщо це передбачено колективним договором. (Абзац четвертий пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 289 від 28.03.2001).

Особам, які працюють в установі на умовах неповного робочого часу, у тому числі особам, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, надається щорічна основна відпустка повної тривалості.

3. Керівникам установ щорічна основна відпустка надається за погодженням з вищестоящим органом управління.

4. Перенесення щорічної основної відпустки, поділ її на частини та відкликання з відпустки провадиться відповідно до умов, передбачених статтями 11 та 12 Закону України «Про відпустки». Педагогічним і науково-педагогічним працівникам невикористана частина щорічної основної відпустки, за умови її поділу, повинна бути надана, як правило, в період літніх канікул, а в окремих випадках, передбачених колективним договором, — в інший канікулярний період.

5. За бажанням керівних працівників навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших

установ і закладів, педагогічних, науково-педагогічних працівників та наукових працівників частина щорічної основної відпустки, якщо вона надається за 1996-1997 і наступні робочі роки, замінюється грошовою компенсацією за можливості забезпечення їх у відповідний період роботи. При цьому тривалість наданої працівникові щорічної основної відпустки не повинна бути менша ніж 24 календарних дні. (Пункт 5 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 289 від 28.03.2001).

6. У разі звільнення керівних працівників навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічних, науково-педагогічних працівників та наукових працівників їм виплачується грошова компенсація за всі не використані ними дні щорічної основної відпустки. (Абзац перший пункту 6 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 289 від 28.03.2001).

У разі звільнення керівних, педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників навчальних закладів та навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, які до звільнення пропрацювали не менш як 10 місяців, грошова компенсація виплачується за не використані ними дні щорічної основної відпустки з розрахунку повної її тривалості, а особам, які до звільнення пропрацювали менш як 10 місяців, — пропорційно до відпрацьованого ними часу (з розрахунку тривалості щорічної основної відпустки за кожний відпрацьований місяць 5,6; 4,2 і 2,8 календарних днів за тривалості щорічної основної відпустки відповідно 56, 42 і 28 календарних днів). (Абзац другий пункту 6 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 289 від 28.03.2001).

до Порядку надання щорічної основної відпустки тривалістю до 56 календарних днів керівним працівникам навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічним, науково-педагогічним працівникам та науковим працівникам

ТРИВАЛІСТЬ

щорічної основної відпустки керівних працівників навчальних закладів та установ освіти, навчальних (педагогічних) частин (підрозділів) інших установ і закладів, педагогічних, науково-педагогічних працівників та наукових працівників

II. Позашкільні навчальні заклади

Посада	Тривалість щорічної основної відпустки
Директор (3)	42
Заступник директора з навчально-виховної (навчальної, виховної) роботи (3)	42
Акомпаніатор (3)	42
Вихователь (3)	42
Екскурсовод (3)	42
Завідувач відділу, лабораторії, кабінету (3)	42
Керівник гуртка, студії, секції, інших форм гурткової роботи (3)	42
Концертмейстер (3)	42
Культурорганізатор (3)	42
Методист (3)	42
Педагог-організатор (3)	42
Практичний психолог (3)	42
Соціальний педагог (3)	42
Старший вожатий (3)	42
Художній керівник (3)	42

(3) Щорічна основна відпустка зазначеної тривалості надається працівникам, на яких поширюються умови оплати праці працівників навчальних закладів та установ освіти.

III. Середні навчальні заклади, навчальні заклади для громадян, які потребують соціальної допомоги і реабілітації

Посада	Тривалість щорічної основної відпустки
Директор (4)	56
Заступник директора з навчально-виховної (навчальної, виховної), навчально-виробничої роботи (4)	56
Акомпаніатор	28
Вихователь (крім вихователів інтернатів при школах) (4)	56

Вихователь інтернату при школі	42
Вчителі (всіх спеціальностей) (4)	56
Інструктор слухового кабінету	56
Інструктор з праці	56
Інструктор з фізкультури середніх навчальних закладів	28
Інструктор з фізкультури в навчальних закладах для громадян, які потребують соціальної допомоги і реабілітації	56
Керівник гуртка, студії, секції, інших форм гурткової роботи в середніх навчальних закладах	42
Керівник гуртка, студії, секції, інших форм гурткової роботи в навчальних закладах для громадян, які потребують соціальної допомоги і реабілітації	56
Майстер виробничого навчання	42
Педагог-організатор	56
Помічник директора з режиму	30
Практичний психолог (4)	56
Соціальний педагог (4)	56
Старший вожатий (4)	56
Старший вихователь (4)	56
Старший черговий з режиму	30
Черговий з режиму	30

(4) Щорічна основна відпустка зазначеної тривалості надається також відповідним категоріям працівників, викладачам і концертмейстерам середніх спеціальних художніх і музичних шкіл, шкіл естетичного виховання дітей.

(Додаток із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 907 від 21.08.97, № 1237 від 05.08.98, в редакції Постанови КМ № 289 від 28.03.2001).

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА
від 25 серпня 2004 р. № 1096
Київ

Про встановлення розміру доплати за окремі види педагогічної діяльності

З метою вдосконалення системи оплати праці в галузі освіти Кабінет Міністрів України постановляє:

Затвердити розмір доплати за окремі види педагогічної діяльності для працівників навчальних закладів згідно з додатком та запровадити його з 1 січня 2005 року.

Прем'єр-міністр України

В. Янукович

Додаток

до постанови Кабінету Міністрів України
від 25 серпня 2004 р. № 1096

РОЗМІР

доплати за окремі види педагогічної діяльності
(у співвідношенні до тарифної ставки)

1. За класне керівництво:

- у I–IV класах загальноосвітніх навчальних закладів — 20 відсотків;
- у V–XI (XII) класах загальноосвітніх навчальних закладів — 25 відсотків;
- у професійно-технічних та вищих навчальних закладах — I–II рівня акредитації — 20 відсотків.

2. За перевірку зошитів та письмових робіт:

- у I–IV класах загальноосвітніх навчальних закладів — 15 відсотків;
- у V–XI (XII) класах загальноосвітніх навчальних закладів, професійно-технічних та вищих навчальних закладах I–II рівня акредитації — 10–20 відсотків.

Зазначена доплата встановлюється залежно від педагогічного навантаження вчителя чи викладача.

3. За завідування:

- навчальними кабінетами у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах — 10–15 відсотків;
- майстернями у загальноосвітніх навчальних закладах — 15–20 відсотків;
- навчально-дослідними ділянками у загальноосвітніх навчальних закладах — 10–15 відсотків;
- бібліотеками у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах — 5–15 відсотків.

4. За керівництво предметними (цикловими) і методичними комісіями у загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладах I–II рівня акредитації — 10–15 відсотків.

ЛІЦЕНЗУВАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Про ліцензування освітніх послуг

ПОСТАНОВА
Кабінету Міністрів України
від 29 серпня 2003 р. № 1380

Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити такі, що додаються: Порядок ліцензування освітніх послуг; Положення про Державну акредитаційну комісію.

2. Установити, що плата за видачу ліцензії на надання освітніх послуг (далі — ліцензія) справляється в розмірі п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян для послуг у сфері дошкільної, загальної середньої і позашкільної освіти та двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян — послуг у сфері вищої та професійно-технічної освіти, а за переоформлення ліцензії, а також за видачу копії та дубліката ліцензії — в розмірі п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Плата за видачу та переоформлення ліцензії, а також за видачу копії та дубліката ліцензії вноситься суб'єктом освітньої діяльності на рахунки територіального органу Державного казначейства № 3510 в установах Національного банку та № 2510 в установах комерційних банків (код бюджетної класифікації за доходами 1406200, символ звітності банку 069).

3. Міністерству освіти і науки затвердити у тримісячний строк: ліцензійні умови надання освітніх послуг;

- порядок здійснення контролю за дотриманням ліцензійних умов надання освітніх послуг;
- положення про експертну комісію та порядок проведення ліцензійної експертизи.

Визнати такими, що втратили чинність, Положення про ліцензування навчальних закладів та Положення про Державну акредитаційну комісію, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 12 лютого 1996 р. № 200 «Про ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти» (ЗП України, 1996 р., № 7, ст. 216; Офіційний вісник України, 1997 р., число 35, ст. 86).

Ця постанова набирає чинності з 1 вересня 2003 року.

Прем'єр-міністр України

В. Янукович

Порядок ліцензування освітніх послуг

Цей Порядок, що розроблений відповідно до законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», встановлює єдині вимоги до ліцензування освітніх послуг.

Ліцензування освітніх послуг є процедурою проведення ліцензійної експертизи, прийняття рішень, їх оформлення, видачі, переоформлення ліцензій, видачі їх дублікатів, а також прийняття рішень про обмеження діяльності суб'єктів у сфері освіти.

Ліцензуванню підлягають такі послуги:

1) у сфері дошкільної освіти:

- догляд за дітьми дошкільного віку;
- розвиток, виховання, навчання дітей дошкільного віку;
- корекція психологічного і фізичного розвитку дітей дошкільного віку;

2) у сфері загальної середньої освіти:

- надання початкової загальної освіти;
- надання базової загальної середньої освіти;
- надання повної загальної середньої освіти;

3) у сфері позашкільної освіти — навчання за художньо-естетичним, туристсько-краєзнавчим, еколого-натуралістичним, науково-технічним, дослідницько-експериментальним, фізкультурно-спортивним або спортивним, військово-патріотичним, бібліотечно-бібліографічним, соціально-реабілітаційним, оздоровчим, гуманітарним напрямами;

4) у сфері професійно-технічної освіти:

- курсове професійно-технічне навчання;
- первинна професійна підготовка; перепідготовка робітників;
- підвищення кваліфікації робітників;
- підготовка (в тому числі первинна професійна), перепідготовка та підвищення кваліфікації іноземців, які прибули в Україну на навчання;

5) у сфері вищої освіти:

- підготовка фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів за напрямами (спеціальностями);
- військова підготовка студентів вищих навчальних закладів за програмою офіцерів запасу;
- перепідготовка за спеціальностями;
- спеціалізація, розширення профілю (підвищення кваліфікації);
- підготовка іноземців до вступу у вищі навчальні заклади;
- підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації іноземців;
- підготовка до вступу у вищі навчальні заклади.

Юридичні особи (далі — навчальні заклади) та фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності розпочинають діяльність з надання послуг, зазначених у пункті 3 цього Порядку, після отримання

відповідної ліцензії, а відокремлені структурні підрозділи (філії, представництва тощо) — після проведення ліцензування (внесення їх до ліцензії навчального закладу).

Послуги щодо професійної підготовки, перепідготовки, курсового професійно-технічного навчання, підвищення кваліфікації робітників підлягають ліцензуванню за умови, що відповідні професії включено до Державного класифікатора професій ДК-003-95, затвердженого наказом Держстандарту від 27 липня 1995 р. № 257.

Ліцензування підприємств, установ та організацій, що надають послуги у сфері професійно-технічної освіти, проводиться з урахуванням специфіки навчання та за умови видачі особам, що навчаються, документа про освіту державного зразка.

Підготовка та перепідготовка фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів ліцензується за умови включення напрямів та спеціальностей до переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 р. № 507.

Ліцензування послуг з післядипломного навчання у сфері професійно-технічної та вищої освіти (за винятком перепідготовки) здійснюється у разі, коли передбачається видача документа про освіту державного зразка.

8. Ліцензія на освітні послуги іноземцям, які прибули в Україну на навчання, може видаватися лише атестованим професійно-технічним та акредитованим вищим навчальним закладам.

9. Навчальні заклади іноземних держав або їх структурні підрозділи (філії, представництва тощо), що функціонують в Україні, підлягають ліцензуванню незалежно від переліку освітніх послуг, які ними надаються.

Ліцензування освітніх послуг здійснюють МОН — щодо надання послуг у сфері професійно-технічної та вищої освіти і Міністерство освіти Автономної Республіки Крим, органи управління освітою обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій — щодо надання послуг у сфері дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти (далі — органи ліцензування).

Ліцензування послуг здійснюється за заявою навчального закладу. У заяві зазначається найменування послуги, на надання якої заявник бажає отримати ліцензію.

До заяви додаються:

- установчі документи;
- копії рішення власника (власників) або уповноваженого ним (ними) органу про створення навчального закладу. Якщо власників або уповноважених ними органів два і більше, подається копія установчого договору;
- копія свідоцтва про державну реєстрацію навчального закладу та копія довідки про включення його до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України — юридичною особою;

- копія довідки про ідентифікаційний номер фізичної особи — платника податків та інших обов'язкових платежів — фізичною особою — суб'єктом підприємницької діяльності;
- концепція діяльності за заявленим напрямом (освітньою послугою), яка базується на результатах моніторингу регіонального ринку праці та освітніх послуг, погоджена відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, Київською чи Севастопольською міською держадміністрацією, на території якої планується надання заявлених послуг;

6) копії затверджених в установленому порядку навчальних, освітньо-професійних програм, освітньо-кваліфікаційних характеристик, навчальних планів:

- інформація про кількісні показники матеріально-технічного, науково-методичного та кадрового забезпечення освітньої діяльності, наявність бібліотеки (крім дошкільних і позашкільних навчальних закладів) та обсяг її фондів, відомості про інформаційну базу відповідно до нормативів, затверджених в установленому порядку;
- копії документів, що засвідчують право власності або право оперативного управління, чи право користування основними засобами для здійснення навчально-виховного процесу на строк не менше ніж необхідний для завершення надання послуги;
- довідка банківської установи про сформований статутний фонд навчального закладу (якщо законодавством передбачено формування статутного фонду);
- висновок органів державного пожежно-технічного, санітарного нагляду, охорони праці про відповідність наявних приміщень та матеріально-технічної бази встановленим вимогам, нормам і правилам;
- копії документів, що засвідчують рівень освіти, кваліфікації та громадянство керівника закладу: дипломів про вищу освіту, про науковий ступінь та вчене звання (за їх наявності), першої сторінки паспорта;
- паспортні дані (прізвище, ім'я та по батькові, серія, номер паспорта, коли і ким виданий, місце проживання), копії документів, що засвідчують рівень освіти і кваліфікації фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності щодо надання послуг у сфері дошкільної освіти;
- погодження органів виконавчої влади, якщо таке погодження передбачене законодавством і необхідне для організації навчання за професіями, спеціальностями і напрямками підготовки;
- за наявності у структурі навчального закладу відокремлених структурних підрозділів (філій, представництв тощо), що надаватимуть послуги, копії рішень про їх створення, реєстрацію та положення про структурні підрозділи, а також інші документи, зазначені у цьому пункті.

13. Навчальні заклади іноземних держав або їх структурні підрозділи, що функціонують в Україні, крім зазначених у пункті 12 цього Порядку документів, додатково подають:

- копію документа, що засвідчує створення навчального закладу чи структурного підрозділу (філії, представництва тощо) на території України (дозвіл МОН, міжнародні угоди);
- документ, що засвідчує дозвіл державного центрального органу управління освітою країни знаходження навчального закладу на створення та діяльність навчального закладу чи структурного підрозділу на території України;
- документ, що підтверджує визнання програми, за якою буде проводитися навчання, країною, в якій функціонує навчальний заклад;
- програму та навчальний план, за якими буде проводитися навчання, погоджені МОН.

Підприємства, установи та організації, що планують проведення професійного навчання безпосередньо на виробництві, до заяви додають документи, передбачені підпунктами 3, 6, 7, 10 і 13 пункту 12 цього Порядку.

Навчальні заклади, які планують провадження діяльності за освітніми програмами навчальних закладів — іноземних юридичних осіб, крім зазначених у пункті 12 цього Порядку документів, також подають:

- документ про реєстрацію навчального закладу — іноземної юридичної особи в країні знаходження, легалізований в установленому порядку;
- дозвіл навчального закладу — іноземної юридичної особи на право використання його програм освітньої діяльності та видачу документа за результатами навчання, погоджений з державним центральним органом управління освітою країни знаходження навчального закладу;
- довідку державного центрального органу управління освітою країни знаходження навчального закладу про акредитацію (визнання) освітніх програм, за якими передбачається провадження освітньої діяльності;
- програми та навчальні плани, за якими буде проводитися навчання, погоджені МОН.

16. У разі подання заяви про збільшення ліцензованого обсягу документи, зазначені у підпунктах 1–6 і 8–12 пункту 12, не вимагаються.

Ліцензований обсяг навчального закладу — це максимальна кількість осіб, які можуть одночасно отримувати освітні послуги у навчальному закладі на наявній у нього матеріально-технічній базі та за умови кадрового забезпечення відповідно до нормативів.

Ліцензований обсяг освітньої послуги — це максимальна кількість осіб на кожному курсі навчання, які можуть отримати освітню послугу, виходячи з можливостей навчального закладу у наданні такої послуги відповідно до встановлених нормативів.

Перевищення ліцензованого обсягу допускається у разі поновлення осіб, які робили перерву у навчанні в цьому навчальному закладі з об'єктивних причин.

17. У разі коли заявником подано документи не в повному обсязі чи з недостовірною інформацією або виявлено невідповідність установчих документів вимогам законодавства, орган ліцензування повертає їх у десятиденний строк від дня надходження навчальному закладу з мотивованою письмовою відмовою у видачі ліцензії.

Спроможність навчального закладу провадити освітню діяльність (надавати освітні послуги) підтверджується експертним шляхом — проведенням ліцензійної експертизи.

Орган ліцензування розглядає подану заяву і протягом 15 днів після її надходження формує експертну комісію для проведення ліцензійної експертизи.

Положення про експертну комісію та порядок проведення ліцензійної експертизи затверджується МОН.

МОН може делегувати місцевим органам управління освітою свої повноваження з формування експертних комісій для проведення ліцензійної експертизи.

Експертна комісія після отриманні від органу ліцензування всіх необхідних документів перевіряє фактичний стан матеріально-технічного, кадрового, навчального, науково-методичного, інформаційного забезпечення навчального закладу, наявність бібліотеки, достовірність поданої навчальним закладом іншої інформації та готує висновок про спроможність (неспроможність) навчального закладу надавати заявлені освітні послуги.

22. Відшкодування витрат на відрядження експертів для проведення ліцензійної експертизи здійснюється заявником відповідно до законодавства.

Оплата праці експертів здійснюється заявником з розрахунку п'яти годин на день, але не більш як 15 годин (голови комісії — шести годин на день, але не більш як 18 годин) за строк проведення ліцензійної експертизи з розрахунку ставки погодинної оплати праці:

- осіб, які проводять навчальні заняття у школах, професійно-технічних навчальних закладах, гімназіях, ліцеях, — за проведення ліцензійної експертизи послуг у сфері дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти;
- професорів, які проводять навчальні заняття із студентами вищих навчальних закладів III—IV рівнів акредитації, — за проведення ліцензійної експертизи послуг у сфері вищої освіти.

23. Відшкодування витрат, пов'язаних із забезпеченням проведення ліцензійної експертизи, здійснюється за рахунок заявників у розмірі двадцяти чотирьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Оплата витрат, пов'язаних з ліцензуванням послуг у сфері дошкільної, загальної середньої, позашкільної та професійно-технічної освіти, здійснюється заявниками з внесенням коштів на рахунки регіональних експертних рад, а послуг у сфері вищої освіти — на рахунок Державної акредитаційної комісії.

Відшкодування витрат, пов'язаних із забезпеченням ліцензійної експертизи послуг, що надаються фізичними особами — суб'єктами підприємницької діяльності у сфері дошкільної освіти, здійснюється за їх рахунок у розмірі п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

24. Результати роботи експертної комісії оформляються висновком.

Висновок експертної комісії передається органу ліцензування, що сформував комісію.

Орган ліцензування передає висновок експертної комісії, заяву навчального закладу з доданими до неї документами для попереднього розгляду його відповідною експертною радою Державної акредитаційної комісії або регіональною експертною радою.

Відсутність представників навчального закладу не може бути підставою для неприйняття рішення Державною акредитаційною комісією або регіональною експертною радою.

25. На підставі рішення Державної акредитаційної комісії, регіональної експертної ради про можливість (неможливість) надання ліцензії навчальному закладу, що подав заяву на ліцензування своєї освітньої діяльності, орган ліцензування приймає рішення про видачу або відмову у видачі ліцензії заявнику.

Орган ліцензування має право перевірити законність та обґрунтованість прийнятих рішень на будь-якому етапі ліцензування.

26. Загальний строк прийняття органом ліцензування рішення за заявою навчального закладу не може перевищувати двомісячний строк з дати отримання його заяви та всіх необхідних документів.

27. У ліцензії зазначається: найменування органу ліцензування;

- найменування юридичної особи або прізвище, ім'я та по батькові фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності;
- місцезнаходження навчального закладу або місце проживання фізичної особи суб'єкта підприємницької діяльності;
- ідентифікаційний код юридичної особи або ідентифікаційний номер фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності
- платника податків та інших обов'язкових платежів;
- дата прийняття та номер рішення про видачу ліцензії;
- перелік відокремлених структурних підрозділів (філій, представництв тощо) навчального закладу, що надають освітні послуги, та їх місцезнаходження;
- перелік послуг, які має право надавати навчальний заклад та його відокремлені структурні підрозділи (філії, представництва тощо). Для підприємств, установ та організацій, що здійснюють професійне навчання кадрів на виробництві, робиться запис: «Професійне навчання кадрів на виробництві» та зазначається код і назва підрозділу класифікаційних угруповань професій;
- ліцензований обсяг навчального закладу та ліцензований обсяг послуги для навчального закладу та кожного відокремленого структурного підрозділу (філії, представництва тощо);
- посада, прізвище та ініціали особи, яка підписала ліцензію;
- дата видачі та строк дії ліцензії.

У разі коли вся необхідна інформація щодо переліку освітніх послуг, на які видається ліцензія, не може бути розміщена на бланку ліцензії, оформляється додаток.

Відокремленим структурним підрозділам (філіям, представництвам тощо), переліченим у ліцензії, видається копія ліцензії, завірена органом ліцензування.

28. Ліцензія видається на строк від 3 до 12 років, але не менше ніж на строк завершення циклу навчання.

Строк дії ліцензії визначає орган ліцензування.

Продовження строку дії ліцензії здійснюється у порядку, встановленому для її отримання.

Навчальним закладам, що пройшли атестацію або акредитацію, видається ліцензія на строк дії свідоцтва про атестацію або сертифіката про акредитацію.

29. Переоформлення виданої ліцензії здійснюється органами ліцензування у разі зміни:

- найменування навчального закладу (якщо така зміна не пов'язана з реорганізацією юридичної особи або новостворений навчальний заклад є правонаступником реорганізованого) або прізвища, ім'я, по батькові фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності;
- місцезнаходження навчального закладу або місця проживання фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності, якщо така зміна не тягне за собою зміни нормативів його матеріально-технічного забезпечення;
- ліцензованого обсягу.

30. У разі втрати або пошкодження виданої ліцензії чи додатка до неї навчальному закладу видається дублікат ліцензії.

У разі втрати ліцензії навчальний заклад зобов'язаний звернутися до відповідного органу ліцензування із заявою про видачу дубліката, до якої додається документ, що засвідчує внесення плати за видачу дубліката ліцензії.

У разі пошкодження ліцензії навчальний заклад подає відповідному органу ліцензування заяву про видачу дубліката ліцензії, непридатну для користування ліцензією, документ, що підтверджує внесення плати за видачу дубліката ліцензії.

Строк дії дубліката ліцензії не може перевищувати строку, який зазначався у втраченій або пошкодженій ліцензії.

31. Навчальний заклад, що подав заяву та документи, зазначені у пункті 30 цього Порядку, для видачі дубліката ліцензії замість втраченої або пошкодженої, може провадити освітню діяльність на підставі довідки органу ліцензування про подання заяви про видачу дубліката ліцензії.

Орган ліцензування протягом десяти робочих днів після отримання заяви про видачу дубліката ліцензії видає заявникові дублікат ліцензії.

32. У разі видачі дубліката ліцензії орган ліцензування приймає рішення про визнання недійсною ліцензії, що була втрачена або пошкоджена.

33. Нормативи щодо забезпечення навчальних закладів матеріально-технічною, навчально-методичною та інформаційною базою, науково-педагогічними та педагогічними кадрами, необхідними для ліцензування (далі — ліцензійні умови надання освітніх послуг), затверджуються МОН.

Контроль за дотриманням ліцензійних умов надання освітніх послуг здійснюють органи управління освітою, Державна інспекція навчальних закладів при МОН, міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, що мають у підпорядкуванні навчальні заклади, власники навчальних закладів.

Порядок здійснення контролю за дотриманням ліцензійних умов надання освітніх послуг затверджується МОН.

34. За результатами перевірки стану дотримання ліцензійних умов надання освітніх послуг органи ліцензування мають право:

- анулювати видані ліцензії;
- вносити пропозиції навчальному закладу, власникам навчальних закладів про усунення порушень ліцензійних умов надання освітніх послуг.

35. Підставами для анулювання ліцензії є:

- заява навчального закладу або фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності про анулювання ліцензії;
- порушення ліцензійних умов у сфері освіти, які не можуть бути усунені протягом трьох місяців;
- акт про повторне протягом року порушення навчальним закладом ліцензійних умов надання освітніх послуг або вимог інших нормативно-правових актів;
- рішення про скасування державної реєстрації навчального закладу;
- акт про виявлення недостовірних відомостей у документах, поданих навчальним закладом для отримання ліцензії;
- акт про встановлення факту надання освітніх послуг за ліцензією або її копією, переданою іншій юридичній особі або фізичній особі — суб'єкту підприємницької діяльності;
- акт про невиконання розпорядження органу ліцензування про усунення порушень ліцензійних умов надання освітніх послуг, вимог нормативно-правових актів, що були підставою для внесення пропозицій про усунення таких порушень.

Попередній розгляд питань про анулювання ліцензії здійснюється Державною акредитаційною комісією або регіональною експертною радою за поданням органу ліцензування.

На підставі рішення Державної акредитаційної комісії або регіональної експертної ради орган ліцензування приймає рішення про анулювання ліцензії.

Інформація, що стосується видачі, переоформлення та анулювання ліцензії, видачі її дублікату, вноситься до Державного реєстру навчальних закладів та Єдиного ліцензійного реєстру.

Про анулювання ліцензії навчального закладу органи ліцензування інформують органи державної статистики та органи державної податкової служби за місцезнаходженням навчального закладу.

У разі анулювання ліцензії навчальний заклад може порушити питання про отримання нової ліцензії для надання відповідних освітніх послуг, але не раніше ніж через рік з дати прийняття органом ліцензування рішення про анулювання попередньої ліцензії.

Рішення органу ліцензування про відмову у видачі ліцензії або про її анулювання може бути оскаржене у суді.

**Про затвердження Ліцензійних умов надання освітніх послуг,
Порядку здійснення контролю за дотриманням ліцензійних
умов надання освітніх послуг, Положення про експертну
комісію та порядок проведення ліцензійної експертизи
та Типового положення про регіональну експертну раду
з питань ліцензування та атестації навчальних закладів**

НАКАЗ
Міністерства освіти і науки України
від 24 грудня 2003 р. № 847

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
19 січня 2004 р. за № 71/8670

На виконання постанови Кабінету Міністрів України від 29.08.2003 № 1380 «Про ліцензування освітніх послуг» наказую:

1. Затвердити такі документи (додаються):

Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері дошкільної освіти¹;

Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері загальної середньої освіти;

Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері позашкільної освіти;

Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері професійно-технічної освіти²;

Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти³;

Порядок здійснення контролю за дотриманням Ліцензійних умов надання освітніх послуг⁴;

Положення про експертну комісію та порядок проведення ліцензійної експертизи⁵;

Типове положення про регіональну експертну раду з питань ліцензування та атестації навчальних закладів⁶.

2. Визнати таким, що втратив чинність, наказ Міністерства освіти України від 11.03.1996 № 72 «Про затвердження Типового положення про фахову раду з ліцензування та акредитації вищих закладів освіти та Типового положення про регіональну експертну раду (центр) з ліцензування та атестації закладів освіти, які здійснюють діяльність, пов'язану з одержанням загальної середньої та професійної освіти», зареєстрований в Мін'юсті 26.03.96 за № 141/1166.

Начальнику управління ліцензування, акредитації та нострифікації (Домніч В. І.) забезпечити подання цього наказу на державну реєстрацію.

Контроль за виконанням наказу покласти на першого заступника міністра Журавського В.С.

Міністр

В.Г. Кремень

¹ Не публікується.

² Не публікується.

³ Не публікується.

⁴ Не публікується.

⁵ Не публікується.

⁶ Не публікується.

Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері загальної середньої освіти

Ці Ліцензійні умови розроблені відповідно до законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 29.08.2003 № 1380 «Про ліцензування освітніх послуг» та інших нормативно-правових актів, встановлюють мінімальні нормативи матеріально-технічного, кадрового, навчально-методичного та інформаційного забезпечення навчальних закладів для надання ними освітніх послуг у сфері загальної середньої освіти.

Ліцензійні умови є обов'язковими для навчальних закладів, які надають освітні послуги і підлягають ліцензуванню відповідно до законодавства у сфері загальної середньої освіти.

Навчальні заклади, які отримали ліцензію на надання освітніх послуг у сфері загальної середньої освіти, зобов'язані:

- виконувати ці Ліцензійні умови;
- забезпечувати під час своєї діяльності дотримання вимог Конституції України, законів України у сфері загальної середньої освіти, інших законодавчих та нормативно-правових актів;
- надавати учням та їх батькам (особам, які їх замінюють) достовірну інформацію (у тому числі через засоби масової інформації) про тип і форму власності навчального закладу, умови приймання, плату за навчання, зміст і профілі навчання, вид документів, що видаватимуться після його закінчення.

У навчальному закладі мають бути органи самоврядування, передбачені установчими документами цього закладу.

Навчальний заклад зобов'язаний забезпечити організацію харчування та медичне обслуговування учнів.

2. Нормативи кадрового забезпечення

2.1. Загальноосвітній навчальний заклад має бути забезпечений педагогічними кадрами відповідно до навчального плану, норм тижневого педагогічного навантаження в межах штатного розкладу, затвердженого засновником (власником).

Допускається наявність вакантних посад не більше 5% від загальної чисельності педагогічних працівників за штатним розкладом.

2.2. Фахова освіта педагогічних працівників має відповідати предметам (навчальним дисциплінам), що ними викладаються.

З метою реалізації профільного навчання та поглибленого вивчення окремих предметів (дисциплін) до педагогічної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах можуть залучатися науково-педагогічні працівники.

Працівники, які мають іноземну освіту, допускаються до педагогічної діяльності після нострифікації іноземних документів про освіту.

2.3. Навчальний заклад забезпечує умови для підвищення кваліфікації педагогічних працівників і контролює процес її проходження (проведення курсів підвищення кваліфікації для педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється відповідними регіональними інститутами післядипломної педагогічної освіти).

2.4. Кожен працівник навчального закладу повинен мати медичну книжку та проходити періодичні медичні огляди.

2.5. Забезпечення медичними (медичним) працівниками здійснюється на підставі угоди про медичне обслуговування навчального закладу із закладом охорони здоров'я.

3. Нормативи матеріально-технічного забезпечення

Загальноосвітній навчальний заклад має бути забезпечений:

а) площами та приміщеннями;

- класними кімнатами у достатній кількості для здійснення навчально-виховного процесу;
- кімнатою для керівника навчального закладу та педагогічних працівників;
- приміщеннями для рекреації (для початкової школи) та гардеробом;
- приміщеннями для спеціалістів (технічного персоналу) за наявності у навчальному закладі 30 і більше учнів;
- навчальними кабінетами (лабораторіями) з вивчення окремих дисциплін — не менше 2;
- кабінетами за профілем навчання (спеціалізацією) для спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), ліцеїв, гімназій, колегіумів (кабінети можуть бути об'єднаними для споріднених предметів, допускається оренда необхідних приміщень для проведення занять з фізичної культури та профільного навчання);
- класами (майстернями) для трудового навчання (технологій) відповідно до робочого навчального плану;
- спальними приміщеннями в школах-інтернатах; в інших навчальних закладах — за наявності учнів 6-річного віку;
- універсальним залом (для фізкультури, хореографії тощо) з інвентарною кімнатою або мати угоду про оренду відповідного приміщення на поточний навчальний рік;
- бібліотекою;
- окремим приміщенням для медичного працівника за наявності у навчальному закладі 30 і більше учнів;
- приміщенням для збереження інвентарю, інших матеріальних цінностей;
- окремою шафою — для навчальних закладів з чисельністю до 30 учнів;
- окремими туалетами для дівчаток та хлопчиків за наявності у навчальному закладі більше 10 учнів одної статі;
- спортивним майданчиком для проведення занять з фізичної культури;
- їдальнею;

- б) меблями: столами, стільцями (партами) для кожного учня у класних кімнатах, навчальних кабінетах, лабораторіях;
- столами і стільцями для обладнання кожного робочого місця педагогічного працівника в класних кімнатах, навчальних кабінетах, лабораторіях;
  - спеціальними учнівськими лабораторними столами для кабінетів фізики, хімії, біології;
  - шафами — одна у кожному навчальному кабінеті, навчальній лабораторії;

в) обладнанням:

- класними дошками для кожної класної кімнати, навчального кабінету;
- лабораторним обладнанням, приладами, хімічними реактивами тощо для забезпечення виконання практичних, лабораторних і дослідних робіт згідно з робочим навчальним планом та навчальними програмами;
- верстатами (металообробний — 1, деревообробний — 1 на кожні 15 учнів) для майстерні з трудового навчання (технологій), швейними машинами, прасками (1 шт. на кожні 5 учнів) для кабінетів обслуговуючої праці, якщо вивчення зазначеного предмета передбачено робочим планом, іншим приладдям та засобами відповідно до навчальних програм;
- навчальними комп'ютерними комплексами (конфігурація 1 + 10) з легалізованим програмним забезпеченням — 1 комплекс на навчальний заклад;
- іншими верстатами, механізмами, обладнанням згідно з обраним профілем навчальної діяльності (одна одиниця обладнання, механізму, пристрою на 10 учнів).

Майно навчального закладу має бути в його власності, в оперативному управлінні чи у користуванні на правах оренди (майнового найму) із відображенням майнових відносин у даних бухгалтерського обліку.

Термін дії договору оренди майна (майнового найму) має бути не меншим, ніж термін дії ліцензії, про який заявив навчальний заклад.

4. Нормативи інформаційного забезпечення

4.1. Бібліотечний фонд навчального закладу має складатися з:

- художньої літератури у достатній кількості для забезпечення виконання чинних навчальних програм з української, зарубіжної літератури, літератури національних меншин відповідно до робочого навчального плану;
- художньої літератури поза навчальною програмою;
- наукової, науково-популярної, публіцистичної літератури;
- довідкової літератури: словники перекладні — 1 примірник на 5 учнів (з кожної іноземної мови згідно з навчальним планом);
- тлумачних, орфографічних словників, словників іншомовних слів (українською мовою) — 5 примірників кожного;

— періодичних видань: газета «Освіта України», «Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України», методичні видання (журнали, газети) з кожного предмета — 1 примірник.

4.2. Перелік ділової документації має відповідати нормативам, установленим Міністерством освіти і науки України щодо ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах.

5. Нормативи навчально-методичного забезпечення

Навчальний заклад повинен мати:

- річний і перспективний плани роботи навчального закладу;
- робочий навчальний план;
- розклад уроків;
- розклад занять для групи подовженого дня, якщо така функціонує у навчальному закладі;
- розклад занять гуртків, факультативів, індивідуальних занять;
- навчальні програми з усіх дисциплін, зазначених в інваріантній та варіативній складових робочого навчального плану;
- підручники та навчальні посібники з кожної дисципліни з грифом Міністерства освіти і науки України (з переліку, рекомендованого до використання Міністерством освіти і науки України) — один примірник на кожного учня.

Начальник управління ліцензування,
акредитації та нострифікації

В.І. Домніч

Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері позашкільної освіти

1. Загальні положення

Ці Ліцензійні умови розроблені відповідно до законів України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», постанови Кабінету Міністрів України від 29.08.2003 № 1380 «Про ліцензування освітніх послуг» та інших нормативних документів у галузі освіти.

Ліцензійні умови визначають мінімальні вимоги до навчально-методичного, матеріально-технічного, кадрового та інформаційного забезпечення суб'єктів, які надають освітні послуги у сфері позашкільної освіти.

2. Вимоги до кадрового забезпечення

2.1. Укомплектованість навчального закладу педагогічними працівниками (з урахуванням сумісників).

2.2. Кваліфікаційні вимоги до педагогічних і керівних працівників визначаються законами України та постановами Кабінету Міністрів України в галузі освіти, нормативно-правовими документами Міністерства освіти і науки України, що зареєстровані Міністерством юстиції України.

До роботи в позашкільних навчальних закладах у виняткових випадках можуть залучатися особи, які не мають професійної освіти або стажу роботи, що встановлені кваліфікаційними вимогами, але мають достатній практичний досвід і якісно виконують доручені роботи.

2.3. Забезпечення перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Проходження атестації педагогічними працівниками в установленому порядку.

3. Вимоги до матеріально-технічного забезпечення

Наявність навчальних кабінетів, лабораторій, майстерень та ін., передбачених для даного типу закладу.

Забезпеченість навчальних кабінетів, лабораторій, майстерень та ін. необхідним обладнанням, інструментами, матеріалами відповідно до навчальних програм та профілю гуртка, групи або іншого творчого об'єднання.

Дотримання техніки безпеки, температурного режиму та санітарно-гігієнічних норм.

Навчальний заклад повинен бути власником або орендарем навчально-матеріальної бази (приміщень, відповідного обладнання, устаткування тощо). Термін дії договору оренди має бути не меншим, ніж термін дії ліцензії.

4. Вимоги до організаційного та навчально-методичного забезпечення навчально-виховного процесу

Наявність річного плану роботи навчального закладу, погодженого із засновником (власником), навчальних планів і програм для гуртків, груп та інших творчих об'єднань, затверджених відповідними місцевими органами виконавчої влади.

Забезпеченість посібниками, навчально-методичною та довідковою літературою.

Відповідність розкладу занять гігієнічним вимогам організації навчання.

5. Інші вимоги

Суб'єкти, які отримали ліцензію на провадження освітньої діяльності (індивідуальні та колективні форми), зобов'язані виконувати ці Ліцензійні умови;

- забезпечувати дотримання вимог законів України та постанов Кабінету Міністрів України в галузі освіти, нормативно-правових документів Міністерства освіти і науки України, що зареєстровані Міністерством юстиції України;
- провадити діяльність відповідно до річного плану, погодженого із засновником (власником), навчальних планів і програм для гуртків, груп та інших творчих об'єднань, затверджених відповідними місцевими органами виконавчої влади;
- надавати учням, які вступають до навчального закладу, та їх батькам (особам, які їх замінюють) достовірну інформацію про тип навчального закладу і форму власності, умови приймання, плату за навчання, зміст і профілі навчання, вид документів, що видаватимуться після його закінчення;
- бути власником або орендарем матеріально-технічної бази (приміщення, відповідного обладнання, устаткування тощо). Термін дії договору оренди має бути не меншим, ніж термін дії ліцензії;
- надавати інформаційно-методичну допомогу педагогічним колективам навчальних закладів регіону, молодіжним, дитячим і громадським організаціям згідно з рішенням засновника (власника) на підставі відповідних угод;
- мати положення про структурні підрозділи закладу, передбачені його установчими документами.

Начальник управління ліцензування,
акредитації та нострифікації

В.І. Домніч

ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Методичні рекомендації щодо вивчення трудового навчання в 5 класі 12-річної школи

Метою трудового навчання є формування технічно, технологічно освіченої особистості, підготовленої до життя та активної трудової діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства, життєво необхідних знань, умінь і навичок ведення домашнього господарства, забезпечення умов для професійного самовизначення учнів, вироблення в них навичок творчої діяльності, виховання культури праці.

Трудове навчання в 5 класі 12-річної школи сприяє формуванню в учнів компетентностей, а саме:

- технічного і технологічного кругозору;
- культури праці та побуту;
- самостійного та критичного мислення;
- розвитку особистісних якостей, потрібних людині як суб'єкту сучасного виробництва і культурного розвитку суспільства, виховання відповідальності за результати власної діяльності.

Через особливості змісту, з урахуванням вікових особливостей розвитку учнів, змісту та доступності навчального матеріалу, трудове навчання виконує ряд функцій:

- ознайомлення учнів зі світом професій;
- залучення учнів до конструкторської та дослідницької діяльності;
- розвиток в учнів здатності реально оцінювати свої можливості для вибору посильних творчих завдань.

Базовою функцією є ознайомлення учнів з проектно-технологічною діяльністю з опорою на знання з основ наук на рівні предметно-практичної діяльності. Проектно-технологічна діяльність найбільш повно на даному етапі відображає підхід до впровадження освітньої галузі «Технологія». Проектний метод навчання під час вивчення трудового навчання забезпечить інтеграція знань учнів з основ наук, диференціація навчання з урахуванням індивідуальних особливостей школярів, проблемність навчально-виховного процесу.

Усі теми програми для 5 класу забезпечують послідовне формування в учнів уявлень про зміст та етапи цілісного процесу проектування і виготовлення виробів, їх підготовку до проектно-технологічної діяльності, яка буде відбуватися в наступних класах: вибір об'єкту технологічної діяльності; обґрунтування цього вибору; художнє конструювання; технічне конструювання; підбір конструкційних матеріалів; вибір технологічних процесів, інструментів, обладнання; виготовлення виробів; аналіз і оцінка процесу і результату праці; нескладні маркетингові дослідження.

Акцент у роботі учнів переноситься на розвиток творчого і критичного мислення, уміння працювати з інформаційними джерелами, різними видами проектно-технологічної документації; формування в учнів навичок проектно-діяльності, уміння здійснювати аналіз та оцінку технологічних об'єктів, свідомо обирати ті чи інші технологічні процеси, трудові прийоми і технічні засоби. Таким чином, знання, уміння та навички, якими повинні оволодіти учні 5 класу, є передумовою для успішного вирішення ними задач проектно-технологічної діяльності.

На вивчення предмета «Трудове навчання» в 5 класі передбачено 1 год. на тиждень. За рахунок варіативної складової навчального плану кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена до 2 год. на тиждень. Приблизно 25% навчального часу відводиться на теоретичне навчання і 75% — на виконання практичних робіт.

Програмою передбачено резерв часу — 2 години. Цей час використовується на розсуд вчителя, зазвичай для проведення тематичного оцінювання або ширшого вивчення окремих тем.

Навчально-виховний процес на уроках трудового навчання в 5 класі будується з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, вибору оптимальних технологій навчання, комп'ютерної підтримки навчального процесу.

Діяльність учнів у кабінетах, майстернях, на навчальних ділянках повинна бути організована так, щоб унеможливити негативний вплив на їх фізичне чи психічне здоров'я.

Протягом всього періоду вивчення трудового навчання в школі основоположним принципом навчально-виховного процесу є диференціація та індивідуалізація. І якщо в початковій школі варіативність навчання забезпечується шляхом вибору вчителем варіативних практичних робіт, а також вільного вибору учнями об'єктів праці, їх дизайну, то в 5 класі варіативність забезпечується шляхом вибору учителем і учнями технологій обробки матеріалів, технік декоративно-ужиткового мистецтва. Процес вибору здійснюється з урахуванням наявної матеріально-технічної бази, інтересу, можливостей і бажань учнів, регіональних особливостей, виробничого оточення школи, кадрового забезпечення.

Особливості організації навчального процесу визначаються наявними в програмі двома її варіантами: перший варіант — для хлопців, другий — для дівчат. Це дає підстави навчати їх окремо. Однак не виключається можливість комплектування змішаних груп у малокомплектних школах або за бажанням учнів. Для спільного навчання може застосовуватися один із вказаних варіантів програми. При плануванні практичних робіт слід враховувати фізіологічні особливості хлопців і дівчат, їх інтереси та нахили.

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 р. №128, і відбувається при наявності в класі більше 27 учнів для міської школи і більше 25 учнів для сільської школи.

У разі, якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи на гендерній основі, то можливий варіант формування змішаної групи хлопців і дівчат паралельних класів.

Протягом навчального року учні 5 класу виконуватимуть різні види практичних робіт. Їх зміст записують до класних журналів. Результати практичних робіт п'ятикласників обов'язково зберігають протягом поточного навчального року. Це дасть змогу виявити зростання умінь учнів виконувати практичні завдання. І, як результат, виступить корегуючим фактором виставлення підсумкової річної оцінки, а також засвідчить результати роботи вчителя.

Оцінювання навчальних досягнень учнів з трудового навчання здійснюється у двох аспектах: рівень володіння теоретичними знаннями, який можна виявити у процесі усного чи письмового опитування, та якість практичних умінь і навичок, тобто здатність до застосування вивченого матеріалу під час виконання практичних робіт. Тому критерії оцінювання навчальних досягнень учнів носять комплексний характер. До них належить: рівень застосування знань та умінь в практичній роботі; уміння користуватися різними видами конструкторсько-технологічної документації та іншими джерелами інформації; дотримання технічних вимог у процесі виконання робіт (якість виробу); уміння організувати робоче місце і підтримувати порядок на ньому в процесі роботи; рівень сформованості трудових прийомів і умінь виконувати технологічні операції; дотримання правил безпечної праці та санітарно-гігієнічних вимог; дотримання норм часу на виготовлення виробу; рівень самостійності у процесі організації і виконанні роботи (планування трудових процесів, самоконтроль і т.п.), виявлення елементів творчості.

Зазначені орієнтири покладено в основу наведених у програмі критеріїв та рівнів оцінювання навчальних досягнень учнів за 12-бальною шкалою.

Оскільки програма має 2 варіанти (для хлопців і дівчат), то вона забезпечується підручниками з обслуговуючих видів праці і технічних видів праці.

Інформацію про організацію трудового навчання в 5 класі можна отримати на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) і в фаховому журналі «Трудова підготовка в закладах освіти».

МЕТОДИЧНИЙ ЛИСТ
про вивчення трудового навчання та креслення
в загальноосвітніх навчальних закладах
у 2005/2006 навчальному році

Трудове навчання та креслення як навчальні предмети відіграють важливу роль у формуванні особистості учня, розвитку його здібностей і обдарувань, наукового світогляду.

Трудове навчання має на меті забезпечити підготовку учнів до трудової діяльності у різних сферах виробництва та домашньому господарюванні, дати учням загальні відомості про основи виробництва, сучасну техніку, технології, процеси управління, основні групи професій та їх вимоги до людини; залучити учнів до основних видів проектно-конструкторських і технологічних робіт; сформувати навички розв'язання творчих практичних завдань.

Вирішення цих завдань забезпечується специфічністю змісту трудового навчання. Залучення учнів до участі у різних видах конструкторсько-технологічної діяльності є ефективним засобом їхнього розумового розвитку. Фізіологічно обгрунтовані норми фізичного навантаження у процесі практичної діяльності учнів сприяють загальному розвитку, удосконаленню координації рухів та інших сенсорних якостей особистості. Заняття художніми промислами стимулюють культурний розвиток учнів через виховання естетичного смаку та розуміння прекрасного.

Трудова підготовка у 2005/2006 н. р. здійснюється у всіх типах загальноосвітніх навчальних закладів на всіх ступенях навчання згідно з листом Міністерства освіти і науки України від 17.03.05. №1/9-129:

1 клас — 2 години на тиждень;

2–4 класи — 1 година.

У початковій школі освітня галузь «Технологія» представлена предметами «Художня праця» і «Трудове навчання». Наступність у вивченні зазначених предметів забезпечена програмами основної школи;

5 клас — 1 година;

7–9 класи — 2 години;

10–11 класи — 2 години;

10–11 класи технологічного напрямку — 5(+1) годин.

Зазначена норма має бути врахована при розробленні робочих навчальних планів. Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Типових навчальних планів для організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 20.05.2003 р. №306 може організовуватись профільне навчання учнів 10–11 класів з трудового навчання. У робочих навчальних планах технологічний напрям може трансформуватися у профілі: виробничі технології; агротехнічні технології; інформаційні технології; транспорт; проектування і конструювання; дизайн; раціоналізаторство і винахідництво; менеджмент і управління; будівництво і архітектура; побутове обслуговування; видавнича діяльність; декоративно-прикладне мистецтво тощо.

На сьогодні залишається актуальним питання надання старшокласникам початкової професійної підготовки з основних робітничих професій та всебічне вдосконалення профорієнтаційної роботи, у процесі якої мають враховуватися освітні запити дітей і потреби регіонального ринку праці. Позитивне вирішення цих питань сприятиме оптимальному працевлаштуванню молоді та скороченню втрат від нераціонального професійного самовизначення молодого громадянина.

Профільну та професійну підготовку можна здійснювати на базі загальноосвітніх шкіл, міжшкільних навчально-виробничих комбінатів. Професійна підготовка старшокласників проводиться у закладах освіти згідно з ліцензійними вимогами до зазначеного напрямку навчальної діяльності.

Трудове навчання у загальноосвітніх навчальних закладах може доповнюватися різноманітними курсами за вибором. Вони також можуть використовуватися у класах з іншими профілями навчання. Наприклад, у школі з поглибленим вивченням мови та літератури учні оволодівають машинописом або стенографією; з поглибленим вивченням математики — основами програмування; фізики — радіоелектронікою й електротехнікою тощо. Години трудового навчання не можна використовувати для вивчення інших профільних предметів.

Важливою складовою технологічної підготовки школярів є знання основ графічної грамоти. Вивчення курсу креслення передбачено в 11 класі технологічного та фізико-математичного напрямів (1 год. на тиждень).

У перехідних навчальних планах передбачено також можливість вивчення креслення окремо або інтегровано з іншими предметами. Якщо креслення викладається у 8–9 класах як окремий предмет, то на його вивчення використовуються години з варіативної складової навчального плану (в обсягах, передбачених навчальними програмами). У 8–11 класах креслення може також вивчатися поглиблено (як профіль трудового навчання). Міністерство освіти і науки України рекомендує програму «Креслення. 8–11 класи» (В.К.Сидоренко. К.: Шкільний світ, 2001), яка забезпечена підручниками «Креслення» для загальноосвітніх навчально-виховних закладів (В.К.Сидоренко. К.: Школяр, 2004) і «Технічне креслення» для професійно-технічних та загальноосвітніх навчальних закладів (В.К.Сидоренко. Львів: Оріяна-Нова, 2000). Для реалізації курсу креслення в цих закладах Міністерство рекомендує також відповідні програми за ред. В.І.Галіної (К.: Навчальні посібники, 2001).

Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 р. №128. Трудове навчання хлопців і дівчат здійснюється, як правило, окремо. Однак не виключається можливість комплектування змішаних груп у малокомплектних школах або за бажанням учнів. Тому в змісті навчальних програм для 5–9 класів передбачено варіанти для класів, де хлопці і дівчата навчаються окремо, і такий, де здійснюється комплектування змішаних груп.

У тому разі, якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на підгрупи на гендерній основі, то можливий варіант формування змішаної групи хлопців і дівчат паралельних або наступних класів. При організації навчально-трудової діяльності учнів необхідно враховувати фізіологічні особливості хлопців і дівчат.

Однією з головних передумов реалізації завдань трудового навчання є наявність матеріально-технічної бази шкільних майстерень. Створюється вона відповідно до Положення про навчальні майстерні загальноосвітнього навчально-виховного закладу, затвердженого Міністерством освіти і науки України від 06.06.94 р. №184.

Навчальні екскурсії та навчальна практика учнів організовується відповідно до інструктивно-методичного листа Міносвіти і науки України від 07.03.2001 р. №1/9-97. Як правило, навчальні екскурсії та навчально-виробнича практика проводяться для учнів 5–8 та 10 класів протягом 10 днів з 1 по 14 червня: у 5–6 класах по 3 години, у 7–8 класах — по 4 години, у 10 класах — по 5 годин на день. У загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості, що мають навчально-дослідні ділянки та підсобні господарства, за виробничої потреби дозволяється за погодженням з відповідними органами управління освітою переносити навчальні екскурсії та навчально-виробничу практику на весь літній період.

З метою розширення тематики екскурсій та навчальної практики учнів у кожному конкретному регіоні слід вишукувати можливості для використання наявної матеріальної бази (цехів, дільниць, майданчиків, техніки тощо) підприємств, господарств з обов'язковим дотриманням санітарно-гігієнічних норм та безпеки життєдіяльності учнів.

Особливу увагу слід звернути на організацію робіт у районах, що зазнали радіоактивного забруднення. В цих районах робота на відкритому ґрунті категорично забороняється.

У навчальних закладах системи середньої освіти, які здійснюють професійну підготовку старшокласників, навчально-виробнича практика проводиться згідно з вимогами професійних програм та відповідно до навчального плану.

Інформацію про організацію трудового навчання можна отримати на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua) і у фаховому журналі «Трудова підготовка в закладах освіти».

С.М. Дятленко, провідний спеціаліст управління змісту освіти Міністерства освіти і науки України.

В.К. Сидоренко, завідувач кафедри трудового навчання та креслення НПУ ім. Драгоманова, доктор педагогічних наук, член-кореспондент АПН України, професор.

Міністерство освіти і науки
Автономної Республіки Крим,
управління освіти і науки обласних, Київської та
Севастопольської міських державних адміністрацій,
інститути післядипломної педагогічної освіти

На численні звернення вчителів трудового навчання щодо поширення в загальноосвітніх навчальних закладах практики заміни уроків трудового навчання уроками з інших навчальних предметів звертаємо увагу на те, що відповідно до Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002–2004/2005 навчальні роки (наказ Міністерства освіти і науки України від 25.04.2001 № 342), а також аналогічних варіантів Типових навчальних планів, що використовуються в спеціалізованих школах та загальноосвітніх навчальних закладах з поглибленим вивченням предметів, розроблених і затверджених Міністерством освіти і науки України протягом 1993–1999 років, на вивчення трудового навчання в 5–9 класах відводиться 2 години на тиждень в усіх навчальних закладах системи загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування і форм власності.

Зазначена норма має бути врахована при розробленні робочих навчальних планів. У 2005/2006 навчальному році на вивчення трудового навчання у 5 класі відводиться 1 година на тиждень, у 6–9 класах — 2 години на тиждень, у 10–11 класах загальноосвітнього напрямку — 2 години на тиждень.

Заступник міністра

В.О. Огнев'юк

Дятленко С. М. 216-74-76

Міністерству освіти і науки
Автономної Республіки Крим,
управлінням освіти і науки обласних,
Київської та Севастопольської
міських державних адміністрацій

Відповідаючи на численні звернення громадян та враховуючи пропозиції Координаційної ради міжшкільних навчально-виробничих комбінатів України, Міністерство освіти і науки України інформує, що порядок створення та ліквідації міжшкільних навчально-виробничих комбінатів (МНВК), заснованих на комунальній та загальнодержавній формах власності, здійснюється згідно порядку створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 05.04. 94 р. № 228. Оскільки МНВК здійснюють ліцензовану професійну підготовку, їх створення, реорганізація і ліквідація здійснюється за погодженням з Міністерством освіти і науки України.

Заступник міністра

В.О. Огнев'юк

Дятленко С. М. 486-74-76

Примірні інструкції з охорони праці в навчальних майстернях. Технічні та обслуговуючі види праці

Затверджено:
Директор школи

Погоджено:
Голова ПК школи

Наказ № _____ від _____

Протокол № _____ від _____

Інструкція з охорони праці в навчальних майстернях

1. Загальні положення

1.1. До занять в шкільних майстернях допускаються особи, що не мають медичних протипоказань та ознайомлені з інструкціями з охорони праці.

1.2. Кожен учень повинен знати й виконувати правила безпечної праці в шкільній майстерні, правила пожежної безпеки, санітарно-гігієнічні норми й правила.

1.3. Учні повинні:

- своєчасно являтися на заняття в спецодезії і з дозволу вчителя або чергового по шкільній майстерні зайняти своє робоче місце, перехід учнів на інше робоче місце без дозволу вчителя забороняється;
- залишати шкільну майстерню можна тільки після дзвінка й дозволу вчителя;
- використовувати навчальний час для виконання завдання й не займатися зайвими справами, розмовами, своєчасно й високоякісно виконувати доручену роботу;
- економно використовувати електричну енергію, матеріали;
- під час перерви всі учні виходять із майстерні (крім чергових).

1.4. При виконанні робіт в шкільній майстерні необхідно:

- дотримуватися технологічної дисципліни;
- дбайливо ставитися до устаткування, інструменту, матеріалів;
- утримувати в чистоті робоче місце.

1.5. Щоб запобігти травмуванню і виникненню травмонебезпечних ситуацій, дотримуйтесь таких вимог:

- працюйте на справному устаткуванні;
- використовуйте справний, добре налагоджений інструмент;
- використовуйте інструмент за призначенням. В противному разі можна не тільки зіпсувати його, а й отримати травму;
- не перевіряйте ріжучу кромку інструмента руками. Для цього слід використовувати тренувальні заготовки;
- передавайте ріжучий та колючий інструмент ручкою вперед;
- не кладіть інструмент ріжучою кромкою догори і до себе;

- не відволікайтесь під час роботи і не відволікайте інших;
- користуйтеся правильними прийомами роботи;
- дотримуйтеся вимог особистої гігієни.

2. Вимоги безпеки перед початком роботи

2.1. Правильно одягніть спецодяг (застебніть його на всі ґудзики, сховайте волосся під головний убір).

2.2. Ретельно підготуйте своє робоче місце до безпечної роботи.

2.3. Уважно вислухайте вчителя і отримайте завдання на урок.

2.4. Підготуйте до роботи свій інструмент і пристрої, впевнившись в їх справності.

2.5. Забороняється розпочинати роботу без дозволу вчителя.

3. Вимоги безпеки під час роботи

3.1. Під час практичної роботи учні виконують тільки ті види робіт, які доручив вчитель.

3.2. Використовуйте робочий час тільки для виконання завдання, не займайтесь сторонніми справами та розмовами, не ходіть без справи по майстерні і не заважайте іншим.

3.3. Утримуйте в чистоті робоче місце.

3.4. Дбайливо ставтесь до устаткування, верстаків, інструментів.

3.5. Інструменти загального користування брати з дозволу вчителя і водночас після користування повернути їх.

4. Вимоги безпеки після закінчення роботи

4.1. Упорядкуйте робоче місце, приберіть деталі, матеріал, сміття, відходи.

4.2. Приведіть у справний стан інструменти (зніміть заусениці, очистіть напилки від стружки).

4.3. Старанно приберіть робоче місце (стружку не здувайте і не змахуйте руками).

4.4. Покладіть інструменти в порядок, встановлений вчителем.

4.5. Приведіть себе до порядку і залиште майстерню з дозволу вчителя.

4.5. Після виходу учнів чергові розпочинають прибирання приміщення.

5. Вимоги безпеки в надзвичайних ситуаціях

5.1. Негайно повідомте вчителя:

— при виявленні несправностей під час роботи;

— у випадку пожежі;

— при ознаках нездужання або захворювання;

— у випадку отримання травми чи ушкодження.

При виконанні конкретних видів робіт інструкцію з охорони праці в навчальних майстернях слід доповнювати:

При роботі на токарному верстаті з обробки деревини

Перевірте надійність кріплення захисного кожуха пасової передачі.

Перевірте надійність з'єднання захисного заземлення, занулення з корпусом верстата.

Перевірте, чи немає у заготовці сучків, тріщин.

Установіть підручник із зазором 2–3 мм від деталі, що обробляється, і закріпіть його на висоті центральної лінії заготовки.

Перевірте роботу верстата на холостому ході.

Подавайте інструмент плавно, без сильного натиску.

Своєчасно посувайте підручник до оброблюваної деталі, не допускайте збільшення зазору.

Щоб уникнути травм під час роботи:

- не нахиляйте голову близько до верстата;
- не приймайте і не передавайте предметів через верстат, що працює;
- не заміряйте деталь до повної зупинки верстата;
- не зупиняйте верстат, гальмуючи рукою деталь;
- не залишайте ввімкнутий верстат.

У випадку вимкнення струму у мережі негайно вимкніть верстат.

При розмічанні

Надійно закріпіть заготовку притискними гвинтами верстака.

При використанні пристроїв будьте особливо уважними.

Слідкуйте, щоб довгомірні заготовки не заважали сусідам.

Особливо уважним слід бути при використанні рисувалки та шила, надмірні зусилля можуть призвести до поранення.

Не можна виконувати розмітку, тримаючи заготовку на колінах.

При пилянні деревини

Щоб не поранитись різальним інструментом, не слід класти його лезом догори, до себе.

Стежте за натягом полотна лучкової пилки.

Застосовуйте напрямний брусок під час запилювання.

Не слід тримати ліву руку під час пиляння близько до зубів пилки.

Товщина розрізаного матеріалу повинна перекирвати 3–4 зуби пилки.

При закручуванні тятиви лучкової пилки не слід близько нахилитися до неї, бо закрутка може вдарити по обличчю.

Під час перерви у роботі пилку розміщують у вертикальному положенні (зубами до верстака), притуливши її до протилежного (від працюючого) боку кришки верстака.

Переносити пилку належить при опущеній руці.

При струганні деревини

Залізко стругальних інструментів не повинно мати задинок, тріщин і вм'ятин.

Усі стругальні інструменти треба класти на робоче місце боком, різцем від себе.

Надійно закріплюйте оброблювану заготовку притискними гвинтами верстака.

Очищайте струги (рубанок, шерхебель, фуганок) дерев'яними клинками.

Стругання виконуйте на верстаку в установлених місцях, використовуючи пристрої, упори, підкладні дошки.

Налагоджуючи стругальний інструмент, не допускайте, щоб залізко випало з колодки. Вибиваючи клин або залізко, інструмент треба тримати над верстаком.

Не можна перевіряти долонею якість стругання оброблюваної деталі.

При довбанні та різанні деревини стамесками

Хвостовики стамесок і доліт повинні бути щільно насадженими на ручки.

Ручки стамесок і доліт для запобігання розколювання повинні бути стиснуті металевими кільцями.

Леза доліт і стамесок не повинні мати задирок, тріщин і вм'ятин.

Передавати інструмент з рук у руки необхідно лише ручкою вперед.

Надійно закріпіть оброблювану заготовку притискними гвинтами верстака.

Не дозволяється різати стамесками, коли заготовка не закріплена у верстаку.

Довбання слід виконувати в напрямі від себе.

Не можна різати деревину стамескою в напрямі руки, яка підтримує деталь.

При складанні столярних виробів

Клей для склеювання готує вчитель.

При використанні струбцин слідкуйте, щоб деталі не деформувалися від надмірних зусиль.

Після роботи ретельно вимийте руки з милом

При з'єднуванні деталей цвяхами прибивайте завжди тонку деталь до товстої.

Залежно від розмірів заготовки добирайте відповідну товщину цвяхів.

Молоток опускайте на всю поверхню головки, щоб цвях не зігнувся.

Цвях краще тримати плоскогубцями.

При з'єднуванні деталей шурупами перед закручуванням їх у заготовці потрібно зробити отвори, трохи менші, ніж діаметр шурупа.

При свердлінні деревини

Передавати інструмент з рук у руки необхідно лише свердлом до низу.

Не дозволяється тримати коловорот або дріль свердлом до себе.

При свердлінні треба міцно і без перекосів затискувати свердло в патроні коловорота, дріля.

Під кінець свердління слід зменшувати натиск на дріль і обертати його повільніше.

Забороняється контролювати якість обробки і чистити отвір від стружки пальцями рук.

При свердлінні наскрізних отворів під деталь слід підкладати дощечку.

При оздобленні виробів

Перед фарбуванням або лакуванням одягніть на руки гумові рукавички.

Наносьте покриття тільки в добре провітрюваному приміщенні або на відкритому повітрі (випари лаків і фарб шкідливі для здоров'я).

У приміщенні, де виконується обробка, не можна користуватися електронагрівальними приладами.

Після закінчення роботи старанно вимийте руки з милом. Якщо фарба не змивається, змочіть руки оліфою або нашатирним спиртом.

При роботі на токарно-гвинторізному верстаті

Перевірте наявність і надійність кріплення захисних засобів з'єднання захисного заземлення, занулення з корпусом верстата.

Розмістіть заготовки та інструменти в певному порядку на приставній тумбочці або спеціальному пристрої.

Надійно закріпіть різець і деталь, яку обробляєте, вийміть ключ із патрона і покладіть у встановлене місце.

Перевірте роботу верстата на холостому ході та справність пускового механізму.

Перед початком роботи надіньте захисні окуляри.

Різець до деталі підводьте плавно, не допускайте збільшення перебігу стружки.

Зачищайте деталі на верстаті напилком або шкуркою, прикріпленою до жорсткої оправи.

Під час роботи з центрами перевірте, чи надійно закріплено задню бабку, стежте, щоб отвір у заготовці був правильним.

Стержень, який обробляєте, вибирайте такої довжини, щоб він виступав за межі верстата.

Під час роботи забороняється:

- нахилити голову близько до патрона;
- передавати й приймати предмети через обертові частини верстата;
- спиратися й класти лікті на верстат;
- вимірювати деталі, змащувати їх, охолоджувати інструмент, чистити й прибирати з верстата стружку до його повної зупинки;
- охолоджувати різальний інструмент або деталь, що обробляється, за допомогою ганчірки;
- допускати вихід з-під різця довгої стружки;
- зупиняти верстат, гальмуючи патрон рукою;

— підтримувати або ловити рукою відрізану деталь;

— залишати ввімкнутий верстат.

Перед вимиканням верстата відведіть різець від деталі.

У випадку вимкнення струму у мережі негайно вимкніть верстат.

Перед вимкненням верстата відведіть супорт.

При рубанні металу

Надійно закріплюйте заготовку в лещатах. При затисненні деталі важіль (вороток) опускайте плавно, не налягайте на нього тулубом і не вдаряйте молотком та іншими предметами.

Користуйтеся захисними окулярами та сітками, при рубанні крихкого металу відлітають стружки.

Бойок молотка повинен бути опуклої форми без забоїн і задирок.

При рубанні використовуйте гумові насадки на зубила.

Зубило направляйте так, щоб відрубані куски металу летіли у захисну сітку або переносний екран.

При випрямлянні та згинанні листового металу й дроту

Оберігайте руки від поранень, використовуючи рукавиці.

Надійно закріплюйте оправку на кришці верстака або затискуйте у лещатах.

При обпилюванні

При обпилюванні деталь затискують у лещатах так, щоб оброблювана поверхня виступала над губками лещат на висоту 5–10 мм.

Обпилюючи кромки листового металу, його закріплюють у лещатах між дерев'яними брусочками.

Робочі рухи спрямовують уздовж листового металу.

Забороняється користуватись напилками, у яких немає ручок або з ручками, що тріснули.

Не бийте рукою напилка об деталь, лещата, тому що ручка може розколотись й поранити руку хвостовиком.

Не перевіряйте пальцями якість обробленої напилком поверхні.

Не підгинайте пальці лівої руки, щоб при зворотному русі не поранити їх об зажаті у лещатах деталь.

При різанні листового металу ножицями

Ручки ножиць надійно закріплюйте у лещатах.

Не кладіть пальці лівої руки на риски розрізу.

При різанні важких заготовок відрізану частину заготовки підтримуйте рукою та вживайте підставки.

Будьте обережними, щоб не зацемити праву руку під кінцем ручок ножиць.

У місці розрізу краї листа дуже гострі, тому стежте, щоб не поранити ними рук і не порвати одяг. На ліву руку надіньте рукавицю.

При різанні металу ножівкою

Не допускайте слабкого або дуже сильного натягу ножівочного полотна: слабо натягнуте полотно може вискочити з рамки і розтріска-

тися, а сильно натягнуте полотно може лопнути, що дуже небезпечно для працюючого.

При затисканні заготовки в лещатах відпусकाйте повільно вороток, бо він може впасти і потовщеною частиною прибити пальці.

Оберігайте руки від поранень задирками.

При різанні важких заготовок відрізану частину заготовки підтримуйте рукою та вживайте підставки.

Забороняється працювати ножівкою без ручок, або з ручками, що мають тріщини й розколи.

На випадок відхилення полотна ножівки у сторону починайте різати, а не виправляйте перекіс зміненого напрямку руху полотна, тому що воно може зламатись.

При роботі на свердлильному верстаті

Перевірте наявність і надійність кріплення захисного кожуха передачі.

Перевірте надійність з'єднання захисного заземлення, занулення з корпусом верстата.

Перевірте роботу верстата на холостому ході та справність пускового механізму, вмикаючи та вимикаючи кнопки.

Надійно закріпіть деталь на столі верстата в лещатах.

Перед початком роботи надіньте захисні окуляри.

Не користуйтеся свердлами зі спрацьованими конусними хвостовиками.

Плавно підводьте свердло до деталі, без зусиль і ривків, тільки після того, як шпindel верстата набере повної швидкості.

Забороняється під час свердління підтримувати руками незакріплену деталь.

Перед свердлінням необхідно відзначити центри отворів. Дерев'яні заготовки в місці свердління наколюють шилом, а металеві накернюють.

Будьте особливо уважними і обережними наприкінці свердління. Під час виходу свердла з матеріалу заготовки зменшуйте подачу.

Під час свердління на стіл під деталь підкладіть дерев'яну колодку.

Щоб уникнути травм у процесі роботи на верстаті:

- не нахиляйте голову близько до свердла;
- не виконуйте роботи у рукавицях;
- не кладіть сторонніх предметів на станину верстата;
- не змащуйте і не охолоджуйте свердла за допомогою мокрих ганчірок;
- не гальмуйте руками патрон або свердло;
- не відходьте від верстата, не вимкнувши його.

У випадку вимкнення струму у мережі негайно вимкніть верстат.

Перед зупинкою верстата відведіть свердло від деталі, після чого вимкніть електродвигун.

При нарізанні метричної різьби

Стежте за надійним закріпленням мітчика у воротку та плашки у плашкотримачі.

Перед нарізанням різьби стержень (для зовнішньої) і мітчик (для внутрішньої) змастіть маслом.

Перед нарізанням різьби виберіть діаметр заготовки (для зовнішньої) та діаметр свердла (для внутрішньої) за довідником.

При роботі на настільному горизонтально-фрезерному верстаті

1.4. Нещасні випадки під час роботи на фрезерному верстаті можуть трапитись при:

- відсутності або несправності засобів захисту,
- неміцного кріплення деталі, інструменту,
- при роботі на несправному устаткуванні, несправним інструментом,
- пошкодження обличчя, тіла, внаслідок вилітання осколків інструменту (фрези),
- захоплення одягу, волосся рухомими частинами, незакритими деталями верстата,
- пошкодження очей,
- несправності електрообладнання, зокрема заземлення, занулення.

1.5. Щоб запобігти травмуванню й виникненню травмобезпечних ситуацій, дотримуйтесь таких вимог:

- працюйте на справному устаткуванні, справним інструментом;
- при виявленні несправностей повідомте безпосередньо керівника, вчителя;
- дотримуйтеся трудової дисципліни;
- не залишайте робочого місця без дозволу вчителя;
- перевірте наявність і надійність кріплення захисних засобів з'єднання захисного заземлення, занулення з корпусом верстата;
- розмістіть заготовки та інструменти в певному порядку на приставній тумбочці або спеціальному пристрої;
- перевірте роботу верстата на холостому ходу та справність пускового механізму;
- перед початком роботи надіньте захисні окуляри;
- користуйтеся ключами, що відповідають гайкам і головкам гвинтів;
- виконуйте різання тільки з опущеним екраном.

Під час роботи забороняється:

- нахиляти голову близько до різального інструменту;
- спиратися й класти лікті на верстат;
- вимірювати деталі, змащувати (охолоджувати) їх, чистити й прибирати стружку з верстата до його повної зупинки;
- відходити від верстата, не вимкнувши його.

Перед вимиканням верстата відведіть різальний інструмент від заготовки.

Не переключайте рукоятки зміни швидкостей під час роботи.

У випадку вимкнення струму у мережі негайно вимкніть верстат.

При роботі з використанням переносних електроінструментів (дриля, шліфувалки, пилки, рубанка)

Підготуйте до роботи свій інструмент і пристрої, переконайтеся у:

- надійності кріплення всіх різьбових з'єднань;
- якості та плавності руху всіх ходових частин;
- правильності напрямку обертання різального інструменту;
- справності струмоведучого кабелю і захисного заземлення;
- надійності роботи вимикача.

Отримайте монтерські діелектричні рукавиці й килимок, попередньо перевірте їх справність.

Стежте за тим, щоб у матеріалі, який обробляється, не було цвяхів та інших металевих предметів.

Не допускайте потрапляння на електроінструмент вологи, бруду, стружки та інших сторонніх предметів.

Умикайте електроінструмент тільки після встановлення деталі на верстаку або іншому робочому місці.

Подавайте (натискайте) інструмент так, щоб не було різкого руху або поштовху.

Не працюйте під час вібрації електроінструменту.

Якщо необхідно відійти від робочого місця, обов'язково вимкніть електроінструмент із мережі.

Ставте або кладіть інструмент у небезпечному положенні.

Під час роботи переносним електроінструментом стежте за кабелем живлення, не допускайте його скручування, згину та інших механічних впливів.

Не виконуйте часткового розбирання і регулювання різального інструменту без попереднього вимикання електроінструменту з мережі живлення.

Не переходьте з однієї ділянки роботи на іншу з невимкненим електроінструментом.

При пошкодженні або загорянні електропроводів чи інструменту вимкніть рубильник.

При роботі на фугувальному верстаті

Перевірте, щоб непрацююча частина ножового вала була закритою.

Перевірте міцність захисного засобу робочої частини ножового вала, що механічно закривається.

На комбінованому верстаті стежте за тим, щоб циркулярна пилка була надійно закрита.

Не працюйте одночасно на фугувальній і круглопиляльній частинах верстата.

Переконайтесь у надійності кріплення, заземлення, занулення верстата.

Перевірте верстат на холостому ходу.

Перед самим початком роботи на верстаті одягніть захисні окуляри.

При ручній подачі заготовок користуйтеся надійними колодками або штовхачами.

Користуйтеся натискним пристроєм. Заборонено притискувати деталь рукою.

Не працюйте на верстаті, якщо вищерблені, гостро скошені накладка і штовхач.

Складайте матеріали й деталі так, щоб вони не заважали працювати.

Не нахиляйте низько над верстатом голову.

Не змітайте стружок або трісок на ходу верстата.

Якщо необхідно відійти від верстата, вимкніть його і дочекайтесь повної зупинки.

Не зупиняйте і не гальмуйте вимкнений ножовий вал, який продовжує обертатися.

При роботі на заточному верстаті

Перевірте надійність кріплення захисних засобів у небезпечних місцях на верстаті: захисного кожуха і кінців шпинделя, справність захисного екрана.

Переконайтесь, чи немає тріщин і відколів на абразивному крузі.

Перевірте справність захисного заземлення, занулення верстата.

Відступивши трохи вбік від небезпечної зони проти круга, перевірте верстат на холостому ході.

Перед початком роботи одягніть захисні окуляри або опустіть захисний екран.

Під час заточування інструменту надійно утримуйте його руками, плавно підводьте до абразивного круга трохи вище від його горизонтальної осі.

Не нахиляйтесь до заточувального інструменту для спостереження за ходом точіння. Момент контакту круга з інструментом визначайте за іскрою.

Якість заточування визначайте після того, як інструмент відокремлено від круга і виведено у безпечну зону.

Не визначайте на дотик гостроти й рівності заточених інструментів.

Не стійте у напрямі площини обертання абразивного круга.

Не виконуйте заточування на бічній поверхні круга.

Не кладіть на корпус верстата заточувального інструменту, шаблонів та інших предметів.

Якщо треба відійти від верстата, вимкніть його і дочекайтесь повної зупинки.

При використанні електричної плити

Слідкуйте за справністю електроарматури.

Для приготування їжі використовуйте емальований посуд.

Оберегайте нагрівальні елементи від потрапляння на них жиру і цукристих речовин.

Посуд з рідиною ставте на плиту перед її вмиканням, а знімайте після вимикання.

Вмикайте і вимикайте плиту сухими руками.

Не залишайте вимкнену плиту без нагляду.

При роботі з ножами, терками

При нарізуванні будь-яких продуктів пальці лівої руки повинні міцно їх тримати і знаходитися на певній відстані від леза ножа.

Хліб, овочі та інші продукти нарізуйте на дошках.

Нарізувати продукти треба так, щоб лезо ножа було перпендикулярним до дошки.

Міцно утримуйте продукти при користуванні терками. Не обробляйте занадто малих частин.

При роботі з рідинами

Підлога має завжди бути чистою і сухою.

Слідкуйте за тим, щоб при закипанні рідина не виливалась через край.

Кришки гарячого посуду беріть коротким рушником і відкривайте від себе.

Не наливайте гарячу рідину у скляний посуд.

Остерігайтеся потрапляння крапель води у розігрітий жир — це спричинить появу бризок гарячого жиру.

При розкроюванні

Приколюючи викрійку до тканини, вістря шпильок спрямовуйте в один бік від себе.

Ножиці зберігайте з зімкнутими лезами в спеціально відведеному місці.

Під час розкроювання підтримуйте тканину пальцями лівої руки на безпечній відстані від вузького леза ножиць, що розташовуються під тканиною.

Передавайте ножиці з зімкнутими лезами кільцями вперед.

При ручному шитті

Зберігайте голки і шпильки у спеціально відведеному місці.

Не залишайте голки на робочому місці.

Не беріть голки та шпильки до рота.

Не користуйтеся для шиття іржавими голками.

Виконуйте шиття з наперстком.

При роботі на швейній машинці

Перевірте надійність заземлення електричної швейної машини.

Волосся обов'язково приберіть під косинку. Не допускайте звисаючих кінців галстуків, фартухів та ін.

Не нахиляйтеся близько до обертових частин.

Не тримайте пальці рук занадто близько до лапки, щоб голка їх не проколола.

Перед роботою переконайтеся у відсутності на лінії шва голок та шпильок.

При роботі з праскою

Вимикайте і вмикайте праску сухими руками.

Не залишайте ввімкнуту праску без нагляду.

Ставте праску на спеціальну підставку.

Стежте за тим, щоб підошва праски не торкалася шнура.

Слідкуйте за відповідним режимом роботи праски, який відповідав би матеріалу виробу.

В приміщенні з бетонною підлогою під час прасування стійте на гумовому килимку.

При в'язанні

Розташовуйтеся на відстані один від одного не менш, аніж 30–40 см.

Гачок та спиці зберігайте у коробці в горизонтальному положенні.

ІНСТРУКЦІЯ З ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ в навчальних майстернях № _____

1. Загальні положення

1.1. Кожен учень зобов'язаний знати і виконувати правила пожежної безпеки, а при виникненні пожежі — вжити всіх залежних від нього заходів для врятування учнів і гасіння пожежі.

1.2. Сходові клітки, евакуаційні виходи, проходи, коридорні тамбури повинні утримуватися постійно вільними.

1.3. У навчальних кабінетах парти, столи, стільці необхідно встановлювати так, щоб не заставляти виходів із кабінетів.

1.4. У навчальних майстернях слід суворо дотримуватися проти-пожежного режиму. Приміщення повинні постійно утримуватись в чистоті.

1.5. У майстернях не повинно бути запасу матеріалів із дерева більше, як на один день.

1.6. Весь пожежний інвентар і обладнання треба утримувати у справному стані, розміщувати на видних місцях.

1.7. У приміщеннях забороняється розкладання вогнищ, спалювання сміття, паління.

2. Вимоги пожежної безпеки до початку роботи

2.1. У кабінетах, майстернях горючі речовини й матеріали потрібно зберігати у шафах, що замикаються, ключі від яких повинні бути у вчителя.

2.2. Забороняється використовувати електроприлади із пошкодженою ізоляцією, зберігати біля них рідини, які легко займаються, обгортати папером або тканиною електричні лампи.

2.3. Не працюйте на несправному обладнанні.

2.4. Перед початком роботи на електрообладнанні перевірте наявність і надійність кріплення захисних засобів і з'єднання захисного заземлення, занулення.

3. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Виконуйте лише ту роботу, з якої пройшли інструктаж, не передоручайте свою роботу іншим особам.

3.2. Забороняється використовувати пожежний інвентар та обладнання для господарських та інших потреб, не пов'язаних з пожежегасінням.

3.3. Під час експлуатації електроустановок не дозволяється:

— використовувати кабелі і проводи із пошкодженою ізоляцією;

- залишати під напругою електричні проводи і кабелі;
- переносити ввімкнені прилади та ремонтувати обладнання, яке перебуває під напругою;
- залишати без догляду ввімкнені в електромережу нагрівальні прилади, обладнання;
- користуватися пошкодженими (несправними) розетками;
- зав'язувати і скручувати електропроводи;
- застосовувати саморобні подовжувачі, які не відповідають вимогам ПУЕ щодо переносних (пересувних) електропроводів.

3.4. Забороняється самостійно усувати несправності електромережі і електрообладнання.

4. Вимоги безпеки після закінчення роботи

4.1. Щоденно після закінчення занять у кабінетах, майстернях викладачі, лаборанти повинні уважно оглянути всі приміщення, які закриваються, вимикати електроприлади, обладнання, освітлення, усувати виявлені недоліки.

4.2. Після закінчення роботи слід прибрати сміття, відходи та виробничі обрізки.

4.3. Після кожного заняття необхідно усі пожежонебезпечні речовини та матеріали винести із майстерні у спеціально виділені та обладнані приміщення.

5. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

5.1. У випадку виникнення пожежі дії працівників, учнів школи мають бути спрямовані на створення безпеки дітей, в першу чергу рятування та евакуацію.

5.2. Кожен працівник, учень, який виявив пожежу або її ознаки (задимлення, запах горіння або тління різних матеріалів тощо), зобов'язаний: негайно повідомити про це по телефону 01 до пожежної частини; сповістити про пожежу вчителю, директору, його заступнику; організувати зустріч пожежних підрозділів, вжити заходів щодо гасіння пожежі наявними засобами пожежегасіння.

ІНСТРУКЦІЯ З ОХОРОНИ ПРАЦІ ПІД ЧАС ЧЕРГУВАННЯ В НАВЧАЛЬНИХ МАЙСТЕРНЯХ № _____

1. Загальні положення

1.1. До чергування по шкільній майстерні допускаються особи, що не мають медичних протипоказань та пройшли інструктажі з охорони праці.

1.2. Черговий зобов'язаний:

- виконувати правила внутрішнього розпорядку;
- виконувати лише ту роботу, з якої отримав інструктаж і до якої допущений; не допускати в шкільні майстерні сторонніх осіб;
- з'являтися у майстерні за 10 хвилин до початку уроків;
- доповідати вчителю про стан справ у класі;
- стежити за збереженням шкільного майна: парт, верстаків, столів, верстатів, стільців.

1.3. Чергові по шкільній майстерні повинні стежити за порядком і дисципліною учнів, вимагати від них виконання правил внутрішнього трудового розпорядку.

2. Вимоги безпеки до початку роботи

2.1. Чергові по шкільній майстерні обходять місця учнів, перевіряють, чи все відповідає загальному обліку та справності робочих пристосувань, токарних верстатів. Якщо виявлено якісь недоліки, чергові зобов'язані попередити про це вчителя.

2.2. Чергові видають учням, за вказівкою вчителя, інструменти згідно нумерації робочих місць, незавершені роботи, технічну документацію.

2.3. Перед початком роботи на токарних верстатах перевіряють наявність і надійність кріплення захисних засобів і з'єднання захисного заземлення.

3. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Чергові учні слідкують за порядком в шкільній майстерні, не дозволяють бігати по майстерні, щоб запобігти можливих травм, слідкують і забезпечують організований вихід учнів на перерву.

3.2. Допмагають вчителю роздавати (збирати) роздатковий матеріал, заготовки.

3.3. Чергові слідкують за бережливим відношенням товаришів до шкільного майна.

3.5. Чергові слідкують за безпечною роботою учнів.

4. Вимоги безпеки після закінчення роботи

4.1. По закінченні роботи чергові збирають в учнів інструменти, перевіряючи їх справність (по зовнішньому вигляду), незавершені роботи, технічну документацію.

4.2. Приймають від учнів робочі місця, перевіряючи чистоту, наявність і правильність укладки інструментів в планшети чи пенали.

4.3. Після прибирання робочих місць учнями чергові прибирають приміщення майстерні: обережно збирають сміття, витирають пил ганчіркою з підвіконь і полиць, ретельно витирають класну дошку.

4.4. Провітрюють приміщення і доповідають про виконання робіт вчителю.

5. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

5.1. У випадку аварії або ситуації, яка може привести до аварії, нещасного випадку, робота припиняється, чергові забезпечують огороження небезпечної зони, повідомляють про небезпеку.

5.2. До ліквідації аварії самостійно чергові не приступають.

5.3. При нещасних випадках потрібно надати першу допомогу (до-лікарську) потерпілому і вжити заходів по наданню йому медичної допомоги.

ІНСТРУКЦІЯ З ОХОРОНИ ПРАЦІ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ЛАБОРАТОРНО-ПРАКТИЧНИХ РОБІТ № _____

1. Загальні положення

1.2. Небезпечність у роботі під час виконання лабораторно-практичних робіт:

- дрібні порізи гострими інструментами (ніж, шило, рисувала);
- поранення ніг інструментом, що впав;
- ураження електричним струмом, у випадку відсутності занулення, заземлення, несправності електропроводки;
- поранення внаслідок неправильного поводження інструментом.

1.3. Щоб запобігти травмуванню і виникненню травмонебезпечних ситуацій, дотримуйтесь таких вимог:

- працюйте на справному устаткуванні, справним інструментом;
- при виявленні несправностей повідомте безпосередньо керівника, вчителя;
- дотримуйтесь технологічної дисципліни, порядку на робочому місці;
- дбайливо ставтесь до устаткування, інструменту, матеріалів, обладнання;
- дотримуйтесь вимог особистої гігієни.

1.5. Виконуйте тільки роботу, доручену вчителем.

2. Вимоги безпеки до початку роботи

2.1. Ознайомтесь в шкільній майстерні з написами, плакатами, знаками безпеки, правилами безпечної праці учнів з електромонтажу, моделювання, послідовністю виконання роботи.

2.2. Приведіть себе в порядок, правильно одягніть спецодяг.

2.3. Перевірте справність верстака, заземлення.

2.4. Розкладіть на верстаку інструменти, обладнання для виконання практичних робіт в порядку, встановленому вчителем або згідно інструкційної картки-завдання по виконанню лабораторно-практичної роботи.

2.4. На робочому місці не повинно бути нічого зайвого.

2.5. Не приступайте до виконання завдання, якщо що-небудь незрозуміло.

2.6. Про помічені недоліки, несправності повідомте вчителя.

3. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Виконуйте роботу в указаній послідовності її виконання.

3.2. Користуйтеся справним інструментом і за призначенням.

3.3. Технологічні операції виконуйте не верстаку в установлених місцях, використовуючи пристрої.

3.4. Не допускайте захаращеності робочого місця.

3.5. Не відволікайтеся під час роботи, користуйтеся правильними прийомами роботи.

3.6. Дбайливо ставтеся до обладнання, інструментів, пристроїв, матеріалів.

4. Вимоги безпеки після закінчення роботи

4.1. Матеріали, інструменти, обладнання здайте черговому або вчителю.

4.2. Перевірте стан інструментів і покладіть їх на місце, встановлене вчителем.

4.3. Приберіть робоче місце, користуючись щіткою для зм'ягчення (здувати стружку або змитати її рукою забороняється).

4.4. Приведіть себе в порядок. Вимийте руки й обличчя з милом.

4.5. З майстерні виходьте з дозволу вчителя.

5. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

5.1. У випадку травм, пожежі негайно повідомте вчителя.

5.2. При нещасних випадках надайте першу долікарську допомогу потерпілому і вживайте заходів по наданню йому медичної допомоги.

ІНСТРУКЦІЯ З ОХОРОНИ ПРАЦІ ПРИ ВИКОНАННІ ЕЛЕКТРОМОНТАЖНИХ РОБІТ № _____

1. Загальні положення

1.1. До роботи в навчальній майстерні з виконання електромонтажних робіт допускаються особи, що не мають медичних протипоказань та пройшли відповідні інструктажі на робочому місці.

1.2. Небезпечність у роботі:

- поранення ніг інструментом, що впав;
- ураження електричним струмом у випадку відсутності занулення, заземлення, несправності електромережі;
- поранення внаслідок неправильного поводження із інструментом.

1.3. Щоб запобігти травмуванню і виникненню травмонебезпечних ситуацій, дотримуйтесь таких вимог:

- працюйте на справному устаткуванні, справним інструментом;
- при виявленні несправностей повідомте безпосередньо керівника, вчителя;
- дотримуйтесь технологічної дисципліни, порядку на робочому місці;
- дотримуйтесь вимог особистої гігієни.

1.4. Виконуйте тільки роботу, доручену вчителем.

2. Вимоги безпеки до початку роботи

2.1. Ознайомтесь в майстерні з написаними плакатами, знаками безпеки, правилами безпечної праці учнів з електромонтажу. Учні повинні вивчити правила безпечної праці перед тим, як приступити до виконання практичних робіт.

2.2. Перевірте провід, по якому проходить електричний струм, щоб він не торкався металевих тіл.

2.3. Ретельно підготуйте своє робоче місце до безпечної роботи: приготуйте до роботи свій інструмент, переконайтесь у його справності; перевірте справність заземлення верстака.

2.4. На верстаку (робочому місці) не повинно бути нічого зайвого.

2.6. Не приступайте до виконання завдання, якщо що-небудь незрозуміло.

2.7. Про помічені недоліки, несправності у роботі повідомте вчителя.

3. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Подавати електричний струм до робочих місць тільки під час роботи учнів, упевнившись в правильному змонтуванні кола за схемою.

3.2. Працюйте тільки з токами напругою до 42 В (пам'ятаючи про те, що безпечна напруга для людини є 12В).

3.3. Не перевіряйте наявності напруги на виводах голими пальцями.

3.4. Не робіть будь-яких перемикачів у контактній схемі, коли вона перебуває під напругою. Не ремонтуйте і не чистіть прилади й арматуру електричного освітлення, які ввімкнені в електричну мережу.

3.5. Під час роботи ножем, шилом або іншими гострими інструментами будьте особливо уважними і обережними, щоб при цьому не порізати собі руки.

3.6. Не розбирайте електричну схему, не вимкнувши вилку з розетки, і не залишайте звислими оголені кінці дроту під електричним струмом.

3.7. При користуванні електричним паяльником та іншими електроприладами не дотикайтеся до металевих труб батареї опалення та інших металевих частин.

3.8. Не залишайте без нагляду ввімкнені в мережу електричні нагрівальні прилади.

3.9. При складанні схеми уникайте перехрещення і скручування проводів. Прилади керування й вимірювання розміщуйте на столах, верстаках так, щоб до них був зручний доступ і не треба було б перегинатись через рухомі частини машин та розподільні щити.

3.10. Слідкуйте за тим, щоб машини обертались в тому напрямку, який позначено на їх корпусі стрілкою.

4. Вимоги безпеки після закінчення роботи

4.1. Після роботи негайно вимикають усі рубильники і вимикачі, що подають струм на робочі столи учнів.

4.2. Електроарматуру, проводи, шнури, перевірені дошки здайте черговому або вчителю.

4.3. Перевірте стан інструментів і покладіть їх на місце, встановлене вчителем.

4.4. Приберіть робочі місця.

4.5. Приведіть себе в порядок.

5. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

5.1. Якщо під час роботи виникне якийсь пошкодження (з'явиться специфічний запах диму, розжаряться провідники реостату), негайно вимкніть рубильник, вимикач або витягніть штепсельну вилку на щитку.

5.2. У випадку травми, пожежі негайно повідомте вчителя. При нещасних випадках надайте першу долікарську допомогу потерпілому і вживайте заходів по наданню йому медичної допомоги.

ІНСТРУКЦІЯ З ОХОРОНИ ПРАЦІ ПІД ЧАС ЕЛЕКТРОПАЯННЯ

№ _____

1. Загальні положення

1.1. До електропаяння допускаються особи, які не мають медичних протипоказань та пройшли спеціальне навчання і інструктажі з охорони праці.

1.2. Небезпечність у роботі:

- опік бризками розплавленого металу або гарячим паяльником;
- отруєння і пошкодження очей та шкіри під час роботи з кислотами й флюсами.

2. Вимоги безпеки до початку роботи

2.1. Одягніть спецодяг, заховайте волосся під головний убір.

2.2. Підготуйте і перевірте справність інструменту, електропаяльника і пристроїв, обов'язково переконайтесь у справності ручки електропаяльника і проводів.

2.3. Перевірте надійність заземлення робочого столу.

2.4. Переконайтесь, що поблизу місця роботи не має легкозаймистих матеріалів і горючих рідин.

2.5. Про виявлені несправності повідомте безпосереднього керівника, без його дозволу не розпочинайте роботи.

3. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Обережно поводьтеся з електропаяльником, не випускайте його з рук під час роботи, оберігайте від ударів.

3.2. Остерігайтесь бризок розплавленого припою, не доторкайтесь до гарячих місць руками.

3.3. Під час короткочасних перерв у роботі кладіть нагрітий електропаяльник на спеціальну підставку.

3.4. Якщо потрібно залишити робоче місце, вимкніть електропаяльник. Не виймайте вилку зі штепсельної розетки за провід.

3.5. Під час паяння, лудіння і роботи з кислотами користуйтесь гумовими рукавицями і захисними окулярами.

3.6. Усі хімічні речовини, що застосовуються для паяння, тримайте у скляному посуді з притертими скляними пробками.

3.7. Травлення виробів перед лудінням здійснюйте у витяжній шафі або у спеціально відведеному для цього приміщенні.

3.8. Будьте обережні з флюсами для паяльних робіт. Не розливайте їх на стіл, підлогу, одяг і взуття. Не змочуйте ними рук і не пробуйте на язик.

4. Вимоги безпеки після закінчення роботи

- 4.1. Вимкніть електропаяльник.
- 4.2. Приберіть робоче місце. Покладіть у встановленому порядку інструменти, пристрої, припій, флюси.
- 4.3. Вимкніть вентилятор, витяжку.
- 4.4. Приведіть себе у порядок, вимийте з милом руки, обличчя.

5. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

5.1. У випадку аварії або ситуації, яка може призвести до аварії, нещасного випадку, припиніть роботу, повідомте про небезпеку, забезпечте огороження небезпечної зони. До ліквідації аварії самі не приступайте. При пожежі дзвоніть за телефоном 01.

5.2. При нещасних випадках надайте першу допомогу (долікарняну) потерпілому і вживайте заходів по наданню йому медичної допомоги.

ІНСТРУКЦІЯ З ОХОРОНИ ПРАЦІ ПРИ ТЕРМІЧНІЙ ОБРОБЦІ МЕТАЛУ

№ _____

1. Загальні положення

1.1. До виконання слюсарних робіт допускаються особи, що не мають медичних протипоказань та пройшли відповідне навчання і інструктажі з охорони праці.

1.2. Небезпечність у роботі: опік рук нагрітим металом; пошкодження обличчя, шкіри під час роботи з нагрітим металом; пошкодження очей з нагрітим металом до температури 1200°–1300° (користуйтеся окулярами з темними скельцями).

1.3. Щоб запобігти травмуванню і виникненню травмонебезпечних ситуацій при термічній обробці металу, дотримуйтесь таких вимог:

- піч для нагрівання деталей повинна бути в пожежобезпечному місці;
- для укладання деталей користуйтеся спеціальними кліщами з довгими ручками;
- користуйтеся теплоізоляційними рукавицями;
- охолоджені деталі кладіть на підставку з термостійкого матеріалу.

1.4. Дотримуйтесь вимог правил внутрішнього трудового розпорядку, вимог санітарних норм і правил особистої гігієни.

1.5. Виконуйте тільки роботу, доручену вчителем.

2. Вимоги безпеки до початку роботи

2.1. Правильно одягніть спецодяг: робочий одяг повинен відповідати зросту; стежте за тим, щоб він був добре застібнутий; виконуючи роботу з нагрітим металом, надіньте брезентові або шкіряні рукавиці, захисні окуляри з темними скельцями.

2.2. Розкладіть на верстаку інструменти, які потрібні для роботи. На верстаку не повинно бути нічого зайвого.

2.3. Підготуйте і перевірте справність електрообладнання для нагрівання виробів.

2.4. Перевірте надійність заземлення електропечі (заземлення металевого корпусу і станини, на якому встановлена піч). Перед умиканням нагрівної установки перевірте справність заземлення, надійність контактів та ізоляції проводів.

2.5. Переконайтесь, що поблизу місця роботи немає легкозаймистих матеріалів і горючих рідин.

2.6. Про виявлені несправності повідомте безпосереднього керівника, вчителя, без його дозволу не починайте працювати.

2.7. Вивчіть безпечні прийоми роботи під час термічної обробки сталі.

3. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Обережно поведіться з електрообладнанням для нагрівання виробів.

3.2. Під час термообробки металів бажано, щоб взуття на учнях було закритого типу.

3.3. Остерігайтеся при укладанні деталей в піч доторкання до гарячих місць руками, користуйтеся спеціальними кліщами з довгими ручками, теплоізоляційними рукавицями.

3.4. Охолоджувальні деталі кладіть на підставки із термостійких матеріалів.

3.5. Не допускайте захаращеності на робочому місці.

3.6. Не відволікайтеся під час роботи, користуйтеся правильними прийомами роботи.

4. Вимоги безпеки після закінчення роботи

4.1. Вимкніть електрообладнання для нагрівання виробів.

4.2. Приберіть робоче місце. Покладіть на встановлене місце інструменти, пристрої.

4.3. Вимкніть вентилятор, витяжку.

4.4. Повідомте вчителя про всі недоліки, несправності, що виявили у процесі роботи.

4.5. Приведіть себе в порядок, вимийте з милом руки, обличчя.

4.6. З майстерні виходьте з дозволу учителя.

5. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

5.1. У випадку аварії або ситуації, яка може призвести до аварії, нещасного випадку, припиніть роботу, забезпечте огороження небезпечної зони, попередьте учителя про небезпеку. До ліквідації самі не приступайте. При пожежі дзвоніть за телефоном 01.

5.2. При нещасних випадках надайте першу допомогу (долікарську) потерпілому і вживайте заходів по наданню йому медичної допомоги.

ІНСТРУКЦІЯ З ОХОРОНИ ПРАЦІ ПРИ РОБОТІ НА ШКІЛЬНІЙ ДІЛЯНЦІ № _____

1. Загальні положення

1.1. До роботи на шкільній ділянці допускаються особи, що не мають медичних протипоказань та пройшли відповідне навчання і інструктажі про безпечні методи роботи.

1.2. Забороняється працювати, застосовуючи несправний інструмент, інвентар, без відповідного одягу й взуття.

2. Вимоги безпеки до початку роботи

2.1. Приходьте на роботу на шкільну ділянку у робочому одязі й взутті.

2.2. Огляньте загострене сільськогосподарське знаряддя (лопати, граблі, вила) у вертикальному положенні так, щоб їх робоча частина була спрямована вниз: це запобігає травмуванню ваших товаришів.

3. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Працюючи лопатою, стежте за тим, щоб вона не поранила ноги. Не перевантажуйте лопату землею, навантажуйте її не більше як на 1/3 штика. Під час роботи граблями, вилами не спрямовуйте їх робочу частину на тих, хто перебуває поблизу.

3.2. Копачучи землю, працюйте по черзі, то з правої, то з лівої ноги. Це запобігає викривленню хребта.

3.3. Переносячи вантажі, рівномірно навантажуйте обидві руки.

3.4. Переносячи землю або добрива на ношах, не перенавантажуйте їх.

3.5. Під час прополювання працюйте обов'язково у рукавицях.

3.6. Щоб запобігти перевтомленню, робіть перерви під час роботи, дотримуйтесь вказаного вчителем ритму роботи.

3.7. Не їжте немитих коренеплодів, овочів, ягід.

3.8. Не обприскуйте і не посипайте рослини отрутохімікатами. Якщо це необхідно, таку роботу виконують дорослі. Після обробки ділянок отрутохімікатами не заходьте туди протягом 5 днів.

4. Вимоги безпеки після закінчення роботи

4.1. Після закінчення роботи на ділянці почистіть інвентар, здайте його.

4.2. Ретельно вимийте руки з милом. переодягніться.

5. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

5.1. У випадку травм негайно зверніться до вчителя

ІНСТРУКЦІЯ З ОХОРОНИ ПРАЦІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ЕКСКУРСІЙ

№ _____

1. Загальні положення

1.1. Вибирають такий об'єкт для екскурсії, на якому забезпечується повна безпека її проведення.

1.2. Керівники (учителі, вихователі) відповідають за дотримання правил техніки безпеки та охорону життя учнів.

1.3. Керівники екскурсії повинні вести постійний нагляд за учнями.

1.4. Забороняється проводити екскурсії на відкритих і закритих розподільних пристроях, при настанні грози, під час дощу, туману і в темний час доби.

2. Вимоги безпеки до початку роботи

2.1. Перед кожною екскурсією учнів ознайомлюють із загальною характеристикою об'єкта екскурсії, її маршрутом і правилами безпеки, яких необхідно дотримуватися під час проведення екскурсії.

2.2. Кількість учнів, які однозначно беруть участь в екскурсії, не повинна перевищувати 25 чоловік.

2.3. Вирушаючи на екскурсію з учнями, учитель (вихователь) повинні мати при собі дорожню аптечку першої допомоги.

2.4. Допущені до екскурсії учні повинні бути відповідно одягнені, не мати при собі предметів, що створюють небезпеку під час проведення екскурсії.

2.5. Перед проведенням екскурсії роблять переключку учнів і відмічають присутніх.

3. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Другу переключку й відмітку присутніх учнів проводять після прибуття на місце екскурсії.

3.2. Якщо для доставки учнів до місця екскурсії використовується громадський транспорт, посадку здійснюють групами під керівництвом дорослих (учителів, вихователів). При цьому у транспортні засоби входять спочатку учні, а потім особа, яка ними керує. У такому самому порядку здійснюється висадка учнів із транспортного засобу. Можна доставляти учнів до місця екскурсії також на спеціально виділених транспортних засобах. Для цього дозволяється використовувати автобуси і закриті вантажні машини.

3.3. Перевозити дітей на відкритих вантажних машинах забороняється.

3.4. Під час екскурсії забороняється розпалювати багаття, щоб уникнути пожежі та опіків учнів.

3.5. Забороняється під час екскурсії пити воду з відкритих водоймищ. Необхідно заздалегідь запропонувати взяти з собою питну воду.

3.6. Під час екскурсії учням забороняється знімати взуття і ходити босоніж.

4. Вимоги безпеки після закінчення роботи

4.1. Після закінчення екскурсії, перед відправленням у зворотній шлях, вчителі (вихователі) виводять усіх учнів з об'єкта екскурсії і перевіряють наявність їх за списком.

4.2. Після повернення з екскурсії ще раз перевіряють учнів за списком.

5. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

5.1. У випадку аварійної ситуації на місці екскурсії учителі (вихователі) виводять учнів у безпечне місце.

5.2. При нещасному випадку учнів виводять у безпечне місце, а потерпілому надають першу долікарську допомогу.